SVERIGES POLITIK MOT POLEN

1630—1635

AKADEMISK AFHANDLING

AF

CARL WEJLE

UPPSALA 1901
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

SVERIGES POLITIK MOT POLEN

1630—1635

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS

I UPSALA

HUMANISTISKA SEKTION

FÖR FILOSOFISKA GRADENS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

CARL WEJLE

FIL. LIC. AF ÖSTG. NAT.

Å LÄROSALEN N:o IV

ONSDAGEN DEN 11 DECEMBER 1901

KL. 10 F. M.

CAD.
BAT.
EL.

UPPSALA 1901

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Det är mig en kär plikt att uttala mitt vördsamma tack till alla dem, som på ett eller annat sätt satt mig i stånd att fullborda detta arbete. Det skulle glädja mig, om min afhandling vore min lärare, herr professor Harald Hjärne, ett vittnesbörd därom, att jag sökt draga nytta af de många värderika råd och uppslag i fråga om historiskt författarskap, som han alltid beredvilligt gifvit sina lärjungar. Jag stannar i stor förbindelse till herr lektor H. R. Huldt, som ställt sina i Vatikanska arkivet gjorda excerpter till mitt förfogande och ytterligare ökat sin godhet genom att för min räkning öfversätta några af dem. Alla de herrar tjänstemän i Riksarkivet och Kungl. biblioteket, hvilkas hjälp jag tagit i anspråk för denna afhandling, tackar jag förbindligast. Särskildt står jag i tacksamhetsskuld till herr arkivarien Per Sondén och herr amanuensen Kristian Setterwall.

Stockholm den 20 nov. 1901.

Carl Wejle.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548928_0102

Innehållsförteckning.

Sid.

Öfversikt öfver anförda källor . . . . . IX—XIV

I. *Primära källor:*

A. Otryckta . . . . . IX—XII
B. Tryckta: Samlingar, urkundspublikationer o. d. . . XII—XIII

II. *Bearbetningar* . . . . . XIII—XIV

I. *Gustaf Adolfs politik mot Polen efter stillestånds-fördraget i Altmark* . . . . . 1—65

De viktigaste bestämmelserna i fördragen 1629 o. 1630, s. 1. — Gustaf Adolfs ställning till 20:de paragrafen i Altmarksfördraget, s. 5. — Gustaf Adolfs antipolska förbindelser med Ryssland, Krim, Turkiet och Siebenbürgen, s. 8. — Roussels förhandlingar med Strassburg, s. 12. — Gustaf Adolf inleder förbindelser med furst Radziwill, s. 14. — Roussels mission i Polen, s. 18. — Riksdagen i Warschau 1631, s. 21. — Roussels försök att uppvigla de zaparogiska kosackerna, s. 24. — Rousells verksamhet i Polen i början af 1632, s. 26. — Radziwills anbud efter Sigismunds död, s. 35. — Gustaf Adolfs planer med anledning af dessa anbud, s. 39. — Det politiska arbetet i Polen under interregnum, s. 44. — Gustaf Adolfs beskickning till polska valriksdagen, s. 50. — Resultatet af Gustaf Adolfs politik mot Polen efter 1629, s. 64.

II. *Sveriges politik mot Polen efter Gustaf Adolfs död till fredsunderhandlingarnas upptagande hösten 1634* . . 66—98

Sveriges inre och yttre ställning vid Gustaf Adolfs död, s. 66. — Wladislaw försöker att vinna svenska undersåtar för sina svenska tronanspråk, s. 67. — Wladislaws arbete för fredsunderhandlingars upptagande, s. 74. — Axel Oxenstiernas och svenska rådets ställning

Sid.

till denna fråga, s. 82. — Sveriges antipolska förbindelser med Ryssland efter Gustaf Adolfs död, s. 83. — Generalstaterna och Frankrike upptaga frågan om medling mellan Sverige och Polen, s. 90. — Frankrikes politik mot Sverige i Tyskland 1633 t. o. m. medlet af 1634, s. 91. — Frankrikes polska politik, s. 93. — Verkan af nederlaget vid Nördlingen på Frankrikes politik mot Sverige, s. 95. — Frankrikes och Polens anbud till Danmark hösten 1634, s. 96.

III. *Underhandlingar upptagas mellan Sverige och Polen. Deras första skede (nov. 1634—jan. 1635)* . . . . 98—118

Svenska rustningar mot Polen 1634, s. 98. — Svenska ständernas uttalande i polska frågan sommaren 1634, s. 99. — De svenska och polska fredskommissarierna, s. 102. — Inledande underhandlingar, s. 104. — Fullmaktstvisten, s. 109.

IV. *Åtgärder i Sverige och Polen för fredens bevarande. Krigsrustningar* . . . . . 118—130

Eftergift å svenska sidan i fullmaktstvisten, s. 118. — Eftergift i Sveriges freds- och stillestånds villkor, s. 121. — Krigsrustningarne i Sverige 1635 och svårigheterna därvid, s. 124. — Sveriges motgångar i Tyskland i början af år 1635, s. 126. — Johan Skyttes resa till Danmark, Holland och England 1634—35, s. 127. — Polska förberedelser för ett eventuellt krig med Sverige, s. 129.

V. *Preliminärer för underhandlingarnas återupptagande. Fullmaktsfrågan afgöres* . . . . . 131—137

VI. *Underhandlingarnas viktigaste frågor afgöras (från medlet af maj till medlet af aug. månad)* . . . . 137—174

Medlarnes första förslag till fredsvillkor, s. 137. — Svenskarnes först framställda fredsvillkor och förhandlingarna därom, s. 139. — d'Avaux söker aflocka svenska kommissarierna deras ultimatum, s. 142. — Medlarnes sista förslag till fredsvillkor, s. 143. — Axel Oxenstiernas klander af svenska kommissariernas sätt att bedrifva underhandlingarna och dessas försvar däremot, s. 146. — Betydelsen af svenska arméens ankomst till Preussen, s. 148. — Förhandlingarna i Thorn med konung Wladislaw, s. 151. — Konungens dynastiska intressen i konflikt med republikens, s. 152. — Polackarnes fredsvillkor, s. 153. — Svenska kommissarierna

Sid.

önska underhandla om stillestånd, s. 155. — Deras afresa från underhandlingsorten, s. 157. — Medlarne söka sammanjämka parternas olika stilleståndsvillkor, s. 157. — Svenskarne yppa sitt ultimatum för d'Avaux, s. 158. — Polackarnes villkor börja närma sig svenskarnes, s. 161. — Wladislaw ger efter i titelfrågan, s. 164. — Tvisten om tiden för de befästa platsernas återlämnande till polackarne och kurfursten, s. 167. — Enighet vinnes i fråga om stilleståndets längd; svenska kommissariernas skäl för öfverskridandet af deras instruktion angående årens antal, s. 171.

VII. *Underhandlingarnas sista skede* 174

Tvisten om katolikernas religionsfrihet i svenska Livland, s. 174. — Underhandlingarna om platsernas restitution och arméernas afförande, s. 179. — Tullfrågan, s. 180. — Spiringska arfstvisten, s. 182. — Underhandlingarna om Elbings privilegier, s. 185. — Tvisten om Livlands fördelning mellan Sverige och Polen, s. 186. — Medlarnes precedenstvister, s. 187. — Wladislaws ratifikation af fördraget, s. 188. — Svenska rådets och ständernas ställning till fördragsvillkoren, s. 189. — Öfverenskommelsen om Pillau, s. 190. — Hertigen af Kurland söker återfå vänstra Dünastranden, s. 190.

Öfversikt öfver anförda källor.

Någon sammanhängande framställning af föreliggande ämne har förut ej gifvits. Den författare, som lämnat de största bidragen till dess belysande, är Pufendorf, som i sitt arbete »*Commentariorum de rebus suecicis libri XXVI ab expeditione Gustavi Adolfi Regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ*» vid slutet af hvart och ett af åren 1632 t. o. m. 1635 har en afdelning äfven för Sveriges förhållande till Polen under året. Under det han beträffande själfva hufvudföremålet för sitt arbete stöder sig förnämligast på Chemnitz' stora verk »Königlichen schwedischen in Teutschland geführten Kriegs» (I, II Theil), har han lagt egna arkivforskningar till grund för de återblickar, han kastar på Sveriges europeiska politik i öfrigt. Hos honom har jag därför återfunnit innehållet i många af de akter, på hvilka denna afhandling är byggd. Rådsprotokollen för denna tid och brefväxlingen mellan K. M:t och rikskansleren under den senares vistelse i Tyskland äro begagnade af honom, liksom äfven många andra skrifvelser, som från Sveriges mera stadigvarande eller tillfälliga sändebud i Danmark, Holland, England, Polen och Ryssland inlupit till K. M:t och rådet. Han är därför en mycket tillförlitlig källa. I allmänhet har jag dock icke varit beroende af hans auktoritet, enär mera ursprungliga källor stått mig till buds.

I. Primära källor.

A. Otryckta.

Alla i Riksarkivet.

Riksregistraturen 1629—1635.

Polonica. Sveriges förhandlingar med Polen 1629.

Här ha användts: Dagbok öfver underhandlingarna i Preussen rörande den s. k. sequestern m. m. sept.—nov. Bref, växlade mellan Roe och Axel Oxenstierna ang. samma saker.

Polonica. Kurland. Förhandlingar mellan Sverige och Kurland 1620—1701.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas registratur 1629—1630.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till Kungl. Maj:t och riksrådet 1630—1632.

Tvenne stora bundtar med handlingar angående kanslerns verksamhet som generalguvernör i Preussen.

Konung Gustaf II Adolfs Concepter 1627—1629.

Borgmästaren och borggrefven Johan Ulrichs skrifvelser till Gustaf Adolf bland »Skrifvelser till Kungl. Maj:t i Gustaf II Adolfs tid» (U—Ö).

Rikskansleren Axel Oxenstiernas bref, concepter etc. 1632.

Generalguvernören Johan Skyttes skrifvelser till Kungl. Maj:t och riksrådet 1630—1633.

Där ej annorlunda angifvits, hafva de blifvit afskrifna ur Livonica 176, 177. Där återfinnas äfven till Skyttes bref fogade, af mig citerade bilagor.

Muscovitica, Commissarien Anton Moniers relation och instructioner 1629—30.

Muscovitica, Agenten Johan Möllers bref till Kungl. Maj:t 1631—1632.

Turcica, Svenske Legaten Paul Strassburgs bref och relationer m. m.

Polonica. Förhandlingar rörande Gustaf II Adolfs utväljande till konung i Polen 1632:

1) *Inledning.*

Ett band, innehållande brefväxlingen mellan intressenterna i denna sak från Sigismunds död t. o. m. den 15 sept.

2) *Svenske commissariernes bref till Kungl. Maj:t.*

Brefsamlingen är bunden och innehåller meddelanden om sändebudens verksamhet under vägen till Warschau och deras vistelse i Polen.

3) *Handlingar till underhandlingen om Gustaf Adolfs utväljande till konung i Polen 1632.*

En bundt handlingar. De viktigaste äro: Gustaf Adolfs instruktion för sändebuden (i original), Sten Bielkes relation om underhandlingen i Polen, relationer och underrättelser ang. convocationen i Warschau 1632.

Polonica, Förhandlingar mellan Sverige och Polen 1630—40.

En bundt handlingar af mycket växlande, för mitt ämne synnerligen värderikt innehåll.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till Kungl. Maj:t och rådet, ankomna 1633—1636.

De flesta af Axel Oxenstiernas i dessa volymer förekommande bref till Kungl. Maj:t och rådet äro, som bekant, tryckta i »Handlingar rörande Skandinaviens historia». Jag har begagnat de bilagor till dessa bref, som varit upplysande för mitt ämne.

Excerpter ur »Nunziatura di Polonia» n:r 46—48 i Vatikanska arkivet.

Dessa nummer innehålla depescher för åren 1633—1635 från d. v. nuntien i Polen, ärkebiskopen af Larissa. Excerpten äro gjorda af lektorn H. R. Huldt. På vissa punkter, särskildt i fråga om Wladislaws planer omedelbart efter Gustaf Adolfs död, ha de varit mig till stor nytta.

Sten Bielkes bref till Axel Oxenstierna bland rikskanslerens korrespondens.

Muscovitica, Handlingar ang. Ryska Legationen till Sverige 1633

Innehålla de ryska sändebudens förhandlingar med svenska riksrådet.

Muscovitica. Handlingar ang. beskickningen till Ryssland 1634.

Innehålla bl. a. instruktionen för svenska sändebuden till Ryssland, fullmakt för dem att sluta en allians med tsaren mot Polen jämte särskild instruktion för dem, som skulle med tsaren förhandla om Sveriges handel på Persien.

Johan Oxenstiernas bref till Axel Oxenstierna bland rikskanslerens korrespondens.

Georg Douglas' bref till Axel Oxenstierna bland rikskanslerens korrespondens.

Polonica. Kungl. Maj:ts instruction för och bref till commissarierna vid underhandlingen i Preussen 1634—1635.

Polonica. Commissariernas vid underhandlingen i Preussen bref till Kungl. Maj:t och rikscancelleren 1634—1635.

Polonica. Åtskilliga personers bref till Commissarierna vid underhandlingen i Preussen 1634—1635.

Polonica. Handlingar ang. underhandlingen i Preussen 1634—1635.

Denna bundt innehåller bl. a.: skrifvelser, växlade mellan en eller flere af de svenska kommissarierna och andra vid kongressen närvarande kommissarier samt kurfursten af Brandenburg; förslag till stillestånds villkor m. m. 1635; skrifvelser från en eller flere af de svenska

kommissarierna m. fl. till svenska riksråd 1634—1635; handlingar ang. traktaten mellan Sverige och Polen, innehållande bl. a.: kopia af rikskanslerens bref till kommissarierna af d. 11 juli 1635, kopia på pergament af Wladislaws fullmakt af d. 15 april 1635 för de polska kommissarierna, försedd med Axel Oxenstiernas vidimation; kopior af Wladislaws ratifikation af fördraget i Stuhmsdorf och af Thorns, Elbings, Danzigs, hertigens af Kurland, kurfurstens af Brandenburg cautioner och af ackordet med kurfursten ang. Pillau.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas bref, concepter etc. 1635.

Polonica. Svenska kommissariernas originalprotokoll på tyska öfver underhandlingarna i Preussen 1634—1635.

Af detta protokoll finnes en i det närmaste fullständig kopia.

Polonica. Svenska kommissariernas originalprotokoll på svenska öfver underhandlingarna i Preussen från deras början t. o. m. den 4 januari samt för maj månad.

Polonica. Holländske legaternas journal vid underhandlingen 1635. Kopia.

Journalen är skrifven på holländska och delvis tryckt i nedan angifna verk af Aitzema, del 4, s. 112—191.

Originalurkunderna till stillestånds-fördraget i Stuhmsdorf.

Dessa ligga ordnade i tvenne askar, den ena signerad: Polen N:o 3 A—L. Stillestånds-fördrag i Stuhmsdorf 1635: den andra: Polen N:o 3 M—S. 1635. 1636.

B. **Tryckta: Samlingar, urkundspublikationer m. m.**

Jakob Roussels publikationer i samband med hans mission till Polen.

Alla dessa finnas i Kungl. biblioteket bland »Sverige till utländska Magter 1630—1699», och deras titelblad äro aftryckta i Kungl. Bibliotekets handlingar, III.

Konung Wladislaws patent till Sveriges folk, dat. Thorn d. 30 juni 1635.

Se Kungl. Bibliotekets handlingar, V, s. 50.

Aitzema, L. v., Historie of Verhael van saken van staet en oorlogh etc. 3, 4. Haag 1658, 1659.

Del 4, s. 177—185, innehåller aftryck af Stuhmsdorfsfördragets svenska exemplar jämte åtskilliga dithörande akter.

BOPPE, A., Correspondance inédite du C. d'Avaux avec son père 1627—1642. Paris 1887.
Calendar of State Papers. Domestic Series 1631—1636. London 1862—1866.
FARGES, Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France. IV. Pologne. Paris 1888.
GARDINER, S., Letters relating to the mission of Th. Roe to Gustavus Adolphus 1629—1630. London 1875.
Handlingar rörande Skandinaviens historia, 24—30, 32—36. Sthlm 1840—1855.
Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, Afd. I, Band 3, Sthlm. 1900; Afd. II, Band 1, 3, 5, 9, 10. Sthlm 1888, 1890, 1893, 1898, 1900.
RYDBERG, O. S., Sveriges Traktater med främmande magter, V: 2. Sthlm 1891.
STIERNMAN, A. A., Alla Riksdagars och Mötens besluth etc. II. Sthlm 1729.
Svenska riksrådets protokoll 1630—1636. Sthlm 1880—1889.

—

CAROLI OGERII ephemerides, sive iter danicum, suecicum, polonicum. Paris 1656.

En intressant journal, som franska sändebudet d'Avaux' sekreterare Ogier författat öfver sin resa i d'Avaux' sällskap. Mycket af värde meddelar han om underhandlingarna i Preussen, särskildt från deras sista skede. En stor del af sitt verk har han ägnat åt beskrifningen af de nya trakter och seder, han skådade, åt skildringen af de festmåltider och gudstjänster i hvilka han deltog, samt åt versfabrikation. Sid. 385—397 innehåller aftryck af Stuhmsdorfsfördragets polska exemplar.

ISRAEL HOPPE'S Burggrafen zu Elbing Geschichte des ersten schwedisch-polnischen Krieges in Preussen nebst Anhang. Utg. af M. Toeppen. Leipzig 1887.

En krönika af ovärderligt gagn för min afhandling.

II. Bearbetningar.

AREND, J. P., Algemeene Geschiedenis des Vaderlands III: 4. Amsterdam 1868.
BOBRZYNSKI, M., Dzieje Polski w zarysie II.

Chemnitz, B. v., Königlichen schwedischen in Teutschland geführten Kriegs, II. Sthlm 1653.

Fagniez, G., Le père Joseph et Richelieu, II. Paris 1894.

Fridericia, J. A., Danmarks ydre politiske historie 1629—1635. Köpenhamn 1876.

Gardiner, S., The personal government of Charles I. 1628—1637, London 1877.

Herrmann, E., Geschichte des russischen Staates, 3. Hamburg 1846.

Leidig, E., Die Beziehungen Gustav Adolfs zu Danzig. I. Danzig 1885. (Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft XIV.)

Lengnich, G., Preussische Geschichte des Königl. polnischen Antheils. V, VI. Danzig 1729.

Mankell, J., Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning. Sthlm 1865.

Odhner, C. T., Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. Sthlm 1865.

Pufendorf, S., Commentariorum de rebus suecicis libri XXVI ab Gustavi Adolfi Regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ. Frankfurt a. M. 1705.

Rydfors, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—maj 1630. Akad. ath. Ups. 1890.

Szelągowski, A., Układy królewicza Władysława i dysydentów z Gustawem Adolfem w. r. 1632. (Prins Wladislaws och dissidenternas förhållande till Gustaf Adolf 1632.) I Kwartalnik historyczny. Zeszyt IV, 1899.

Afhandlingen går ut på att visa, att det enstämmiga valet af Wladislaw 1632 berodde på hänsyn till Gustaf Adolf. Min framställning ger ytterligare bekräftelse härpå, på samma gång som den lämnar ännu ett bidrag till frågan om dissidenternas förhållande till svenske konungen.

Wibling, C., Sveriges förhållande till Siebenbürgen 1623—1648. Akad. afh. Lund 1890.

Winter, G., Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Berlin 1893.

Förkortningar.

A. O:s s. o. b. = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling.
Cal. of St. P. = Calendar of State Papers.
H. S. H. = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
Holl. journ. = Holländska legaternas journal vid underhandlingen 1635.
Kw. H. = Ofvan omnämnda afhandling i Kwartalnik historyczny. Zeszyt IV, 1899.
Roes mission = Gardiner, Letters relating to the mission of Th. Roe etc.
Svenska prot. = Originalprotokollet på svenska vid underhandlingen 1634—1635.
Tyska prot. = Originalprotokollet på tyska vid samma underhandling.

Öfriga förkortningar torde icke behöfva någon förklaring.

Där dubbelbeteckning icke förekommer eller n. st. är anmärkt, räknas datum efter gamla stilen.

Rättelser.

Sid. 10	rad.	2 nedifrån	*står:* Navali Kolan;	*läs:*	Norailí Holam.
» 14	»	14 uppifrån	» förmodligen på grund af;	»	kort före
» 16	»	2 nedifrån	» Zena;	»	Zema.

Inkonsekvenser i fråga om stafning och interpunktering torde benäget tillskrifvas den ringa tid, som jag kunnat ägna korrekturläsningen.

I.

Gustaf Adolfs politik mot Polen efter stillestånds-fördraget i Altmark.

Sveriges krig med Polen var från början en kamp om Estland. Genom Sigismunds och hans familjs afsättning blef det äfven ett tronföljdskrig. Det fick då också en tredje sida: det blef en kamp mellan protestantism och katolicism. Karl IX och Gustaf Adolf förde det offensivt, och det erhöll därigenom karakteren af eröfringskrig.

Gustaf Adolfs stora framgångar i Livland och Preussen nedtystade de polska anspråken på Estland. I stillestånds-fördraget i Altmark, september 1629, gaf visserligen konung Sigismund icke Gustaf Adolf titeln af Estlands hertig, men han använde icke heller själf denna titel och polska ständernas[1] kommissarier läto äfven estländska hertigtiteln ingå i Gustaf Adolfs titulatur. Tronföljdsfrågan afgjordes icke genom detta stillestånd, men det stora missnöje, som rådde i republiken öfver Sigismunds dynastiska, mot Polens intressen stridande politik har väsentligen bidragit till stilleståndets afslutande, och Sigismund måste i fördragsurkunderna bekväma sig att gifva Gustaf Adolf svenska konungatiteln, visserligen med reservation för sin egen titel af svensk arfkonung. Religionsfrågan i och för sig spelar i själfva fördraget en tämligen underordnad roll, men dess bestämmelser om landfördelningen hafva utom en stor politisk betydelse äfven sin stora betydelse i tidens viktigaste stridsfråga.

Genom fördraget i Altmark tillerkändes Sverige rätt att under de följande sex åren t. o. m. d. $\frac{1}{11}$ juli 1635 besitta den del af Livland, som det vid stilleståndets afslutande innehade,

[1] För enkelhetens skull brukas i afhandlingen »Polen», »polska ständerna», »polackarne» såsom gemensamma namn för både Polen och Littauen, för de polska och littauiska ständerna, för polackar och littauer, där icke anledning finnes att särskildt nämna det ena eller det andra.

d. v. s. hela Livland utom amten Marienhausen, Ludsen och Rositten; af Kurland Neue Münde och Spilwen, d. v. s. södra Dünastranden; af Preussen Braunsberg, Tolkemit och Elbing med deras områden och dessutom andra kuststräckor med närmaste land vid Frisches Haff, däribland hela Nehrung, som fullständigt stannade hos svenskarne; därigenom och genom att behålla Pillau och en del af Östersjökusten från Nehrung västerut till Danzigs närhet förblefvo de äfven herrar öfver Danzigerbukten. Marienburg, Danziger Haupt samt Stuhm sekvestrerades i kurfurstens af Brandenburg händer, mot det att denne förband sig att en månad före stilleståndets utgång återställa desamma i oförändradt skick till Sverige samt lämnade svenske konungen en del af Samland, Kurische Nehrung samt Memels fästning och stad med dess område, hvilka kurfursten efter de sekvestrerade platsernas återställande skulle få tillbaka. Polackarne, kurfursten, ständerna i Väst-Preussen och staden Danzig förbundo sig att gemensamt med Sverige bekriga hvar och en, som i Preussen angrepe Sverige, liksom Gustaf Adolf förband Sverige att bistå Polen på samma sätt, om det blefve anfallet i Preussen. Med ett tyst medgifvande hade polackarne måst erkänna, att med de afträdda livländska och preussiska hamnarne följde äfven deras tullinkomster[1].

För närmare öfverenskommelse i vissa frågor, som ägde samband med tulltagandet, och äfven i andra, som kriget eller stilleståndsfördraget framkallat, underhandlade Gustaf Adolf under hösten 1629 och våren följande år med kurfursten, Danzig och hertigen af Kurland. Dessa förhandlingar ledde till uppgörelse med kurfursten i november, med Danzig i februari och med hertigen af Kurland i mars och juni.

Genom konventionen med kurfursten i Fischhausen vann Gustaf Adolf en bekväm och säker väg mellan Sveriges besittningar i Ost- och Västpreussen[2]. Fördraget med Danzig i Tiegenhof har sin största betydelse genom sitt i de mest bindande ordalag affattade förbud för staden att direkt eller indirekt blottställa Sveriges säkerhet från sjösidan samt genom bestämmelserna om tulltagandet. En tull af $5\,^1/_2$ procent skulle i Danzigs hamn tagas på in- och utgående varor, hvaraf $3\,^1/_2$ skulle tillfalla Sverige att på redden uppkräfvas genom dess egna tjänstemän, resten skulle upptagas i staden af dess tullkräfvare;

[1] Rydberg, *Sveriges traktater* V: 2. Hoppe. Bilaga 43 s. 666 ff.

[2] Rydberg, *Sveriges traktater* V: 2 s. 358 ff.

tulltaxan skulle vara lika i Pillau och Danzig[1]. Med kurländska hertigen träffades tvenne aftal, det första rörande Sveriges rätt att taga tull i hertigens hamnar Windau och Libau, det senare rörande Mitaus i Altmarksfördraget föreskrifna restitution till hertigen och den i samband därmed stående regleringen af gränsen mellan svenska Livland och Kurland. Gustaf Adolf fick rätt att i de nämnda städerna hålla tullskrifvare, som hade att taga tull af in- och utgående fartyg i enlighet med den för Pillau och Danzig gällande tulltaxan, dock med en viss tullfrihet för hertigen[2].

Under Sveriges spira stannade alltså nästan hela Livland, en smal sträcka af Kurland på vänstra Dünastranden och en stor del af Preussen. Här var sålunda protestantismen tryggad. Men Gustaf Adolf sörjde också för densamma i de till Polen återlämnade och i kurfurstens händer sekvestrerade orterna. Altmarksfördraget tillerkände fri religionsöfning i dessa orter åt såväl protestanter som katoliker. Fördragens största betydelse i religionsfrågan ligger dock däri, att de gåfvo Gustaf Adolf ledighet, säkerhet och medel, så att han nu kunde begynna sitt länge planlagda anfall mot den katolska reaktionens hufvudmakter.

Dess högra flygel, Polen, var besegrad. Sigismunds höga ålder och tilltagande bräcklighet, hans folks krigiska motgångar och flertalets opposition mot hans utrikespolitik, landets inre betryck och farorna från ryssar, turkar och tatarer, stilleståndsfördraget med Sverige, särskildt dess territoriella bestämmelser — allt detta ingaf Gustaf Adolf en viss trygghet gentemot Polen. Något direkt polskt anfall på Sverige behöfde han numera ej frukta, och så länge han behärskade Preussens hamnar var ett kejserligt anfall mot Sverige från denna sidan icke att befara. Den hjälp Sigismund kunde lämna kejsaren i Tyskland mot Gustaf Adolf vore säkert i hvarje fall obetydlig, och ginge det tyska fälttåget lyckligt för svenskarne, skulle han näppeligen våga att på något verksamt sätt ingripa till kejsarens förmån. Han kunde då aldrig vara säker för ett infall i hjärtat af Polen från Tyskland och Sveriges Östersjöbesittningar. De senare

---

[1] Lengnich V, *Documenta* 171 ff. Gustaf Adolf ansåg den förstnämnda punkten så viktig, att han uppgifver, att fruktan för möjligheten af en flottas utlöpande från Danzig varit förnämsta orsaken till krigets förflyttning till Preussen. (A. O:s s. o. b II: 1, s. 515.)

[2] R. A. Polonica Kurland. Förhandlingar mellan Sverige och Kurland 1620—1701.

blefve så till vida af betydelse äfven för kriget i Tyskland, att Gustaf Adolf därifrån vid behof kunde taga rätt ansenliga förstärkningar till sin här och därifrån förse den med stora kvantiteter spannmål samt i nödfall hafva en tillflykt dit. Och icke mindre värdefulla för tyska kriget blefve de genom handeln i sina hamnar. Tullumgälderna därstädes uppgingo till ansenliga summor och fartygens afgifter kunde på hvarjehanda sätt ökas. Sedan provinsernas civila och militära administration blifvit nödtorfteligen tillgodosedd med dessa penningar, skulle återstoden sändas till arméens underhåll i Tyskland. Krigsbördan skulle icke trycka så tungt på Sverige, och Gustaf Adolf finge en inkomstkälla, som gjorde honom mindre beroende af lån och subsidier [1].

Med hänsyn till då rådande politiska förhållanden torde man ha rätt att säga, att Sverige dittills icke afslutat något värdefullare fördrag än de här afhandlade. De utgjorde resultatet af Gustaf Adolfs dittills förda energiska krigspolitik mot Polen och satte honom i stånd att inleda en ännu mera energisk mot kejsaren. Såsom händelserna kommo att gestalta sig, blef det för honom nödvändigt, att den situation, som de skapat i förhållandet mellan Sverige och Polen, blef långvarigare än Altmarksfördraget förutsatte.

* * *

[1] Ax. Oxenstierna hade öfverinseendet öfver tulltagandet i dessa hamnar. I bröderna Spiring hade han erhållit tullförvaltare, som i nit och skicklighet icke lämnade något öfrigt att önska. I allmänhet var tullen satt till 5 ½ procent på varornas salupris. I Danzig och Pillau afgingo dock 2 procent, som i det förstnämnda tillföllo staden, i det sistnämnda kurfursten. Utom tull måste fartygen erlägga ankar-, mast- och lastpenningar. Tulltaxan var uppsatt i polska floriner, men tullen kräfdes i riksdaler efter 2 ½ floriners kurs. Härigenom blef vinsten större, än den skulle blifva, om äfven taxan blifvit uppsatt i riksdaler. I den allmänna samfärdseln var förhållandet mellan riksdalern och florinen nämligen 1 : 3, men under åberopande af ett polskt riksdagsbeslut, som likvisst i praktiken lär ha trädt ur kraft, satte Ax. Oxenstierna kursen till 2 ½. (*Rd.* Ax. Oxenstierna till K. M:t d. 15 febr. 1631 med kanslerns bref till Camerarius som bilaga; Riksregistraturet 1630: K. M:t till Johan Skytte d. 16 april. Ax. Oxenstiernas skrifvelser till K. M:t 1630: memorial för Joh. Nicodemi d. 1 april jfr med »Declaratio nimæ licentiæ ab exactoribus suecicis in vectigalium administratione» i Holländska journalen 1635 s. 106 ff.)

Stilleståndet i Altmark angifves i fördragets 20:de paragraf vara afslutadt, på det man desto lättare måtte kunna komma till underhandling om en evig fred eller ett längre stillestånd under kristliga furstars bemedling. Till den ändan skulle kommissarier förordnas å ömse sidor med fullständig instruktion och fullmakt, hvilka inom ett år skulle sammankomma på ort och tid, hvarom parterna genom kurfurstens bemedling skulle ha enats.

Det var i synnerhet Roe, den engelske medlaren, som med hänsyn till den förhoppning, han gjorde sig om Gustaf Adolfs deltagande i tyska kriget, yrkat på införandet af denna bestämmelse, som, i fall den ledde till åsyftadt resultat, skulle trygga Gustaf Adolf från polska sidan under kriget mot kejsaren[1]. Äfven polackarne och kurfursten väntade mycket för sina intressen af denna bestämmelse. För dem kändes stilleståndsvillkoren synnerligen obekväma. Då villkoren förelades polska riksdagen, som sammanträdde i november 1629, uttalades också skarpa ord mot desamma[2]. Men landet var utmattadt och polackarne måste, om ock med grämelse, t. v. afstå från hvarje försök att med vapenmakt fråntaga Sverige de gjorda eröfringarna. Måhända vore dock svenskarne för priset af en ordentlig fred villiga att återlämna, hvad de för ett sexårigt stillestånd betingat sig? Tanken därpå, att det 1618 med Ryssland afslutade $14\,^1/_2$-åriga stilleståndet om några år skulle utgå, har äfven gjort sitt till att stämma polackarne för en mera varaktig uppgörelse med svenskarne.

Hvad kurfursten angår, kunde han efter sådan uppgörelse vänta att först och främst bli befriad från sekvestern, hvarmed han var mycket missnöjd[3], och än mer — att alldeles slippa från det obekväma svenska väldet i Preussen.

I kraft af den medlareroll, som traktaten gifvit kurfursten, lät han sina kommissarier i Fischhausen redan under första sammanträdet med Ax. Oxenstierna väcka fredsfrågan på tal. För att på den då stundande polska riksdagen kunna pådrifva fredsverket, önskade kurfursten erhålla besked af kanslern, huruvida Gustaf Adolf vore hågad att upptaga förhandlingar för biläggande af själfva hufvudtvisten mellan konungarne. Äfvenså föreslog han Danzig såsom lämplig plats för sådana underhandlingar.

[1] Roes mission s. 26 och 56 ff. Rydfors s. 131.

[2] Lengnich V, s. 231 f.

[3] *RA.* Polonica. Dagbok öfver underhandlingarna i Preussen rör. den s. k. sekvestern m. m. sept.—nov. 1629.

Kanslern förklarade, att han väl visste, att denna sak öfverensstämde med Gustaf Adolfs önskningar, men något bestämdt svar kunde han icke gifva nu, då han icke hade någon konungens resolution öfver detta ärende. Så mycket kunde han dock för egen del säga, att Gustaf Adolf af hänsyn till sitt lands värdighet och anseende näppeligen skulle vilja sända sina fredskommissarier till Danzig, en under polska kronan lydande stad. Lybeck eller Hamburg vore nog de städer, som af flere skäl närmast skulle komma i fråga. Han lofvade referera saken till sin herre och hoppades, att kurfursten snart skulle få dennes resolution [1].

Någon sådan resolution hördes dock på länge icke af. Och det låg nog i kanslerns och regeringens intresse, att den uteblef. Kanslern slapp därigenom lättast ifrån att närmare yttra sig i denna punkt, han hade blott att hänvisa till bristande instruktion. Den taktik, som han följde under nyssnämnda förhandlingar i Fischhausen, följde han sedan, så ofta han blef tillfrågad om konungens afsikter beträffande fredsunderhandlingarnas upptagande. Och tillfrågad härom blef han mycket ofta, särskildt af kurfursten och Roe. Men äfven polackarne ha såväl i bref till Ax. Oxenstierna som under samtal med Roe visat sitt intresse härutinnan.

Då kurfursten dels under personlig sammankomst med kanslern, dels genom ombud begärt, att kanslern hos sin regering måtte söka bot för de fel i sin instruktion, hvarmed han alltid ursäktade sig, och Gustaf Adolf med det första gifva honom bestämdt svar på följande frågor: hvar, när och genom hvilka mediatorer underhandlingarna skulle upptagas, så måste kanslern i bref af den 28 febr. af konungen begära instruktion, huru vidt han finge förklara sig för kurfursten [2].

Konungens svar innehålles i punkt 14 af ett memorial för kanslern af d. 8 april. Gustaf Adolf finner fredsunderhandlingarna med polackarne alldeles onyttiga, äfven om konungen i Polen kunde förmås till afsägelse af de svenska tronanspråken; ty mot en pappers- eller verbalförsäkring härom skulle polackarne söka återfå de afträdda platserna, och då detta icke lyckades, skulle de bli retade och eggas att bryta det nuvarande stillestånd.

[1] Se föreg. not.

[2] *RA.* Ax. Oxenstiernas registratur 1629—1630: Bref till kurfursten d. 25 jan. och till polske sekreteraren Johan Zawadsky d. 1 och 5 febr. samt till storkansleren d. 6 febr. *HSH.* 25, s. 64: Ax. Oxenstierna till K. M:t d. 28 febr. 1630.

Kanslern skulle därför låtsa, som om han icke vore obenägen för saken, men på allt sätt söka undvika densamma. Kurfursten, engelske gesanten och polackarne skulle han svara, att någon evig fred icke kunde vinnas utan renunciation. Men eftersom det vore både omildt och hopplöst att söka tvinga den gamle polske konungen härtill, vore det bättre, att man efter hans död förhandlade om saken. Något återställande af eröfringarna kunde icke komma i fråga, förrän polackarne bekvämat sig till skäligt vederlag. Dessutom skulle han söka undanflykter med rummet, tiden, medlarne och dylikt[1].

Gustaf Adolf hade alltså beslutat att uppskjuta fredsunderhandlingarna med Polen till en obestämd framtid. Från början torde detta dock icke varit hans afsikt. Han har icke motsatt sig införandet i fördraget af bestämmelserna i dess 20 paragraf. Under det stillestånds förhandlingarna ännu pågingo, skref han till kanslern, att fredsförhandlingarna lämpligast kunde upptagas i Lybeck den 1 aug. 1630, och att det var honom likgiltigt, om detta insattes i fördragsurkunderna. Något annat uttalande af konungen i denna fråga, innan han bestämdt afgjort sig för kriget med kejsaren, har ej stått att finna. Det är därför omöjligt att säkert veta, om han från början väntat sig något godt af denna paragraf, men sedan med anledning af de politiska förhållandenas utveckling kommit till insikt om skadligheten af dess tillämpning. Säkert är, att han aldrig själf gjort något allvarligt försök att tillämpa den. Möjligen har han före det definitiva beslutet om krig mot kejsaren velat iakttaga en afvaktande ställning i fråga om nya underhandlingar med Polen, icke velat taga ett steg vare sig för eller mot sådana, förrän han vunnit full visshet, om de skulle bringa honom fördel eller skada. Blefve fredspolitiken i det följande hans ledstjärna, lämnade han tanken på Sveriges uppträdande med en krigshär i Tyskland, afgjorde han sig för defensiven, icke för offensiven mot kejsaren och så satte det egentliga Sverige i det bästa försvarstillstånd[2], då kunde han måhända af Polen i dess dåvarande svaghet tillvinna sig en god fred. Men annorlunda ställde sig saken, sedan kriget mot kejsaren blifvit oåterkalleligen beslutadt. Det var då som han gaf kanslern befallning att låta fördragets 20:nde paragraf blifva en död bokstaf.

Därefter är det lätt att följa konungens politik mot Polen.

[1] *AO:s* s. o. b. II: 1 s. 582 f.

[2] Rådsprot. 1629 d. 27 okt. s. 219.

Det ledande motivet i densamma är sträfvan att utan egna uppoffringar försvaga detsamma och sålunda betaga polackarne lust och förmåga att göra något till Sveriges skada. Fördenskull söker han att förvärra landets brydsamma yttre och inre förhållanden.

Vid jultiden 1629 skickade han Anton Monier till Moskva för att fortsätta de underhandlingar med ryska regeringen, som han under ett föregående besök i Moskva i början af samma år hade inledt. Monier hade då varnat tsaren för de stora faror, som hotade Ryssland genom papismens anslag. Kejsaren och konungen i Polen hade för afsikt att underkufva Sverige och sedan därifrån och från polska sidan angripa Ryssland för att utrota den evangeliska och den gamla grekiska religionen. Därför borde Ryssland vid utgången af stilleståndet med Polen med kraft börja kriget igen. Därigenom skulle tsaren bidraga såväl till Sveriges som till eget lands trygghet och dämpa kejsarens onda förehafvande[1]. Äfven hans andra resa hade till ändamål att egga ryssarne till krig mot Polen. Men fördraget i Altmark, i hvilket både Gustaf Adolf och Sigismund förbundit sig att icke företaga något som helst fientligt mot hvarandra under stilleståndet, tvang Gustaf Adolf att bedrifva denna plan med den största försiktighet. Han ålade alltså Monier att under hand och liksom af eget initiativ tillkännagifva för ryska regeringen att, om den ansatte Polen med krig på sin sida och Gustaf Adolf således där finge något bistånd i sin långvariga kamp mot katolikerna, skulle han å sin sida fortsätta denna kamp i Tyskland. Om åter ett sådant gemensamt anfall mot katolikerna, af Ryssland mot Polen och af Sverige mot kejsaren, icke kunde ske, men det hände, att antingen kejsaren bistode polackarne mot ryssarne eller polackarne hemligen skickade kejsaren hjälp mot Sverige, så vore Rysslands nöd Sveriges och Sveriges Rysslands, hvilket Monier skulle klargöra för tsaren. Han fick bestämdt försäkra tsaren om Gustaf Adolfs benägenhet att vid behof ställa till hans förfogande främmande officerare i svensk tjänst och de krigsförnödenheter, som kunde erhållas i Sverige[2].

Monier, som d. 21 febr. 1630 hade audiens inför tsaren, erhöll ett med Gustaf Adolfs afsikter alldeles öfverensstämmande

[1] *RA.* Muscovitica. Commissarien Anton Moniers relation och instructioner 1629—30: §§ 4 och 5 i hans instruktion, Stockholm d. 12 jan. 1629.

[2] Se föreg. not. Instrukt. för Monier, Uppsala d. 13 nov. 1629. § 18.

svar. De af Monier under hans första besök uttalade varningarna för kejsarens och polackarnes anslag sade sig tsaren hafva tagit under ompröfning och vore fördenskull besluten att med det första angripa konungen i Polen och hans anhang med vapenmakt. Till bevis på tsarens sinnelag mot Polen och mot Sverige fick Monier veta, att han redan i juli månad 1629 för Gustaf Adolfs skull afvisat tvenne af Sigismund utskickade sändebud, då de från en gränsstad anhållit om audiens hos tsaren i Moskwa, och att han förbjudit polackarne tillträde till de ryska städerna vid polska gränsen [1].

Dessa underrättelser och det med kejsaren redan påbörjade kriget ledde Gustaf Adolf till planer på närmare förbindelser med Ryssland. Monier instruerades i nov. 1631 att ännu en gång fara till Moskva och arbeta för samma syfte som föregående gång, men nu äfven framställa ett bestämdt förslag, hvars efterföljd kunde göra ryssarnes framgång mot polackarne så mycket vissare och därigenom skänka Gustaf Adolf så mycket större lugn för ett anfall från Polen. Förslaget var af följande innebörd:

Med anledning däraf att polackarne sändt kejsaren några trupper till undsättning och tillåtit värfningar i sitt land mot Gustaf Adolf, ansåg konungen, att han icke bröte mera mot stilleståndsfördraget än polackarne själfva, om han tillåte tsaren att i dennes eget namn i de af Gustaf Adolf eröfrade tyska områdena samla en armé af tyskar och andra främlingar för att låta denna infalla från Tyskland i Storpolen samtidigt med ryssarnes infall i Polen österifrån. Fann tsaren behag i förslaget, så ville Gustaf Adolf med goda råd och genom tillhandahållande af mönstringsplatser vara honom behjälplig att upprätta en sådan armé. Men först skulle tsaren låta sina kommissarier komma till vederbörande värfningsplatser, försedda med alla nödvändiga värfningspenningar och med fullmakt att förhandla med de främmande officerare, som önskade träda i tsarens tjänst. Mera kunde Gustaf Adolf icke göra för tsaren under stilleståndstiden, men om icke fördraget med Polen hindrade, skulle han gärna lämna tsaren offentlig undsättning och med honom ingå en offensivallians mot Polen [2].

[1] Muscovitica som ofvan: Anthoni Moniers relation.

[2] Muscovitica som ofvan: Instrukt. för Monier, fältlägret vid Stettin d. 23 nov. 1630. *A. O:s* s. o. b. II: 1 s. 802: K. M:t till rikskansl., Augsburg d. 23 maj 1632.

Förslaget väckte stor tillfredsställelse hos tsaren. Att Mornier sedan själf i bref till honom fick rätta den missuppfattning om Gustaf Adolfs anbud, hvartill hans framställning gifvit anledning, nämligen att den sålunda samlade arméen skulle få tåga genom Gustaf Adolfs eget land, har icke rubbat tsarens goda tanke om förslaget[1]. Genom Gustaf Adolfs agent i Moskva, Johan Möller, har han vidare korresponderat om saken med svenske konungen. Denne gaf i juni månad 1632 sin bekräftelse åt densamma och på hösten samma år afskickade tsaren af denna anledning sändebud till Gustaf Adolf. De togo landvägen till Sverige genom Finland. I Nyslott måste de emellertid afbryta sin resa vid underrättelsen om Gustaf Adolfs död. Denna plan mot Polen ledde sålunda icke till något vidare resultat under Gustaf Adolfs tid[2].

Äfven i andra afseenden visade sig det vänskapliga förhållandet mellan Gustaf Adolf och tsaren vara riktadt mot Polen eller kejsaren. Gustaf Adolf lät det för tsarens räkning i Tyskland värfvade krigsfolket passera öfver Narva och genom Ingermanland till Ryssland[3], och tsaren å sin sida lät stora kvantiteter spannmål för svenska konungens räkning uppköpas i Ryssland och tullfritt utföras till hans trupper i Tyskland[4]. Genom att underlätta Benjamin Barons, Gustaf Adolfs sändebud till khanen i Krim, resa genom Ryssland på både dit- och återvägen har tsaren äfvenledes, dock utan att veta det, gjort Gustaf Adolf en tjänst i hans politik mot Polen och kejsaren.

Benjamin Baron skulle nämligen söka förmå denna tatarfurste att genom ett infall i Ungern draga en del af kejsarens trupper dit. Sannolikt har han äfven hört sig för om utsikterna för ett tatariskt anfall mot Polen. Han återvände i sällskap med ett khanens sändebud till Gustaf Adolf vid namn Navali Kolan och åtskilliga andra tatarer. Benjamin Baron torde dock före

[1] *A. O:s* s. o. b. II: 1 s. 738: K. M:t till rikskansl., fältlägret vid Wittenberg d. 29 aug. 1631.

[2] *A. O:s* s. o. b. II: 1 s. 802: K. M:t till rikskansl., Augsburg d. 23 maj 1632. *A. O:s* s. o. b. II: 10 s. 328 och 344: J. Skytte till rikskansl., Riga d. 2 jan. och Dorpat d. 24 febr. 1632.

RA. Muscovitica. Agenten Johan Möllers bref till K. M:t 1631—1632: Brefvet af d. 30 juli 1632. Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland 1613—1654: K. M:t till Johan Möller, Nürnberg d. 26 juni 1632.

[3] *RA.* Livonica. K. M:t till Johan Skytte d. 27 aug. 1631, bilaga till Skyttes bref till rådet af d. 8 okt 1631.

[4] *RA.* Muscovitica som ofvan: Moniers instrukt. af d. 23 nov. 1630 § 5.

dessa hafva framkommit till konungen och aflagt sin rapport. Khanen hade förklarat, att något tatariskt infall i Ungern svårligen kunde ske, då fursten af Siebenbürgen näppeligen skulle öppna sitt land för genomtåg. Då khanens beskickning hade anländt, lät konungen den icke genast erhålla audiens. Någon sådan ägde heller icke rum före slaget vid Lützen, och de långväga resenärerna måste därefter återvända öfver Sverige utan att ha framfört sitt ärende till konungen. De skulle lofva khanens hjälp mot polackarne, om Sverige åter komme i krig med dem [1].

Till och med i Konstantinopel lät konungen sin förtrogne hos storvesiren arbeta för sina polska intressen. Paul Strassburg, som han för andra gången affärdat som sitt sändebud till Siebenbürgen i slutet af 1631, skrifver d. 8 juli 1632 från Turkiets hufvudstad till konungen, att han efter underrättelsen om Sigismunds död inför storvesiren vidlyftigt utvecklat allt, som hans instruktion åladc honom i fråga om Polen [2]. Något visst om dessa förhandlingars innebörd kan här ej meddelas, lika litet som storvesirens hållning gentemot dem. Men man har rätt att förmoda, att de stå i det närmaste samband med den roll, som Strassburg förut spelat i Gustaf Adolfs polska politik.

Strassburg var under åren 1628 och 1629 Gustaf Adolfs sändebud hos hans svåger Betlen Gabor i Siebenbürgen. Hans förnämsta uppgift var att därstädes och därifrån i Konstantinopel söka åstadkomma en mot Polen och kejsaren och till Gustaf Adolfs förmån syftande aktiv politik [3]. Under denna tid meddelade han Gustaf Adolf, innan kriget i Preussen var afslutadt, ett synnerligen

---

[1] *A. O:s* s. o. b. II: 10 s. 329: J. Skytte till rikskansl., Dorpat d. 24 febr. 1632. *RA.* Muscovitica. Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland 1613—1654: Gustaf Adolf till patriarken Filaret d. 25 juni och till tsaren d. 30 juni 1632 från lägret vid Nürnberg. *RA.* Rikskansleren Ax. Oxenstiernas skrifvelser till Kungl. Maj:t och rådet ankomna 1633 s. 97: bref från Möllers änka, Catharina Stopia, till K. M.t d. 9 okt. 1632 och, s. 207, från patriarken Filaret till Gustaf Adolf d. 29 sept. 1632. Pufendorf s. 129 § 109. Af Skyttes bref framgår, att Benjamin Baron anlände till Moskva från Krim i sällskap med khanens beskickning. Denna måste vara de »legati», om hvilka Pufendorf talar och hvilka skickades till Gustaf Adolf efter (inde) och med anledning af (vicissim) hans beskickning till Krim.

[2] *RA.* Rikskansleren Ax. Oxenstiernas skrifvelser till Kungl. Maj:t och rådet ankomna 1633 s. 170.

[3] Turcica. Svenske legaten Paul Strassburgs bref och relationer m. m. 1628—1631. Summa eorum quæ apud S. Transy. principem juxta vigorem mandatorum a me peracta sunt in his potissimum consistit.

märkligt förslag från Betlen Gabor, nämligen att Gustaf Adolf borde söka förvärfva den polska kronan. Detta var icke ärligt spel emot svågern. Betlen Gabor hade själf satt polska kronan såsom ett mål för sin ärelystnad och anade i Gustaf Adolf en medtäflare, och det var för att vinna visshet härutinnan, som han gjorde Gustaf Adolf detta förslag. Under sken af att gå hans ärenden hade han redan börjat bereda marken för sig själf. Han lyckades dock icke föra Strassburg bakom ljuset. Denne lät Betlens förslag åtföljas af lämpliga förklaringar, hvilka gåfvo upplysningar om deras verkliga halt. Rikskansleren, som i början af 1629 erhöll dessa meddelanden, ställde sig också mycket tvifvelsam inför förslaget och gaf Strassburg befallning att skaffa sig full klarhet, huruvida Betlen önskade sig själf eller Gustaf Adolf på Polens tron[1].

Betlens tilltagande sjuklighet öfvertygade denne snart, att han måste ställa sig utom all täflan om denna krona. Inför den annalkande döden förlorade han till stor del intresset för storpolitiska planer och beräkningar. I de dagarne besöktes hans hof af tvenne fransmän, markisen Karl Talleyrand och Jakob Roussel. De voro på väg till Konstantinopel, medförande de bästa rekommendationer från hertigen af Mantua, fursten Rohan och från de sändebud, som residerade i Venedig. Markisen tillhörde en framstående familj i Frankrike och förrådde i hela sitt uppträdande den fint bildade världsmannen. Roussel hade berest största delen af Europa. På Strassburg och Betlen gjorde han det intrycket, att han i fråga om starkt minne, elegant konversation och skarpsinnigt omdöme, icke öfverträffades af någon. Framför allt var han genom långvarig vistelse i landet förtrogen med polska staten, icke blott med det, som rörde konungen och republiken utan äfven med många enskildas karakter och böjelser. Han uppväckte furstens beundran genom sin kännedom om en mängd hemliga förhållanden i Polen, ja hans berättelser återgåfvo denne intresse och verksamhetslust. Betlen blef fullkomligt öfvertygad, att den uppfattning han dittills haft om Polens storhet vore falsk, och att den plan, som han antog vara Gustaf Adolfs, nämligen att från alla håll ansätta Polen och flytta dess krona öfver på ett annat regenthus, förtjänade beredvilligt bifall. Han har också kort före sin död afsändt bref till flere polska magnater, i hvilka han på det varmaste rekommenderade sin svåger till polska kronan.

[1] Wibling s. 26 ff.

Dock ansåg han det nödvändigt, att Gustaf Adolf underrättade turkiske sultanen och tsaren i Moskva om tillståndet i Polen, och detta genom Roussel, som vore lämpligaste mannen härtill. Men på det att inga oförsiktiga mått och steg skulle tagas genom att anförtro bref och instruktioner åt denne främling, sökte fursten genom familjära och ständiga samtal komma till full klarhet om hans antecendentia och afsikter. Oaktadt all nedlagd fintlighet och möda kunde han ej upptäcka svek och förställning hos honom, utan fastmer blef han öfvertygad om hans ärliga nitälskan för den protestantiska saken och tvekade icke det minsta att skicka honom som sändebud till Konstantinopel. Meningen var, att ledningen af underhandlingen vid sultanens hof skulle stanna hos Generalstaternas sändebud därstädes, Cornelius Haga, och att kreditiv, bref och hvad i öfrigt var nödvändigt för underhandlingarnes bedrifvande skulle tillhandahållas genom Strassburg.

Denne understödde, så mycket han förmådde, Betlen Gabors ifver i den förhoppningen, att fursten skulle föras till en fastare förbindelse med de protestantiska konungarne i det öfriga Europa och tillika med turkarne rycka i fält mot protestantismens fiender. Men alldenstund furstens död syntes nära förestående, ansåg Roussel det rådligt, att han för denna eventualitet träffat något bestämdt aftal med Strassburg. Hemligen förhandlade därför dessa med hvarandra och öfverenskommo, att Roussel skulle stå fast vid den evangeliska läran och i kraft af sin instruktion i alla länder, där han färdades fram, vinnlägga sig om det, som kunde lända Gustaf Adolf till ära och fördel. Fördenskull gaf Strassburg Roussel bref med de bästa rekommendationer till Gustaf Adolf, turkiske sultanen, ryske tsaren, konungarne af Frankrike, England och Danmark, Generalstaterna m. fl. Till Turkiet och Ryssland, som det nu närmast gällde, affärdades dock icke Roussel ensam som Gustaf Adolfs betrodde man utan tillika med markisen.

Den instruktion, som Strassburg gifvit dem, synes ha gått ut på följande: De skulle söka att vinna sultanens vänskap för Gustaf Adolf. Strassburgs beräkning i fråga om polackarne var, att, om detta lyckades, de skulle, slagna af skräck, blifva mera villiga att ingå på en varaktig fred på de villkor, att Preussen och Livland fullständigt afträddes till Sverige. Vidare skulle sändebuden väcka sultanens liksom tsarens uppmärksamhet på den stundande polska tronledigheten och på vikten däraf,

att genom påtryckning af Polens grannar en sådan konung valdes, på hvilkens trohet och vänskap dessa kunde lita.

Med understöd af patriarken Cyrillus och Cornelius Haga lyckades sändebuden utverka, att ett bref lämnades dem till Gustaf Adolf, i hvilket denne i sultanens namn genom Cahimarchus pascha erbjöds Höga Portens vänskap. Under deras vistelse i Konstantinopel uppehöll sig där äfven en beskickning från ryske tsaren. I öfverensstämmelse med Betlen Gabors instruktion åtföljde de denne till tsaren, medhafvande bref från Cahimarchus och Cyrillus till tsaren och patriarken i Moskva, i hvilka dessa uppmanades att till Gustaf Adolf utbetala en ansenlig summa penningar till hans stora planers utförande[1]. Så långt hade dessa fransmäns verksamhet för Gustaf Adolfs räkning avancerat, då Strassburg, förmodligen på grund af Betlen Gabors död, lämnade Siebenbürgen.

Efter sin återkomst till Stockholm, som inträffade strax på nyåret 1630, afgaf han skriftliga och muntliga rapporter om sin verksamhet vid siebenbürgiska hofvet och om sina där vunna erfarenheter. Han kom därigenom att utöfva ett stort inflytande på Gustaf Adolfs politik mot Polen, framför allt på den sida däraf, som var byggd på beräkningen att genom ökande af den inre splittringen i landet göra det oförmöget till ansträngningar utåt. Den religiösa splittringen erbjöd härvidlag den naturliga anfallspunkten.

En gång hade Polens dissidenter varit talrika och mäktiga, men under Sigismund Vasas regering hade de förlorat betydligt så i antal som makt. Han hade aflägsnat dem från hvarje inflytande på regeringen, slutligen från alla ämbeten[2]. Därför rådde bland dem det största missnöje. Men så länge Sigismund regerade och katolska reaktionen behärskade Europa, hade de ej att vänta någon förbättring i sin ställning. Hvarje fiende till katolicismens tyranni kunde därför räkna på deras vänskap, såvida icke politiska förhållanden trängde den religiösa samhörighetskänslan i bakgrunden. Detta hade varit fallet under de långvariga förvecklingarna mellan Sverige och Polen. Men sedan

[1] *RA.* Turcica. Svenske Legaten Paul Strassburgs bref och relationer m. m. 1628—31. Relatio de negotiis in Transylvania peractis och förut citerades Summa eorum quæ etc. Det sistnämnda torde vara de contenta af hans förrättningar, som han lämnade Salvius, innan han ankom till Stockholm (Turcica. Strassburg till K. M:t Uppsala d. $\frac{6}{16}$ jan. 1630. Presenteradt i Stockholm d. 15 jan.)

[2] Kw. H. s. 697.

de båda länderna genom stilleståndet i Altmark kommit på fredsfot gentemot hvarandra, hoppades Gustaf Adolf, att närmare förbindelser skulle anknytas mellan honom och dissidenterna. Ett närmande till den svenske konungen behöfde nu ej längre vara något landsförräderi. Först och främst önskade Gustaf Adolf träda i förtrolig korrespondens med dissidenternas främste man, furst Kristoffer Radziwill.

I fråga om glänsande anor, vidsträckta egendomar, mäktiga vänner, politiska insikter och krigiska färdigheter stod denne framför alla sitt fäderneslands ädlingar. Med kurfursten af Brandenburg var han nära besläktad. Bland dissidenterna utöfvade han ett synnerligen stort inflytande och äfven många katoliker voro beroende af honom. Men under Sigismunds stränga katolska regemente hade äfven han blifvit utsatt för förföljelser och trakasserier. Han hade hållits utanför ledningen af statens styrelse, och anfall mot hans heder och ära hade icke uteblifvit. För sin personliga säkerhet hade han dock intet att frukta på grund af sina egna ansenliga försvarsmedel och det nära grannskapet till Gustaf Adolfs, tsarens, kurfurstens af Brandenburg och de zaporogiska kosackernas landamären. Af naturen räddhågad och ytterligt försiktig böjde han sig, ehuru icke utan motstånd, för det politiska och religiösa tvånget hellre än att upptaga en kamp däremot utan säkra utsikter till en lycklig utgång. Men i sina händer höll han de hemliga trådarne till de åtgärder, som hans förtrogna vänner i tysthet vidtogo för att bereda landet ett friare politiskt och religiöst läge[1].

Det lider väl intet tvifvel, att Gustaf Adolf, som under de många krigsåren haft så mycket att skaffa med Radziwill, förvärfvat en god kännedom om hans karakter och ställning både som offentlig man och privatman. I de meddelanden Strassburg lämnade om honom efter hemkomsten torde han därför icke funnit något väsentligt nytt. Konungen har också före sammanträffandet med Strassburg tagit det första steget till närmare underhandling med fursten.

Då generalguvernören öfver Livland och Ingermanland, Johan Skytte, i slutet af 1629 begaf sig den långa vägen rundt om Bottniska viken till sitt generalguvernement, medförde han ett konungens memorial med befallning att genast vid ankomsten till Livland träda i förtrolig förbindelse med Radziwill, och konungen

[1] *RA.* Turcica. Strassburgs ofvannämnda Relatio de negotiis in Transylvania paractis.

hade äfven tillskrifvit denne ett egenhändigt bref, som Skytte skulle låta framskaffa[1]. Både i memorialet och i konungens bref angifves orsaken till denna förbindelse vara konungens önskan att ytterligare befästa det fredliga förhållande, som genom stilleståndet uppstått och att förbindelsen särskildt gällde Radziwill såsom den förnämste motståndaren mot papismens anslag. Såsom lämplig förmedlare af korrespondensen har konungen nämnt borgmästaren och borggrefven i Riga, Johan Ulrich, en man, som förut varit använd af konungen vid underhandlingar med Radziwill[2].

Som emellertid Radziwill under den närmaste tiden efter Skyttes ankomst till Livland i början af år 1630 icke uppehöll sig i sin residensstad, Birzen, utan längre in i Livland, blef Ulrichs resa till honom för en tid uppskjuten, men Skytte inledde dock snarast möjligt skriftligen förbindelse med fursten genom Ulrich och Radziwills höfvitsman på Birzen, Skrobowitz[3]. Innan något svar från Radziwill inträffat, mottog Skytte nya order från konungen, hvarom antydan göres i ett Skyttes bref af den 4 maj. Det är sannolikt, att denna order hade samma syftning som den, hvilken konungen i det förut omnämnda memorialet af den 8 april gifver rikskansleren såsom generalguvernör i Preussen beträffande den politik, som skulle följas mot Polen med anledning af Sigismunds sjuklighet, som bebådade hans snart förestående död.

Rikskansleren skulle söka bearbeta polackarnes sinnen till förmån för Gustaf Adolfs val med ledning af Strassburgs berättelser om sina samtal med Betlen Gabor i denna fråga och tillse, att de råd och upplysningar, som där förekommo, lämpades efter konungens afsikter. Hvilka dessa afsikter voro, förklarades också närmare. Kanslern skulle söka att göra sig säker om Danzigs och Thorns röster och träda i förbindelse med personer i Polen, som af religiösa skäl kunde tänkas stämda för Gustaf Adolfs kandidatur. Särskildt nämndes Radziwill och Rafael Leszczynsky (herren af Zena). Såsom lockmedel skulle kanslern antyda, hurusom polska kronan på den vägen lättast

[1] *RA.* Konung Gustaf II Adolfs Concepter 1627—1629: Memorial för Skytte, Uppsala d. 9 dec. 1629 och Gustaf Adolfs bref till Radziwill af s. d.

[2] *A. Oxs* s. o. b. I: 3 s. 207 ff. och 211 ff.

[3] *RA.* Skytte till K. M:t d. 20 mars 1630 med bilagorna: Memoriale quid Joh. Skytte cum Christ. Radz. per Joh. Ulricum agiebit, Riga d. 14 mars 1630 och Skyttes bref till Radziwill s. d.

kunde återvinna sina förlorade provinser. Han skulle icke spara på löften. Genom ett sådant tillvägagående vunnes alltid så mycket, att partier bildades i Polen, som därigenom hindrades att komma till inre ro och enighet, något, hvarpå Sveriges säkerhet endast kunde vinna. Alldeles hemligt behöfde saken ej bedrifvas, ty något orätt förehades härmed icke, enär Gustaf Adolf hade lika mycken rätt som hvarje annan till det polska valrikets krona[1]. I ett senare memorial för kanslern, af d. 6 jan. 1631, gifves på det hela taget samma förhållningsorder, dock med det tillägget, att om icke Gustaf Adolf kunde vinna majoritetens sympati för sin kandidatur, kanslern skulle göra allt, för att åtminstone ingen af Sigismunds söner blefve vald utan någon, som svenskarne kunde se med blidare ögon[2].

Om Skytte, såsom sannolikt är, ungefär samtidigt mottagit en instruktion af liknande innehåll *mutatis mutandis*, har han förmodligen instruerat Ulrich i öfverensstämmelse därmed, då denne, troligen vid midsommartiden, begaf sig till Birzen på Radziwills inbjudan[3]. Men ehuru Ulrich reste öfver Birzen ända till Popil, kunde han icke komma till tals med fursten, enär denne för den svåra pestens skull icke vågat företaga resan till denna del af Littauen. Af Radziwills underlydande, starosten Georg Koskull, blef Ulrich utmärkt väl mottagen, men till något annat resultat ledde icke hans resa, än att Ulrich erhöll försäkringar om den beundran och vördnad, som protestanterna i Littauen och Polen hyste för Gustaf Adolf[4].

Därefter låg all förbindelse med Radziwill nere till inemot slutet af året. I december månad återupptogs korrespondensen af Koskull, och på årets sista dag infann han sig hos Ulrich i Riga. Å Radziwills förtrogne sekreterares, starosten Peter Kochlewskys, vägnar frågade nu Koskull, om han finge gifva fursten något bestämdt löfte om Gustaf Adolfs bistånd, i det fall att någon fara hotade för religionens skull. Härpå svarade Ulrich,

[1] *A. O:s* s. o. b. II, 1 s. 582 f.: Punkt 15 i memorialet af d. 8 april 1630. Rafael Leszczynsky kallas vanligen i de svenska handlingarna vojvoden Belzki. Han synes ha varit den mest svenskvänlige af alla senatorerna.

[2] *A. O:s* s. o. b. II, 1 s. 678 f.: Punkterna 2, 3 och 4 i K. M:ts bref till Ax. Oxenstierna, Bärwalde d. 6 jan. 1631.

[3] Jfr nyssnämnda bref af d. 4 maj. *RA.* J. Skytte till K. M:t d. 23 aug. 1630. *RA.* Livonica: Radziwills bref till Ulrich af d. $\frac{28 \text{ juni}}{8 \text{ juli}}$ s. å.

[4] *RA.* Relatio Dni Burggrabij Rigen Jöan Ulrici ratione itineris Birzen. Bilaga till Skyttes bref till K. M:t d. 11 sept. 1630.

att han i saknad af någon bestämd instruktion just för detta fall, endast kunde uttala sin egen öfvertygelse om konungens beredvillighet att lämna bistånd. Koskull gaf vidare den upplysningen, att Radziwill med ett ståtligt följe begifvit sig till Warschau för att bevista den riksdag, som där skulle hållas i början af år 1631. Ehuru Radziwill beslutat sig för att icke vidare deltaga i det offentliga lifvet, hade han dock nödgats frångå denna föresats på grund af de slag, som på allra sista tiden riktats mot religionsfriheten, vidare på grund af ett rykte, att kejsaren sökte erhålla tillstånd att i Polen värfva en här, som skulle falla svenskarne i ryggen i Tyskland, och slutligen på grund af Sigismunds proposition om konungavalets anställande, medan han ännu lefde. Efter riksdagens slut skulle Radziwill skaffa sig lägenhet att vidare meddela sig med Ulrich [1].

Det största politiska intresset med denna riksdag måste för Gustaf Adolf vara dess ställning till den af Sigismund väckta frågan om ett påskyndadt konungaval till förebyggande af de faror, som under ett längre interregnum efter hans död skulle hota riket. Under denna omtanke för riket låg dock lika mycket omtanken om kronans bibehållande inom hans familj, ty han åsyftade att tillförsäkra sin son Wladislaw kronan. På hösten 1630 var frågan före inför ständerna på de med anledning af riksdagskallelsen samlade landtdagarne i rikets olika provinser [2]. Den kräfde gifvetvis Gustaf Adolfs särskilda uppmärksamhet. Han fick då i Jakob Roussel en man, som självmant åtog sig att i Polen motarbeta denna Sigismunds plan.

Den 28 juli 1630 anlände Roussel till Nöteborg, och i början af november var han hos Gustaf Adolf i Pommern. I Ryssland afvaktade Talleyrand hans återkomst från resan till

[1] *RA.* Skrifvelser till K. M:t i Gustaf II Adolfs tid U.-Ö.: Ulrich t. K. M:t, Riga d. 8 jan. 1631.

[2] Lengnich V, s. 236 och 242. Beträffande den polska författningen må erinras om följande: Hvarje riksdag föregicks af sammankomster i vojvodskapen och i provinserna. Dessa sammankomster kallades landtdagar, de senare till skillnad från de förra: allmänna landtdagar. I de förstnämnda samlades hvarje vojvodskaps adel och valde ombud till sin provins allmänna landtdag. Dessa ombud försågos med väljarnes instruktion med afseende på de frågor, som konungen kungjort såsom sina propositioner till riksdagen. På de allmänna landtdagarne, hvilka bestodo af dessa ombud och provinsernas råd, valdes riksdagsmän, som å sin sida bundos af sina väljares instruktioner. Tid för både riksdagens och de olika landtdagarnes början bestämdes af konungen, som därvid måste iakttaga, att den förra icke följde alltför snart på den senare (Lengnich V, s. 15 ff.).

Gustaf Adolf. Till konungen medförde han bref från Betlen Gabor, turkiske sultanen och krimska khanen[1]. Af Gustaf Adolf blef han nu anlitad som sändebud till Polen för att där verka för hans intressen. Han försågs fördenskull med instruktion och med kreditivbref till polske storkansleren, ärkebiskopen af Gnesen och öfriga andliga senatorer samt till kastellanen af Krakau och öfriga världsliga senatorer, alla dessa skrifvelser af d. 5 nov. 1630.

Enligt instruktionen gällde hans beskickning Polens senatorer och andra förnämste män, och uppdraget var honom gifvet på grund af hans orygglıga trohet, utomordentliga handlingskraft, tjänstvilliga nit för det allmänna bästa och sällsynta förbindelser med de högsta hufvuden i österns och västerns välden samt framför allt på grund af nödvändigheten att inleda en förbindelse med Polens förnämsta män.

Han skulle skyndsamligen begifva sig till Polen, för dess ledande män framställa Gustaf Adolfs ärliga sinnelag med afseende på dem och i deras egna händer lämna bref med uttryck för detsamma. Sedan han försiktigt sonderat stämningen hos dem och erhållit visshet om deras böjelse för Gustaf Adolf, skulle han inför dem samtlige eller hvar och en särskildt, alltefter omständigheternas kraf, steg för steg upptaga en underhandling om union mellan Gustaf Adolf och republiken. Denna skulle ingås för att till gemensamt gagn åstadkomma en friare handel, bilägga tvedräkt med grannarne, undertrycka gemensamma fienders dagliga anslag, grundlägga en evig fred och särskildt för att afvända och på hvarje laglig och hederlig väg förhindra påskyndandet af ett nytt val. Det sistnämnda vore en skymf icke blott mot alla kristliga furstar utan äfven mot polska folket, som därigenom i ett slag beröfvades sin frihet. Allt hvad Roussel till Sveriges och republikens liksom hela kristenhetens bästa öfverenskomme med polackarne i Gustaf Adolfs namn, lofvade konungen att godkänna, för så vidt det icke lände honom eller Sveriges rike till skada.

I kreditivbrefven anhålles endast om adressaternas understöd åt Roussel, som å konungens vägnar skulle förhandla om en sak af stor nytta för Sverige och Polen. Sakens beskaffenhet nämndes icke.

I samband med detta viktiga uppdrag har konungen gifvit

[1] *R.A.* Livonica. P. S. till ett Anders Erichssons bref till J. Skytte, Riga d. 30 juli 1630, som synes ha medföljt som bilaga till Skyttes bref till K. M:t, Dorpat d. 18 eller 23 aug.

Roussel fullmakt såsom svenskt hofråd. Själf har denne före sin afresa fått förbinda sig till iakttagande af försiktighet och sekretess[1].

Hufvudsyftet med Roussels mission var alltså att omintetgöra Sigismunds plan att genom ett påskyndadt val tillförsäkra kronon åt någon af sin familj. Ett lämpligt medel att förhindra detta vore, att Gustaf Adolf uppträdde som beskyddare af den polska valfriheten och fördenskull inledde underhandlingar med de polska ständerna om en union. I detta ord låg intet annat än ett förbund, hvilket framgår däraf, att Roussel å Betlen Gabors vägnar erbjudit ryske tsaren en union[2]. Om en sådan union inginges mellan Gustaf Adolf och polska ständerna eller endast underhandlingar om en sådan blifvit inledda — att förslaget skulle leda till någon union, har Gustaf Adolf helt visst aldrig väntat — vore vägen banad för en personalunion mellan Sverige och Polen efter Sigismunds död eller i alla händelser förbindelser knutna med en mängd polska magnater till framtida gagn för Sveriges politik. Roussels unionsförslag får alltså,

[1] Ett renskrifvet koncept af instruktionen finnes i *RA.* bland Polonica: Förhandlingar mellan Sverige och Polen 1630—40. I någon annan form har aktstycket där icke anträffats. Hvarken i koncept eller kopia lära Roussels kreditivbref, hofrådsfullmakt och revers (om försiktighet och sekretess) finnas i *RA.* Det latinsk-tyska titularregistret 1611—54 meddelar för 1630: Jacobus Roussell till Polnske Rådhet och förnämbste betiente. Instruction 5 nov.; Jacobus Rouselius vara HoffRådh, fulmacht 6 nov.; Jacobi Rousselli revers 9 nov. Roussel har själf sörjt för, att instruktionens och kreditivbrefvens innehåll blifvit bevaradt åt eftervärlden, därigenom att han låtit trycka dem. De äro utgifna 1632, men daterade Stralsund d. 5 nov. 1630. Af hvardera finnes i Kungl. bibl. bland »Sverige till utländska Magter 1630—1699» ett exemplar (se K. B:s handlingar 3. s. 26 nov.) — Instruktionskonceptet i *RA.* företer den olikheten med Roussels tryckta instruktion, att den senare i fråga om Gustaf Adolfs bekräftelse af Roussels löften saknar konceptets: quatenus tamen illa (R:s löften) S. R. Mti Regnoq Sueciæ nullo omnino fuerint præjudicio. I konceptet är detta med annan stil infogadt. Detta är det enda väsentliga tillägget i det välskrifna konceptet. Det förefaller mycket antagligt, att instruktionens original utskrifvits efter detsamma, och att detta viktiga tillägg äfven inkommit i originalet, är ännu mera antagligt. Att Roussels tryckta instruktion återigen saknar de betydelsefulla orden, kan ej utgöra något bevis emot det sistnämnda antagandets riktighet. För Roussel var visserligen inskränkningen i fråga till besvär. — Att Roussel förbundit sig till iakttagande af försiktighet och sekretess genom revers och löfte framgår af § 14 i instruktionen för Philip Scheding m. fl., då de reste som sändebud till Ryssland. (*RA.* Muscovitica: Handlingar ang. beskickningen till Ryssland 1634.

[2] Kungl. Bibliotekets handlingar. 3, s. 27.

något som framgår af Gustaf Adolfs egna ord[1], uppfattas såsom ett medel att åstadkomma detsamma, som åsyftades med rikskanslerens och Johan Skyttes verksamhet i fråga om Polen: att bilda partier, utså tvedräkt och möjligen vinna Polens krona åt Gustaf Adolf. Axel Oxenstierna och Johan Skytte erhöllo också befallning att med råd och dåd understödja Roussel i hans företag[2].

I slutet af november kom Roussel till Axel Oxenstierna i Elbing, där han en kortare tid uppehöll sig. Rikskansleren fann hans planer något besynnerliga, men i betraktande af polska nationens sinnesart ansåg han det icke omöjligt, att en person af Roussels karakter kunde uträtta mera för saken i fråga än någon annan[3]. Den 27 dec. anlände Roussel till Riga, och vistades en tid där och senare i Dorpat, tills han i början af mars månad 1631 begaf sig till Moskva. Dessförinnan hade han emellertid begynt arbetet för Gustaf Adolf i Polen[4].

Till riksdagen i Warschau 1631 skickade rikskansleren och Johan Skytte hvar sin kunskapare, den förre Fredrik Scheffer, den senare Georg Schwengel[5]. Hvarken den ene eller den andre erhöll af sina principaler någon kännedom om Gustaf Adolfs hemliga planer gentemot Polen. De skulle enligt sina instruktioner framlämna bref till åtskilliga polska och littauiska herrar rörande dels tillämpningen af några smärre punkter i ståndsfördragen, dels Gustaf Adolfs böjelse för godt samförstånd samt iakttaga stämningen mot svenske konungen och i allmänhet den politiska situationen i landet[6]. Schwengel medförde dessutom bref från Roussel till dessa samma magnater.

[1] *A. O:s* s. o. b. II, 1 s. 679: K. M:t till rikskansleren d. 6 jan. 1631.

[2] *RA.* Riksregistraturet f. 1630 jfr med *A. O:s* s. o. b. II, 1 s. 663. Kreditivbrefven för Roussel till Ax. Oxenstierna och Johan Skytte af d. 6 nov. 1630. Ett par frågor framställa sig osökt beträffande konungens förhållande till Roussel: hvad hade konungen för tanke om hans person, och hvad förmådde konungen att anförtro honom ett så viktigt uppdrag? Svaret härpå lämnar konungen i brefvet till Ax. Oxenstierna af d. 6 jan. 1631. Uppdraget säges här ha blifvit lämnadt till Roussel »mera ... såsom then ther all verlden omlöper och elliest orsaak skulle hafva taget att calumniera, effter hans begäran ther medh att contentera, än att K. M:tt om hans förrättande sigh gör någen förhoppning.»

[3] *RA.* Ax. Oxenstierna till K. M:t, Elbing d. 24 jan. 1631.

[4] *RA.* Johan Skytte till K. M:t, Riga d. 28 dec. 1630 och Dorpat d. 9 mars 1631.

[5] *RA.* Ax. Oxenstierna till K. M:t d. 15 febr. 1631 och Skytte till K. M:t d. 10 maj 1631.

[6] *RA.* Memorial för Scheffer, bilaga till Ax. Oxenstiernas bref till K. M:t d. 15 febr. 1631, jfr med A. O. till K. M:t d. 31 maj 1631. Memorial för

De underrättelser Scheffer och Schwengel meddelade från Warschau voro på det hela taget i öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs önskningar. Det viktigaste riksdagsbeslutet var, att ständerna alldeles satt sig emot Sigismunds önskan att redan under den gamle konungens lifstid välja någon af sönerna till hans efterträdare och icke ens velat gå honom så långt till mötes, att de förbundo sig att icke tillåta andra än Sigismunds barn och infödda polackar att vid tronledigheten anmäla sig som kandidater till kronan. Ett sådant löfte ansågo de strida mot republikens dyrbaraste klenod: full frihet vid konungaval. För fred med Sverige visades allmänt stor benägenhet, och riksdagen hade äfven utsett sändebud att söka Frankrikes och Englands medling vid blifvande underhandlingar med Sverige. Till Frankrike skulle en abbot Gnewus afgå och till England en man vid namn Rakowsky. Men som polackarne ville rätta sina mått och steg härvidlag efter förloppet af svenskarnes krig i Tyskland, skulle sändebuden icke begifva sig i väg, förrän tydligt blifvit, hvad Tilly komme att uträtta mot Gustaf Adolf. Äfven denna riksdag valde i likhet med det föregående årets fredskommissarier. Gustaf Adolf stod i högt anseende för de framgångar, han redan vunnit i Tyskland. Både Scheffer och Schwengel hade blifvit bemötta på ett synnerligen förekommande sätt af flere bland de polska stormännen. Dock hade dessa senare väl aktat sig för hvarje steg, som kunnat kompromettera dem inför Sigismund. Deras svarsskrifvelser till Axel Oxenstierna innehöllo hufvudsakligen artiga talesätt och hade icke blifvit afskickade, förrän Sigismund godkänt deras innehåll [1].

För Schwengel blef dock vistelsen i Warchau icke odeladt

Schwengel till Leo Sapieha af d. 10 jan. 1631, jfr m. Skytte till K. M:t d. 10 maj 1631. Bref medfördes af Scheffer till storkansleren Jakob Zadzik, vice kanslern Thomas Zamoisky, kastellanen af Krakau Georg Zbarawsky, palatinen af Wilna Leo Sapieha, kronfältherren Koniecpolsky, furst Radziwill och palatinen Rafael Leszczynsky. Schwengel synes hafva medfört skrifvelser till samma personer.

[1] *RA.* Ax. Oxenstierna till K. M:t d. 24 mars 1631 med bilagorna B. G. H. Jfr Lengnich V s. 238 ff. Schwengels relation är bilaga till Skyttes bref till K. M:t af d. 10 maj 1631. En afskrift af Rakowskys instruktion fick A. O. i sina händer. Instruktionen är daterad d. 10 maj 1631. Hos engelske konungen skulle sändebudet verka för Sveriges återställande till Sigismunds barn efter Gustaf Adolfs död och för återställandet af Polens förlorade provinser. — Särskildt Radziwill hade varit ytterst försiktig. Han hade icke ens vågat ha Scheffer hos sig till måltid och ursäktat sig med, att han dessförutan var tillräckligt misstänkt för svenskvänlighet.

angenäm. Tvärtom blef han där utsatt för de största obehag, och detta på grund af de Rousselska brefvens öfverlämnande till adressaterna. Brefven hade en verkan, som Schwengel aldrig anat. De polska herrarne blefvo ytterst uppbragta och fordrade i hotande ton närmare besked om brefvens afsändare. Mest ursinnig synes Radziwill ha varit. Schwengel svarade, såsom Roussel hade lärt honom. Blott genom Rafael Leszczynskys ingripande slapp han ifrån med blotta förskräckelsen [1].

Hvad innehöllo då Roussels bref? Det är att förmoda, att han vid detta tillfälle lät öfverlämna sina kreditivbref från konungen. Men de voro hållna i en så försiktig ton, att de näppeligen kunnat åstadkomma en sådan uppståndelse. Samtidigt måste bref af Roussels egen hand blifvit öfverlämnade, och det lider väl intet tvifvel, att de till innehållet voro lika med de bref till kastellanen af Krakau och palatinen af Wilna jämte andra andliga och världsliga senatorer, som Roussel lät utgå från trycket den 1 jan. 1632 [2].

Han omnämner här, att Gustaf Adolf lämnat honom särskilda bref till dessa senatorer, i kraft af hvilka Roussel skulle förhandla om något, som angick hela kristenhetens och republikens lycka för många sekler. Underhandlingarna härom hade af vissa skäl hittills blifvit uppskjutna. Härpå hade saken i fråga dock endast vunnit, då den gemensamme fiendens våldsmakt därunder aftagit och öfvertygelsen om Gustaf Adolfs lycka hunnit tränga djupare hos alla. Enligt öflig sed, då de gällde republikens rådplägning med främmande konungars sändebud,

[1] Ur Schwengels relation: wehre balt in des teüffels battstuben kommen undt wehre mir die ehre balt in tripsal verwandelt, undt aus wein wasser worden. — Wie mir muht ist gewesen, kan man leichtlich ermessen, ich begehre seine brieff nicht ein ander mahl hinzubringen auf die weise.

[2] Såsom nedan omtalas lät Roussel affärda äfvenledes tryckta och d. 1 jan. 1632 daterade bref till de i början af 1632 samlade landtdagarne. I dessa bref säges uttryckligen, att Gustaf Adolfs förslag om en union afsåg hans val till polsk konung. I det bref, hvarom här är fråga, talas endast om, att Roussel hade ett mycket viktigt förslag att göra å Gustaf Adolfs vägnar. Lika litet som i kreditivbrefven nämnes här, att förslaget gällde en union. Att brefven under sådana förhållanden voro affattade med hänsyn till 1631 års riksdag, blir tydligt af följande utdrag: Quod vero hactenus Ordinum Reipubcæ Vræ penes quos Majestas Imperii et suprema Dominationis Authoritas est, conventionem compellationemq; vel litterarum Regiarum exhibitionem protraxerim, Illmæ Digti Vræ pro prudentia sua eximia dilationis causas gravissimas apprehendere et librare tam expeditum est, quam Nobis promptum esset easdem promere.

stannade Roussel på gränsen till Polen, tills han finge bemyndigande af senatorerna att med republiken förhandla om det af Gustaf Adolf honom gifna uppdraget. Under det han afvaktade detta bemyndigande, hoppades han få mottaga besök af sändebud från dessa magnater för att delgifva dem konungens afsikt i enlighet med den autentiska instruktionen. Han hoppades, att adressaterna, hvar i sin stad, skulle öfvertyga bröder och anhöriga, att Gustaf Adolfs hälsosamma förslag uppstått endast på grund af det fördärfbringande förslaget om ett nytt val. För att ingen genom okunnighet om konungens sinnelag och genom något förhastande skulle försynda sig mot Gud, fäderneslandet och sig själf hade Roussel velat sprida kännedom om Gustaf Adolfs förslag [1].

Såtillvida stå dessa bref i öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs instruktion, att i förstone intet skulle nämnas om den tilltänkta unionen, men ett så oförmedladt utbjudande af Gustaf Adolfs vård om republiken stod i afgjord strid med instruktionens föreskrifter. Den förbittring brefven åstadkommo borde ha afhållit Roussel från att fortsätta på samma väg. Så skedde dock icke.

I juni månad var Roussel åter i Riga efter sin resa till Ryssland [2]. Från denna stad skickade han under sommaren kaptenen Peter L'Admiral och fänriken Jakob des Greves såsom sina ombud till de zaporogiska kosackerna. De medförde bref från Roussel till dessa, hvari han tillkännagaf, att Gustaf Adolf önskade ingå ett förbund med dem, hvars förnämsta syfte vore att försvara deras grekiska religion mot papisternas öfvergrepp. Gustaf Adolf ville i dessa trakter blifva en beskyddare för alla dessidenter, ett meddelande, som borde bringa dem alla den allra största glädje. Muntligen skulle ombuden å Roussels vägnar framställa, hvad svenske konungen gifvit honom i uppdrag. I brefvet anhöll han till sist, att kosackerna måtte skicka befullmäktigade ombud till honom för vidare underhandling [3].

[1] Se Kungl. Bibliotekets handlingar 3, s. 36. f. 1632, febr. (bör vara jan.).

[2] Af ett bref från Roussel till Ax. Oxenstierna, hvilket han afsände vid denna tid, framgår, att Roussel haft i uppdrag att egga ryssarnes krigsifver mot polackarne, af tsaren utverka vissa ekonomiska fördelar för Gustaf Adolfs räkning samt underhandla om någon allians mellan svenske konungen och tsaren, m. a. o. att verka i samma riktning som Monier (Roussel till Ax. Oxenstierna, Riga d. 17 juni 1631 som bilaga till A. O:s bref till K. M:t d. 12 juli 1631).

[3] Brefvet är dateradt Riga d. 25 juni 1631 och tryckt 1632. Se Kungl. Bibliotekets handlingar 3, s. 29 juni.

Säkerligen har Roussel fått någon befallning af Gustaf Adolf att till hans förmån söka bearbeta de öfver det romerskt-katolska prästerskapets öfvergrepp förbittrade kosackerna. Tvifvelsutan gick Roussels uppdrag i samma riktning, som den befallning, konungen gaf Johan Skytte i juli månad 1630. Konungen ålade nämligen då denne att söka förmå kosackerna att fortsätta med det då pågående upproret mot polackarne och att genom löften om konungens hjälp och andra fördelar tillförsäkra Gustaf Adolf deras vota vid det stundande konungavalet i Polen [1]. Någon tvekan kan icke råda därom, att Roussel enligt konungens vilja i denna fråga liksom i andra skulle handla i samråd med Axel Oxenstierna eller Johan Skytte. Oxenstiernas inflytande hade han dock undandragit sig, därigenom att han tagit Livland till utgångspunkt för sin verksamhet, och Skyttes råd och maningar till försiktighet satte han sig öfver under hänvisning till den vidsträckta instruktion, som konungen skulle hafva gifvit honom [2]. Det äfventyrliga företaget att skicka sändebuden till kosackerna vågade han dock icke sätta i gång, medan Skytte var i Livland, utan passade på under dennes vistelse i Pommern och underrättade Axel Oxenstierna om saken först efter sändebudens afresa. Denne tillskref honom genast efter underrättelsens mottagande ett varningsbref mot att på detta sätt blottställa konungens anseende och bad därjämte Skytte att öfvervaka hans åtgöranden, så att de blefve öfverensstämmande med konungens instruktion för Roussel [3].

De farhågor för sändebudens öde, som Skytte hyste, sedan han fått full kännedom om företaget, skulle snart visa sig välgrundade. Kosackerna ville ej ens läsa deras bref utan skickade såväl dessa som sändebuden själfva till fältherren Koniecpolsky. Denne inberättade saken till hofvet, dit han äfven lät föra Roussels utskickade. Här ansåg man sig ha full rätt att straffa dem med lifvets förlust, men lät dock nåd gå för rätt och affärdade dem till svenske rikskansleren med ett bref från polske kanslern. I detta bref, hvars hufvudsakliga innehåll för öfrigt är den här

[1] *RA.* Riksreg. 1630. K. M:t till Johan Skytte d. 5 juli.

[2] I bref till riksrådet af d. 23 mars 1633 klandrade rikskansleren Johan Skytte, för att han icke hindrat tryckningen af Roussels bref och genomskådat hans afsikter. Han ursäktade honom emellertid därmed, att han låtit inbilla sig att Roussel fått någon sekret befallning af konungen. (H. S. H. 25, s. 264).

[3] *RA.* Ax. Oxenstierna till K. M:t, Elbing d. 28 okt. 1631. A. O:s s. o. b. II, 10 s. 322 f.: Skytte till Ax. Oxenstierna. Dorpat d. 6 dec. 1631.

meddelade berättelsen om den misslyckade propagandan bland kosackerna, framhölls Roussels tilltag som ett brott mot stilleståndsvillkoren och begärdes rikskanslerens förklaringar. Sent omsider afgaf Axel Oxenstierna sådana. Förmodligen gingo de ut på, att Roussel öfverskridit sin instruktion[1].

Under allt detta tillställde eller förberedde Roussel andra manövrer af likadan art. Till de landtdagar, som höllos i början af år 1632 med anledning af den till den $\frac{1}{11}$ mars utlysta riksdagen skickade han med särskilda bud en massa tryckta bref, affattade på latin, tyska och polska och daterade Riga d. 1 jan. 1632. Här säger han rent ut, att den union, hvarom fråga var, skulle bestå däri, att Polen antog densamme till konung, som var konung i Sverige, Baltiska hafvets laglige härskare, Tysklands befriare och beskyddare. Häraf skulle Polen draga de största fördelar. Det österrikiska partiet, som sökte göra landet till ett arfrike och äfven eljes genom sina planer förde det i fördärf, blefve därigenom omintetgjordt. Polen finge njuta frukterna af Gustaf Adolfs segrar, erhölle friare sjöfart på Östersjön, ständig fred med Sverige och Tyskland, godt naboskap med Moskva och Turkiet, säkerhet mot tatarernas och kosackernas ströftåg. Ungern och Böhmen skulle Gustaf Adolf förena med polska kronan, återgifva lagarna deras fulla kraft, befordra handeln på

[1] *RA.* Ax. Oxenstiernas korrespondens. Storkansleren Jakob Zadziks originalskrifvelse till kanslern, Warschau d. $\frac{1}{21}$ dec. 1631; present. i Halle d. $\frac{13}{23}$ jan. 1632. Såsom bilaga till påflige nuntiens depesch från Warschau af d. $\frac{8}{18}$ febr. 1632 finnes en kopia af detta storkanslerens bref till Ax. Oxenstierna. (Vatikanska Ark. Nunziatura di Pol. n:o 43). Zadziks bref kom icke oförberedt till Ax. Oxenstierna. Han hade nämligen, medan han ännu uppehöll sig i Elbing, fått ett bref från sin korrespondent i Warschau, dat. d. 16 okt. 1631, hvari meddelades, att sändebuden blifvit uppehållna af kosackerna i afvaktan på Koniecpolskys svar på deras förfrågan, hvad de skulle göra med främlingarne. Med anledning af detta bref skref Ax. Oxenstierna till konungen: »Där nu saken blifwer heel och hollen oppenbar, effter som Jag icke annars kan sij och något därom görs af Chronan Pålandh, moste man sij till hurulunde dett ståår till att excusere och bijläggia» (Ax. Oxenstierna till K. M:t, Elbing d. 28 okt. 1631 med brefvet från Warschau af d. 16 okt. ss. bilaga.) I bref af d. 27 maj 1632 till Ax. Oxenstierna beklagar sig Zadzik öfver hans underlåtenhet att besvara särskildt det bref, hvari Zadzik å statens vägnar framställt klagomål öfver Roussels beteende (Oxenstiernas korrespondens). Svenske agenten i Berlin, Transehe, uppgaf i sitt samtal med Ernst Dönhoff i slutet af mars eller början af april månad 1633, att rikskansleren för Roussels skull gifvit polske storkansleren skriftlig »satisfaction». (*RA.* Rikskansl. Ax. Oxenstiernas skrifvelser t. K. M:t och rådet, ankomna 1633, s. 986—989: Transehe t. Ax. Oxenstierna, Berlin d. 6 april 1633).

Svarta hafvet, Medelhafvet och Donau, rikligen försörja Sigismunds söner, om de bröte med habsburgska huset, respektera hvars och ens religion, den mände vara romersk eller grekiskkatolsk eller evangelisk, dock skulle jesuiterna tålas blott i ett enda kloster[1].

Roussels tryckta bref till kastellanen af Krakau, palatinen af Wilna och öfriga världsliga och andliga senatorer, hvarom ofvan blifvit taladt, är äfven dateradt d. 1 jan. 1632. Det synes antagligt, att han låtit detsamma åtfölja brefvet till landtdagarne såsom ett ytterligare agitationsmedel, kanske äfven i den beräkningen, att lågadeln skulle bedöma innehållet gynnsammare, än de ledande männen gjort. Därigenom skulle Roussels namn få en bättre klang, än det ägt sedan föregående riksdag; ty det som då timat med anledning af hans bref, måste ha blifvit omtaladt ute i landet, och brefvens innehåll, som väl endast få verkligen kände, blifvit kommenteradt i den riktningen, att han själf vore en för republiken synnerligen farlig man.

Brefven hade dock ingalunda åsyftad verkan. På landtdagarne sönderrefvos de af adeln eller skickades till konung Sigismund[2]. Storkansleren och vicekansleren erhöllo från sina förtrogne kopior af Roussels bref, då de stodo inför konungen. De brötos och lästes genast och uppväckte konungens och de närvarandes stora munterhet[3].

För att än ytterligare styrka sin auktoritet torde Roussel samtidigt med dessa bref låtit publicera sin instruktion och sina kreditivbref, som utkommit i tryck år 1632[4]. Får man tro Roussels eget påstående, hade flere med största glädje mottagit de kungliga kreditivbrefven, andra hade visat sig förbittrade öfver dem[5].

Till dem, som voro mest förbittrade öfver Roussels framträdande, hörde furst Radziwill. Han var synnerligen besvärad af de bud och bref, som skickades till honom[6], inlät sig icke i

[1] Se Kungl. Bibliotekets handlingar 3, s. 36 jan. I Palmskiöldska saml. i Uppsala universitetsbibl. Tom. VIII, pars I finnes ett af brefven på tyska. Ett aftryck af det latinska brefvet hos Lengnich V, Documenta s. 87 n:r 67.

[2] Kw. H. s. 696.

[3] Vatikanska ark. Nunziatura di Polonia n:r 43, depesch af d. $\frac{21 \text{ febr.}}{2 \text{ mars}}$ 1632.

[4] Se ofvan s. 20 not 1.

[5] Roussels tryckta bref till senatorerna på riksdagen 1632 se nedan sid. 31.

[6] I bref af 28 febr. 1631 gaf Gustaf Adolf befallning till Johan Skytte att genom Roussel eller någon annan förtrogen person i största hemlighet på-

någon som helst förbindelse med Roussel och vägrade mottaga såväl hans ombud som hans bref. Förbittrad häröfver skall denne ha beklagat sig, att Radziwill vore den ende, som afböjt de erbjudna utmärkta villkoren och hotat honom med svenske konungens onåd.

Radziwills handlingssätt kan icke väcka förvåning. Han hade inledt förbindelsen med Gustaf Adolf af nit för landets religionsfrihet och därvid iakttagit den största försiktighet. All korrespondens hade skett genom mellanhänder, på svenska sidan den af fursten väl kände och högt värderade borgmästaren Ulrich. Frågan om konungavalet hade dittills varit alldeles utesluten. Kom så Roussel som Gustaf Adolfs högt betrodde man för att underhandla om en viktig sak, som snart visade sig gälla förvärfvandet af Polens krona. Med påträngande ifver och utan att bemantla sina afsikter sökte denne främling, om hvilken icke ett ord förut blifvit nämndt från svenskt håll till Radziwill, att förmå denne att verka för Gustaf Adolfs tronkandidatur, då Sigismund ännu lefde och dissidenternas parti var afgjordt underlägset det katolska. Starkt misstänkt för förbindelser med svenskarne var Radziwill förut; ännu svårare skulle hans ställning blifvit, om han icke hållit Roussel på afstånd från sig [1].

Korrespondensen med Gustaf Adolf genom Ulrich ville Radziwill dock icke afbryta. Under tiden mellan riksdagen i Warschau 1631 och höstens början samma år lät han Ulrich komma till sig på ett aftaladt ställe. Förmodligen har Ulrich här gifvit Radziwill del af innehållet i konungens förklaring af d. 1 april 1631, hvarigenom Ulrich erhöll bemyndigande att försäkra fursten om Gustaf Adolfs hjälp med råd, penningar, krigsfolk och hvad eljes behöfdes, om han för religionens och den fäderneärfda frihetens skull blefve tvungen att gripa till vapen [2]. Vidare sökte Ulrich förmå Radziwill att i en egenhändig skrifvelse till Gustaf Adolf lämna en allmän förklaring angående sina önskningar, men ansträngde sig förgäfves, då fursten hyste en oöfvervinnelig fruktan, att detta skulle lända honom till skada. Men han lofvade att gifva Ulrich en dylik förklaring mot dennes

verka Radziwill, så att han förhindrade, att konungavalet föllе på någon af konungens söner utan hellre gåfve Gustaf Adolf sin röst och förskaffade honom öfriga littauers röster (*RA.* Riksreg. 1631).

[1] *RA.* Skrifvelser till K. M:t i Gustaf II Adolfs tid. U.-Ö.: Ulrich till K. M:t d. 10 sept. 1631 och 5 mars 1632.

[2] *RA.* Polonica. Förhandlingar mellan Sverige och Polen 1630—40: Declaratoria Reg. Mtis ad Joan Ulricum, datum Stettin d. 1 april 1631.

förbindelse att personligen visa den för Gustaf Adolf och för ingen annan, samt därefter återställa densamma i Radziwills händer. Ulrich erhöll efter afgifven förbindelse denna furstens egenhändiga allmänna förklaring och därpå äfven en speciell förklaring, hvilken Radziwill dikterat för sin förtrogne Kochlewsky, och som denne å sin sida dikterade för Ulrich, hvilken därunder ord för ord nedskref densamma. Häri anhöll Radziwill, att intet måtte fordras af honom, som strede mot hans goda namn och samvete, och bad bl. a. att få veta Gustaf Adolfs egentliga afsikt, att före nästkommande riksdag erhålla kännedom om hvad som där borde yppas, att korrespondensen måtte ske genom Ulrich under iakttagande af de största försiktighetsmått, att Roussel icke finge besvära Radziwill med bref eller sändebud, samt att Radziwill som lön för sitt arbete af Gustaf Adolf erhölle vissa platser i Schlesien och i nödfall en tillflyktsort i Sverige[1].

Underrättelsen om dessa förhandlingar och den speciella deklarationen anlände till konungen betydligt försenade. Den som skulle öfverbringa desamma måste lämna dem i sticket till stråtröfvare under vägen, och först i början af mars 1632 kunde Ulrich med större trygghet i fråga om framkomsten sända nya skrifvelser af samma innehåll till konungen. Han hade då äfven att berätta om en sammankomst med Radziwills ombud Kochlewsky och Koskull, hvilken ägt rum hela natten mellan den 29 och 30 jan. fyra mil från Riga.

Starka klagomål framfördes här från Radziwill öfver alla de obehag, Roussel förorsakat fursten, och de faror, som genom hans uppträdande hotade det evangeliska partiet och enkannerligen Radziwill själf. Därpå blef Ulrich uppfordrad att å Radziwills vägnar begära Gustaf Adolfs råd och mening dels angående den hållning, dissidenterna borde iakttaga under den situation, som inträdt genom Sigismunds nära förestående död, dels angående den person, som borde bli hans efterträdare. Borde alla dissidenter, om fara hotade från katolikerna, efter franskt föredöme innesluta sig i ett läger och i så fall i hvilken provins? Vid inträffande tronledighet torde svenske konungen genom något svenskt riksråd och ej genom Roussel meddela sin önskan i fråga om tronkandidat. Det evangeliska partiet såge helst, att denne vore af evangelisk trosbekännelse, så vida

[1] *RA.* Skrifvelser till K. M:t i Gustaf II Adolf tid: Ulrich till K. M:t, Riga d. 10 sept. 1631 med »specialis declaratio» som bilaga. Skytte till K. M:t d. 6 okt. 1631.

det läte förena sig med statens bästa. Skulle en katolik väljas, vore ingen dugligare än prins Wladislaw, som inför sina förtrogne låtit förstå, att han trädt i vänlig förbindelse med Gustaf Adolf. Som det emellertid stode enhvar furste fritt att under ett interregnum anmäla sig som tronkandidat, begärdes säkert besked, om Gustaf Adolf stode efter polska kronan. Kochlewsky prisade denna såsom långt förmånligare för Gustaf Adolf i fråga om åtgärder till hela kristenhetens och särskildt Sveriges fromma, än romerska kejsarkronan vore. Genom de af Roussel framställda villkoren hade Gustaf Adolf redan ådagalagt sitt höga förstånd, då det gällde att vinna anhängare. Dock angaf Kochlewsky ytterligare några villkor, afpassade efter hvarje partis särskilda önskningar[1].

Så hade från Radziwills sida underhandlingar om polska konungavalet blifvit inledda med Gustaf Adolf. Frågan hade blifvit brännande i Polen, särskildt genom Roussels åtgärder. Den dryftades på de förutnämnda landtdagarne och riksdagen 1632.

Många fruktade, att Gustaf Adolf under det förestående interregnum skulle bryta valfriheten och med våld söka tilltvinga sig kronan. Därför hade Sigismund uppfordrat landtdagarne att vara betänkta på medel att möta våld med våld. Hemligen skall han hafva ansträngt sig, för att denna riksdag måtte designera någon af hans söner till tronföljare. Därigenom skulle Gustaf Adolfs planer omintetgöras. Ett förslag i samma syfte antogs på Sendomirs landtdag, som beslöt, att den, som varit eller ännu vore polska kronans fiende, icke skulle kunna väljas. Men detta förslag förkastades af riksdagens majoritet. Den ville icke fatta något beslut i tronföljdsfrågan. Beträffande rikets säkerhet under interregnum hade en del vojvodskap enat sig därom, att strax efter konungens död skulle underrättelse om dödsfallet offentliggöras af ärkebiskopen och andra vid hofvet närvarande senatorer. Senaten skulle begifva sig till Warschau och all adel träda under vapen. Valet skulle bestämmas till viss tid och vara fullbordadt ungefär 14 veckor efter tronledigheten.

Men mot detta förslag uppträdde furst Radziwill på

[1] *RA.* Skrifvelser till K. M:t i Gustaf II Adolfs tid: Ulrich till K. M:t., Riga d. 5 mars 1632. Bland de af Kochlewsky föreslagna villkoren må följande nämnas: Littauen borde tillförsäkras oförminskade gränser vid en kommande fred med Ryssland, Stor-Polen segelfart utför floden Warte till Pommern, kosackerna erbjudas en hederlig och rättvis styrelse, löftet till Sigismunds barn finge ej förknippas med någon tunga för republiken.

det mest energiska sätt, understödd af alla Littauens landtbåd och äfven af många polackar. Han protesterade mot detsamma, alldenstund valets påskyndande innebure en inskränkning i adelns frihet, då därigenom icke tillräcklig tid lämnades att fatta beslut angående de besvär, till hvilkas afhjälpande den eventuelle konungen före valet hade att förbinda sig. Förslagets antagande skulle öfverflytta valrätten från flertalet, som den tillhörde, till ett fåtal, som med våld kunde drifva sin vilja igenom. Man behöfde ej ett dylikt medel mot ett befaradt anfall från Gustaf Adolf, då detta kunde förekommas genom samma beslut, som fattats vid föregående interregna, och det vore absurdt att binda republikens valfrihet på detta sätt, då man icke visste, hvem som skulle lefva längst, Gustaf Adolf eller Sigismund.

En skarp debatt uppstod mellan Radziwill och förslagets förfäktare, hvilka därunder sökte göra furstens motstånd misstänkt såsom härledt ur hans sympatier för Gustaf Adolf. Radziwill lyckades dock med framgång försvara sig mot dylika misstankar och genomdref ett riksdagsbeslut efter sin önskan[1].

Han skulle snart få ett ytterligare tillfälle att förneka sina förbindelser med svenske konungen. Några dagar före riksdagens afslutning infann sig Roussels ombud Lazarus Mavius i Warschau med tryckta bref från Roussel dels till senatorerna, dels till landtbåden.

I brefven till de förstnämnde erkänner han sin oförmåga att kunna påverka de fientlige och egensinnige. Han vänder sig till några af senatorerna, som mottagit de kungliga kreditivbrefven så, som tillbörligt vore, och till de andra, som åstundade sådana, samt förordar Gustaf Adolfs val, han, som i sin

[1] *RA.* Polonica. I bundten »Handlingar till underhandlingen om Gustaf II Adolfs utväljande till konung i Polen» bland där liggande »Relationer och underrättelser ang. convocationen i Warschau 1632 etc.» finnes en handling med titel på baksidan »Ein Stück d. Relation dessen wz auf nechst verwichenen Reichstag in Pohlen, vergangen», hvarur denna skildring är hämtad. Att fråga är om riksdagen i mars 1632 framgår af relationens innehåll, jämfördt med Lengnich V, s. 252. Arkivarien Sondén har å handlingen antecknat »stilen såsom i Transehes kanslibref från Berlin». Af benämningen »wir» i fråga om kurfurstens af Brandenburg jus suffragii på riksdagen synes framgå, att aktstyckets författare varit kurfurstliga sändebudet vid riksdagen, Heinrich v. Weinbeer. (Se Kw. H., s. 696 f.). Af hans relation från riksdagen har Transehe sannolikt fått göra en kopia. — Enskildt har Radziwill sagt, att han för sin personliga del icke hade något emot, att Gustaf Adolf i riksdagsbeslutet uttryckligen förklarades ej vara valbar.

person förenade de bästa egenskaper, som kunde önskas hos en konung. Han voro just detta hufvud, under hvilket republiken i enighet kunde samla sina krafter och försvara sin frihet och därmed nå målet för de önskningar, som icke lämnat republiken någon ro, alltsedan förslaget om ett nytt val blifvit framställdt, och som nu efter Sigismunds död — hvarom ryktet förkunnade[1] — vore så mycket lifligare. För öfrigt försvarar Roussel sina åtgärder beträffande kosackerna och utmålar, såsom i sina föregående bref och äfven i brefvet till landtbåden, Sigismund och hans ätt som republikens största fara[2].

Brefvet till landtbåden är hållet i en långt mindre uppstyltad ton än senatorernas. Det går naturligtvis också ut på att förorda Gustaf Adolfs val, och Roussel lägger här segervisshet i sina ord, då »de flestas böjelse och deras hjärtans inre och uppenbarade rörelser förekommit hans önskningar och böner»[2].

Lazarus Mavius skaffade först brefven till senatorerna i dessas händer och begärde därpå audiens hos ridderskapet. Tills detta afgifvit sitt svar, hölls han emellertid under bevakning och fick icke tala med någon.

Då audiensfrågan var före i landtbådssalen, hördes en röst ropa, att Mavius genast borde strypas. Men med hänsyn till ombudets karakter af sändebud ansågs detta alltför barbariskt. Många funno det vara bäst att skicka bort honom ohörd, då han icke var adresserad till alla rikets ständer, det kungliga, senaten, ridderskapet. Men i detta fall befanns det lämpligt att höra konungens åsikt. Fördenskull skickades en deputation från ridderskapet till honom. Trots många senatorers afrådan uttalade sig Sigismund för sändebudets audiens inför landtbåden.

Denna ägde därpå rum den $\frac{22 \text{ mars}}{1 \text{ april}}$. Härvid öfverlämnade han sina bref jämte ett kreditiv för Roussel, försedt med Gustaf Adolfs hand och sigill. Dessa skrifvelser blefvo förelästa inför ridderskapet. Innehållet i Roussels bref uppväckte den största vrede hos några af landtbåden. Då Radziwill lät fråga sändebudet, hvilka de polackar vore, som gynnade svenske konungens planer eller korresponderade med honom, svarade han, att han icke visste det. Landtbådsmarskalken kallade honom då en bedragare.

[1] Lengnich uppger V, s. 252, att detta rykte föranledt Roussel att sända sitt ombud till riksdagen. I så fall är det märkvärdigt, att det betydelsefulla dödsfallet omnämnes så i förbigående.

[2] Se Kungl. Bibliotekets handl., 3 s. 37. Brefvet är dateradt Riga d. 20 febr. 1632.

Utom genom detta svar kom Mavius också i misskredit genom de af honom medförda kungliga skrifvelsernas datering. Det föreföll nämligen ridderskapet misstänkt, att dessa voro daterade redan 1630 i Stralsund, ehuru riksdag hållits under mellantiden. Adelns sinnen kommo i svallning, det blef ett allmänt larm, hvarunder åtskilliga yrkade på, att sändebudet utan vidare skulle bringas om lifvet genom hängning eller på annat sätt. Slutligen gaf honom landtbådsmarskalken i hela ridderskapets namn en skarp tillrättavisning, därför att han vågat sätta polackarnes trohet mot deras konung på prof. Om han nu icke straffades efter förtjänst för detta trolösa försök, så berodde det på polackarnes humanitet. Men om han eller andra infunne sig i riket för samma ändamål, så skulle de behandlas lika grymt, som Karl, Gustaf Adolfs fader, hade behandlat dem, som framfört Sigismunds bref till svenska ständerna, ehuru de kommit för att af Sigismunds egna undersåtar begära återställandet af den krona, som Karl inkräktat. Därpå blef han bortskickad mycket förvirrad och under stor fruktan för adelsmännens hejdukar, som hade genompryglat honom, om han icke under landtbådmarskalkens skydd blifvit förd i säkerhet till kronmarskalkens hus.

Några dagar därefter brändes alla tillgängliga bref, som publicerats af Roussel, på torget utanför Mavius logement. På hvems befallning detta skedde, visste man ej säkert i Warschau, men förrättningen utfördes enligt kronmarskalkens order af hans tjänare, dock först sedan kungjordt blifvit, att brefven icke vore från Gustaf Adolf utan i hans namn falskligen blifvit utgifna af en hans förmenta guvernör i Riga[1].

Med denna beskickning till polska riksdagen var det slut med Roussels arbete för Gustaf Adolf. I bref af d. 6 maj från Freisingen i Baiern ger konungen Johan Skytte befallning att antasta Roussel och hålla honom i godt förvar men dock behandla honom väl och familjärt. Detta bref anlände dock först i midten af augusti månad till Johan Skytte, och då hade Roussel redan lämnat Livland[2]. På våren och försommaren hade

[1] Den i not 1 sid. 31 nämnda relationen, jfr med påflige nuntiens depescher af d. 1, 3 och 8 april 1632 (Vatik. ark. Nunz. di Polonia n:r 43) och med Lengnich V s. 252 f. Öfver detta tillvägagående med brefven blefvo många af de ledande männen mycket förskräckta. Prins Wladislaw lär ha ansett, att det varit klokast, om man välvilligt affärdat sändebudet och hos Gustaf Adolf själf gjort sig underrättad, om Roussel handlat efter hans befallning. Af samma mening skall också furst Radziwill ha varit.

[2] *RA.* Johan Skytte till K. M:t, Dorpat d. 17 aug. 1632.

han uppehållit sig i Ryssland och därefter, den 1 juli, rest sjöledes från Riga, enligt egen uppgift för att begifva sig till konungen och sedan återigen till Ryssland[1]. Men han fann för godt att ändra resplan[2]. Till konungen kom han aldrig, för-

[1] *RA.* Johan Skytte till K. M:t, Dorpat d. 16 juli 1632.

[2] Till Holland ställde Roussel kosan. Han blef där af holländska köpmän betrodd med uppdraget att hos tsaren verka för Hollands handel på Persien och, såsom i dylikt fall var sed, försedd med Generalstaternas kreditiv för ändamålet. I Holland liksom öfverallt, där han for fram, gaf han sig ut för kungl. svenskt sändebud. Axel Oxenstierna kallar honom för den skull en offentlig bedragare. (H. S. H. 26 s. 175 f. A. O. till K. M:t och rådet d. 12 juli 1633). Efter återkomsten till Ryssland, där han fortfarande åtnjöt högt anseende, lär Roussel i skrifvelser sökt nedsvärta både Ax. Oxenstierna och Johan Skytte (A. O:s s. o. b. II, 10 s. 36. Skytte till Ax. Oxenstierna, Stockholm d. 18 april 1634). Från svensk sida gjordes naturligtvis försök att få honom vederbörligen straffad. Ax. Oxenstierna var synnerligen angelägen, att de sändebud, som 1634 afgingo till Ryssland, skulle hos tsaren så »brygga» åt Roussel, att han sändes till Sibirien eller i galgen. (H. S. H. 26, s. 175 f. A. O. till K. M:t och rådet d. 12 juli 1633.) Därför upptogs också i 14:nde paragrafen af deras instruktion en förteckning på Roussels »skälmstycken», hvilka skulle bringas till tsarens kännedom. Han skulle få veta, att Roussel hade för Gustaf Adolfs fiender offentligen utspridt, hvad han af konungen fått i uppdrag att hemligen utföra, gifvit sig ut för kungligt svenskt sändebud på orter och särskildt i Ryssland, där han icke haft någon kommission. Han vore hemligen en arglistig papist, helt och hållet intagen af jesuitiska stämplingar för att »hissa stora herrar och potentater tillsammans». För en af Dönhoffarne, polske konungens undersåte, hade han uppenbarat allt, hvad Gustaf Adolf förhandlat med tsaren. (*RA.* Muscovitica. Handl. ang. beskickningen till Ryssland 1634. Instruktionen af d. 8 mars 1634). Från Narva sände beskickningens främste man, riksrådet Philip Scheding, drottningens hofjunkare Christian Wassermann, som förut varit använd af Roussel i hemliga uppdrag, i förväg till knäs Iwan Borisowitz, som vid tsarens hof var i stort anseende och låtit mycket influera sig af Roussel. Wassermann öfverbringade ett bref till knäsen, hvari Roussel afslöjades, och berättade äfven själf för honom om Roussels »falske lätfärdige Pusser och skälmesche practiker». (*RA.* Muscovitica som ofvan. Philip Scheding till Knäs Iwan, Narva d. 24 mars 1634, jfr med Peter Krusebiörns skrifvelse till K. M:t, Moskva d. 13 sept. 1634.) Till svar härpå underrättade Knäs Iwan Philip Scheding därom, att tsaren för länge sedan sändt Roussel tillbaka genom Turkiet till Ungern med tsarens gesanter och Turkiets sändebud. Hade det varit möjligt, skulle tsaren med anledning af Schedings skrifvelse icke låtit honom undslippa (Knäs Iwans svar, Moskva d. 18 april). Därmed förloras spåren efter denne äfventyrare. Huruvida Roussel verkligen gjort sig skyldig till alla de skälmstycken, hvilka svenska regeringen påbördade honom, måste förbli en öppen fråga. Det må hänvisas till det aftal, som Roussel träffat med Strassburg (se sid. 13) och påpekas, att af inga akter framgått, att Gustaf Adolf ogillat detta. Tvärtom tyda ett par omständigheter därpå, att han användt Roussel i öfverensstämmelse med nämnda aftal. (se sid. 24, not 2 och sid. 25).

modligen därför att han icke vågade det. Den livländska staten hade han kostat 9,000 riksdaler, och genom sitt förvända handlingssätt hade han nedsatt Gustaf Adolfs anseende och skadat protestantismens sak i Polen. Att detta var resultatet af hans åtgöranden har också framhållits från Radziwills sida [1].

Men denne har äfven varit angelägen att låta sitt handlingssätt vid riksdagen inför Gustaf Adolf framstå såsom förestafvadt af intresse för hans sak och sökt göra troligt, att han skulle kunnat genomdrifva ännu mera till förmån för densamma, om icke Roussels bref och utskickade kommit emellan. Tack vare sitt uppträdande mot Lazarus Mavius lyckades han kanske föra konung Sigismund bakom ljuset, så att denne åter visade sig honom bevågen och återgaf honom kommandot som fältherre i Littauen [2]. Kort därefter, den $\frac{19}{29}$ april, gick Sigismund ur tiden, efterlämnande sonen Wladislaw, född i första giftet, och sönerna Johan Kasimir, Johan Albert, Karl Ferdinad och Alexander Karl samt en dotter, födda i det andra giftet.

Den $\frac{24 \text{ april}}{4 \text{ maj}}$ erhöll Radziwill underrättelse om dödsfallet i Wilna och redan fyra dagar därefter öfverlämnade Koskull ett egenhändigt bref från Radziwill till Ulrich i Rigas närhet, i hvilket fursten med anledning af det timade dödsfallet i allmänna ordalag erbjuder sina tjänster åt Gustaf Adolf till sitt fäderneslands politiska och kyrkliga båtnad [3]. Den $\frac{17}{27}$ maj besöktes Ulrich ånyo af Koskull, som nu öfverlämnade en utförlig instruktion för Ulrich från Radziwill, nedskrifven af Kochlewsky efter furstens diktamen.

Till sina hufvudsakligaste delar innehöll den ingenting, som var för Ulrich obekant, då dess flesta olika punkter redan förut muntligen framställts af Koskull. I instruktionen lämnar Radziwill först en öfversikt öfver sina förhandlingar med Ulrich under stilleståndet och förklarar sig hafva gjort allt för Gustaf Adolf,

[1] Hela motviljan riktade sig mot tyskarne och särskildt mot de evangeliske, hvilka misstänktes för hemlig förbindelse med Gustaf Adolf. Äfven brandenburgske kurfursten började man misstänka. (Kw. H. s. 696 f.)

[2] Se Radziwills nedan meromnämnda instruktion för Ulrich. »Zue dem ist peculiariter meine Veldtherrschafft wieder auff die beine gebracht, und der Zorn des Königes wegen der suspection auffgehoben und gemiltert.»

[3] *RA.* Polonica, Förhandl. rör. Gustaf II Adolfs utväljande till konung i Polen. Inledn.: Ulrich till K. M:t d. $\frac{8}{18}$ maj, dens. till Ax. Oxenstierna s. d. Radziwills bref bilaga härtill. Ulrich till K. M:t d. $\frac{14}{24}$ maj och till Ax. Oxenstierna s. d. J. Skytte till K. M:t d. $\frac{12}{22}$ maj, dens. till A. O. s. d. Det sistnämnda brefvet tryckt i A. O:s s. o. b. II, 10 s. 334 ff.

som var förenligt med den trohet, som han svurit Sigismund. Målet för Radziwills sträfvan vore alltid republikens politiska och kyrkliga frihet. Nu kunde han handla mera fritt, och han skulle nu arbeta dels på att draga Polens och Littauens ständer på sin sida, dels på att förhindra konungavalets påskyndande. På en konfederation i Wilna hade han redan förmått Littauens ständer att bevilja penningar till värfning af soldater och att anförtro Radziwill högsta vården af Littauens säkerhet. Den gamle Sapieha, Littauens öfverfältherre, hade lämnat hela försvarsomsorgen åt Radziwill, och en mängd förnäma dissidenter i Littauen och Polen hade skriftligen på Radziwills förfrågningar tillkännagifvit, att de ville troget följa hans ledning i arbetet för republikens återställande före valet. Ännu vore intet försummadt, men det gällde att väl använda den närmaste tiden. Därför borde Gustaf Adolf nu med det snaraste gifva bestämdt besked angående de villkor, som Ulrich förut å Radziwills vägnar framställt och hvilka här delvis upprepades med tillägg af flere nya. Hufvudfrågan var denna: hvad är Gustaf Adolfs mening och intention angående polska kronan? Åt någon viss kunde Radziwill ej lofva den, men Gustaf Adolf vore den, som närmast borde komma i fråga, om han vore angelägen att vinna densamma. I så fall måste han dock framställa sådana villkor, som sloge an på folket och som han både kunde och ville hålla. Så skulle löftet om Livlands och Preussens återställande icke glömmas, och gåfve Gustaf Adolf försäkran om att återförena Schlesien till Oder med polska kronan, skulle han på ett förunderligt sätt draga polackarnes hjärtan till sig. Fördelarna af Gustaf Adolfs val prisades i ordalag, som kunde täfla med de rousselska brefvens uttryckssätt. Men med våld finge konungen endast uppträda, i fall hans anhängare i Polen angrepes med vapenmakt af motpartiet. För denna händelse borde Gustaf Adolf hafva rätt ansenliga trupper i Schlesien eller Ungern samt i Preussen. Eljes borde konungens hela förfarande vara fredligt och förhandlingarna med polackarne ske genom förnäma gesanter, som vore behagliga för nationen och hade godt anseende och stor auktoritet. Kurfursten af Brandenburg och hertigen af Kurland borde äfven vinnas för Gustaf Adolfs val. Äfven om konungen ej begärde kronan eller ej blefve vald, kunde han dock vara förvissad om fredens bestånd; ty Sigismunds söner skulle förmås till afsägelse af sina svenska anspråk. Till sina vänner i Polen borde Gustaf Adolf sända 200,000 floriner under sken af att därmed vilja upphjälpa republikens försvar

och låna Radziwill 20,000 rdl. på ett år. Sitt krigsfolk ämnade Radziwill förlägga till de preussiska och littauiska gränserna för att lätt vid behof kunna förena detsamma med Gustaf Adolfs i närheten förlagda trupper. Under sken af aftackning borde Johan Skytte låta Radziwill värfva några kompanier tyska ryttare och fotsoldater. Sigismunds söner skulle försörjas med land utom Polen. Rykten, att Radziwill arbetade för Wladislaw, borde ej väcka någon tilltro. I förstone måste han visserligen gifva sig sken af att verka för prinsens väljande, men i själ och hjärta önskade han Gustaf Adolf till konung. Som ett krig med Moskva under interregnum skulle hindra detta Radziwills förehafvande, borde Gustaf Adolf afhålla ryssarne från anfall under denna tid. I hans gunst anbefallde han sig och sitt hus för allt, hvad han verkat och lidit för honom. En bestämd försäkran från konungen på ett landområde i Schlesien eller annorstädes samt, om företaget aflöpte olyckligt, ett passande residens i Sverige såsom lön var en af hans oafvisliga fordringar. Bifölles icke dessa, måste han anse sig negligerad af konungen[1].

Efter allt detta kunde Johan Skytte och Ulrich icke tvifla på ärligheten och allvaret i Radziwills sympatier för Gustaf Adolfs väljande. Redan den $\frac{3}{13}$ maj efter första mötet med Koskull efter Sigismunds död skyndade Ulrich att öfver Elbing sända berättelse om samtalet med Koskull jämte Radziwills bref till konungen och Axel Oxenstierna[2]. Johan Skytte, som i Dorpat erhöll underrättelse om de viktiga händelserna, ilade i snabba dagsresor till Riga, sände därifrån ett egenhändigt bref till Radziwill med uppmaningar att fortgå i sitt uppsåt att bearbeta de littauiska och polska herrarne för Gustaf Adolf[3], samt affärdade till konungen och rikskansleren i medlet af maj Petrus Antonii, en bildad pomrare, som med framgång varit använd af Roussell såsom sändebud till flere förnäma män i Polen och därför kunde berätta om de polska herrarnas karakter och böjelser. Han fick äfven mottaga bref från Skytte och Ulrich rörande Koskulls nyssnämnda mission[4], och som kort före hans

[1] *RA.* Polonica. Förhandlingar rör. Gustaf II Adolfs utväljande etc. Inledn: Ulrich till K. M:t d. $\frac{20}{30}$ maj 1632 med Radziwills instr. för Ulrich och Saphiehas bref till Radziwill, dat. Warschau d. 7 maj 1632, som bilagor.

[2] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Ulrich till K. M:t d. $\frac{2}{12}$ och $\frac{14}{24}$ maj. Densamme till A. O. s. d.

[3] *RA.* Ax. Oxenstiernas koncepter 1632. J. Skytte till K. M:t d. $\frac{15}{25}$ maj.

[4] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: J. Skytte till K. M:t d. $\frac{12}{22}$ maj; dens. till A. O. s. d., tryckt i A. O:s s. v. b. 10 s. 334 ff. Skyttes bref t. K. M:t går dock hufvudsakligen ut på att visa omöjligheten att af

afresa en post anländt från några adelsmän i Littauen med förfrågningar, om Gustaf Adolf ville mottaga polska kronan, om den erbjödes honom, kunde Skytte i en ytterligare skrifvelse med Petrus Antonii gifva bevis på littauernas sympati för Gustaf Adolfs tronkandidatur[1]. Sedan Koskull den $\frac{17}{27}$ maj öfverlämnat Radziwills instruktion, sändes, någon dag efter den $\frac{29}{30}$ maj, Didrik Taube till konungen med bref från Skytte och från Ulrich, som bifogat instruktionen till sitt bref. Båda gåfvo uttryck åt sin öfvertygelse om Radziwills goda vilja och förmåga att drifva saken ifråga till en god utgång, om han i tid och med tillräcklig kraft understöddes från konungens sida[2].

Alltsedan frågan om polska konungavalet upptagits till förhandling mellan Radziwills ombud och Ulrich hade det varit en ständigt återkommande anhållan från Radziwills sida, att Ulrich skulle resa ut till Gustaf Adolf för att tydligt klargöra situationens beskaffenhet och Radziwills önskningar samt af konungen utverka något bestämdt svar, enär han icke genom ett ord låtit förstå, hvad intryck Radziwills förhandlingar med Ulrich sedan sistlidne höst gjort på honom. Trots sin höga ålder och resans besvärligheter hade också Ulrich till sist lofvat resa. Dessförinnan hade han i sin mågs, syndicus Koyens, sällskap ännu ett möte med Koskull d. $\frac{8}{18}$ juni. Icke utan missnöje fann han, att Ulrich ännu icke var på väg, då dock den största skyndsamhet var af nöden. Genom detta dröjsmål kunde fursten tvingas att ändra mening. För öfrigt hade han goda nyheter att meddela. De olika landtdagarne i Littauen hade nu anslutit sig till besluten på konfederationen i Wilna och t. o. m. de katolska prästerna och jesuiterna i Littauen hade underskrifvit desamma och ställt sig under furstens ledning. Men däremot ville katolska prästerskapet i Polen icke veta af någon försoning och rustade sig till strid[3]. Fyra dagar efter detta möte afseglade Ulrich från Riga[4].

---

livländska statens medel tillhandahålla de penningar, som behöfdes för sakens framgång. Ulrich till K. M:t $\frac{14}{24}$ maj och till A. O. s. d.

[1] Se not 3 föreg. sida.

[2] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: J. Skytte till K. M:t d. $\frac{18}{28}$ maj och d. $\frac{23 \text{ aug.}}{2 \text{ sept.}}$ Ulrich till K. M:t d. $\frac{30}{30}$ maj.

[3] *RA.* Polonica. Förh. mellan Sverige och Polen 1630—1640: Relatio postremi colloquii inter Ulrici et Kochleum 8 junij habiti.

[4] *RA.* Polonica. Förh. rör. G. II Ad. utväljande etc. Inl: J. Skytte till Koskull d. $\frac{19}{29}$ juni 1632.

Hvad var numera Gustaf Adolfs afsikter i fråga om polska kronan? I april månad 1631 förklarade han för rikskansleren, att det icke var nödvändigt att göra mera för konungavalet i Polen, emedan det på det hela taget var en indifferent sak[1]. Han var då genom fördraget i Bärwalde försäkrad om Frankrikes penningeunderstöd i kriget mot kejsaren, hade hela nedre Oderlinjen, som låg så nära Polen, i sitt våld, och från riksdagen i Warschau 1631 hade ingått idel fredliga underrättelser. Han hade därefter under ständiga segrar trängt allt längre ned i Tyskland. I samma mån Gustaf Adolfs makt växte, sjönk kejsarens. Det kunde nu ej bli fråga om någon kejserlig hjälp åt Sigismund mot Gustaf Adolf, lika litet som den gamle polske konungen skulle kunna bringa kejsaren någon undsättning. Från öster hotades polackarne af ryske tsaren. Gustaf Adolf hade så tills vidare upphört att räkna med Polen såsom en farlig makt, och man torde med rätta kunna antaga, att hans underlåtenhet att svara på Radziwills anbud vid slutet af Sigismunds lif berodde därpå, att han ansåg dem icke vara värda något afseende.

Äfven från ett annat håll mottog Gustaf Adolf — kort efter Sigismunds död — förfrågningar rörande sin ställning till polska valfrågan, nämligen från kurfursten af Brandenburg, men icke direkt å dennes egna vägnar utan å prins Wladislaws. Han tjänade som mellanhand hos Gustaf Adolf äfven för att främja andra viktiga intressen för prinsens räkning.

Denne framträdde redan under faderns lifstid såsom pretendent till polska kronan, och han hade att räkna med de tecken till sympati, som funnos för Gustaf Adolfs väljande. Men han ansåg sin frändes kandidatur, för hvilken Roussel arbetade, icke vara allvarligt menad utan blott en manöver på grund af den gamla fiendskapen mellan vasagrenarne. Det var Wladislaws stora plan att låta denna splittring inom vasahuset lämna rum för enighet och förtroende. Han beundrade sin store frände. Prinsens religiösa ståndpunkt utgjorde intet hinder för ett närmande till honom. De båda voro, såsom de äldsta manliga medlemmarne af dynastien, dess representanter, och för båda borde det vara angeläget att upprätthålla densamma och förebygga skakningar, så i Polen vid det förestående valet och i

[1] A. O:s s. o. b. II, 1. s. 710: K. M:t till Ax. Oxenstierna, Frankfurt an der Oder d. 22 april 1631.

Sverige vid Gustaf Adolfs död. Men så länge svenske konungens politik gick i helt annan riktning än prinsens syften, kunde denne icke tänka på någon omedelbar förbindelse med Gustaf Adolf. Han sökte därför att erhålla kurfursten af Brandenburg till medlare[1].

Inför dennes hemliga råd Bergman yppade han redan i december 1631 sin afsikt att blifva medlare mellan de krigförande parterna i Tyskland och med de allmänna fredsförhandlingarna därstädes förena de polsk-svenska. Antoges hans medlarskap, finge han tillfälle att personligen träffa Gustaf Adolf. Detta ansåg han mer än något annat kunna bidraga att återställa freden i Europa och åstadkomma ett broderligt förtroende mellan de båda vasaättlingarna[2]. Detta förslag skulle kurfursten framföra till Gustaf Adolf såsom sitt eget.

Wladislaws projekt blef icke tillbakavisadt af kurfursten. Det låg i dennes intresse att göra sig prinsen förbunden, då han därigenom kunde räkna på värdefulla återtjänster i fråga om egna önskemål rörande hertigdömet Preussens ställning till Polen. Men han ville icke låta förslaget framträda inför Gustaf Adolf såsom utgånget från Wladislaw eller från sig själf utan från andra, enskilda personer[3]. Trogen sitt löfte till Wladislaw sökte han genom sitt sändebud erfara svenske konungens mening om saken samt hans ställning till polska valfrågan. Detta skedde så tidigt, att kurfursten hade konungens svar före polska konvokationsriksdagen.

De flesta af sändebudets frågor lämnades obesvarade. Gustaf Adolf lär dock ha förklarat, att han hellre ville erkänna Wladislaw som polsk konung än någon annan och skall hafva uttryckt sig mycket sympatiskt om prinsen. Enighet och samverkan mellan vasagrenarne fann han likväl omöjlig, så länge striden om svenska kronan icke blifvit bilagd[4].

Huruvida detta förslag om enighet och samverkan gjorde något djupare intryck på Gustaf Adolf, är obekant. Säkert är, att han i sin följande politik mot Polen icke räknat med detsamma. Denna kom att bestämmas af furst Radziwills efter

[1] Kw. H. s. 687 f.
[2] Kw. H. s. 689 f.
[3] Kw. H. s. 693.
[4] Kw. H. s. 703. *RA.* Polonica. Förh. rör. G. II Ad. utväljande etc. Svenska kommissariernas bref till K. M:t: Brefvet af d. 30 sept.

Sigismunds död ådagalagda ifver att anknyta en fastare förbindelse med svenske konungen[1].

Petrus Antonii, som i medlet af juni hos konungen fullgjort sitt uppdrag, återsändes med förhållningsorder till Skytte. Konungen framhöll ånyo den gamla, för honom bestämmande synpunkten i hans polska politik. Han fann den genom Radziwill öppnade lägenheten att inverka på konungavalet god, enär Sveriges säkerhet så mycket berodde därpå, att polska staten vore turberad och tronföljdsfrågan hölles oafgjord. Därför skulle Skytte och Ulrich söka att hålla Radziwill intresserad för Gustaf Adolfs kandidatur. Men som konungen då icke erhållit grundlig underrättelse om hans verkliga afsikter och misstänkte, att de vore riktade på Sveriges skada, kunde han icke skicka honom vare sig folk eller penningar. Dock finge Skytte gifva Radziwill 40,000 rdl. till värfningspenningar, sedan Skytte blifvit öfvertygad om, att Radziwills löften vore något att bygga på och fursten lämnat en skriftlig förbindelse att gifva konungen sitt votum vid valet och med all makt arbeta för hans väljande. I så fall finge Skytte äfven gifva honom förhoppning på väpnadt understöd från Preussen eller Schlesien. Den största försiktighet anbefalldes generalguvernören[2].

I en punkt efterkom dock konungen Radziwills råd. Han beslöt att sända två män af högt anseende till Polens ständer, nämligen legaten Sten Bielke och sekreteraren Johan Nicodemi. Instruktionen för dem är dagtecknad d. 21 juni. Endast om sändebuden kunde hinna fram till Warschau, innan valet hade skett, finge de fortsätta resan dit; eljes återvända. På vägen skulle de, dock med minsta tidsspillan, söka vinna Danzigs råd, kurfursten af Brandenburg och preussiska regeringen för Gustaf Adolfs val. I Warschau skulle de under audiens inför ständerna uppmana dem att använda sin nuvarande fria självbestämningsrätt till att bilägga de tvistigheter mellan Sverige och Polen, hvartill Sigismunds familjeintressen gifvit anledning. Därför borde de välja en sådan furste till konung, af hvilken de kunde förvänta icke blott en förlikning, utan äfven en ständig union mellan bägge kronorna jämte många andra fördelar utan något

[1] Af det följande vederlägges det, som i Kw. H. s. 703 f. yttras om Gustaf Adolfs polska politik under interregnum. Där säges, att Gustaf Adolf icke visade eller hade någon lust att därunder inblanda sig i republikens kamp.

[2] *RA.* Polonica. Förh. rör. G. II Ad. utväljande etc. Inl: K. M:t till J. Skytte, Hersbruck d. 20 juni 1632.

vidare vapenskifte. Åtminstone skulle ständerna nu icke släppa det enda medlet, hvarigenom fred med Sverige kunde ernås. Därför skulle de icke taga någon till konung, som ej förbundit sig att afstå från alla förmenta anspråk på Sveriges krona. Endast om det vore sed i Polen vid konungavalet, att en furste angåfve sig som kandidat, finge sändebuden offentligt förorda Gustaf Adolfs val. Om polackarne gjorde ansatser att inleda fredsunderhandlingar, skulle de ursäkta sig med bristande instruktion, betyga svenske konungens böjelse för uppgörelse på antagliga villkor och hänvisa till hans väljande som bästa medlet att nå en god öfverenskommelse, då han förvisso skulle förstå att taga tillvara bägge rikenas berättigade intressen. Inför särskilda ständerdeputerade hade de att närmare argumentera för konungens val genom att framhålla hans makt att försvara dem med stöd af sin väldiga landmakt, starka krigshärar och en utmärkt flotta; hans inflytande hos tsaren, som vore stort nog att förmå denne att afstå från det krig, som han eljes alldeles säkert skulle börja mot Polen; och å andra sidan den fara, för hvilken Polen blefve utsatt, om Gustaf Adolf förbiginges vid valet och kriget ånyo utbröte efter stilleståndet; ty då komme Gustaf Adolfs härar i Tyskland, Sverige, Finland, Livland och Preussen att öfversvämma Polen; från öster inbröte ryssarne, och turkar och tatarer skulle också hjälpa till att alldeles ruinera landet. En prins af Sigismunds hus på polska tronen skulle icke kunna frigöra sig från faderns skadliga och farliga habsburgska politik, hvaremot Gustaf Adolf komme att akta hvars och ens privilegier och kristna religion. Han hade också råd att själf gifva de polska prinsarne skäligt vederlag.

Om sändebuden funne eller komme att åvägabringa någon inklination hos de flesta eller en del af ständerna, skulle de kraftigt verka för att göra Gustaf Adolfs val säkert. Hade konungen inga utsikter att kunna utesluta en Sigismunds son från tronen, skulle sändebuden söka få valet uppskjutet och under tiden disponera ett stort parti till sympati för Gustaf Adolfs fordringar i svenska tronföljdsfrågan. Hade de däremot ingen framgång i dessa stycken, skulle de åtminstone beflita sig om att utså oenighet mellan ständerna och lämna Warschau efter att så mycket som möjligt ha bragt oreda i den polska staten[1].

[1] *RA.* Polonica. Handlingar till underhandlingen om Gustaf Adolfs utväljande till konung i Polen 1632: Instruktionen (i original) dat. Hersbruck d. 21 juni 1632.

Det var detta sistnämnda, som konungen ansåg att beskickningen verkligen skulle kunna åstadkomma. Af flere hans uttalanden framgår, att han icke gjorde sig några förhoppningar i andra afseenden. Icke ens Radziwills meromnämnda instruktion förmådde ingifva honom någon annan mening, men väl att styrka den förhoppning, han verkligen fästade vid beskickningen.

Först mot slutet af juli kom honom instruktionen till handa. Didrik Taube hade af dåligt väder och andra vedervärdigheter blifvit uppehållen på vägen så länge, att han upphanns af Ulrich i Schweinfurt[1], och Ulrich blef så öfverbringaren af instruktionen till rikskansleren i Würzburg, då denne i Nicodemi sällskap kommit dit från konungens läger vid Nürnberg. I Würzburg måste borgmästaren afbryta sin resa, då vägen till konungen var osäker genom fientliga ströfkårer. På olika vägar lät nu rikskansleren sända instruktionen till konungen äfvensom underrättelse om Ulrichs värf samt föreslog konungen att med beskickningen adjungera Ulrich, såsom den där bäst kände saken i fråga. Kanslern hade då redan gifvit Ulrich i uppdrag att uppsätta alla valkonditioner med ledning af närmast föregående polska konungars handfästningar[2].

Radziwills instruktion och Ulrichs meddelanden ha uppenbarligen gjort ett starkt intryck på konungen. Han ansåg situationen i Polen vara en synnerlig Guds försyn att frälsa Sverige från starka ovänner, Ulrichs adjungering med beskickningen godkändes, den skulle få lofva allt som begärdes, då det dock endast skedde villkorligt, hvaraf konungen icke sedan var bunden. De af Radziwill begärda 20,000 rdl. offrade han gärna, och godt hopp kunde tills vidare gifvas honom att få alla andra hans framställda önskningar förverkligade[3].

Innan detta bref anlände, hade Nicodemi och Ulrich, den

[1] Vid Main, ej långt från Würzburg. På andra sidan Naumburg hade Ulrich mött den återresande Petrus Antonii. (*RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Ulrich till J. Skytte d. 9 sept.)

[2] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Ulrich till J. Skytte d. 27 aug. *RA.* Ax. Oxenstiernas bref och koncepter maj—dec. 1632 A. O. till K. M:t d. 21 juli. *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Svenska kommissariernas bref: Ordsakerne hvarföre wij icke hafve gifvitt K. M:tt för Regni poloniæ Candidato ahn etc. — Radziwill hade genom Koskull låtit tillställa Ulrich ett utdrag på latin och tyska af föregående polska konungars handfästningar, på det att konungen därefter måtte kunna instruera sina sändebud (§ 8 i Radziwills instruktion för Ulrich).

[3] A. O:s s. o. b. II: 1 s. 823 f: K. M:t till A. O., fältlägret vid Nürnberg d. 1 aug. 1632, pres. i Kitzingen d. 3 aug.

29 juli, brutit upp från Würzburg. I Stettin, där Sten Bielke residerade, skilde sig Ulrich från Nicodemi och begaf sig det fortaste han kunde till Livland för att genom furst Radziwill inhämta nödiga upplysningar om hvad som timat i Polen under hans bortovaro[1].

* * *

På de sammankomster, som senatorerna höllo i Polen och Littauen vid underrättelsen om konung Sigismunds snart förestående död, diskuterades prins Wladislaws tronkandidatur. Både katoliker och dissidenter hade då mycket att anmärka mot prinsen. Man sade, att han saknade militära egenskaper och lust till arbete, att han var sjuklig och sträfvade efter envälde. Dissidenternas parti framhöll ännu ett fel: att han var katolik. Någon annan kandidatur var då icke allvarligt på tal[2]. Dissidenterna reflekterade dock på Gustaf Adolf, och i Littauen fanns af politiska skäl böjelse för honom äfven bland andra. Det var särskildt tanken på det hotande kriget med Ryssland, som gjorde, att littauerna kastade sina blickar på den mäktige, segerrike svenske konungen. Men Roussels oskickliga uppträdande har verkat afkylande på den stämning, som fanns för Gustaf Adolfs väljande bland den stora massan. Han har just befordrat det, som han var sänd att motarbeta. Prins Wladislaw hade nu så mycket lättare att vinna anhängare.

Dissidenterna förlorade snart sin fruktan för honom såsom katolik. Han hade intet af sin faders religiösa ifver. Tvärtom var han i religionen indifferent. Det berättades, att han på ett halft år icke besökte den allmänna gudstjänsten utan nöjde sig med privat messa. Ja, dissidenterna trodde, att han i själ och hjärta var lutheran. Med sin faders såväl inre som yttre politik ämnade han alldeles bryta. Han sades vara villig att tillmötesgå dissidenternas religiösa fordringar så långt som möjligt, och i stället för att hjälpa kejsaren mot Gustaf Adolf sträfvade han att komma i ett personligt vänskapsförhållande till svenske konungen och bli medlare mellan de krigförande makterna i Tyskland. Allt detta var ägnadt att draga dissidenternas sinnen till honom, och såväl dem som andra sökte han fästa vid

[1] *R. A.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande. Inl: Ulrich till J. Skytte. Riga d. 27 aug. 1632.

[2] Kw. II. s. 685.

sin person genom att utdela faderns efterlämnade penningar, genom att afgifva löften och hemliga förbindelser. Redan före konvokationsriksdagen i Warschau (slutet af juni och första hälften af juli månader) kunde Wladislaw ha de bästa förhoppningar, att Gustaf Adolf icke skulle bli någon svår medtäflare om tronen[1].

Det blef ett allmänt lösensord på landtdagarne, som föregingo denna riksdag, att den, som nämnde Gustaf Adolf såsom kandidat till kronan, skulle betraktas som en fosterlandets fiende. Och då en adelsman på en landtdag sökte utforska de öfrigas ställning till denna kandidatur, i det han väckte på tal att välja någon af de utländska konungarna, blef han nedhyssjad och skulle ha blifvit söndersliten, om han icke skyndsamt hade flytt från landtdagen[2]. På konvokationsriksdagen blef det ryktet utspridt och trodt, att Gustaf Adolf hade stupat[3]. Då Bergman, kurfurstens af Brandenburg sändebud vid denna riksdag, frågade furst Radziwill, hvem den blifvande konungen vore, fick han det svaret, att Gustaf Adolf svårligen skulle kunna erhålla polska kronan. Genom ett lagligt och fritt val kunde den tillbörliga majoriteten icke åstadkommas, men om han åter tänkte på ett öfvermäktigt anfall på republiken, skulle alla sätta sig till motvärn, så att segrarens vinst komme att bli mycket tvifvelaktig[4]. Wladislaw vore den lämpligaste, som dissidenterna kunde taga till konung. Men först måste prinsen afgifva en för dissidenterna i religiöst och politiskt afseende förmånlig handfästning. Därtill hoppades Radziwill kunna bringa prinsen därigenom, att det gjordes tydligt för honom, att det var dissidenterna och icke katolikerna, som skaffade honom kronan. Äfven Gustaf Adolfs person indrogs härvid i Radziwills beräkningar. Dissidenterna skulle upprätthålla förbindelserna med honom för att därmed vinna tvenne syften: dels skulle de därigenom utöfva en skräck och ett tvång på Wladislaw, så att han blef tvungen att tillmötesgå deras fordringar i fråga om politisk och kyrklig frihet; dels hoppades de kunna vinna Gustaf Adolfs bistånd för Wladislaws kandidatur, hvilket skulle utöfva

[1] Kw. H. s. 687 f. *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Koskulls berättelse för Ulrich efter återkomsten i Ulrichs bref till J. Skytte d. 9 sept. 1632. Svenska kommissariernas bref till K. M:t: Relation n:r 9 till brefvet af d. 11 nov.

[2] Kw. H. s. 702.

[3] *RA.* Polonica. Förh. etc. Den under not 1 angifna relationen.

[4] Kw. H. s. 702.

ett moraliskt inflytande på prinsen till dissidenternas förmån, och det stämde för öfrigt öfverens med deras religiösa och politiska beräkningar[1].

För de strängare katolikerna var Wladislaw ingen *persona grata*. De förevitade honom hans religiösa likgiltighet och byggde stora förhoppningar på prins Kasimir men framför allt på prins Alexander, hvilkens förstånd och klokhet de högt prisade. Några andlige lära ha korresponderat med ärkehertig Leopold, som äfvenledes hade för afsikt att förvärfva kronan. Men de tvungos alla af hänsyn till dissidenternas ifver och beslutsamhet och af fruktan för väpnadt ingripande från svenske konungens sida för dissidenternas sak att undertrycka sin obenägenhet för Wladislaw och att göra honom äfven till sin tronkandidat. Dock ville flertalet icke förklara sig för tidigt[2]. Under det hvarken katolikerna eller dissidenterna i början af interregnum visste, hvem de borde välja, hade Wladislaws kandidatur, dock i helt olika syften, blifvit omfattad af båda partierna vid tiden för konvokationsriksdagen[3].

På denna riksdag uppträdde dissidenterna med stor kraft, särskildt voro sändebudens antal ur deras krets högre än under föregående riksdag. Furst Radziwill blef riksdagens marskalk, och han ledde alla rådslag och beslut så, att de så fördelaktigt som möjligt anslöto sig till dissidenternas önskningar. Dock kunde han icke genomdrifva allt, hvad de föresatt sig att vinna. Trots sina hotelser att taga Gustaf Adolf till hjälp, hvilken med sin här skulle utbreda sig nära republikens gränser, lyckades de på långt när icke genomdrifva full likställighet med katolikerna i kyrkligt och politiskt afseende. Dock vunno de, och det utan svårighet, en allmän försäkran om religionsfrihet[4]. Då de i kurfursten af Brandenburg sågo ett utmärkt stöd för sin sak, hade de på riksdagen understödt hans fordran att få utöfva rösträtt vid riksdagarne för Ostpreussen. Men hufvudsakligen på den grund, att riksdagsmajoriteten fruktade, att kurfursten önskade rösträtten för att understödja Gustaf Adolf, fick han afslag på sin fordran[5].

Kurfurstliga sändebudets arbete på riksdagen gick äfven ut

[1] Kw. II. s. 701 f.
[2] Kw. II. s. 701 f.
[3] Kw. II. s. 703.
[4] Kv. II. ss. 711, 713.
[5] Kw. II. s. 708 ff.

på att förmå ständerna till upptagande af fredsunderhandlingar med Gustaf Adolf under interregnum, då ett godt resultat lättast torde kunna uppnås. Den svåraste tvistefrågan mellan Sverige och Polen gällde sigismundska husets anspråk på svenska kronan. Wladislaw höll denna vid lif genom att, om också sparsamt, begagna svenska konungatiteln. Redan i maj månad hade i senaten ett af många omfattadt förslag varit å bane att hemställa till prinsen, att han icke måtte använda titeln af svensk konung eller moskovitisk furste, men det hade icke antagits. Många röster höjdes, att man icke borde träda till val och kröning, förrän denna tvistefråga blifvit afgjord. Alla senatorer och primas voro på det klara med, att dess lösning vore målet för fredsunderhandlingarna, och de, hvilkas mening Bergman sökte utforska i denna sak, svarade, att det skulle vara lättast att före kröningen börja och afsluta dem. Ständernas beslut, som afgafs såsom hemligt svar på kurfurstens förslag, uttryckte deras benägenhet för fredsunderhandlingarnas upptagande någonstädes i hertigliga eller kungliga Preussen[1].

På kurfursten och hans förbindelser med Gustaf Adolf byggde dissidenterna och Wladislaw efter riksdagen hufvudsakligen sina förhoppningar. Kurfursten skulle hjälpa dissidenterna att förverkliga deras plan att genom en väpnad konfederation af alla icke-katoliker tvinga motståndarne, vore det också med våld, att välja Wladislaw till konung och att uppfylla konfederationens alla öfriga fordringar. Han skulle därför själf inträda i konfederationen och understödja densamma med folk och penningar samt förmå de preussiska ständerna att följa exemplet. Han borde bedja konungarne af England och Danmark, Generalstaterna och kurfursten af Sachsen att afsända högtidliga beskickningar till polska valet i ändamål att understödja konfederationens fordringar. Icke heller vore en sådan beskickning från svenske konungen ur vägen. Kurfursten borde i början af valriksdagen flytta sitt hof till Preussen, så nära Warschau som möjligt, hans krigsfolk åter fördelas i angränsande städer och fasta garnisoner. Dissidenterna räknade äfven på verksam hjälp af Gustaf Adolfs trupper.

Genom kurfursten skulle det af dissidenterna och Wladislaw önskade nära förbundet med svenske konungen åstadkommas. Arbetet härför var knuten mellan dissidenternas intressen

[1] Kw. H. s. 713. *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Svenska kommissariernas bref till K. M:t. Bilaga till brefvet af d. 6 sept.

och prins Wladislaws under valtiden. Det var dock en väsentlig skillnad i de båda parternas syfte med förbundet. För dissidenterna skulle detta förbund vara inseglet på republikens lugn för yttre krig. De skulle därigenom komma till varaktig fred med Sverige och hoppades genom Gustaf Adolfs medling slippa från kriget med Moskva. Förbundet skulle vidare mäktigt befordra dissidenternas hufvudsträfvan: att nå full likställighet med katolikerna, därigenom att det fasthölle den blifvande konungens, Wladislaws, intressen med dissidenternas, och blefve en tygel på katolska partiets politiska och kyrkliga anlopp. För Wladislaw åter betydde dessa tvenne synpunkter mindre. För honom låg förbundets väsentliga värde i det lugn och den styrka, det komme att skänka hans egen släkt. Förbundets närmare beskaffenhet hade för öfrigt ingendera parten klargjort. Tills vidare gällde det att komma öfverens med kurfursten om medlen att träda i närmare förbindelse med svenske konungen och därigenom bana väg för förbundet[1].

För dessa olika frågors behandling åvägabragte Radziwill med Wladislaws vetskap och samtycke ett möte med kurfursten i Johannisburg på gränsen af Preussen och Polen, den 6 och 7 aug. I mötet deltogo dessutom Kochlewsky, Bergman och preussiske kanslern, Kosspoth. Sammankomsten utföll icke efter Radziwills önskan.

Kurfursten afrådde honom på det bestämdaste att genom våld söka ernå den önskade likställigheten med katolikerna. Dissidenterna borde, fast förbundna med hvarandra och med Sverige och de protestantiska länderna i Tyskland, på underhandlingens väg gradvis närma sig målet. Han hoppades, att de därvid skulle få understöd från polska kronan. Den föreslagna väpnade konfederationen hade alls icke hans sympati, och frågan om beskickningar från de af Radziwill uppräknade protestantiska staterna vidrörde han icke ens. Icke heller hade han för afsikt att företaga någon krigisk demonstration på gränsen.

I fråga om kungavalet rådde han dissidenterna att afgifva sina röster till Wladislaws förmån. Men endast i det fall, att Wladislaw ville medverka att ordna kurfurstens ställning till republiken, såsom kurfursten önskade, och Radziwill kunde lofva honom prinsens skriftliga försäkran härpå före valet, ville kurfursten själf förbinda sig att understödja det parti, som förkla-

[1] Kw. H. s. 713—722, s. 732.

rade sig för prinsen. Villfores hans önskan härutinnan, vore han beredd att komma med väpnad hjälp och till säkerhet tillika söka utverka sådant understöd från svenske konungen. Samlandet af en armé vid schlesiska gränsen vore dock faktiskt omöjligt, och förläggandet af en större svensk styrka till Preussen innebure en fara för kurfurstens eget välde därstädes.

Beträffande fredsslutet med Sverige var kurfursten redobogen till det kraftigaste arbete och till medling. Han rådde att yrka på fredsunderhandlingarnas påskyndande och att före valet redan färdiga fredsvillkor måtte föreläggas honom. Han ville inlägga all möda att förmå Gustaf Adolf att samtidigt med afslutandet af en varaktig fred med Sverige medla fred mellan Polen och Moskva och att hjälpa republiken, om krig utbröte med Moskva. Han var likaså fullkomligt böjd för att mellan Wladislaw och Gustaf Adolf åstadkomma ett vänskapligt förhållande och göra sin svåger stämd för att understödja Wladislaws liksom dissidenternas intressen vid valet. Men han uteslöt Wladislaws beräkning på ett förbund med Gustaf Adolf, så länge prinsen upprätthöll anspråken på svenska kronan. Han frågade Radziwill, om Wladislaw och hans bröder ville afsäga sig dessa anspråk, och om republiken skulle gifva Sverige en försäkran härom, och hvilket skadestånd prinsen i så fall önskade sig.

I fråga om Wladislaws ståndpunkt till kurfurstens fordringar såsom hertig af Preussen gaf Radziwill honom försäkran om prinsens benägenhet att så långt som möjligt gå kurfursten till mötes. Likaså uttalade sig Radziwill om Wladislaws förhållande till Gustaf Adolf, men kunde här endast framställa sin egen öfvertygelse, då Wladislaw härutinnan icke närmare yppat sina afsikter. Radziwill försäkrade, att om svenske konungen vore rättvis, skulle prinsen göra allt, som hörde till en grundfast vänskap. Prinsen skulle förvisso icke göra svårigheter att afstå från svenska konungatiteln på skäliga villkor. Hans bröder ägde ingen rätt till densamma, då faderns krona blifvit öfverflyttad på Wladislaw allena. Och hans politiska förhållande till habsburgska huset komme helt visst att bestämmas af hänsyn till det, som för republiken vore nyttigast[1].

Kurfurstens hållning stämde icke öfverens med Radziwills energiska ifver att företaga en oemotståndlig kraftåtgärd mot katolikerna. Han skildes från honom under tecken af den

[1] Kw. H. s. 723—730.

hjärtligaste vänskap, men sammankomstens torftiga resultat gjorde i själfva verket förhållandet dem emellan ganska kyligt[1]. Det enda, som kurfursten obetingadt åtagit sig, var att genom ett sändebud till Gustaf Adolf verka för dissidenternas fredsplaner och söka utforska svenske konungens ställning till prinsen samt anhålla om hans verksamma hjälp, i fall motpartiet ämnade utestänga prinsen från tronen och undertrycka dissidenterna[2].

* * *

Den $\frac{20}{30}$ aug. bröto Bielke och Nicodemi upp från Stettin med Elbing som närmaste mål. På vägen mötte de pommerske sekreteraren Lichtfuss, utskickad af Rafael Leszczynsky, och längre fram kurfurstens af Brandenburg hemliga råd Leuchtmar, som just var stadd på resa till svenske konungen för att fullgöra kurfurstens nyssnämnda åtagande, och slutligen träffade de äfven Bergman. Af alla erhöllo de underrättelser om det politiska läget i Polen, och förfrågningar framställdes om Gustaf Adolfs afsikter med anledning af detsamma. Wladislaw prisades mycket, särskildt för sin ifver att komma på vänskaplig fot med Gustaf Adolf. Alla utsikter för Gustaf Adolfs väljande vore uteslutna. Leuchtmar meddelade ändamålet med sin resa till svenske konungen. Om mötet mellan kurfursten och Radziwill erhöllo de kännedom, och af den omständigheten, att kurfursten ansåg Radziwill vara Wladislaws ifrigaste anhängare, drogo de den slutsatsen, att Radziwill icke yppat något för kurfursten om sin korrespondens med Gustaf Adolf. De trodde, att Radziwills ifver för Wladislaw endast vore en mask för att dölja hans arbete för svenske konungen. För att nu icke blottställa fursten och i otid låta kurfursten blicka in i Gustaf Adolfs planer, tillkännagåfvo de icke beskickningens ändamål för hans sändebud. De funno det så mycket mindre lämpligt, som kurfursten uppenbarligen helst såg, att Wladislaw blefve vald och i hvarje fall föga skulle kunna uträtta för Gustaf Adolf, sedan rösträtt blifvit honom förvägrad. Lika litet kunde de blotta sina afsikter inför Lichtfuss. Rådet i Danzig lämnade de i samma okunnighet. De fingo snart veta, att Danzig och Thorn, de förnämsta med-

[1] Kw. H. s. 730 f.

[2] Kw. H. s. 728. *R.A.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Svenska kommissariernas bref till K. M:t: Brefven af d. 6 o. d. 30 sept.

lemmarne på preussiska landtdagen, öfverenskommit att rösta på Wladislaw. Utsikterna för Gustaf Adolfs val visade sig af allt detta att döma mycket små. Dock hoppades sändebuden, att deras beskickning icke skulle aflöpa fåfängt. Ulrich hade efter återkomsten till Livland underrättat dem, att Radziwill fortfore i sitt uppsåt. Valriksdagen skulle begynna först den $\frac{17}{27}$ sept. och dess första 3 eller 4 veckor komme att upptagas af ständernas gravamina, med hvilka Radziwill tillförene lofvat att förhala tiden[1].

I afvaktan på förhållningsorder från Gustaf Adolf med anledning af detta sakernas läge och på bref från Ulrich med närmare underrättelser om Radziwills ställning stannade sändebuden tills vidare i Elbing, dit de anländt den $\frac{31 \text{ aug.}}{10 \text{ sept.}}$ och där bref väntade dem från rikskansleren, hvari meddelades dem kännedom om innehållet i Gustaf Adolfs bref till kanslern af den 1 aug.[2]

Den $\frac{20}{30}$ aug. anlände Ulrich till Riga. Af Koyens rapport om korrespondensen med Radziwill under sommaren framgick, att fursten ännu stod fast vid sina afsikter, ehuru han blef allt otåligare däröfver, att trots gifna försäkringar hvarken penningar, vapen eller krigsfolk skickades honom. Ulrich fann, att Radziwill väl hållit hvad han lofvat, då han lyckats genomdrifva, att valriksdagen utsattes så sent, och att valet ej finge ske, förrän ständernas besvär blifvit afgjorda. Ett bref från Koskull, som anlände till honom efter hemkomsten, bekräftade Radziwills fortfarande goda vilja att verka för Gustaf Adolf, men uttalade också den farhågan, att det nu vore för sent att kunna uträtta något för honom[3].

Den $\frac{8}{18}$ sept. hade Ulrich och Koskull ett möte nära Riga. Ulrich berättade sin resas förlopp och meddelade det konungens beslut, som Petrus Antonii medfört[4], samt försäkrade, att ko-

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Svenska kommissariernas bref till K. M:t: Brefven från Elbing d. 6 och d. 23 sept. Bilaga till det förra: Ulrichs bref till sändebuden d. 24 aug.

[2] *RA.* Polonica. Nyssnämnda bref af d. 6 sept. Se ofvan s. 43, not 3.

[3] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Svenska kommissariernas bref till K. M:t: Brefvet af d. 23 sept. från Hohenstein med Ulrichs bref till kommissarierna, Riga den 28 aug., och Koskulls till Ulrich som bilagor.

[4] Denne lämnade konungens bref af den 20 juni till Johan Skytte i Dorpat först några dagar före Ulrichs återkomst till Riga. (*RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Skyttes bref till K. M:t af d. 23 aug. 1632.)

nungens svar på Radziwills instruktion för Ulrich skulle komma någon af de närmaste dagarne. Det var första gången efter så många möten och så mycken skriftväxling, som Gustaf Adolfs förtrogne inför Radziwills förtrogne kunde afgifva försäkran om Gustaf Adolfs föresats att aktivt understödja Radziwill, om denne ärligt arbetade för hans väljande.

Och då får han bestämd visshet, att Radziwill vändt sig från Gustaf Adolf till Wladislaw! Koskull visade ett memorial, af honom nedskrifvet efter Radziwills diktamen. Fursten lät här allt sitt politiska arbete t. o. m. konvokationsriksdagen framstå såsom gjordt för Gustaf Adolfs räkning. Och dock hade han måst handla såsom i en dröm, då han var alldeles okunnig om konungens afsikter. Slutligen, då han af Ulrichs notifikationsskrifvelse, afskickad på återresan från Tyskland, förstod, att han icke medförde något svar från konungen på den medhafda instruktionen, hade han måst lämna all tanke på Gustaf Adolfs val. Att motarbeta Wladislaw, som hade vunnit nästan allas sinnen för sig och hade så stora förutsättningar att bli en duglig konung, vore omöjligt. Kronan skulle dock icke på andra villkor sättas på hans hufvud, än att han i fråga om svenska konungatiteln och tronanspråken på Sverige underkastade sig polska ständernas önskningar.

Detta ansåg Ulrich icke vara ärligt spel. Det hade varit Radziwills plikt att i tid underrätta om de goda valutsikter, som Wladislaw redan på konvokationsriksdagen ägde. Då hade Gustaf Adolf aldrig kommit att afsända någon beskickning[1].

Två dagar därefter hade Ulrich i sina händer ett Axel Oxenstiernas bref, hvari han underrättas, att han blifvit adjungerad såsom tredje man i denna beskickning. En af de närmaste dagarne skyndade han från Riga för att sluta sig till sina kollegер[2].

Väntan på underrättelser från Ulrich hade blifvit dessa för lång, och de bröto därför den $\frac{20}{30}$ sept. upp från Elbing för att fortsätta till Warschau. De hoppades under vägen erhålla de önskade underrättelserna. Ett Ulrichs bref träffade dem också rätt snart efter uppbrottet och gaf dem ytterligare bekräf-

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Ulrich till J. Skytte d. $\frac{9}{19}$ sept.

[2] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Inl: Ulrich till J. Skytte d. $\frac{10}{20}$ sept. Bilaga därtill Ax. Oxenstiernas bref till Ulrich, Kitzingen d. 7 aug.

telse på, att Radziwill hållit hvad han lofvat[1]. Resan gick öfver Neidenburg (nära polska gränsen), där kurfursten uppehöll sig och dit han inbjudit dem[2].

Inför honom förklarade de i förstone, att de blifvit affärdade för att undersöka, genom hvilka medel polska ständerna ämnade frigöra sig från det långvariga kriget med Sverige och för att förmana dem att taga en sådan konung, som kunde återställa den forna vänskapen mellan de båda rikena. De uttalade sin förhoppning, att kurfursten därvid skulle vara dem behjälplig med råd och dåd.

Härtill var han genast beredd och lät tvenne af sina rådgifvare konferera särskildt med sändebuden om saken. De meddelade skälen, som ställde kurfursten på Wladislaws sida i fråga om valet. Han hade ej vetat om någon konungens lust till polska kronan och hade ej trott, att han ville fördjupa sig i flere svårigheter. Polska kronan beredde icke sin bärare någon ära men fullt upp af besvär, och Gustaf Adolf skulle icke såsom en »absolut» härskare vilja binda sig af någon polackarnes handfästning. Det funnes för öfrigt ingen möjlighet att genomdrifva hans val, då Wladislaw hade alla utsikter för sig. Han var också kurfurstens tronkandidat, då han just ägde de egenskaper, som kurfursten fordrade hos den polske konungen. Han vore nämligen tillgifven kurfursten och hans stat, han kunde gifva de evangeliske hägn och försvar mot katolikerna och hade det stora företrädet, att genom hans val en säker fred med grannarne och särskildt Sverige kunde åstadkommas. Kurfursten trodde fullt och fast, att Wladislaw skulle kunna bringas att afstå från sina svenska anspråk och träda i en stadig korrespondens med Gustaf Adolf, hvilket sistnämnda vore bästa medlet till vänskap mellan Sverige och Polen samt svenske konungen och prinsarne. Kurfurstens deputerade bådo slutligen att få veta, om icke Gustaf Adolf själf upptänkt något medel, hvarigenom en sådan korrespondens kunde inledas.

I sitt svar nämnde Bielke och Nikodemi icke ett ord om den af de kurfurstlige vidrörda frågan om Gustaf Adolfs afsikter på polska kronan. Han unnade — sade de — polska kronan åt sin frände Wladislaw framför alla andra, särskildt om prinsen leddes af så goda föresatser. Men om dessas utförande hyste dock kurfursten endast förhoppningar. Och äfven om Wladi-

[1] Se s. 51 not 1.

[2] Det kurfurstliga hofvet och kurfurstens soldater lågo i Ortelsburg, ej långt från Neidenburg.

slaw af polska ständerna förmåddes att afstå från de svenska anspråken, innan han blefve vald, kunde han dock senare under vissa förevändningar göra denna afsägelse om intet, och ett medel att förmå hans bröder till en sådan afsägelse kunde näppeligen upptäckas. För sin del hade Gustaf Adolf gjort mer än nog, då han genom denna beskickning erinrade polska ständerna om det gynnsamma tillfället att åvägabringa en säker fred.

Efter hållen rådplägning med sina rådgifvare med anledning af sändebudens svar lät kurfursten säga dessa, att han icke visste något annat sätt att få slut på den gamla tronföljdstvisten än det, för hvilket han redan, ehuru förgäfves, sökt vinna polska ständerna, nämligen att valet måtte uppskjutas, tills korrespondensen mellan Gustaf Adolf och Wladislaw blifvit grundligare förberedd och fredsförhandlingar blifvit anställda. Detta meddelande åtföljdes af en ifrig anhållan, att sändebuden måtte mot tysthetslöfte yppa för kurfursten, hvad deras instruktion tilläfventyrs angaf såsom Gustaf Adolfs tanke om bekvämaste medlet att bringa kronorna och vasahuset till enighet.

Ehuru sändebuden ännu drogo starkt i betänkande att villfara denna anhållan, kunde de dock icke med tanke på Ulrichs meddelande om Radziwill, deras instruktions föreskrift om samarbete med kurfursten och möjligheten, att Gustaf Adolf måhända redan upptäckt sina polska planer för Leuchtmar, underlåta att gifva det svaret, att Gustaf Adolfs bästa medel vore detta, att han åtoge sig att blifva Polens konung. Af tvenne onda ting: polska kronans börda på eget hufvud och det oundvikliga kriget, om den gåfves åt någon Sigismunds son, valde han det förra såsom det minst onda. Men gärna afstode han därifrån för ett bättre medel till fred och enighet.

Efter mottagandet af detta svar kallade kurfursten sändebuden inför sig personligen. Han lofvade att verka för valets uppskjutande. Visserligen hade han gifvit Wladislaw löfte att rösta på honom, om, såsom han hoppades, han finge sig rösträtt beviljad, men han vore icke så bunden af detta löfte, att han icke kunde underlåta att rösta, men rekommendera både Gustaf Adolf och Wladislaw, om den förre hade utsikt att bli vald. och hans val vore enda medlet att bilägga tvisterna. På kurfurstens begäran åtogo sig sändebuden att samverka med hans sändebud vid riksdagen beträffande valets suspension[1].

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Kommissariernas bref till K. M:t: Brefvet från Ciechanow d. $\frac{30 \text{ sept.}}{10 \text{ okt.}}$

Under resans fortsättning mottogo de den $\frac{1}{11}$ okt. i Ciechanow meddelande från Ulrich, att Radziwill ej längre var att påräkna för Gustaf Adolfs kandidatur, och att han anhållit, att om sändebuden komme till riksdagen, de icke måtte göra något, som kunde kasta honom i svårigheter. Några dagar senare slöt sig Ulrich själf till dem [1].

Ett var nu alldeles klart: det skulle ej vara till båtnad för Gustaf Adolfs intressen att förfäkta hans kandidatur i Warschau. Hans ära och anseende skulle lida däraf. Polackarne skulle då säkerligen börja tala om rousselska manövrer. Men då valet ej ännu skett och sändebuden redan hunnit så långt, ville de ej vända om med alldeles oförrättadt ärende. De beslöto alltså att söka audiens inför ständerna. För dem ämnade de framhålla, att, ehuru Gustaf Adolf, som nu var mäktigare än någonsin, icke behöfde vara den förste att erinra ständerna om nödvändigheten att under vakansen undanrödja anledningarna till krig mellan Sverige och Polen, han dock genom denna beskickning velat gifva denna påminnelse, enär de själfva icke till fylles togo tillfället i akt, och på det de till öfverflöd måtte se hans fredsälskande afsikter. Ett sådant tillvägagående ansågo de icke strida mot instruktionen, och de kunde möjligen därigenom utverka valets uppskof och vinna tid att uträtta, hvad instruktionen i öfrigt ålade dem [1].

Det blef dock omöjligt för sändebuden att komma i någon så nära beröring med de ledande personerna i Warschau, att de där kunde främja sina syften, ja de erhöllo t. o. m. i förstone det beskedet från senatens ordförande, ärkebiskopen af Gnesen, Johannes Wezyk, och från landtbådsmarskalken, Sobiesky, att det icke vore sed i Polen att under interregnum mottaga främmande herrars sändebud inom Warschaus stadsmurar. Sedan de åtta dagar fått vänta fyra mil från Warschau, erhöllo de ändtligen kvarter i Ocorowa, ett torp $1\,{}^1/_2$ mil från staden, och omedelbart därpå, den $\frac{15}{25}$ okt., audiens inför senaten och ridderskapet, samlade in pleno. I ett längre tal uttryckte Nicodemi här beskickningens ändamål, såsom sändebuden sinsemellan öfverenskommit. På talet svarade i senatens och landtbådens namn deras respektive ordförande i allmänna artiga ordalag,

[1] Se noten å föreg. sida. Kommissarierna till K. M:t från Nowiomiasta d. $\frac{1}{11}$ okt. med Ulrichs bref af d. $\frac{12}{22}$ sept. från Riga som bilaga.

betygande polackarnes fredskärlek. Sändebudens proposition skulle tagas i noggrant öfvervägande[1].

Ständerna höllo därpå under de följande dagarna ständiga sammankomster. Tvifvelsutan hafva öfverläggningarna mycket rört sig om beskickningens egentliga afsikter. Man gissade, att den var kommen antingen för att bedrifva rousselska manövrer, börja fredsunderhandlingar, yrka på nedläggande af de svenska tronanspråken eller söka få valet uppskjutet. Sändebuden fingo förgäfves vänta på svar. Slutligen kommo, den $\frac{22\text{ okt.}}{1\text{ nov.}}$, tre ständerdeputerade till sändebudens kvarter, och frågade, hvad deras egentliga afsikt vore, då detta icke blifvit tydligt för ständerna, samt huruvida sändebuden hade fullmakt att ytterligare förhandla om det, som kunde befrämja fredsunderhandlingar. Sändebuden kommenterade nu talet inför ständerna så, att dess egentliga mening måste ha blifvit tydlig. Som de deputerades fråga i öfrigt kunde tydas på två sätt: å ena sidan, huruvida deras instruktion löd på underhandlingar om fredsvillkor eller förberedande fredsunderhandlingar; å den andra, huruvida de voro befullmäktigade att förhandla vidare om det, som de proponerat inför ständerna, så lämpade också sändebuden sitt svar efter dessa alternativ. På det sistnämnda funno de onödigt att vidare ingå, då det var självklart, att de icke företagit sin resa utan en så beskaffad fullmakt. Att de deputerades mening vore den i det förstnämnda alternativet uttryckta, kunde sändebuden icke tro, då det vore lika absurdt, om Gustaf Adolf genom en beskickning till Polens hufvudstad erbjöde fredsunderhandling, som det vore, om polackarne gjorde detsamma genom en beskickning till Stockholm. På några vidare öfverläggningar ville de deputerade ej ingå. De gåfvo relation till ständerna om konferensen, en relation, som af meniga adeln illvilligt uttyddes därhän, att sändebuden icke hade fullmakt att förhandla om något, som rörde fredsfrågan[2].

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Kommissariernas bref till K. M:t: Brefvet från Ocorowa d. $\frac{31}{21}$ okt. Bilaga: Nicodemi tal inför ständerna. Talet delvis tryckt hos Hoppe, bilaga n:r 47 s. 681 f. Innehållet i svaren på Nicodemi tal refereradt i sändebudens bref från Ocorowa d. $\frac{23\text{ okt.}}{2\text{ nov.}}$ Senatens svar tryckt hos Hoppe, bilaga n:r 48 s. 682 f. Bielke var af sin gikt förhindrad att föra ordet, och Ulrich hade bedt att få slippa från detta uppdrag.

[2] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Kommissariernas

Under de följande dagarne yrkade sändebuden tidt och ofta att få förhandla närmare med ständernas deputerade, och löften härom gåfvos ideligen. Men dag gick efter dag utan att några deputerade inställde sig. Som ursäkt anfördes, att ständerna hade så mycket arbete med sina gravamina, att de icke hade tid att tänka på valet eller förhandla med sändebuden.

För öfrigt använde sändebuden denna tid till att genom förtrogne söka anknyta förbindelser med Leszczynsky och Radziwill för att förhandla om valets uppskof och tronafsägelsen, med Radziwill äfven för att få förklaring öfver hans handlingssätt. Till den förre skickades Lichtfuss, sedan Leszczynsky flere gånger genom honom låtit antyda, att han hade något viktigt att förhandla med sändebuden. Vojvoden fann beskickningen både nyttig och nödig och ville för sin del gärna verka för att Gustaf Adolf ställdes tillfreds, och han ansåg därför, att valets uppskof vore en god sak. Men på grund af statens inre och yttre osäkerhet under interregnum och de stora omkostnader många landtbåd gjort för att kunna närvara just vid denna riksdag, då de hoppades få deltaga i valet, vore ett uppskof alldeles omöjligt. Han uttalade som sin öfvertygelse, att republiken förvisso skulle så binda Wladislaw, att han för sitt privata intresses skull icke blefve något hinder för freden[1].

Svårare blef det att träda i förbindelse med Radziwill, hvartill sändebuden dock hade största anledning. Försök gjordes af Ulrich genom skrifvelser till Kochlewsky, hvilka Petrus Antonii öfverbragte, att komma till tals med denne Radziwills förtrogne eller med fursten själf. Till sin häpnad fingo sändebuden med anledning häraf besök af Bergman, som nu uppehöll sig i Warschau såsom en af kurfurstens tre sändebud till riksdagen. Han förklarade sig hafva hälsning från Radziwill, att sändebuden skulle fritt meddela honom (Bergman), hvad de ämnade säga Kochlewsky, som af åtskilliga skäl t. v. vore hindrad

bref till K. M:t. Bilaga till sändebudens bref från Ocorova d. $\frac{11}{21}$ nov.: Relation hwad den 22 Oct. 1632 medh Reip. pol. Deputatis blef handlett. Något före denna konferens hade en halfofficiell förfrågan af liknande art ställts till sändebuden genom Galynsky, som blifvit förordnad som en mellanhand mellan ständerna och sändebuden. (Ofvannämnda relation och sändebudens bref af d. 21 okt.)

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Kommissariernas bref till K. M:t. Bilaga till sändebudens bref af d. $\frac{11}{21}$ nov.: Relation hwad wij medh woywoda Bellsky hafve låtet tractere genom Pomerske Secreteraren Georgium Lichtfus.

att komma till någon konferens. Sändebuden blefvo bestörta. Alltså: korrespondensen med Radziwill, som de hållit hemlig för alla, t. o. m. för kurfursten, skulle de yppa för Bergman! De anade, att denne på något sätt erhållit kännedom om korrespondensen och nu ville forska vidare. Hade han den afsikten, fann han sig gäckad. Sändebuden nämnde intet om de hemliga förbindelserna med fursten, men funno tillfället lämpligt att genom Bergman framställa samma anhållan till Radziwill, som förut genom Lichtfuss till Leszczynsky. Men något svar härpå från Radziwill lämnade han icke, och då Petrus Antonii slutligen fick tala med Kochlewsky, gaf denne icke besked om det, som sändebuden helst önskade få veta. Att förmå Radziwill själf till en konferens visade sig, trots Ulrichs alla bemödanden, omöjligt[1].

Under det svenska beskickningen sålunda gjorde sitt bästa och äfven de kurfurstliga sändebuden ansträngde sig för att få valet uppskjutet och tvisten om svenska tronföljden afgjord före valet, inberättades till svenska sändebuden, att ständerna så mycket som möjligt påskyndade valet och beslutat att uppskjuta gravaminas afgörande till en annan riksdag. För den skull anhöllo sändebuden skriftligen hos ärkebiskopen af Gnesen att få meddela sig med de utlofvade ständerdeputerade eller före valet erhålla ständernas beslut med anledning af sin proposition. Och de förnyade denna anhållan och inlade protest mot ovärdig behandling, då ärkebiskopen intet svarat i sak och de förnummit, att ständerna börjat omröstningen för valet. Men därmed vunno de intet annat än nya ursäkter. Den $\frac{3}{13}$ nov. blef Wladislaw enhälligt — någonting enastående i Polens historia — vald till konung.

Därefter inbjödos sändebuden att på slottet i Warschau mottaga muntligt svar. Men inbjudningen efterkommo de icke, alldenstund de icke ville bringa den nyvalde sin hyllning. De fingo då, den $\frac{5}{15}$ nov., en skriftlig resolution, författad af ärkebiskopen af Gnesen och af honom gifven å ständernas vägnar såsom deras svar till svenska sändebuden. Resolutionen framhåller först, att republiken i förlitande på sin rättvisa sak länge hade väntat, att den tid skulle komma, då den svenske konun-

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utväljande etc. Kommissariernas bref till K. M:t. Bilagorna till brefvet af d. $\frac{1}{11}$ nov.: Relation hwad åttskillige gånger med Chur. Brandeb. gessandterne . . . ähr tracteredt wordett, och: Relatio continuatæ correspondentiæ cum Duce Radziwilio et Joanne Udalrico.

gen erinrade sig, att han icke haft orsak till krig med polske konungen och republiken, utan att fastmer de af förfäderna samvetsgrant iakttagna fördragen mellan rikena och många blods- och släktskapsband hade kunnat mana honom till fredens bevarande. Med tacksamhet hade ständerna hört, huru hans sändebud med ifver erinrat, att freden borde återställas. Ständerna vore själfva böjda för en rättvis och hederlig fred med Sverige och skulle underhandla därom genom de kristna konungars sändebud, som erbjudit båda parterna sin medling, och skulle affärda sina fredskommissarier, så snart man kommit öfverens om plats och tid för underhandlingarna i enlighet med samma konungars skiljedom, och om äfven svenskarne funne för godt att göra detsamma. Man borde ej befara, att Wladislaw skulle bli något hinder för freden. Ty republiken hade både vilja och förstånd nog att sörja för sitt eget bästa och hade den säkra tilliten till sin konung, att han ville göra allt för det allmännas väl, isynnerhet om svenske konungen under dessa fredsunderhandlingar ville taga hänsyn till republikens rätt och heder.

Mot denna resolution hade svenska sändebuden ett par väsentliga anmärkningar att göra. Dess början upptog mera, än de hade proponerat, och innehöll förolämpningar mot Gustaf Adolf, och dess sista del var ett så dunkelt svar på deras proposition, att de måste gissa sig till dess mening. De besvärade sig häröfver skriftligen hos Zadzik, som dock i sitt svar förklarade, att han icke kunde göra någon ändring i resolutionen på grund af ärkebiskopens frånvaro. Denne hade tidigt på morgonen samma dag, såsom sändebuden förmodade för att slippa göra någon ändring i resolutionen, begifvit sig till sitt biskopssäte. Då Zadzik längre fram på dagen i förbifarten aflade ett besök hos sändebuden och därunder ursäktade dröjsmålet med resolutionens afgifvande, begagnde de tillfället och beklagade sig öfver ständernas handlingssätt. Men kanslern fann för godt att skylla på en del hinder, som dock icke närmare angåfvos, och afbröt helt hastigt visiten under förklaring, att han hade mycket brådtom. Då läto sändebuden framföra den hotelsen till kansliet att återsända resolutionen med bifogad protest och så resa sin väg, om icke det anstötliga i resolutionens början toges bort. De besvärade sig öfver densamma äfven hos Radziwill och Leszczynsky. Dessa torde hafva utverkat den ändring i resolutionens början, som slutligen förmådde sändebunden att nöja

sig med ett nytt exemplar däraf och återställa det förra till kansliet[1].

Efter valet blef Radziwill mera tillgänglig för sändebuden. Den $\frac{7}{17}$ nov. voro de hos honom på frukost, och då för några ögonblick inga obehöriga vittnen voro i närheten, passade Sten Bielke i Ulrichs närvaro på att fråga värden, huru de bäst kunde komma till tals med honom och erhålla säkert och grundligt besked att framföra till konungen. Radziwill började då i patetiska ordalag tala om den onåd och förföljelse, för hvilken han varit utsatt af konung Sigismund, utan att dock svikta i arbetet för de evangeliskes bästa. Så mycket mindre skulle han nu göra det, då han fått en konung, hos hvilken han på några få dagar uträttat mera till de evangeliskes förmån, än han förut kunnat under många år. Kochlewsky skulle han dagen därpå skicka till sändebuden för konferens och vore äfven själf redo att konferera med dem, om de så önskade. Då andra personer snart kommo tillstädes, måste samtalet föras öfver på andra ämnen[2].

Den slutliga förhandlingen i detta hemliga spel om Polens krona, i hvilket Gustaf Adolf och Radziwill varit hufvudpersonerna, ägde rum den $\frac{8}{18}$ nov. i beskickningens kvarter, dit Kochlewsky hade infunnit sig. Ulrich gaf här först en framställning af frågans hela utveckling och betonade särskildt, att den punkten i Radziwills instruktion för Ulrich, att man icke skulle tro några rykten om Radziwills anslutning till prins Wladislaw, varit anledningen därtill, att sändebuden icke vändt om, då de i Pommern genom de kurfurstliga sändebuden och sedermera af kurfursten själf fingo kännedom om ställningen i Polen. Följden hade blifvit, att såväl Gustaf Adolf som hans sändebud blifvit utsatta för smälek[3].

Kochlewskys svar gick ut på att bevisa, att Radziwill aldrig direkt erbjudit Gustaf Adolf kronan, utan endast förväntat

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utv. etc. Kommissariernas bref till K. M:t. Bilaga till brefvet af d. $\frac{1}{11}$ nov.: Relation hwad wijdare in publico med konungewalet och wår expedition ähr förluppet. Bil. e. till denna relation är en kopia af den kasserade resolutionen och bil. h den godkända i original. Hvarken kopian eller originalet är dateradt.

[2] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utv. Kommissariernas bref t. K. M:t. Bil. t. brefvet af d. $\frac{11}{21}$ nov.: Relatio continuatæ correspondentiæ etc. Handl. t. underhandlingen om G. Ad. utv.: Sten Bielkes relation till Axel Oxenstierna etc.

[3] Ofvan nämnda relatio continuatæ correspondentiæ.

sig hans mening, råd och hjälp med anledning af förhållandena i Polen närmast före och under interregnum. Hans anslutning till Wladislaw försvarades, och den hade också på Radziwills tillrådan blifvit meddelad Gustaf Adolf genom Leuchtmar. Att Ulrich icke erhållit kännedom om furstens förändrade tänkesätt och korrespondensen icke blifvit »afskrifven», berodde därpå, att Kochlewsky icke vetat, hvart han skulle adressera bref till Ulrich under dennes resa. Den af Ulrich särskildt omnämnda punkten i Radziwills instruktion tydde han så, att man icke skulle sätta tilltro till sådana rykten, om de utspredes af den stora massan. Men hvad Radziwill öfverenskommit med sin store vän kurfursten, det kunde man väl tro. Radziwill hade icke heller kunnat arbeta på att tvinga Sigismunds söner att afstå från de svenska tronanspråken, då hans landsmän funnit en sådan fordran grym, så länge icke tillbörlig satisfaktion blifvit prinsarne gifven af svenska kronan, och de hade ansett det orättvist, att en sådan afsägelse skedde utan föregående underhandlingar, hvilka åter bäst kunde påbörjas, sedan Wladislaw såsom polsk konung blifvit jämbördig med Gustaf Adolf och lagt grunden till den fasta vänskap dem emellan, som länge legat honom om hjärtat.

Så lätt gick det dock icke att borttyda den verkliga innebörden i Radziwills förhandlingar med Gustaf Adolf. Ulrich tvang Kochlewsky att erkänna, att han frågat Ulrich, om Gustaf Adolf stode efter polska kronan, och att han lofvat, att om denna konungens afsikt yppades för Radziwill, denne skulle gifva konungen underrättelse, huru vägen skulle banas därtill. Äfvenså måste han erkänna, att han förklarat Wladislaw vara oskicklig till kronan på grund af sjuklighet. Men han sökte komma från dessa graverande uttalanden genom att låta det förstnämnda gälla endast som sin personliga utsago och det senare ingå som led i en jämförelse mellan Wladislaws förtjänster och brister, en sofistik, som Ulrich icke hade svårt att gendrifva. Det var honom äfven lätt att visa tomheten i Kochlewskys ursäkter med afseende på omöjligheten att anträffa Ulrich med bref och på skillnaden mellan rykten bland hopen och förståndige mäns — kurfurstens och Radziwills — beslut. Han hade haft Koyen eller Johan Skytte att tjäna som mellanhänder. Sändebuden hade omöjligen kunnat vara vissa om de bägge furstarnes beslut utan notifikation från Radziwill[1].

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utv. etc. Kommissariernas bref t.

Kochlewsky hade äfven under konferensen varmt rekommenderat den förtrogna korrespondens, som Wladislaw ämnade inleda med Gustaf Adolf. Denna fråga hade Leszczynsky redan den $\frac{6}{16}$ nov. väckt på tal inför sändebuden i sitt eget hem. Han meddelade då, att Wladislaw före valet icke vågat taga detta steg, då det kunnat uppväcka ständernas misstankar. Han hade nu accepterat det af åtskilliga polackar af evangelisk trosbekännelse gifna rådet, att han såsom den yngre skulle börja korrespondensen med ett handbref. Men han var tveksam, hvilken titel han däri själf skulle använda för att icke väcka anstöt. Och innan han sände ett dylikt bref, ville han vara förvissad, huruvida Gustaf Adolf gärna skulle mottaga detsamma och besvara det egenhändigt. Ty om icke Gustaf Adolf i sitt svar komme att iakttaga Wladislaws kungliga värdighet, såsom denne själf i sitt bref ville iakttaga Gustaf Adolfs, fann polske konungen det vara bättre att icke afskicka något sådant bref. För sin del trodde dock Leszczynsky, att Wladislaw icke skulle upptaga det illa, om Gustaf Adolf ej gåfve honom svenska titeln. Brefvet skulle närmast gå ut på att underrätta Gustaf Adolf om Wladislaws val, inbjuda honom att bevista Sigismunds begrafning och Wladislaws kröning samt gifva uttryck åt Wladislaws förhoppningar om det bästa samförstånd mellan de båda vasaättlingarna. Leszczynsky var öfvertygad om, att Wladislaw till sinnelaget var lutheran, och den af honom önskade nära förbindelsen med Gustaf Adolf skulle högst väsentligt främja protestantismens sak.

Härtill kunde sändebuden intet svara officiellt. De hade visserligen inberättat till Gustaf Adolf, hvad som under deras resa blifvit dem sagdt om saken i fråga, men icke erhållit någon konungens resolution härpå. Deras privata öfvertygelse vore, att Gustaf Adolf skulle både gärna mottaga och allvarligt och tillbörligt besvara Wladislaws bref, osagdt dock, om det skulle ske egenhändigt eller på annat sätt. Så mycket var säkert, att han lika litet skulle tåla något som helst bestridande af sin titel af Sveriges rikes konung, som han skulle medgifva denna titel åt Wladislaw. Sändebuden ställde sig sålunda sympatiskt till själfva syftet med brefvet. Men de läto såväl Leszczynsky som sedermera Kochlewsky, Magnus Ernst och Gerdt Dönhoff och

K. M:t. Bil. t. brefvet af d. $\frac{1}{21}$ nov.: Relatio hwadh Kokleuskij Swarade På Her Ulrichs proposition, och huru han declarerade Furst Radziwills egentlige meningh.

Bergman, hvilka äfven afhandlade frågan med dem, förstå, att de i intet afseende ville hafva någon befattning med brefvet[1].

Innan sändebuden afreste, fingo de veta, att Wladislaw tagit det länge påtänkta steget och verkligen skrifvit ett bref till Gustaf Adolf af nyss nämnda innehåll. Han ville sända en lutheran åstad med detsamma, men genom katolikernas påtryckning måste han lämna uppdraget åt sin katolske sekreterare Przylesky[2].

Denne begaf sig åstad, medhafvande utom Wladislaws bref ett bref från polske storkansleren till Axel Oxenstierna med anhållan, att denne måtte söka förmå sin konung att upptaga fredsunderhandlingar med polackarne. Men under vägen träffades Przylesky af den ena underrättelsen efter den andra om Gustaf Adolfs död. Han fortsatte dock resan, tills han i Dresden erhöll full visshet om det skickelsedigra dödsfallet. Han underrättade då svenske rikskansleren om det kungliga brefvets innehåll och öfversände till honom polske storkanslerens bref[3].

* * *

[1] *RA.* Polonica. Förh. r. G. II Ad. utv. etc. Kommissariernas bref t. K. M:t. Bil. t. brefvet af d. $\frac{1}{21}$ nov.: Relation hwad aff woywoda Belsky angåendes en Correspondence, emellan K. M:tt och den nywalde Pollniske konungen ähr förebracht och aff oss swaradt wordett. — Sändebuden tänkte sig följande förklaringsgrunder till Wladislaws ifver för denna korrespondens: att han verkligen i sitt hjärta vore evangeliskt sinnad och ville skilja sig från katolikerna samt sluta sig till Gustaf Adolf antingen af verklig vänskap eller i afsikt att därigenom på ett lindrigare sätt än genom krig återvinna de förlorade provinserna och möjligen skaffa sig och sina bröder några andra fördelar; eller också att han endast låtsade vänskap för dissidenterna och Gustaf Adolf och samtidigt sökte stå på god fot äfven med katolikerna och med kejsaren, att han sålunda ville ha alla till vänner, tills han kände sig säker om makten. (Sist nämnda relation).

[2] Detta ingaf furst Radziwill farhågor. Han anhöll genom Bergman hos de svenska sändebuden, att de måtte bedja Gustaf Adolf att icke förtro Przylesky något annat än det, som kunde sägas åt hvar man, och återskicka honom med ett bref allena. Men på det att Radziwill skulle få kännedom om Wladislaws eventuella meddelanden till Gustaf Adolf, hemställde fursten, att konungen måtte sända en, låt vara den ringaste, förtrogne att förmedla korrespondensen mellan sig och Radziwill. — Wladislaws bref är dagtecknadt d. $\frac{8}{18}$ nov. 1632. Det börjar: »Serenissime princeps Domine patrue clarissime» och slutar: »eiusdem sertis Væ benevolus nepos Vladislaus rex». Sändebuden fingo före sin afresa en kopia af detsamma. Den finnes som bilaga till den i not 1 nämnda relationen. Brefvet är tryckt hos Hoppe: Bilaga n:r 49, sid. 683.

[3] *RA.* Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till K. M:t och

Lika framgångsrik som Gustaf Adolfs politik mot Polen var före stilleståndet i Altmark, lika misslyckad var den under stilleståndstiden. Visserligen syntes de underhandlingar, som han inledt med främmande makter mot Polen, arta sig i enlighet med hans afsikter, men hans hufvudplan: att åstadkomma inre söndring i landet för att därigenom försvaga detsamma och utestänga en Sigismunds son från tronen eller åtminstone tvinga sigismundska huset att afstå från alla svenska anspråk, denna plan misslyckades fullständigt.

Till denna utgång bär Gustaf Adolf själf i någon mån skulden. Han har icke på det rätta sättet tagit hand om det missnöje, som rådde med Sigismund och hans styrelse, eller tillräckligt klokt begagnat sig af den beundran och de förhoppningen, som hans egen storslagna personlighet och betydande framgångar uppväckt hos en stor del af polska nationen. Det var ett fel, att han genom Roussel sökte draga fördel af stämningen i Polen. Åtminstone hade denne bort ställas under sådan kontroll, att han icke kunnat kompromettera konungen så, som skedde. Allt Roussels görande har endast kunnat motverka de hemliga underhandlingar, som bedrefvos genom Ulrich med Radziwill.

Hade dessa ostördt fått fortgå, kanske utgången blifvit en annan. Då hade måhända Radziwill och ett stort parti med honom kunnat samlas omkring Gustaf Adolfs namn. Sten Bielkes uppfattning om orsakerna till Radziwills här skildrade beteende gifver stöd åt en sådan förmodan. Han ansåg, att Radziwill och de öfriga protestanterna alltid önskat Wladislaw till konung. Att Radziwill vände sig till Gustaf Adolf och erbjöd honom kronan, berodde därpå, att hans parti misströstade om, att Wladislaw skulle kunna erhålla majoritet vid valet. De katolska andlige jämte många andra ville nämligen sätta någon annan af Sigismunds söner på tronen, af hvilken protestanterna väntade sig ännu mera ondt än af fadern. Dessa ville fördenskull ha en konung, som kunde bryta motpartiets makt, och funno denne i Gustaf Adolf. Men sedan deras motståndare af Roussels handlingar kommit till insikt om denna deras afsikt, funno de för godt att göra Wladislaw till sin egen tronkandidat. Sedan Radziwill fått förvissning därom på konvokationsriksdagen, hade han icke längre någon anledning att fasthålla vid Gus-

rådet, ankomna 1633 I a sid. 177 och 179: Przyleskys bref till Ax. Oxenstierna, Dresden d. $\frac{6}{16}$ dec.; Zadziks till Ax. Oxenstierna, Warschau d. $\frac{11}{21}$ nov. 1632.

taf Adolfs kandidatur[1]. Är denna uppfattning riktig, hvilket den sannolikt är, då den låter väl förena sig med konstaterade fakta, då har man skäl att förmoda, att det politiska spelet under interregnum kommit att gestalta sig något annorlunda, om Roussel icke öppnat ögonen på det strängt katolska partiet, om detta sålunda hållit fast vid Johan Kasimir eller Alexander som tronkandidat och Radziwill därigenom sett sig nödsakad att bygga vidare på den grund, som blifvit lagd genom korrespondensen med Gustaf Adolf. Då torde förloppet och utgången kunnat tänkas mera efter svenske konungens önskningar. Det är troligt, att i så fall åtminstone någon af de beräkningar, som han fäste vid beskickningen till Polen, visat sig riktig.

Med den utveckling polska valfrågan tog blef beskickningens affärdande en på det hela taget alldeles onödig åtgärd. Endast i ett afseende synes den hafva varit till gagn: sändebudens tillvägagående, som så bjärt stack af från Roussels handlingssätt, har återupprättat Gustaf Adolfs goda namn och rykte i Polen[2]. För öfrigt har beskickningens ankomst förmodligen bidragit att påskynda valet. Gustaf Adolfs sändebud, affärdade för att motarbeta Wladislaws val eller åtminstone få det uppskjutet, tills han och hans syskon nedlagt sina svenska tronanspråk, mottogo invid Warschau underrättelsen, att prinsen blifvit enhälligt vald utan att ha behöft uppgifva sin familjs anspråk på Sveriges krona! Mera misslyckad har deras mission icke kunnat vara.

Men trots allt detta är det Gustaf Adolf, som bestämt valets utgång. Fruktan för katolikernas besegrare i Tyskland tvang Polens katoliker till måttfullhet. Mot sin vilja röstade de på Wladislaw[3]. Med glädje gåfvo protestanterna sina röster åt honom, emedan han ville tillmötesgå deras önskningar i religiöst och politiskt afseende och liksom de låta fred och vänskap med Gustaf Adolf vara det förnämsta målet för Polens utrikespolitik. Polens politik mot Sverige höll på att föras in på en ny väg. Wladislaw tog första steget på den vägen. Skulle Gustaf Adolf hafva gått honom till mötes?

[1] *RA.* Polonica. Handl. t. underhandl. om G. Ad. utväljande etc.: Sten Bielkes relation till Ax. Oxenstierna om underhandlingen i Polen, samt de sid. 43, not 2 nämnda »Ordsakerne hvarföre wij» etc., som äro intagna äfven i Bielkes relation t. A. O.

[2] Nyss citerade »Ordsakerne hvarföre wij» etc.

[3] »Der Habicht uffm Zaun hafver hållit dem in Zaum». (Ur punkt 6 i ofvan citerade »Ordsakerne hvarföre wij» etc.)

II.

Sveriges politik mot Polen från Gustaf Adolfs död till fredsunderhandlingarnas upptagande hösten 1634.

Gustaf Adolfs död och Wladislaws val, som inträffade nästan samtidigt, voro i hög grad ägnade att förändra det politiska läget mellan Sverige och Polen till det sistnämndas förmån.

Genom sina utomordentliga statsmanna- och fältherreegenskaper i förening hade Gustaf Adolf bragt Sveriges fientliga grannar till fred, tvungit Tysklands protestantiska furstar att underordna sina särintressen under det gemensamma intresset att bereda protestantismen trygghet, och efter ett nästan oafbrutet segertåg stod han, protestantismens hufvudman, som den mäktigaste i Europa. Här var det i främsta rummet personligheten, som uppbar makten. Det var denna, som till samverkan förenat det egentliga Sveriges och dess besittningars krafter, de med Sverige förbundna tyska furstarne och den svenska, af så många element sammansatta hären i Tyskland.

Men huru skulle det gå med denna makt, sedan Gustaf Adolf ryckts bort? Hans efterträdare på tronen var ett sexårigt barn, regeringen var icke ordnad, landet var fattigt och invecklad i ett vidtutseende krig. Protestanterna hade förlorat sin störste härförare, men i spetsen för kejsarens trupper stod Wallenstein, en fältherre, som icke ens Gustaf Adolf lyckats besegra. Tysklands protestantiska furstar hade endast af tvång ställt sig under Sveriges ledning, och läto mera bestämma sig af sina särintressen än af den stora gemensamma saken. De många främmande officerarnes pockande anspråk voro svåra att tillfredsställa. Från konung Kristian i Danmark var intet godt att vänta. Med oro och afund hade han sett svenskarnes växande inflytande i Europa och hade mycket att klaga öfver Sveriges tullar i dess hamnar på andra sidan Östersjön. I England och Holland hade Sverige många ovänner för dessa tullars skull. Vänskapen med Frankrike kunde lätt gå öfver i fiendskap, om det mot Richelieu intrigerande spanska partiet komme till mak-

ten. Och Frankrike var äfven som vän farligt nog. Det fordrades en oförliknelig vaksamhet, för att icke Sverige skulle bli öfvertrumfadt af Frankrike i spelet om ledningen af de tyska protestantiska furstarnes intressen gentemot kejsaren. Det var mycket, som tydde på, att Sverige genom Gustaf Adolfs död komme att invecklas i en mängd svårigheter, som lätt kunde växa det öfver hufvudet.

Däremot syntes Polen nu gå en bättre framtid till mötes. Under trycket af yttre faror hade partierna enat sig i valet af Wladislaw. Han var, enligt Roues omdöme, en furste med intelligens och handlingskraft[1]. Han var väl förtrogen med krigskonstens utveckling och hade i yngre dagar utmärkt sig som fältherre i kriget mot ryssarne[2]. Hans sträfvan att bilägga de religiösa stridigheterna inom landet kunde blott bidraga till dess stärkande[3]. Sitt politiska förstånd har han äfven ådagalagt därigenom, att han uppgaf sin faders krigspolitik mot Gustaf Adolf och sökte nå sitt mål på vänskaplig väg.

Sveriges krona var äfven hans mål. Hvad han för öfrigt kunde ha åsyftat med sin ifver att träda i vänskaplig förbindelse med Gustaf Adolf, må det väl anses som visst, att han därvid först och främst bestämdes af hoppet att tillförsäkra sig och sin släkt arfsrätten till Sverige. Den omständigheten, att Gustaf Adolf i sitt äktenskap blott efterlämnade en dotter, som därtill ännu var ett barn, och om hvilkens redan erkända rätt till tronen efter faderns död han icke torde haft vetskap, ingaf Wladislaw den föreställningen, att han nu med framgång skulle kunna göra sina tronanspråk gällande bland svenskarne. Han sökte därför först att öppna förbindelser med de styrande männen i de Polen närmast belägna svenska besittningarna.

Strax efter sin tronbestigning hade han skickat öfverste Gert Dönhoff till Danmark för att inbjuda konung Kristian till Sigismunds begrafning och sin egen kröning. Men på vägen till Danmark har sändebudet fått mottaga någon ytterligare instruktion, som af Sten Bielke ställdes i samband med den till polske konungen inlupna underrättelsen om Gustaf Adolfs

[1] Cal. of. St. P. 1633—34: s. 189, aug. 21.

[2] Bobrzynski II, s. 209.

[3] Påflige nuntien vid hans hof var af annan mening. Han trodde, att Wladislaws likgiltighet för den katolska religionens intressen i framtiden skulle komma att bli orsak till oroligheter i riket. (Vatik. ark. Nunz. di Polonia n:r 46: Nuntiens depesch fr. Warschau d. $\frac{1}{11}$ juni 1633.)

död. Då Dönhoff passerade Stettin, hörde han sig för hos Bielke, hvilka utsikter funnos för att genom Wladislaws person åstadkomma den union, som Roussel föreslagit. Härpå erhöll han intet svar. Däremot gaf Bielke honom klart besked på hans fråga om svenska tronföljden, om hvilken han enligt egen uppgift sväfvade i okunnighet. Bielke lämnade honom alltså den upplysningen, att Kristina genom ständernas beslut 1604 och 1627 var Sveriges drottning, och att, om icke Wladislaw uppgaf sina anspråk på Sverige, det ej vore värdt att tänka på någon varaktig fred med detta land. Visserligen påstod Dönhoff, att han af egen ingifvelse framhållit dessa frågor, men efter hvad Bielke senare erfor, hade han blifvit instruerad härtill af polske storkansleren[1]. Långt ifrån att beröfva Wladislaw hoppet att komma i besittning af Sveriges krona, synas Bielkes upplysningar hafva stärkt honom i detsamma. Han fick däraf den uppfattningen, att svenska folket icke besvurit Kristinas tronföljdsrätt utan endast erkänt densamma genom riksdagsbeslut[2].

Ännu tydligare blottade Wladislaw sina afsikter för Preussens generalguvernör, Herman Wrangel. Denne hade efter det exempel, polackarne själfva gifvit strax efter Sigismunds död, skriftligen vändt sig till Wladislaw, ständerna i Polen, Littauen och polska Preussen med påminnelser om stilleståndsvillkorens obrottsliga hållande äfven efter Gustaf Adolfs död. Littauens och Preussens ständer återskickade de till dem ställda brefven oöppnade under förklaring, att de voro ett med Polens ständer, hvadan brefvet till dessa var tillräckligt. På brefvet till polska ständerna svarade storkansleren. Han hade öppnat och läst brefvet i närvaro af sina kolleger vid kungliga hofvet samt sändt det till ärkebiskopen af Gnesen, som var ledaren af alla offentliga rådslut i Polen. Något direkt kunde Zadzik icke svara på Wrangels bref, då han icke hade något ständernas beslut att

[1] *RA.* Polonica. Handl. till underhandlingen om G. Ad. utv. till konung i Polen: Sten Bielkes relat. till Ax. Oxenstierna etc. Samtalet med Dönhoff, tryckt hos Adlersparre, Historiska samlingar V s. 16 ff.

[2] »Il non haver quei Popoli, come dice il Ré, giurato nella successione della figlia di Gustavo, mà solo fattone una constitutione». (Vatik. ark. Nunz. di Polonia n:r 46: Krakau d. $\frac{27 \text{ febr.}}{9 \text{ mars}}$ 1633.) Enligt samma depesch rörde sig Dönhoffs beskickning till Danmark äfven om »de svenska sakerna». Danske konungen skall på Wladislaws tillbud endast ha svarat med allmänna uttryck.

följa. Men han förklarade, att på kröningsriksdagen komme ständerna att öfverlägga om de åtgärder, som de borde vidtaga med anledning däraf, att stilleståndsfördraget icke erhållit några svenska rådsherrars underskrift, trots polackarnes yrkande därpå under förhandlingarna i Altmark; vidare hvad de borde göra med anledning däraf, att de icke kände till Sveriges styrelsesätt efter Gustaf Adolfs död, samt slutligen, hvilka mått och steg borde följa på svenskarnes brott mot stilleståndsfördraget, öfver hvilka polackarne hade att klaga[1]. Till sist lofvade han att för sin del vinnlägga sig om, att ingen företoge något i strid med fördraget.

Wladislaw började sitt svar till Wrangel med sin fulla titel och kallade sig alltså äfven Svears, Göters och Venders arfkonung. Med rätta hade han ej bort mottaga brefvet, då det icke gaf honom hans fulla titel. Men hans humana och på det allmännas väl riktade sinnelag förmådde honom att öfverse med denna brist. Hans frändes död gick honom djupt till hjärtat såväl på grund af släktskapen som på grund af hans förhoppningar, att Gustaf Adolf efter valet skulle varit böjd för en uppgörelse af rikenas stridigheter efter Wladislaws önskan och båda folkens längtan. Men den gudomliga försynen hade äfven med detta svåra slag sina särskilda, goda afsikter. Han bad Wrangel betänka, hvilken möjlighet som nu var öppnad för beredande af en säker fred mellan rikena, och hvem styrelsen i Sverige tillhörde med blodets rätt och enligt rikets gamla arfslagar, då Gustaf Adolf icke efterlämnat manlig afkomma. Han tviflade icke på, att Wrangel skulle taga detta i allvarligt öfvervägande och därefter ställa sina mått och steg samt därigenom blifva ett exempel för andra. För sin egen del lofvade Wladislaw att icke underlåta något, som kunde lända till båda rikenas fromma[2].

---

[1] Dessa klagomål gällde svenskarnes förhöjning af tullarne på de varor, särskildt säd, som gingo öfver Danzig, medan de höllos oförändrade vid Pillau. (*RA.* Polonica. Förh. mellan Sverige och Polen 1630—40: Zadzik till Ax. Oxenstierna d. $\frac{17}{27}$ maj 1632.)

[2] *RA.* Johan Skytte till rådet, Riga d. 12 jan. 1633, bil. 1: Herman Wrangels bref till Skytte, Elbing d. $\frac{31 \text{ dec. } 1632}{10 \text{ jan. } 1633}$, åtföljdt af Wrangels skrifvelser till polska, littauiska och preussiska ständerna af d. $\frac{18}{28}$ dec. och till Wladislaw af d. $\frac{10}{20}$ dec. 1632 samt af Zadziks svar, Warschau d. $\frac{21}{31}$ dec. och Wladislaws s. d. Denna Wrangels brefväxling med Polen finnes äfven i *RA.* Polonica. Förh. m. Sv. o. P. 1630—40.

Dessutom sökte han genom stora löften till Wrangel draga honom öfver på sin sida[1].

Underrättelsen om denna korrespondens beredde regeringen i Sverige allvarliga bekymmer. Wrangel erhöll en skrapa för sitt egenmäktiga tilltag. Därigenom hade Wladislaw fått tillfälle att för första gången använda sin usurperade titel af Sveriges konung i en skrifvelse till en svensk undersåte, som dessutom var rådsperson. Minst lika anstötligt fann regeringen brefvet från polske kanslern, som understått sig att svara på en skrifvelse till ett helt stånd, och som i stället för att gifva försäkran om ståndets upprätthållande besvärat sig öfver åtskilligt och ställt svaret på framtiden[1]. Regeringen var t. o. m. betänkt på att anförtro Preussen åt någon annan[2].

Det var också denna korrespondens mellan Wrangel och Polen, som gaf regeringen anledning att efter rikskanslerens råd bestämma Sveriges hållning gentemot Polen. Alldenstund landet utsattes för den största fara, om polackarne sökte vinna svenska undersåtars hjärtan och sålunda utsådde oenighet i landet eller direkt eller indirekt traktade efter att få igen de förlorade områdena, så blefvo guvernörerna i Polens grannprovinser strängeligen förbjudna att hålla någon som helst kommunikation med polackarne och förständigade att till riksrådet remittera de bref af någon allmännare betydelse, som kunde komma från Polen. Det blef beslutadt, att om personer anlände med förrädiska bref eller bedrefve agitation mot Sverige, de genast skulle utan förskoning bli straffade. Komme polska legater och begärde lejd, skulle de varnas för att det minsta röra vid Wladislaws svenska tronanspråk, så framt de ville undvika att bli förolämpade. Uppgåfve de, att deras ärende rörde fredsunderhandlingar mellan rikena, finge de mottagas, men måste ställas under sträng observation, så att de icke lyckades träda i korrespondens med någon obehörig[3]. I utrikespolitiken sökte Axel Oxenstierna för öfrigt att förmå regeringen att taga som rättesnöre att vidmakthålla Sveriges freds- och ståndsfördrag, alltid dock med iakttagande af rikets värdighet och ära, hvadan den borde visa

[1] Sistnämnda förhandlingar: Rådet till Wrangel, Stockholm den 6 febr. 1633.

[2] H. S. H. 25 s. 123: Rådet till Ax. Oxenstierna, Stockholm d. 7 febr. 1633.

[3] H. S. H. 24 s. 338 f.: Ax. Oxenstierna t. rådet, Berlin d. 3 febr. 1633. H. S. H. 26 s. 150: Rådet t. Ax. Oxenstierna, Nyköping d. 17 aug. 1633.

förstånd och mod mot Sveriges grannar, alldeles som om riket icke hade mist något genom konungens död[1].

I februari månad 1633 sammankommo ständerna och hyllade Kristina som drottning med uttryckligt uteslutande af den polska vasagrenen från tronen, förnyade Örebro religionsstadga af år 1617 med dess stränga straffbestämmelser för hvarje förbindelse med sigismundska huset samt uppdrogo regeringen åt de fem höga riksämbetsmännen att styra med råds råde efter den af Gustaf Adolf godkända regeringsformen. Därigenom ryckte de undan grunden för de förhoppningar, som Wladislaw byggde på föreställningen, att svenska tronföljden var obestämd vid Gustaf Adolfs död, och undanröjde de värsta farorna för splittring och oreda i det inre[2].

Det var denna oriktiga föreställning, som gaf upphof till Wladislaws plan att sända Rafael Leszczynsky som sändebud till Sverige. Frågan hade varit å bane vid polska hofvet i början af år 1633[3]. Men innan något vidare gjordes för planens realiserande, sände Leszczynsky, helt visst efter Wladislaws önskan, en person till Sten Bielke för att erhålla hans råd i den viktiga saken. Före sin ankomst hade ombudet låtit tillställa Bielke en kopia af sin instruktion I denna erinrade vojvoden om de förhandlingar, som han kort tid förut under Gustaf Adolfs lifstid bedrifvit med Sten Bielke genom Lichtfuss. Trots de förändrade förhållandena trodde han fortfarande på möjligheten och nyttan af en union mellan Sverige och Polen. Som han var af samma religion som Sveriges folk, ville nu Wladislaw begagna honom som sändebud till Sverige. Hvad beskickningen hade att uträtta, kände han ej i detalj men visste, att det gällde förslag till stort gagn för svenskarne. Han utbad sig slutligen Sten Bielkes utlåtande, om den ifrågasatta resan lönade mödan[4].

---

[1] H. S. H. 24 s. 373 f.: Ax. Oxenstiernas memorial till rådet d. 12 febr. 1633.

[2] Stiernman II, s. 850 ff. Som riksdagsbeslutet trycktes på tyska till efterrättelse för svenska kronans undersåtar i Östersjöprovinserna, har det lätt nog kommit till polske konungens kännedom. Hoppe s. 481. Bilaga n:r 50 s. 684 ff. innehåller riksdagsbeslutet af d. 14 mars 1633.

[3] Vatik. ark. Nunz. di Polonia n:r 46: Påflige nuntiens depesch d. $\frac{20 \text{ febr.}}{2 \text{ mars}}$ 1633.

[4] *RA.* Polonica. Förh. mellan Sverige och Polen 1630—40, där en kopia af instruktionen finnes.

I tre personers närvaro gaf Sten Bielke hans ombud svar efter de råd, som rikskansleren gifvit honom för en sådan händelse. Dessa råd voro naturligtvis desamma, som kanslern tillskrifvit riksrådet, och Bielkes svar måste sålunda ha öfvertygat Wladislaw, att planen i fråga vore outförbar[1].

Johan Skytte var dock den, på hvilken polackarne allra mest synas ha räknat. I december månad 1632 meddelade Johan Skytte Leo Sapieha underrättelse om Gustaf Adolfs död och uttalade samtidigt sin öfvertygelse, att fältherren skulle lika oklanderligt iakttaga stilleståndsvillkoren, som Skytte själf hade efterkommit Sapiehas uppmaning därtill efter Sigismunds död[2]. Innan, efter hvad det vill synas, denna skrifvelse kom honom tillhanda, skickade Leo Sapieha en sekreterare Zdanowitz för att i Riga till Skytte öfverlämna skrifvelser med försäkran om stilleståndets obrottsliga hållande å Sapiehas sida och med anhållan om en dylik försäkran af Skytte. Som generalguvernören då var borta i Narva, deponerades skrifvelserna hos guvernören Anders Eriksson i Riga. För honom tillkännagaf Zdanowitz, att han själf jämte öfversten Nikolaus Korf[3] med det första skulle besöka Skytte i Riga för att å Sapiehas vägnar framställa några förslag om ingående af evig fred och vänskap mellan Sverige och Polen. Som Skytte emellertid drog i betänkande att hålla något möte med dem, sände han Paulus Helm till Sapieha för att taga kännedom om dessa förslag. Skulle Sapieha anvisa samma medel som Wladislaw i brefvet till Wrangel framhållit såsom det bästa att vinna en säker fred, då skulle Helm enligt Skyttes instruktion blifva bestört och vred och icke ens vilja höra därpå[4].

Helm har utfört sitt uppdrag, obekant dock med hvilket resultat. Däremot har Ulrichs berättelse om ett samtal mellan

[1] *RA.* Ax. Oxenstiernas korrespondens: Sten Bielke till kanslern, Stettin d. 26 april 1633. Den af B. åberopade skrifvelsen från A. O. har ej kunnat anträffas, lika litet som B:s som bil. t. brefvet af d. 26 april inlagda svar till vojvodens ombud.

[2] A. O:s o. b. II, 10 s. 350: J. Skytte t. Ax. Oxenstierna, Dorpat d. 22 febr. 1633. Brefvet t. Sapieha d. 18 dec. 1632.

[3] Denne hade förut, ehuru förgäfves, sökt komma till tals med Skytte i ett värf, som Sapieha och Radziwill anförtrott honom. (A. O.:s o. b. II, 10 s. 351; se föreg. not.)

[4] *RA.* Polonica. Förh. mellan Sverige och Polen 1630—40: J. Skytte t. rådet, Dorpat d. 19 febr. 1633. Skyttes memorial för Paulus Helm t. Leo Sapieha d. 5 mars 1633. A. O:s s. o. b. II, 10 s. 351 och 354: J. Skytte t. Ax. Oxenstierna, Dorpat d. 22 febr. och Riga d. 15 april 1633.

honom och Korf blifvit bevarad. Ulrich erhöll under sommaren svenska regeringens befallning att såsom förr hålla korrespondensen mellan polackar och littauer uppe. På öfverstens begäran infann han sig i Ascheradt, där han sammanträffade med Korf. Här omtalade denne, att han i Wilna hört Wladislaw säga, att Johan Skytte vore en saktmodig och from man, och att det vore bättre att ha med honom att göra än med »fridstöraren» rikskansleren. Därför hade Korf blifvit beordrad att söka komma till tals med Skytte på gränsen eller, om han ej vore i Livland, anhålla hos guvernören i Riga och Ulrich, att de måtte komma till någon lämplig plats för att tala med Korf. För detta utfall mot rikskansleren gaf honom Ulrich en skarp tillrättavisning och uppmanade honom att genast framföra sitt egentliga ärende. Detta gick ut på, att Wladislaw önskade veta, om svenskarne vore benägna till fredsunderhandlingar under stillestånds tiden. I så fall borde saken taga sin början på det sätt, att kommissarier af lägre rang förordnades för det första inledande arbetet och rikskanslererna därefter trädde i korrespondens med hvarandra. Härpå kunde Ulrich icke svara annat, än att han var öfvertygad, att svenska riksrådet skulle gifva önskadt svar, om Wladislaw anhölle om något sådant.

Därpå började Korf utösa hotelser om den hämnd, Wladislaw skulle utkräfva på svenskarne, därför att de tagit Kristina till drottning och alldeles förkastat hans familj. Men när Ulrich då ville gå sin väg, slog Korf an en annan ton och förklarade inställsamt, att Wladislaw vore Ulrich särskildt bevågen. Denne genmälde, att han lämnade konungens tanke om sin person därhän och betygade sin trohet mot Sveriges krona[1].

Då det slutligen visade sig omöjligt att få något möte med Skytte till stånd, vände sig polske storkansleren på Wladislaws befallning, gifven på Radziwills och Korfs inrådan, nyåret 1634 med bref till Skytte. Häri klagade han öfver rikskanslerens underlåtenhet att svara honom på de anmärkningar, han framställt rörande svenskarnes afvikelser från Altmarksfördraget samt öfver hans obestämda svar på de från polsk sida gjorda framställningarna om fredsunderhandlingarnas upptagande. Som brefförbindelsen med Tyskland var svår, utbad han sig nu Skyttes mening om utsikterna för denna fråga och anhöll, att han måtte

[1] *RA.* Polonica. Förh. mellan Sverige och Polen 1630—40: Relation om det colloquio, som Johan Ulrich med Nikolo Korf hafver hafft d. 7 aug. 1633.

förmå riksrådet att taga itu med densamma. Äfvenså tillkännagaf han, att polske konungen och ständerna voro böjda för att redan i nästföljande juni månad upptaga underhandlingarna [1].

Skytte, som anländt till Sverige redan på våren 1633 [2], besvarade brefvet. Han gaf storkansleren försäkran om svenskarnes fredskärlek, uppvisade omöjligheten att redan i juni taga upp förhandlingarna samt försvarade rikskansleren med hänvisning till hans myckna arbete [3].

Svaret var icke i polackarnes smak lika litet som resultatet för öfrigt af deras försök att förhandla med Johan Skytte. Hade det åsyftade mötet med honom ägt rum, trodde de, att hans svar till storkansleren skulle ha blifvit bättre och fullständigare [4].

Försöken att draga svenska undersåtar öfver på Wladislaws sida hafva sålunda, så långt det varit möjligt att följa dem, misslyckats. Jämsides med detta arbete »för att åstadkomma den eviga freden mellan Sverige och Polen» verkade polske konungen äfven för fredsunderhandlingars upptagande. Det är redan nämndt, huru han sökte nå detta mål genom Skytte, då rikskansleren visat sig omedgörlig. Äfven i fråga om en annan sak, som låg Wladislaw om hjärtat, har Axel Oxenstierna korsat hans planer. Han har icke understödt hans anbud om medling mellan Sverige och kejsaren.

Rikskansleren stod som exempel för regeringen i Sverige, huru de råd han gifvit densamma att visa förstånd och mod i utrikespolitiken borde efterföljas. Det var förnämligast genom hans fasta och beslutsamma hållning, som Sverige ännu en tid efter Gustaf Adolfs död förmådde att spela första rollen i det protestantiska Tyskland. Medan Wallensteins här låg i vinterkvarter, utförde Axel Oxenstierna tämligen ostörd af krigiska händelser under vintern efter konungens död ett diplomatiskt mästerstycke, som närmast resulterade i Heilbronnerkonventets beslut. Han hade visserligen måst uppgifva Gustaf Adolfs plan

[1] *RA.* Polonica. Förh. mellan Sverige och Polen 1634—40: Zadzik t. Skytte d. $\frac{8}{18}$ jan. 1634 från lägret vid Smolensk. Acten von d. 29 april 1634 wass gepassiert ist anfange des friedenstractaten zwischen einem schwed. verordneten Commissarium und einem poln. Obristen.

[2] Hist. tidskrift 1900 s. 132 f.

[3] *RA.* Polonica som ofvan: Skytte t. Zadzik, Stockholm d. $\frac{10}{20}$ mars 1634.

[4] Se not 1: Acten von d. 29 april 1634.

på bildandet af ett enda stort protestantiskt förbund af alla dessa särförbund mellan Sverige å ena sidan och Tysklands protestantiska furstar och ständer å den andra. Axel Oxenstierna erhöll direktoriet endast öfver de frankiska och schwabiska samt de båda rhenska kretsarne och fick vid sin sida ett consilium formatum. Men om detta också var något mycket mindre, än Gustaf Adolf åsyftat, var det dock i betraktande af Axel Oxenstiernas egenskap af svensk undersåte och alla de hinder, Sachsen sökt resa i hans väg, en stor seger för den svenska diplomatien. Sverige förblef den förnämsta makten bland Tysklands protestanter, och det blef kanslern, som behöll sista ordet i de militära, d. v. s. de viktigaste frågorna. Sachsens försök att intaga den plats, Gustaf Adolf innehaft, som de tyska protestanternas ledare genom att ställa sig i spetsen för ett uteslutande tyskt fursteförbund, som skulle haft Sveriges isolering till följd, hade misslyckats[1]. England, som omedelbart efter Gustaf Adolfs död tagit för afgjordt, att en sådan ledareställning nu skulle tillfalla Sachsen, räknade åter med Sverige såsom hufvudmakten i kampen mot kejsaren[2]. Det svensk-franska förbundet af 1631 blef förnyadt den $\frac{30 \text{ mars}}{9 \text{ april}}$[3]. Generalstaterna visade sig mera beredvilliga att understödja Sverige med subsidier[4]. Genom förläning af en del eröfrade och sekulariserade gods fingo officerarne godtgörelse för sina fordringar[5].

På sommaren 1633 kunde sålunda Sverige med ljusare utsikter än ett halft år förut se framtiden an. Dess situation var ännu på långt när icke säker, ett nederlag kunde komma denna diplomatiska byggnad att lossna i sina fogar, och det skulle bli svårt för Sverige med dess begränsade tillgångar att upprätthålla sin maktställning mot Frankrikes allt mer framträdande sträfvan att bli den bestämmande. Men i alla händelser kände dess politik nu tämligen fast mark under fötterna och kunde med större trygghet vidtaga sina mått och steg vare sig det gällde militära åtgärder, allians — eller fredsunderhandlingar.

[1] Winter s. 428 ff.

[2] H. S. H. 26, s. 55 f. Axel Oxenstierna t. rådet: Relationen af d. 6 maj 1633.

[3] Winter s. 434.

[4] H. S. H. 26, s. 58: se not 2.

[5] Chemnitz II, s. 151: Vergleich mit den Obristen umb ihren rest 12 juli.

Frågan om fredsunderhandlingar hade efter rikskanslerens ankomst till Tyskland icke tagit hans uppmärksamhet i anspråk så mycket som vid denna tid. Alltsedan 1630 hade det icke härskat en sådan stämning för fred som just nu[1]. Flera furstar erbjödo sina tjänster som medlare, däribland konung Wladislaw[2]. Tanken på en sådan medling var icke ny hos honom. Det är redan nämndt, att han som prins umgicks med densamma[3]. Han hoppades då att på den vägen få träda i personlig beröring med Gustaf Adolf och därigenom befordra sina svenska intressen. Sistnämnda beräkning låg äfven nu under hans medlingspolitik[4]. Han torde ha sett denna från följande synpunkter: Såsom medlare komme han i tillfälle att göra tjänster åt bägge parterna och däraf kunde han vänta sig återtjänster. I religionsfrågan var han utan tvifvel böjd för att gå protestanternas önskningar till mötes. Svenska folket skulle deraf finna, att han alldeles icke var sådan som fadern, hvilkens katolska ifver varit orsaken till fiendskapen mellan honom och svenskarne[5]. Lätt nog skulle han också i fråga om Sveriges ersättning i land eller penningar kunna förorda en för detsamma fördelaktig uppgörelse. Det skulle ytterligare väcka svenskarnes sympati för honom. Men i bägge dessa frågor ämnade han helt visst bestämma sin ståndpunkt efter Axel Oxenstiernas bemötande af hans sändebud vid de eventuella underhandlingarna i Tyskland. Han ansåg rikskansleren som ett af de största hindren för ett gynnsamt resultat af sina ansträngningar att häfda de svenska tronanspråken. Kunde han vinna honom, komme han målet mycket närmare[6]. Därför är det troligt, att han hade för afsikt att föreskrifva sina sändebud ett sådant uppträdande, som kunde framkalla rikskanslerens sympati och förtroende. Lyckades de härutinnan, skulle denne med mera villighet lyssna till talet om

[1] Fridericia s. 260.

[2] H. S. H. 25, s. 270 f.: Ax. Oxenstierna t. rådet, Heilbronn d. 19 april 1633.

[3] Se ofvan s. 40.

[4] Vatik. ark. Nunz. di Polonia, n:r 46: Påflige nuntiens depesch från Krakau d. $\frac{13}{23}$ mars 1633: »à (l'aggiustamento di una pace particulare in Germania) S. M^te^ più inclina, perche spera d'avantaggiar le sue conditioni sopra il Regno di Suetia».

[5] Jmf. i föreg. not åberopade depesch.

[6] Vatik. ark. Nunz. di Polonia, n:r 46: Påflige nuntiens depesch, Krakau d. $\frac{27 \text{ febr.}}{9 \text{ mars}}$ 1633.

svensk-polska fredsunderhandlingar, hvilka sålunda kunde börja under gynnsamma auspicier. Lyckades de däremot icke, erbjöde medlingen i Tyskland alltid ett utmärkt tillfälle att motarbeta Sverige och knyta förbindelser med dess öppna eller hemliga fiender till gagn för framtida behof.

För att arbeta både för medlingen i Tyskland och fredsunderhandlingarnas upptagande mellan Sverige och Polen skickade Wladislaw öfversten Ernst Magnus Dönhoff till Tyskland. De första dagarna af april uppehöll han sig för detta ändamål i Berlin, där han för svenske agenten Transehe tillkännagaf dessa sin herres afsikter[1]. Genom kurfursten erhöll Axel Oxenstierna kännedom om hans värf[2]. Obekant af hvad anledning skref Dönhoff själf till rikskansleren först ett par månader senare. I sitt bref till kanslern af den $\frac{9}{19}$ juli meddelade han, att kejsaren och kurfursten af Brandenburg redan antagit hans herres anbud att blifva medlare. Visserligen hade Wladislaw på grund af förhållandet mellan Sverige och Polen skäl att afhålla sig från detta verk. Men han ville gifva världen ett berömligt exempel och manades äfven af naturliga blodsband och af åstundan efter en rättvis och hederlig fred att gifva detta bevis på sin sträfvan att sätta rikenas och folkens välfärd i främsta rummet. Af samma skäl önskade han också under stilleståndstiden i öfverensstämmelse med Altmarks-fördraget att upptaga och afsluta fredsunderhandlingar mellan Sverige och Polen. Om polska statens hopp om en rättvis fred längre gäckades, vore den nödsakad att på annat sätt tillvarataga sina intressen[3].

För rikskansleren stod Wladislaw som fiende till Sverige. Hans medling var honom därför motbjudande. I den svensk-polska fredsfrågan var hans ståndpunkt afgjordt mot underhandlingar om fred, då det endast skulle åstadkomma ondt blod bland intresserade makter, om Sverige icke ginge in på allt, som blefve föreslaget. Däremot ville han ej afråda en förlängning af stilleståndet på några år. Denna sin mening har han tillskrifvit riksrådet[4]. I sitt svar till Dönhoff skydde han icke att säga rent ut sin tanke om Wladislaw. De förhoppningar om fred

[1] *RA.* Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser t. K. M:t och rådet, ankomna 1633, I b, s. 862: Kurf. af Brandenburg t. A. O., Cöln an der Spree d. 20 mars 1633; s. 986—989: Transehe t. A. O., Berlin d. 6 april 1633.

[2] H. S. H. 26 s. 67 f.: A. O:s memorial af d. 6 maj 1633.

[3] *RA.* Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser till K. M:t och rådet, ankomna 1633, I c. s. 1372—1374: Ernst Dönhoff t. A. O. d. $\frac{9}{19}$ juli 1633.

[4] H. S. H. 26 s. 70. Memorial af d. 6 maj.

och sämja, som Wladislaw, medan Gustaf Adolf lefde, väckt till lif därigenom, att han i ett och annat synts vilja bortlägga sin faders hårdnackenhet, hade kommit på skam, sedan det blifvit uppenbart, att han liksom Sigismund sträfvade att omstörta Sveriges författning. Han gick mot samma mål, ehuru med andra steg och på en annan väg. Under sådana förhållanden kunde rikskansleren icke vänta något lyckligt resultat af fredsunderhandlingar. Först sedan Wladislaw bortlagt sin usurperade titel af Sveriges konung, vore det troligt, att freden mellan rikena blefve befäst. Medlingsanbudet affärdades helt knapphändigt med den förklaringen, att detsamma skulle delgifvas Sveriges bundsförvanter i Tyskland[1].

Men på samma gång som Wladislaw sökte förmå svenskarne att börja fredsunderhandlingar med polackarne, vinnlade han sig om att påverka de främmande regeringar, som kunde komma i fråga som medlare, att åtaga sig medlarskapet och att söka bryta svenska regeringens motsträfvighet att träda till sådana underhandlingar eller åtminstone skaffa polackarne visshet, om de vid stilleståndets utgång hade att vänta en fientlig eller fredlig hållning från svensk sida. Kunde han därvid göra dessa makter afvogt stämda mot motparten och framkalla deras sympati för sina svenska tronanspråk, hade han vunnit en stor fördel mot svenskarne.

Liksom han skickat ett sändebud att underrätta Gustaf Adolf om sitt val och inbjuda honom till sin faders begrafning och sin egen kröning, har han kort efter sitt val låtit sina sändebud framföra samma meddelande och inbjudning till de flesta Europas regenter. Men furst Radziwills son Johan, som blifvit betrodd med detta uppdrag i Nederländerna och England, och sekreteraren Forbes, som fullgjorde detsamma i Frankrike och Spanien, voro äfven instruerade att söka dessa staters medling i de polsk-svenska förvecklingarna[2]. Det har varit möjligt att följa endast Radziwills utförande af denna mission. Att döma af hans tal till nederländska regeringen synes medlingsfrågan då icke ha blifvit gjord till någon hufvudsak. Generalstaterna lofvade emellertid sin beredvilliga medling[3].

[1] *RA.* Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser t. K. M:t och rådet, ankomna 1633 I c. s. 1376—1378: A. O. t. Dönhoff, Frankfurt am Main d. $\frac{3}{13}$ aug.

[2] A. O:s s. o. b. II, 9 s. 193 f.: Herman Wrangel t. A. O., Elbing d. 17 jan. 1633.

[3] Aitzema 3, 1633, s. 1 ff.

Däremot afgingo några månader senare ett par beskickningar till Generalstaterna, England och Frankrike i ärenden, som hufvudsakligen rörde Polens förhållande till Sverige.

I maj utförde Zawadsky[1] sitt uppdrag hos Generalstaterna och sökte därvid göra svenskarne förhatliga genom att klaga öfver de godtyckliga tullförhöjningarna, som Sverige i strid med Tiegenhofska fördraget låtit komma sig till last. Vidare anhöll han, att Generalstaterna måtte förhjälpa Wladislaw till svenska kronan. Generalstaterna läto emellertid Camerarius taga del af Zawadskys andragande, och denne bemötte det i alla punkter. Hvad tullen angick, menade han, skulle en närmare undersökning gifva vid handen, att skulden för dess förhöjning snarare komme att falla på Danzig än på Sverige. Polske konungens klagomål öfver tullen voro emellertid endast svepskäl, framdragna i afsikt att förmå Generalstaterna att i själfva hufvudtvisten mellan Sverige och Polen ställa sig på det senares sida. Han vore dock öfvertygad, att Generalstaterna på grund af sina gamla vänskapliga förbindelser med Sverige och i betraktande af likheten i Sveriges hufvudtvist med Polen och sin egen med

[1] Hans utresa gick öfver Wolgast. Han skulle där kondolera Maria Eleonora å sin konungs vägnar. För denna händelse, om hvilken Ax. Oxenstierna redan i febr. hade vetskap, hade han delgifvit enkedrottningen sin mening. Kondoleansen borde tillåtas, men yttrade sig sändebudet direkt eller indirekt om svenska kronan, borde drottningen med skärpa afbryta hans tal. Kanslern rådde henne äfven att taga Sten Bielke till råds. (H. S. H. 25, s. 178 f.: A. O. t. Maria Eleonora, Würzburg d. 26 febr. 1633). Då nu Zawadsky i slutet af mars anländt till Wolgast, lät drottningen gifva honom löfte om audiens, såvida hans kreditivs titlar vore riktiga och han endast hade att kondolera. I kreditivet kallade sig Wladislaw endast *rex*, medan Maria Eleonoras titel icke var alldeles fullständig. Fördenskull lät hon sekr. Nils Nilsson skrifva till Sten Bielke med anhållan om hans betänkande i saken. Denne förklarade sig vara villrådig om hvad som vore bäst att göra, men stannade dock för det rådet, att, enär kreditivet öppnats och det gällde kondoleans, audiens skulle tillåtas, dock under tillsägelse till sändebudet, att hans anhållan med skäl hade bort afslås, då drottningen icke fått sin fulla titel, och att något sådant ej finge upprepas. (*RA.* Oxenstiernas korresp.: Sten Bielke t. A. O. d. 28 mars. Polonica. Förh. mellan Sv. o. P. 1630—40: Nils Nilsson t. Bielke, Wolgast d. 2 april; Bielkes svar, Stettin d. 3 april 1633.) Sannolikt erhöll Zawadsky audiens. Tillfrågade källor ha icke gifvit någon upplysning, huru den utfallit. D. 26 april uttalar Bielke i bref t. A. O. sin förundran däröfver, att han icke erhållit kännedom därom. Saken har sitt intresse, ty i kondoleansbrefvet, hvaraf en kopia finnes i nyssnämnda saml. Polonica, har Wladislaw gifvit sig sin fulla titel i början. Brefvet är dateradt Warschau d. 22 jan. 1633.

Spanien icke skulle låta sig påverkas af polske konungens öfvertalningsförsök. Sedan Zawadsky af Generalstaterna erhållit det löftet, att de ville göra allt, som kunde bidraga till fred mellan rikena och till tullens nedsättande, reste han öfver till England[1], där han under juli och augusti månader verkade för sitt uppdrag. Åt någon framgång har han härvid icke haft att glädja sig.

Efter att vid engelska hofvet ha erhållit ett svar i medlingsfrågan, som han icke fullt förstod, uppsökte han Roe, som vid denna tid lefde som privatman i en liten afkrok af England, samt bad honom anhålla hos konungen, att han ville sända medlare och i alla händelser gifva klart besked. Ehuru Roe låg utom all officiell befattning med statssaker, har han dock med anledning af frågans vikt gjort Zawadsky till viljes[2]. Han torde i sitt bref till konungen ha framhållit detsamma, som han några veckor senare framhöll i ett bref till en annan person, nämligen att det var af betydelse för England med afseende på dess intressen i Tyskland, att konungen af Polen i tid finge veta, hvad han hade att vänta från Sverige vid utgången af stilleståndet. Erhölle han icke visshet om fred, skulle han, till stort förfång för Englands tyska politik, börja krig[3]. På denna skrifvelse till konungen erhöll Roe det svaret, att England icke kunde förplikta sig till något, förrän svenska kronans och Axel Oxenstiernas resolution i denna fråga blefve bekant[4].

Samtidigt, efter hvad det vill synas, med Zawadskys vistelse i Nederländerna och England, har Stanislaus Czaçki verkat i samma syfte vid franska hofvet[5]. Det närmare förloppet af hans underhandlingar är icke bekant, men att döma af inledningen till den instruktion, som sedermera upprättades för den franska medlingen, har Frankrike med ifver åtagit sig medlarens roll[6].

Franska sändebudet i Tyskland, Feuquières, skall uppre-

[1] Aitzema, 3, 1633, s. 7 ff.

[2] Cal. of St. P. 1633—34, s. 156 f., d. 30 juli 1633: Roe t. Karl I; s. 161, d. 31 juli 1633: Roe t. John Finet; s. 541, d. 6 april 1634: Roe t. John Durie.

[3] Cal. of St. P. 1633—34, s. 189, d. 21 aug. 1633: Roe t. Henry, earl of Holland.

[4] Cal. of St. P. 1633—1634, s. 541, d. 6 april 1634: Roe t. John Durie.

[5] Farges s. XXI, jmf. med Cal. of St. P. 1633—34, s. 88, d. 5 juni 1633: Sec. Coke t. Windebank.

[6] Farges s. XXI.

pade gånger ha talat med Axel Oxenstierna om saken. Huruvida Generalstaterna och England vid denna tidpunkt gjort någon insats för underhandlingarnas upptagande mellan Sverige och Polen, måste lämnas osagdt. Näppeligen ha de varit lika energiska som Frankrike. Först året därpå synes medlingsfrågan på allvar ha upptagits af Holland[1]. Af Karl I:s hållning får man det intrycket, att han ställt sig likgiltig till frågan. Mot Zawadsky var han helt förbehållsam, och Johan Oxenstierna, som något senare anlände som svenskt sändebud till England, anmärker i ett bref af den 6 maj 1634, att ingen ännu rört med ett ord om polska underhandlingen[2]. Karl I var naturligtvis lika likgiltig för denna sak, som han var för all europeisk politik öfverhufvud, undantagandes den, som rörde sig om Kur-Pfalz återställande åt hans syster[3].

Bland de i Altmark medlande makterna var helt naturligt Brandenburg närmast intresseradt af att fördragets bestämmelse om underhandlingarnas återupptagande trädde i kraft. Redan i slutet af nov. 1632 anhöll Wladislaw genom sitt sändebud, att kurfursten måtte befordra freden mellan Sverige och Polen, hvilket Georg Wilhelm beredvilligt, såsom alltid, åtog sig[4]. Detta åtagande har han också med ospard möda sökt fullgöra. Innan år 1632 gått till ända, erbjöd han fördenskull rikskansleren sin medling. Denne besvarade då anbudet med att uttala sina förhoppningar om att kurfursten ville bidraga till fredens bestånd mellan Sverige och Polen[5].

Men äfven direkt hos svenska rådet har kurfursten bragt frågan å bane, nämligen genom Cort Bertrand v. Pfuel, hans sändebud till Sverige hösten 1633. Utom för öfverenskommelse om änkedrottningens lifgeding och beskeds erhållande i pommerska successionsfrågan skulle han äfven söka utverka, att fredsunderhandlingen mellan Sverige och Polen med det första

[1] Se nedan sid. 90.

[2] *RA.* Johan Oxenstierna till Axel Oxenstierna I, 1624—44: London d. 6 maj 1634.

[3] Gardiner I, s. 207.

[4] *RA.* Rikskansleren Ax. Oxenstiernas skr. t. K. M:t och rådet, ank. 1633, I a, s. 125—127 och 128—132: Kurf. t. A. O., Königsberg den $\frac{18}{28}$ nov. och d. $\frac{29 \text{ nov.}}{19 \text{ dec.}}$ 1632.

[5] *RA.* som föreg. not: A. O. t. kurf., Dresden d. 23 dec. 1632.

anställdes[1]. Hans herre erbjöd sig som medlare och föreslog äfven några orter såsom lämpliga för förhandlingarna, hvilka borde syfta till en evig fred med iakttagande af skälig godtgörelse åt kurfursten för lidna förluster under kriget mellan Sverige och Polen. Liksom Axel Oxenstierna i sina svar på de utländska sändebudens framställningar i denna fråga aktade sig äfven rådet att genom något bestämdt besked binda sin handlingsfrihet. Kanslern och rådet handlade härvid i fullt samförstånd. De betygade sin egen fredskärlek, hänvisade till de ringa utsikterna för en fredlig uppgörelse, så länge Wladislaw förfäktade sina arfsanspråk på Sveriges krona, och gingo icke utom helt allmänna försäkringar[2].

Ser man närmare efter deras ledande motiv, framgår det tydligt, att de väntade på bättre politiska konjunkturer, innan de ville låta det komma till något afgörande, vare sig af krigisk eller fredlig art. Sverige intog ännu icke i Tyskland en så fast position, att det vedervågade en brytning med Polen. Och något annat var knappt att vänta som en följd af fredsunderhandlingar, där bägge parterna i själfva hufvudfrågan icke voro hågade att frångå den ståndpunkt, som varit grunden till deras krig med hvarandra alltsedan Sigismunds afsättning. Wladislaw var ännu icke bragt i ett sådant läge, att han funne sig nödsakad att låta sina svenska arfsanspråk falla. Och svenska regeringen och ständerna voro fast beslutna att försvara den unga drottningens tronrättigheter, så långt deras krafter räckte till. Ännu kunde sålunda tiden icke vara lämplig för underhandlingars upptagande, men under den tid, som återstod till stilleståndets utgång, kunde händelser inträffa, mäktiga nog att bryta Wladislaws hårdnackenhet. Utom på egna framgångar i Tyskland byggde svenska regeringen helt naturligt sina beräkningar på Polens förvecklingar med dess grannar öster och söder ut, särskildt på det rysk-polska kriget, som pågått sedan sommaren 1632[3].

Redan Gustaf Adolf hade med dessa Polens fiender an-

---

[1] Rådsprot. 1633: s. 211 f., d. 24 okt.; s. 220 ff., d. 31 okt.; s. 228 f., d. 5 nov.

[2] Se i föreg. not anförda rådsprot.; jmf. Farges s. XXII och H. S. H. 26, s. 70: A. O:s memorial af d. 6 maj 1633, och s. 124: hans bref t. regeringen, Frankf. a. Main d. 10 juli 1633. Pufendorf s. 127 § 106.

[3] Herrmann 3, s. 548 f.

knutit förbindelser i afsikt att förmå dem till anfall mot Polen, så att detta blefve ofarligt för Sverige[1].

Mycket bedröfvade, därför att de icke fått tala med Gustaf Adolf, återvände de tatariska sändebuden till Sverige[2] och fingo i maj månad 1633 audiens inför rådet[3]. De framställde här det anbud, som de skulle hafva gjort konungen. Rådet fann sig nu föranlåtet att afböja det i fråga om hjälpen mot kejsaren, då villkoret för dess lämnande, fritt tåg genom Siebenbürgen, icke skulle kunna utverkas, men hoppades i ett eventuellt krig med polackarne få påräkna khanens understöd[4]. Med detta svar gaf sig beskickningen i början af juni 1633 åstad på hemvägen öfver Ryssland, dit Håkan Skytte medföljde med bref till ryske tsaren om beskickningens ändamål och med uppdrag att skaffa sig noggrann kännedom om kriget mellan Ryssland och Polen[5].

Några dagar före denna beskicknings afresa inträffade i Stockholm en annan af större betydelse, nämligen en från ryske tsaren[6]. Detta var samma beskickning, som tsaren afsändt till Gustaf Adolf, men som vändt om vid underrättelsen om konungens död[7]. Kommen till Novgorod erhöll den tsarens instruktion med anledning af de ändrade förhållandena och begaf sig sedan till Stockholm[8]. Utom sitt offentliga uppdrag att betyga tsarens sorg öfver Gustaf Adolfs död, hälsa den nya drottningen samt erhålla bekräftelse på att alla fredskontrakt mellan Ryssland och Sverige skulle obrottsligen hållas hade den äfven det hemliga ärendet att söka förmå Sverige att med Ryssland afsluta en antipolsk allians på villkor, att Sverige genast bröte stilleståndet och icke slöte någon fred med Polen, utan att tsaren däri inbegrepes. Hvad denne skulle gifva i gengäld för ett sådant förbund, nämndes däremot icke; gesandterna

[1] Se ofvan s. 8 ff.

[2] Rådsprot. 1633: s. 102, d. 29 april.

[3] Rådsprot. 1633: s. 105, d. 3 maj.

[4] Rådsprot. 1633: s. 111, d. 28 maj.

[5] Rådsprot. 1633: s. 112, d. 28 maj; s. 115, d. 3 juni. Huru mycket värde, som kunde sättas på dylika anbud, belyses af den omständigheten, att de krimska tatarerna hjälpte Wladislaw i kriget mot ryssarne. (Herrmann 3, s. 550).

[6] Rådsprot. 1633, s. 116 d. 4 juni.

[7] Se ofvan s. 10.

[8] H. S. H. 25, s. 288: Rådet t. A. O. d. 19 juni 1633.

synas i detta afseende icke varit utrustade med någon instruktion [1].

Om dessa viktiga förslag höllos under sommaren flere öfverläggningar inom rådet liksom af dess deputerade med gesandterna själfva först i Stockholm och därefter i Nyköping, dit rådet begifvit sig för att mottaga Gustaf Adolfs lik. De skäl, som i rådet härvid framdrogos, voro i det fallet samstämmande, att de alla ådagalade rådsherrarnes åsikt, att Sverige hade sin fördel af, att ryssen eggades att fortsätta kriget mot polackarne och erhölle någon förhoppning om ett förbund med Sverige, då han eljest af misströstan kunde sluta fred med polackarne. Men att redan nu bryta med Polen förklarades genast vara omöjligt, på grund af det vanrykte svensk tro och heder därigenom skulle komma, och då dessutom kriget i Tyskland utgjorde ett hinder härför. De ryska gesandterna hafva då begärt, att Sverige med egen omkostnad skulle skicka tsaren 5,000 man undsättningstrupper från Tyskland mot det, att denne fortsatte kriget under den återstående stilleståndstiden. Men icke heller denna begäran kunde rådet villfara, då det ansåg, att dessa trupper bättre användes i Tyskland för att i sinom tid från Schlesien göra något anfall i Polen. Ryska värfningar och anskaffande af ammunition på svenskt område var det däremot villigt att tillåta. Äfvenså förklarade det sig benäget att i förbund med tsaren efter stilleståndets utgång börja krig med Polen och skulle gifva de sändebud, som de inom kort ämnade affärda till honom, i uppdrag att bland annat underhandla med tsaren om denna allians [2]. Med detta svar foro sändebuden till Ryssland, sannolikt någon af de sista dagarne i augusti.

Hade kanslerns bref af den 4 aug., som först den 14 sept. [3] ankommit, inträffat före gesandternas afresa, hade rådet sannolikt i förbundsfrågan varit ännu mer förbehållsamt. Brefvet var svar på rådets skrifvelse af den 29 juni [4] om den ryska beskickningens uppdrag och uttalar som kanslerns åsikt, att ett förbund med Ryssland vore olämpligt, då det på längden kunde bli till Sveriges skada. Särskildt framhalles, hurusom det kunde lägga

[1] Rådsprot. 1633: s. 126, d. 18 juni.

[2] Rådsprot. 1633: s. 128 f., d. 19 juni; s. 130 f., d. 20 juni; s. 168 f., d. 21 aug. Prot. vid konferenser med de ryske gesandterne: s. 294—98, d. 16 och 20 aug. Muscovitica: Handl. ang. Ryska Legationen till Sverige 1633.

[3] Rådsprot. 1633: s. 177.

[4] H. S. H. 26, s. 109 f.

hinder i vägen för en förlängning af stilleståndet med Polen, om något sådant befunnes nödigt och utförbart. Men äfven han tillråder underblåsande af tsarens krigsifver mot polackarne och gifver rådet några vinkar, huru det lämpligen borde förhålla sig under de olika situationer, hvari det genom en sådan hållning kunde försättas. Endast i det fall, att tsaren läte sig nöja med att stilleståndet från svensk sida icke brötes före de 6 årens utgång och icke desto mindre fortsatte kriget mot det, att Sverige inginge en allians med honom på de villkor, att ingendera makten slöte fred med Polen utan ömsesidig öfverenskommelse om villkoren, ville kanslern icke afråda därifrån utan föreslå, att rådet öfverlade därom med ett ständerutskott [1].

I själfva verket sammanfaller sålunda kanslerns och rådets uppfattning om förutsättningen för ett förbund med Ryssland. Rådet hade endast — och det framgår än tydligare af ett kanslerns senare bref af den 5 okt. — varit för öppenhjärtligt mot gesandterna och yppat sin böjelse för alliansen, innan det fått säker kännedom om ryssarnes uppsåt [2]. Farhågan, att polackarne i sin ifver att återvinna Preussen och Livland skola på hvad villkor som helst sluta fred med Ryssland, gör emellertid, att kanslern i samma bref uppmanar rådet att strax lägga grunden till ett förbund med ryssen, och han utför nu närmare sin här refererade mening om förutsättningen därför [3].

Efter de ryska gesandternas afresa har frågan om förbundet med Ryssland icke upptagits till behandling i rådet förrän den 18 dec., då man började diskutera om instruktionen för legationen till Ryssland [4]. Hufvuddiskussionen i frågan ägde rum den 14 och 15 jan. 1634 [5]. Man hade då varit i tillfälle att genom Håkan Skytte, som återkommit från sin beskickning till Ryssland, erhålla närmare underrättelser om ställningen därstädes [6]. Med stor omsorg vägdes skälen för och emot en allians. Mot en sådan anfördes, att ryssen vore en högst opålitlig vän, att ett förbund med honom skulle binda Sveriges handlingsfrihet, om det vid stilleståndets utgång skulle vilja ha detsamma förlängdt, och ryssen skulle yrka på att få deltaga i dess egna för-

[1] H. S. H. 26, s. 200 ff.

[2] H. S. H. 27, s. 169 ff. »Bottn ähr till en deel slagen uthur tunnen» (sid. 170).

[3] S. 172 f.

[4] Rådsprot. 1633: s. 287.

[5] Rådsprot. 1634: s. 9 ff.

[6] Rådsprot. 1633: s. 293, d. 20 dec.

handlingar med Polen. Skälen för ett förbund, som blefvo de afgörande, voro många flere: nödvändigheten af ett nytt krig med Polen, faran för Sverige, om ryssen ginge under; Gustaf Adolf hade själf erbjudit honom förbund, och komme det icke till stånd, skulle han sluta fred med Polen; däraf skulle dansken begagna sig; det vore godt att äga ryssen till bundsförvant, om polackar och danskar angrepe Sverige, och om dess vapen fördes olyckligt i Tyskland; underhandlingarna med Polen skulle då lättare kunna föras till en god utgång etc. Därmed hade rådet uttalat sig för alliansen. Den 20 jan. fastställdes i rådet de förnämsta punkter, som skulle ingå i instruktionen för sändebuden [1], men först den 8 mars utskrefs instruktionen, sedan det ständerutskott, som blifvit kalladt till Stockholm för att uttala sig om vissa utrikesangelägenheter, tre dagar förut med rikets råd hade bestämt villkoren för en eventuell allians [2].

På inga villkor skulle gesandterna få afhandla alliansfrågan med tsaren, förrän de voro försäkrade mot Roussels stämplingar [3]. Vore tsaren mycket ifrig för en allians, så hade gesandterna att uttala Sveriges stora benägenhet därför, enär det hade tillräckliga skäl för ett krig mot Polen. Men någon brytning med Polen kunde dock aldrig ske före det sexåriga stilleståndets utgång. Utan brott mot stilleståndet vore emellertid ett förbund äfvenledes möjligt. Såvida ryssarne fordrade, att villkoren för ett förbund först föreslogs af svenskarne, hade gesandterna att tillkännagifva Sveriges fordringar. De voro i hufvudsak, att då kriget med Polen återupptogs efter stilleståndets utgång, ingendera af de förbundne utan den andres vetskap eller samtycke finge sluta fred eller stillestånd med polackarne och, såvidt bundsförvanten i tid framställt begäran därom, skulle han inbegripas i fördraget; inga underhandlingar skulle upptagas med polackarne, förrän Wladislaw och hans bröder afsagt sig alla sina svenska anspråk, och polske konungen afsagt sig titel och pretention till Moskva; ingen fred slutas, med mindre svenskarnes dåvarande besittningar i Livland och Preussen tillerkändes dem, och Smolensk med underlydande afträddes till tsaren; kriget skulle föras af hvarje allierad med hans egna medel, och hvar och en behålla för sig själf eventuella eröfringar, men för att kontrollera, att en hvar krigade efter bästa förmåga, finge den ene potentaten

[1] Rådsprot. 1634: s. 19 f.
[2] Stiernman II, s. 857—859.
[3] Se ofvan s. 34.

ha sin kommissarie i den andres läger; då endera af de båda förbundne finge lust att sluta kriget med polackarne, skulle han underrätta den andre ett halft år före underhandlingarnas upptagande, och dennes kommissarier skulle ha rätt att bevista desamma. För sin del skulle ryssarne förbinda sig att fortsätta det pågående kriget, tills det svensk-polska stilleståndet utlöpte och bevilja svenska köpmän i Ryssland vissa förmåner. Däremot erbjöd sig svenska kronan bland annat, att vid tillstundande underhandlingar med Polen icke sluta fred eller stillestånd, så framt icke ryssarne däri inbegrepes [1].

Med detta uppdrag och åtskilliga andra, som innehöllos i deras instruktion, hade riksrådet och guvernören öfver Estland, Philip Scheding, samt öfversten Henrik Fleming, Erik Gyllenstierna och sekreteraren Andreas Buræus att som Sveriges sändebud begifva sig till ryske tsaren. Beskickningen färdades mycket långsamt [2]. Först den 21 juni kunde den begifva sig öfver ryska gränsen, sedan den efter tre veckors väntan ändtligen erhållit prestafver och fordon [3]. Då var kriget mellan Ryssland och Polen redan afslutadt, och det med polackarnes seger.

Framgångens tid för ryssarne hade gått till ända i och med deras belägring af Smolensk. Wladislaw hade i sept. 1633 ryckt till fästningens undsättning och icke blott lyckats rädda den utan äfven att omringa ryske fältherren, Mikael Szehin, med ett läger, afskära honom från all förbindelse med Moskva, skingra annalkande ryska undsättningstrupper samt slutligen att tvinga honom till fullständig kapitulation den $\frac{14}{24}$ febr. 1634. Tsaren måste nu bekväma sig till fredsunderhandlingar. Den $\frac{5}{15}$ juni afslöts den för polackarne förmånliga freden vid Polänovka. Wladislaw afstod dock från sina anspråk på tsarens krona [4].

Sparsamt inlupo till svenska rådet och kanslern underrättelser från Ryssland och hade varit så länge på vägen, att det politiska läget hunnit ändras, då de framkommo. De beslut, som med anledning af sådana underrättelser fattades, och de uttalanden, som gjordes, äga därför endast betydelse såsom be-

[1] *RA.* Riksregistraturet 1634, d. 8 mars: §§ 21, 22, 23, 26 i instruktionen.

[2] Fleming uppehöll den länge genom sin sjukdom, som hindrade honom att ansluta sig till sina kolleger. (*RA.* Muscovitica. Knäs Iwan t. Philip Scheding, Moskva d. 18 april 1634.)

[3] H. S. H. 30, s. 36. Rådet till A. O., Stockholm d. 5 juli 1634.

[4] Herrmann 3, s. 553 ff. Bobrzynski II, s. 210.

lysande rådets och kanslerns ställning till alliansfrågan under olika förutsättningar. Den 10 april äger kanslern kännedom om turkarnes rustningar men är oviss, om de gälla kejsaren eller Polen. Gällde de Polen, väntar han däraf antingen en acceptabel fred eller ett profiterligt krig och finner under sådana förhållanden bäst, att ingen allians med Ryssland kommer till stånd[1]. Men redan två veckor senare talar han om nödvändigheten att afhålla ryssarne från klenmodiga beslut och från att sluta någon öfverenskommelse med polackarne, förrän svenskarne också underhandlade, då de ömsesidigt kunde gagna hvarandra[2]. Den 19 maj beslöt rådet ändra instruktionen för gesandterna till större öfverensstämmelse med den ändrade politiska situationen. Gesandterna skulle afbida vidare resolution, som komme att rättas efter förloppet af den turkiska expeditionen. Komme en allians att slutas, skulle villkoren så ändras, att de bägge förbundne garanterade hvarandra, i stället för Smolensk, Livland och Preussen, hvad de vid underhandlingen med polackarne innehade. Vore tsaren nu upptagen af fredsunderhandlingar med Polen, skulle gesandterna genom förespeglingen af alliansen med Sverige söka bringa honom att taga upp kriget på nytt[3]. Den 5 juli anser rådet för ganska visst, att ryssarne gått in på ett 25 års stillestånd och gör sig ej längre någon räkning på allians med Ryssland[4]. Ännu så sent som den 6 aug. anmärker dock rådet, att en allians med Ryssland icke är utan utsikter, då enligt legationens bref af den 7 juli tsaren icke ville ratificera traktaten med Polen utan gjorde rustningar till krigets fortsättande[5]. Denna kraftåtgärd var dock nu fåfäng. Han fann sig till sist tvungen att — såsom det å svensk sida troddes — på grund af inre oroligheter ratificera fördraget, ehuru de svenska sändebuden, som då ännu icke anländt till Moskva, i bref afrådt honom därifrån. Den 20 aug. ger han svenska regeringen officiell underrättelse om fredsslutet och kastar skulden för den olyckliga utgången på sin fältherre.

[1] H. S. H. 29, s. 329 f.: A. O. t. K. M:t, Frankfurt a. M. d. 10 april 1634.

[2] H. S. H. 29, s. 343 f.: A. O. t. rådet, Frankfurt a. M. d. 28 april 1634.

[3] Rådsprot. 1634: s. 117, d. 19 maj. *RA.* Muscovitica. Handl. ang. beskickningen t. Ryssland 1634: Rådet t. sändebuden d. 20 maj.

[4] H. S. H. 30, s. 36: Rådet t. A. O. d. 5 juli 1634.

[5] H. S. H. 30, s. 102 f.: Memorial för Grubbe af d. 6 aug. 1634.

Emellertid skulle den ingångna freden icke lända vänskapen med Sverige till något men[1].

Trots alla de skäl, som förmått svenska regeringen och kanslern att vidtaga mått och steg för ett förbund med Ryssland, visar hela deras uppträdande, att de betraktade detta som en nödfallsutväg, som de helst ville slippa ifrån. Alliansen hade lätt kunnat bli en black om foten, som vid de kommande underhandlingarna med Polen kunnat blifva besvärlig nog. Det blef därför icke någon missräkning, att den ej kom till stånd. Icke ens fredsslutet synes på Axel Oxenstierna gjort något djupare intryck. Han tyder det t. o. m. till Sveriges fördel, då det besegrade Ryssland icke kunde vara någon farlig granne[2].

Måhända kanslern icke utlåtit sig på samma sätt, om Wladislaw med detta fredsslut erhållit fria händer att med stöd af sin segrande armé vända sig till lösandet af tvisterna med Sverige. Men än så länge måste de polska trupperna användas för ett annat ändamål, nämligen att möta ett anfall från Polens grannar vid Svarta hafvet och Bosporen. Upphetsade af ryssarne hade turkarne under Abaz pascha 1633 ryckt upp mot Polen och förenat sig med horder af tatarer och valaker, som af egen tillskyndelse brutit freden med polackarne[3]. Dessa fiender blefvo dock slagna tillbaka af Koniecpolsky vid Kaminiec. Men genom en ny expedition året därpå ämnade turkarne taga skadan igen. Det var vid denna expedition Axel Oxenstierna och svenska rådet fästade vissa förhoppningar om fördelar för Sverige. Hvad de ryska vapnen icke förmått uträtta till Sveriges bästa, det väntade de nu af de turkiska. Medan fruktan för dem behärskade polackarne, borde Sverige passa på och börja fredsunderhandlingarna med Polen, som då antagligen skulle resultera i ett förmånligt stillestånd eller ett lyckligt krig. Början af oktober ansåg kanslern vara en lämplig tid för deras begynnelse[4].

Äfven andra och kraftigare skäl talade härför. Dels ryckte tiden för stilleståndets utgång allt närmare, dels intresserade sig Holland och Frankrike allt mer för saken, och kurfursten af

---

[1] Pufendorf, s. 176, § 114.

[2] H. S. H. 30, s. 79: A. O. t. rådet, Frankfurt a. M. d. 12 juli 1634. I samma bref klandrar kanslern sändebudens stora långsamhet.

[3] Bobrzynski II, s. 211.

[4] H. S. H. 29, s. 329: A. O. t. K. M:t, Frankfurt a. M. d. 10 april och H. S. H. 30, s. 51, d. 18 juni.

Brandenburg upphörde icke att mana på kanslern i denna riktning.

På mötet i Stendal i febr. med kurfurstens hemliga råd utvecklade rikskansleren vidlyftigt sin mening om Sveriges och Polens mellanhafvanden. En verklig fred skulle ej kunna åvägabringas på grund af de svåra tvistefrågorna. I strid mot egna försäkringar hade polackarne tagit Wladislaw till konung, oaktadt han icke bortlagt svenska titeln. Då detta sistnämnda nu icke utan spott och vanheder kunde ske, vore krig att vänta. De från Polen tagna provinserna ville polackarne hafva igen, men Sverige måste för sin säkerhets skull behålla dem, då det ej kunde vara tillfredsställdt med en säkerhet på papperet såsom gengäld för en afträdelse. Det vore t. o. m. svårt att få till stånd ett nytt fördrag om stillestånd på längre tid eller en förlängning af det bestående stilleståndsfördraget. Bäst vore det, om kurfursten och andra medlare disponerade båda parterna för ett stillestånd af ena eller andra arten, innan några underhandlingar dem emellan började [1].

På våren 1634 voro Generalstaterna sysselsatta med de svensk-polska förhållandena, förmodligen på Hollands tillskyndelse. Med oro tänkte den handelsidkande provinsen på det afbräck, som hotade dess hufvudnäring, om Sverige och Polen vid det snart utlöpande stilleståndets slut åter råkade i fejd. Därför hade äfven i instruktionen af den 30 maj 1634 för Generalstaternas sändebud i Paris inryckts en punkt, som gaf dem i uppdrag att söka vinna Frankrike för en medling mellan Sverige och Polen tillsammans med England och Generalstaterna. Den framställning, som i öfverensstämmelse härmed gjordes, upptogs välvilligt af franska regeringen. Poigny instruerades att vid engelska hofvet verka för en anslutning till medlingsförslaget [2], och själf tog franska regeringen genast på allvar i tu med saken, i det just i juni instruktion utarbetades för grefve d'Avaux, som skulle bli Frankrikes sändebud vid de blifvande svensk-polska underhandlingarna [3]. Tvifvelsutan hade dock franska regeringen äfven utan Generalstaternas påstötning vid denna tid tagit upp medlingsfrågan på fullt allvar. Förhållandet mellan Sverige och Frankrike hade nämligen utvecklat sig på ett

[1] H. S. H. 29, s. 261 ff.: A. O. t. K. Mt, Magdeburg d. 3 mars 1634.

[2] Arend III: 1, s. 801. Aitzema 3, år 1634, s. 227 f.: § 51. Farges s. XXII.

[3] Fagniez II, s. 178, not 2.

sätt, som gjorde, att den ifrågavarande medlingen syntes franska regeringen i hög grad lämplig och nödvändig.

Steg för steg har Frankrike efter Heilbronnerkonventet arbetat sig fram till allt större inflytande. För att nå sitt mål: att såsom den tyska frihetens banérförare taga ledarerollen öfver både katolska och protestantiska furstar mot kejsaren, måste det emellertid tränga Sverige i skuggan. Men så länge Sverige trots alla meningsskiljaktigheter med de protestantiska ständerna i Tyskland var den enda makt, som kunde drifva dem till någon slags enighet, förblef dock ett samarbete med Sverige nödvändigt. Frankrike behöfde Sveriges vapen och Sverige Frankrikes penningar. Bådas politik var riktad mot kejsaren men samtidigt äfven den enes mot den andre, i det de sökte hindra hvarandras makttillväxt i Tyskland. Därför lade sig Axel Oxenstierna vinn om att utestänga Frankrike från dess ifrigt åtrådda besittning af vissa fästningar vid Rhen. Men då Frankrike till sitt förfogande hade så viktiga hjälpmedel som penningar, medan Axel Oxenstierna hade att kämpa med bristande tillgångar, den kortsyntaste njugghet hos Sveriges tyska bundsförvanter, då det gällde uppoffringar för den gemensamma saken, och hart när öfverallt hos Tysklands protestantiska ständer möttes af afundsjuka och misstroende, så hade Frankrike många chancer för att i konkurrensen med Sverige få försprånget.

Redan den $\frac{30 \text{ aug.}}{9 \text{ sept.}}$ 1633 lyckades det få sin allians med Sverige af den $\frac{30 \text{ mars}}{9 \text{ april}}$ s. å. utsträckt äfven till de genom Heilbronnerkonventets beslut med Sverige förbundna ständerna[1] och hade därigenom beredt sig ökad möjlighet att kunna konkurrera med Sverige. Men så länge framgången af de krigiska operationerna mot kejsaren var beroende af Sveriges ledning, måste Frankrike intaga andra platsen. Och under 1633 och början af 1634 års fälttåg hade vapenlyckan på det hela taget varit de förbundne trogen. Wallenstein hade väl vunnit några militära framgångar i Schlesien och Lausitz, men dessa gingo dock icke upp mot dem, hertig Bernhard och Gustaf Horn vunnit i Öfre Pfalz och i Donaudalen[2]. Det oaktadt tecknade sig situationen ingalunda gynnsamt för Sverige på våren 1634.

Efter Wallensteins mord kom nämligen mera enighet och kraft i de kejserliges krigsledning, medan splittringen på den

[1] Fagniez II, s. 141.

[2] Fagniez II, s. 159.

protestantiska sidan allt tydligare framträdde. På Frankfurterkonventet, som på Axel Oxenstiernas kallelse sammankom i mars 1634, och där han hoppades kunna utvidga Heilbronnerförbundet till ett mera allmänt, åtminstone de flesta tyska protestantiska ständer omfattande förbund, blefvo oenigheten och söndringen på protestantiska sidan i stället fullt tydliga. Redan innan Axel Oxenstierna hunnit infinna sig vid konventet, var Feuquières där och undergräfde med penningar och löften kanslerns auktoritet bland en del tillstädeskomne deltagare[1]. Och i det motsånd, kanslern sedermera mötte mot sina förslag på konventet, har man att i väsentlig mån spåra fransk bearbetning. Mot själfva syftet med konventet, bildandet af en allmän allians, var denna Frankrikes opposition ingalunda riktad; tvärtom var det lifligt intresseradt därför, då det utan några ökade utgifter komme att bli medlem däraf. Men att svenske rikskansleren skulle ha samma afgörande ord i detta förbund som i Heilbronnerunionen, kunde det icke tillåta. Närmast med tanke på Axel Oxenstiernas motarbetande af Frankrikes planer på utvidgningar vid Rhen har Feuquières instruktion ålagt honom att försvaga, skrämma och söka vinna kanslern genom att mot honom uppegga generalerna, som måste vara föga böjda att lyda order af en diplomat, och genom att förkunna för honom afsändandet af ett franskt sändebud till Sverige, som kunde befästa eller rubba hans ställning hos svenska regeringen, samt med förespeglingar om den tjänst, Frankrike vore färdigt att göra Sverige genom sin medling med Polen[2].

Instruktionen för d'Avaux bär också vittne om Frankrikes afundsjuka på Sverige och om dess sträfvan att göra det till sitt verktyg. Instruktionen ålade d'Avaux att först i Danmark söka förmå Kristian IV att i Tyskland mäkla för freden endast i Frankrikes gemenskap och som ett lockmedel härför framhålla, att äfven Frankrike var beredt att lägga hinder i vägen för en för stor utvidgning af Sveriges makt[3]. Från Danmark skulle han begifva sig till Sverige för att inhämta kännedom om dess planer i anledning af det snart utlöpande stilleståndet med Polen. Hvad han här fick veta, skulle han meddela polske konungen, på det att denne därefter måtte kunna ställa sina mått och steg, och han skulle söka rädda Polen från ett nytt krig

[1] Fagniez II, s. 174.
[2] Fagniez II, s. 167.
[3] Fridericia s. 296 ff.

med Sverige under denna brydsamma tid, då det var upptaget af krig mot ryssar, tatarer och turkar. Däremot talas icke om något motsvarande meddelande till svenskarne om Polens planer. Tydligen ansågs Polen vara den svagare parten, som hotades af det öfvermäktiga Sverige[1].

Instruktionen andas således den största välvilja mot Polen. Man skulle emellertid mycket misstaga sig, om man trodde denna vara fullt oegennyttig. Frankrikes mål med afseende på Polen var i grund och botten detsamma som med afseende på Sverige: att begagna det som ett verktyg för sina egna intressen. Det behöfde Polen men var äfven själft så situeradt, att det kunde bli Polen till stor nytta. Af gammalt stodo de båda rikena i vänskapligt förhållande med hvarandra.

Men detsamma kan äfven sägas om Polen och österrikiska huset, och särskildt under Sigismund hade det senares inflytande i Polen vuxit i sådan grad, att det väckt stora farhågor hos landets protestantiska och moderat-katolska element. Då med Wladislaws uppstigande på tronen de religiösa intressena måste upphöra att bli dominerande i polska kronans politik, fanns det utsikter, att detta inflytande skulle minskas, och det är troligt, att Wladislaw endast i nödfall komme att bidraga till dess ökande[2]. Ett sådant nödfall kunde inträffa, om Polen, tryckt af många fiender, endast hos kejsaren, såsom skedde 1629, erhöll understöd. Eljes måste det ligga i Polens välförstådda intresse att hålla sin granne så mycket som möjligt från sig, och då det i religiöst afseende kunde ställa sig tämligen neutralt till kampen i Tyskland, borde det t. o. m. med tillfredsställelse se, att kejsarens makt hölles inom snäfva gränser. Men det var bekymmersamt, om Sverige just blefve den makt, som vunne lejonparten af kamppriset i Tyskland. Det var en fara för Polen, hvilken än af dessa båda makter erhölle för stor maktttillväxt.

Frankrike befann sig nu i den situationen att ganska långt härvidlag hafva gemensamt intresse med Polen. Beträffande Sverige var det förra af konkurrensskäl, det senare af självbevarelsebehof anvisadt att förebygga dess alltför stora makttillväxt. Gentemot habsburgska huset kunde man säga, att de

[1] Farges s. XXII f.

[2] Jfr instruktionen för d'Avaux, af hvilken det ser ut, som om Wladislaws sändebud till Frankrike skulle ha framhållit Polens obenägenhet för det österrikiska huset (Farges s. XXIII).

hvar på sin flygel af dess besittningar, hade att vara på sin vakt mot dess universalmonarkiska sträfvanden. Frankrike mot dess spanska gren, Polen mot dess österrikiska. Men under det Frankrike från nyare tidens början, om också med något afbrott, satt som hufvuduppgiften för sin utrikespolitik att öfverallt uppträda mot dessa sträfvanden, kan detsamma icke sägas om Polen. Det har användt sina krafter på annat håll, konflikten med Sverige utvecklade sig under Sigismund t. o. m. i en för Polens inre självständighet så farlig riktning, att kejserliga hjälptrupper inkallades i landet och det på en tid, då kejsarens makt var som störst. När något sådant var möjligt, var landet uppenbarligen ännu icke fullt vaket för faran för habsburgarne. Det gällde för Frankrike att härutinnan fullt öppna dess ögon och på de gemensamma intressenas basis i Polen skaffa sig en ny bundsförvant mot huset Österrike. I Polens grannar i norr och söder, Sverige och Turkiet, ägde det redan tvenne makter, som genom sin antihabsburgska politik tjänade dess intressen. Kunde Polen förvärfvas till dessa, var ytterligare ett stort steg taget till habsburgarnes försvagande. Medan Frankrike gjorde upp räkningen med dess spanska gren, kunde så denna kedja af bundsförvanter i norr och öster hindra dess ötserrikiska att komma den förra till hjälp. För att nå detta mål, måste dock de tre makterna lefva i vänskap och icke slita ut sina krafter i krig inbördes. Polen var emellertid i den ställningen, att det sedan länge hade Turkiet och Sverige till fiender. Närmast kom det nu an på att förebygga utbrottet af ett nytt krig mellan Sverige och Polen[1]. Lyckades Frankrike härmed, kunde det anse sig ha gjort det af krig med Turkiet upptagna och förut af många krig hemsökta Polen en stor tjänst och hoppas på ett fastare åtknytande af vänskapsbandet de båda rikena emellan. Och äfven om det icke finge vänta, att Polen skulle träda i öppet krig med kejsaren, vore dock ganska mycket vunnet, om det, i stället för att arbeta kejsaren i händerna genom att befordra separatfreder i Tyskland, gemensamt med Frankrike ansträngde sig för en allmän fred[2].

Frankrikes bemedling af stridigheterna mellan Sverige och Polen var sålunda en mycket viktig sak för Frankrike självt redan under de politiska förhållanden, som rådde, då d'Avaux'

[1] Farges s. XIX f.

[2] Farges s. XXIV: d'Avaux hade detta sistnämnda i sina instruktion.

instruktion affattades. Den blef det i än högre grad genom den utveckling händelserna togo i Tyskland.

Feuquières har tvifvelsutan gjort sitt bästa att efterkomma sin instruktions föreskrifter om hans hållning mot svenska rikskansleren. Men att skrämma eller vinna kanslern har icke varit möjligt. I ett synes han ha lyckats: att försvaga honom hos konventet. Mer än någonsin hade dock kanslern behöft en orubbad auktoritet under de ytterst brydsamma förhållanden, som skapades genom nederlaget vid Nördlingen. Det inträffade, medan Frankfurterkonventet ännu pågick, och innan man kommit till något annat beslut än att stå fast vid den i Heilbronn ingångna unionen [1]. En följd af nederlaget blef en faktisk annullering af Heilbronnerförbundet, ty hvarken genom råd eller dåd ville Sveriges förbundne vidare bidraga till den gemensamma saken. Ett allmänt affall från Sverige var i görningen. Frankrike var nu den makt, till hvilken de satte sitt hopp, såvida de icke liksom Sachsen sågo räddningen i separata uppgörelser med kejsaren [2].

Men Frankrike var icke i den ställningen, att det genast kunde bringa den sökta hjälpen. Under det att Sverige alltmer måste utrymma sina eröfringar i södra Tyskland, kommo det habsburgska husets arméer den franska gränsen allt närmare. Faran för Frankrike började synas öfverhängande. Allt detta måste åt den franska politiken gifva en ny vändning. Dess aktiva deltagande i kriget syntes numera vara en blott tidsfråga. Skulle Sverige fortfara med kriget i Tyskland, behöfde det mer än någonsin Frankrikes understöd. Men Frankrike behöfde nu icke mindre Sveriges, då det ställdes inför kriget med habsburgska huset utan att äga någon tillräckligt stor och tillräckligt öfvad armé [3]. Låg det redan förut inom dess intressesfär att förekomma ett nytt krig mellan Sverige och Polen, måste detta numera i än högre grad framträda som en bjudande nödvändighet. Hade dess medling 1629 haft till syfte att undanrödja det hinder, som Gustaf Adolfs krig med Polen lade i vägen för Sverige att börja kriget mot kejsaren, måste dess ansträngningar nu gå ut på fredens upprätthållande mellan Sverige och Polen,

[1] H. S. H. 32, s. 172 f.: A. O:s andra memorial för sin son Johan, Frankfurt a. M. d. 28 aug. 1634.

[2] H. S. H. 32, s. 256 f.: A. O. till regeringen, Maintz d. 28 okt. 1634 Fagniez II, s. 183, 188.

[3] Fagniez II, s. 263.

på det att Sverige icke måtte till Frankrikes stora men sluta kriget mot kejsaren.

Tydligen måste mycket stora anspråk ställas på den persons diplomatiska duglighet, som skulle utföra medlingen mellan Sverige och Polen från synpunkten af Frankrikes förmån. Därför hade denna kinkiga uppgift fallit på en af Richelieus allra skickligaste diplomater, Claude de Mesme, comte d'Avaux.

I början af augusti kom d'Avaux till Köpenhamn, dit ombud från flere regeringar ungefär samtidigt inträffade med anledning af prins Kristians förestående bröllop med en kurfurstens af Sachsen dotter. Bland andra hade äfven polske konungen ditskickat ett sändebud, nämligen öfversten Nikolaus Korf[1]. I likhet med d'Avaux hade han jämte sin officiella sändning som ombud för sin konung vid högtidligheten ett viktigt diplomatiskt uppdrag: att söka förmå Kristian till förbund med Wladislaw och till krig mot Sverige[2].

Från Frankrikes och Polens sida ställdes sålunda till Kristian tvenne anbud, som voro af diametralt motsatt natur, då de i själfva verket uppfordrade honom att bestämma sig för ett af de två stora partier, som kämpade i Europa. Trots d'Avaux' försäkringar, att ingenting i Frankrikes dittills följda politik mot kejsaren gjorde detsamma omöjligt till medlare mellan honom och Tysklands protestanter, måste dock en anslutning af Danmark till Frankrike af Europa uppfattas som riktad mot kejsaren. Att gå Korfs anbud till mötes ställde däremot Kristian ännu mera afgjordt på det kejserliga partiets sida. Ett kejserligt-danskt-polskt förbund kunde bli följden däraf. Detta var något, som d'Avaux med all makt måste motarbeta. Här kom således fransk och polsk politik i strid med hvarandra. Ingendera vann emellertid hos Kristian öfvertaget. Omslaget i Tyskland genom Nördlingerslaget och ärkebiskopens af Bremen, Johan Fredriks, i början af september inträffade död manade honom till en afvaktande hållning[3].

Genom ärkebiskopens död hade tvistefrågan, om Sverige eller Kristians son, Fredrik, (och sålunda Danmark) skulle bli herre i stiftet, antagit fullt akut karakter[4]. Med energi men

[1] Fridericia s. 294 f.

[2] Fridericia s. 295 f.

[3] Fridericia 296 ff.

[4] Hertig Fredrik hade redan 1621 valts till stiftets coadjutor (Fridericia s. 25), men genom Lübeckerfreden 1629 och i öfverensstämmelse med resti-

på samma gång utan att genom någon fientlig hållning reta svenskarne och äfventyra en lycklig lösning togo Kristian och hans son saken om hand. Denna drog för tillfället konungens största uppmärksamhet till sig, och efter den ståndpunkt, svenskarne komme att intaga till densamma, ville han t. v. rätta sin egen gentemot Sverige [1]. Det enda Nikolaus Korf under dylika förhållanden kunde utverka var sannolikt något löfte om verksamt understöd, i fall Sverige icke visade sig tillmötesgående i Bremenska frågan. — Hvad d'Avaux' anbud vidkommer, måste Kristian vara så mycket mindre böjd för att sluta sig till Frankrike, sedan Sverige och denna makt efter Nördlingerkatastrofen alltmer närmade sig hvarandra [2].

Då bröllopets firande först i oktober kunde äga rum, stannade d'Avaux i Danmark hela denna månad. Först den 6 dec. [3] kom han till Stockholm att fullgöra den andra delen af sitt uppdrag [4]. Härtill tog han en rundlig tid. Under förebärande af sin svaga hälsa, som icke tillåte någon längre resa i vinterkylan, gjorde han sig redo att tillbringa vintern i Sverige. Regeringen måste bita i det sura äpplet och ändå behålla god

tutionsediktet hade stiftet frånkänts honom (Fridericia s. 49). Som hertigen dock icke underskrifvit freden, ansåg han sig oförhindrad att hålla sina anspråk därpå uppe (Fridericia s. 53). Att få sin son insatt och erkänd som ärkebiskop i Bremen blef äfven en hufvuduppgift för Kristians politik. Sedan Gustaf Adolf kommit till Tyskland, råkade denna den danske konungens politik snart i strid med Sveriges intressen, i det att Bremenska stiftets läge mellan Elbes och Wesers nedre lopp bjöd Gustaf Adolf att till sin egen trygghet söka försäkra sig om detsamma. En tid på våren 1632 syntes ett fredsbrott mellan Sverige och Danmark ytterst nära med anledning af denna intressekollision. Från kejserligt håll, genom Pappenheim, som behärskade stiftet med sina trupper, underblåstes ifrigt Kristians fiendskap mot Sverige, men han vågade dock icke låta det komma till ett fredsbrott. Han måste slutligen finna sig i, att svensk garnison inlades i Stade, som kort förut utrymts af de kejserlige (Fridericia s. 231 ff.). Och hvad svenskarne så blifvit herrar öfver, ämnade de behålla. Enligt svenska ständerutskottets beslut i juli 1634 borde Bremen ingå i Sveriges rekompens i Tyskland, särskildt därför att konungen i Danmark icke måtte bringa stiftet under sig (Stiernman II, s. 864). Kristian hade icke uppgifvit sina planer på stiftet. Johan Fredriks död och svenskarnes motgångar väckte dem åter till fullt lif.

[1] Fridericia s. 300 ff.

[2] Fridericia s. 300.

[3] H. S. H. 32, s. 281: Regeringen t. A. O., Stockholm d. 18 dec. 1634.

[4] »Recognoscera», såsom A. O. uttryckte sig, »Sveriges stat, wilkor, macht, moodh eller missmodh och Consilia». (H. S. H. 34 s. 13. A. O. t. K. M:t d. 12 febr. 1635).

min, ehuru hon helst önskat att genast få skeppa honom öfver till Preussen[1], där Sveriges kommissarier redan lagt hand vid det förberedande underhandlingsverket.

III.

Underhandlingar upptagas mellan Sverige och Polen. Deras första skede (nov. 1634—jan. 1635).

I slutet af mars 1634 hade rådet genom Herman Wrangel fått meddelande om de i Preussen gängse ryktena, att ryssarne blifvit slagna af polackarne[2]. Detta var en signal att draga försorg om Preussens och Livlands sättande i försvarsdugligt skick för den händelse, att polackarne, då de blifvit fria från ryska kriget, hade i sinnet att företaga något fientligt mot Sverige. I hvarje fall var det på tiden, då stilleståndet redan var ganska nära sitt slut, att göra sig beredd för de underhandlingar, som snart måste upptagas.

Närmaste följden af Wrangels skrifvelse var, att rådet beslöt med det första öfversända ett par regementen till Preussen och förse provinsen med åtskilliga krigsförnödenheter[3]. Mera lugnande underrättelser ingingo sedermera, hvilka gåfvo vid handen, att polackarne näppeligen komme att bryta det löpande stilleståndet. Alla nyvärfvade polska trupper voro dragna från Preussens grannskap till turkiska kriget[4]. Några större rustningar företogos därför icke detta år. Till Preussen öfverskickades endast två regementen till fot och 1,000 hästar. Sammanlagda summan af den förstärkning Wrangel erhöll hemifrån uppgick endast till omkring 2,000 man. Som besättningar på fastningarna funnos i Preussen redan omkring 6,000[5]. I Livland ökades icke försvarsstyrkan. Estland, Ingermanland och Livland hade därför till sitt försvar endast ungefär 5,000 man[5]. Generalkvarter-

[1] Rådsprot. 1634: s. 255, d. 17 dec.

[2] Rådsprot 1634: s. 76, d. 1 april.

[3] Rådsprot 1634: s. 77, d. 1 april, s. 87, d. 14 april.

[4] A. O:s s. o. b. II, 9 s. 255 f.: H. Wrangel t. A. O., Elbing d. 23 april 1634.

[5] A. O:s s. o. b. II, 5 s. 540: J. de la Gardie t. A. O., Stockholm d. 11 nov. 1634. Mankell s. 134 o. 141.

mästaren Olof Hansson skickades vid höstens början att inspektera fästningarna i Livland och Preussen. Han skulle gifva nödiga befallningar åt vederbörande att försätta dem i försvarsdugligt skick och att förse dem med tillräckligt folk, ammunition och proviant. Befälet i Preussen ämnade regeringen uppdraga åt riksmarsken och i Livland åt Herman Wrangel. Närmast under riksmarsken skulle Lennart Torstensson, Lars Kagg och Henrik Fleming föra befälet och närmast under Wrangel La Barre, Torsten Stålhandske och Johan Liliehöök. Per Brahe skulle bli generalguvernör i Preussen och Bengt Oxenstierna i Livland [1].

Mera ifrigt gjorde regeringen förberedelser för upptagande af fredsunderhandlingar med Polen. I februari begärdes Axel Oxenstiernas betänkande om tid och ort för underhandlingarna och om hvilka personer, som borde utses till underhandlare [2]. Angående underhandlingarnas mål behöfde emellertid ständerna rådfrågas. Detta skedde, då de på sommaren voro samlade till riksdag i Stockholm. För ett deras hemliga utskott ur de tre högre ståndén, som uppkallats i rådkammaren den 16 juli, framlades rådets proposition om Sveriges tyska och polska politik. Propositionen angående tyska politiken hänger så tillvida samman med den polska, som ständernas betänkande begärdes angående det af åtskilliga ständer i Tyskland gjorda förslaget att lösa den pommerska tvistefrågan genom att i stället för Pommern låta Preussen såsom tyskt län ingå i satisfaktionen åt Sverige. Härpå gaf endast adeln svar med bifall till förslaget, medan de båda öfriga ståndén höllo på satisfaktion i Pommern [3]. I det gemensamma svaret anslöt sig dock utskottet till adelns votum på vissa villkor, som åsyftade att försäkra Sverige om en fast besittning af Preussen. I det följande har dock denna fråga icke haft någon betydelse [4].

Beträffande Sveriges direkt polska politik voro alla ense om olämpligheten att vika för Wladislaws anspråk men skilde sig i någon mån med afseende på Sveriges godtgörelse i land. Utskottets gemensamma utlåtande af den 16 juli blef, att under-

[1] Rådsprot. 1634: s. 200, d. 4 aug.; s. 228, d. 6 och 7 okt. H. S. H. 32, s. 215 f.: K. M:t t. Ax. Oxenstierna, Stockholm d. 11 okt. 1634; jfr A. O:s förslag i memorialet af d. 28 aug. s. 154 f.

[2] H. S. H. 28, s. 52 f.: Rådet t. A. O. d. 17 febr. 1634.

[3] Rådsprot. 1634: s. 169 ff., d. 16 juli.

[4] Stiernman II, 862—3.

handlingar med Polen med det första borde begynnas, då åtskilliga potentater uppmanade därtill och till bevis på svenskarnes fredskärlek. Såsom ett oeftergifligt villkor för underhandlingarnas begynnande och mottagande af några fullmakter fastställdes, att Wladislaw aflade titeln af svensk konung och gåfve drottning Kristina hennes fulla titel. Genomdrefves detta, kunde man vidare underhandla om fred eller långvarigt stillestånd, men för intetdera fallet kunde Sverige för sitt anseendes skull afsta något väsentligt. Fred skulle kunna beviljas, om full säkerhet gåfves, att Wladislaw och alla hans bröder med efterkommande afsade sig alla sina anspråk på Sveriges krona och icke vidare stämplade mot henne, men erkände utan omsvep Kristina såsom Sveriges arfdrottning, och som betalning för allt, hvad Sverige nedlagt på det långvariga kriget mot Sigismund, skulle det behålla Livland till evärdlig egendom och, om öfver hufvud taget något skulle eftergifvas, finge det endast blifva någon del af Preussen, medan hamnarne och några andra lämpliga platser för säkerhetens skull borde stanna i Sveriges ägo — detta under förutsättning, att Preussen icke blefve Sveriges satisfaktion för uppoffringarna i Tyskland. Ett stillestånd däremot fick ingås endast på samma villkor som det förra stilleståndet. Dock ställdes till regeringens skön att efter omständigheterna lämpa dessa villkor [1].

Därmed hade rådet ständerutskottets tillåtelse att drifva samma kraftiga politik mot Polen som under Gustaf Adolfs dagar. Under sommaren utsågos fredskommissarier och kanslern uppsatte förslag till instruktion för dem. Till kommissionens ledare utnämndes riksrådet grefve Per Brahe och till hans kolleger fältmarskalken och generalguvernören i Preussen, riksrådet Herman Wrangel, Sveriges legat i Pommern, riksrådet friherre Sten Bielke, riksrådet friherre Åke Axelsson (Natt och Dag), rikskanslerens son Johan och generalkommissarien Johan Nicodemi [2].

Per Brahe, en ännu ung man — han var född 1602 — hade på grund af sin börd och många dugande personliga egenskaper nått riksrådsvärdighet redan 1630 efter att dessförinnan ha avancerat

[1] Stiernman II, s. 864 ff.

[2] H. S. H. 32, s. 214; K. Mt:t t. A. O., Stockholm d. 11 okt. 1634. Kommissariernas antal hade satts till sex, då det blifvit bekant, att polackarnes skulle bli så många. Men med afseende på Sten Bielke visste rådet på förhand, att han på grund af sin sjuklighet icke skulle kunna åtaga sig uppdraget; han blef sålunda endast medtagen som fyllnadsnamn.

till öfverste för Smålands regemente och vid riksdagarne 1629 och 1630 fungerat som landtmarskalk[1]. I början af 1633 var han ute hos kanslern i Tyskland för att å rådets vägnar öfverlägga med honom om en mängd viktiga ärenden med anledning af konungens död[2]. Och i februari 1634 skickades han af rådet ditut för att biträda rikskansleren[3].

Herman Wrangel var född 1585 och sedan 1621 fältmarskalk, hade deltagit i Gustaf Adolfs krig mot polackarne och varit en af de svenska kommissarier, som afslutit stilleståndet i Altmark. År 1632 blef han guvernör i Preussen. Han torde mera ha varit krigare än diplomat[4].

Åke Axelsson, född 1594, Axel Oxenstiernas svåger, synes tillförne icke ha deltagit i något annat diplomatiskt värf än de ofvan omtalade konferenserna med ryska sändebuden. Valet af rikskanslerens biträde i Tyskland stod mellan honom och Per Brahe. Inom landet har han flitigt anlitats, bland annat varit landtmarskalk 1631 och 1632, och blef året därpå riksråd[5].

Utnämningen af den tjugofyraårige Johan Oxenstierna berodde väl allra mest på hänsyn till fadern. Han hade dock såsom legat till Nederländerna och England 1634 redan haft tillfälle att uppöfva sina diplomatiska talanger[6].

Johan Nicodemi, född 1597 (1636 adlad Lilljeström), var sannolikt den dugligaste diplomaten bland dessa sändebud. Han hade nämligen åtnjutit förmånen att under hela den tid rikskansleren uppehöll sig i Preussen vara hans sekreterare[7] och kan därför betraktas som en lärjunge till denne mästare. Att han varit flitigt använd framgår af de många viktiga bref från kanslerns vistelse i Preussen, som förråda Nicodemi handstil. 1630 blef han kunglig sekreterare och 1632 generalkommissarie i Preussen. Hans deltagande i den viktiga beskickningen till Warschau 1632 är förut omtaladt[8]. I hvad mån han kunnat göra sig gällande bland sina högadliga kolleger vid 1635 års underhandlingar kan ej konstateras.

[1] Anrep, Svenska adelns ättartaflor I, s. 289 tab. 18.

[2] H. S. H. 24, s. 284 ff. och 342 ff.

[3] Rådsprot. 1634: s. 7, d. 11 jan.; s. 8 f., d. 13 jan.; s. 28 f., d. 3 febr. Se H. S. H. 28, s. 48 f.

[4] Anrep, anf. arb. IV, s. 646 tab. 7. Jfr ofvan sid. 68.

[5] Anrep, anf. arb. III, s. 20, tab. 1. Se ofvan sid. 84. Rådsprot. 1633: s. 286, d. 17 dec.

[6] Pufendorf, s. 136 § 10.

[7] Anrep, anf. arb. II, s. 753 tab. 230.

[8] Se ofvan sid. 41 ff., 50 ff.

Kommissariernas instruktion är uppsatt i koncept af Axel Oxenstierna, och ehuru han klagar, att hans myckna göromål i Tyskland hindrat honom att med tillräcklig öfverläggning och eftertanke författa densamma[1], så får den dock af regeringen det vitsordet, att dess punkter voro så väl affattade, att det varit föga att tillägga[2]. Konceptets öfversändande hade fördröjts. Johan Oxenstierna, som hade att öfverbringa det från sin fader, inträffade i rådet den 2 okt. och först den 21 i samma månad kunde regeringens instruktionskoncept föredragas i rådet[3], där det godkändes[4]. Instruktionen är dock liksom kommissariernas fullmakt daterad den $\frac{15}{25}$ september, måhända därför att underhandlingarnas början från svensk sida blifvit utsatt till ungefär den tiden[5].

Då Axel Oxenstierna, som var så väl förtrogen med polackarnes sätt att underhandla, icke kunde personligen närvara vid förhandlingarna, har han i instruktionen för kommissarierna sökt så långt som möjligt ersätta sig själf genom att gifva mycket detaljerade föreskrifter om deras handlingssätt i de olika fall, som kunde förekomma. Såsom en allmän regel ålägges kommissarierna ett sansadt men fast uppträdande. Underhandlingarnas föremål och syfte äro de af ständerna bestämda. Med stor omtanke har instruktionen behandlat de olika villkoren för en fred eller en förlängning af stilleståndet samt inlåtit sig på en ganska vidlyftig argumentering för de olika villkoren[6]. Emellertid visade den sig sedermera på ett par viktiga punkter vara dunkel och ofullständig.

Den 4 nov. reste Åke Axelsson öfver till Elbing med denna instruktion[7]. Då han den 15 nov. anlände dit, fann han endast Wrangel och Nicodemi före sig[8]. Den 20 inträffade Per Brahe,

[1] H. S. H. 32, s. 177 f.: A. O:s andra memorial för hans son Johan. Frankf. a. M. d. 28 aug. 1634.

[2] H. S. H. 32, s. 214 f.: K. M:t t. A. O. Stockholm d. 11 okt. 1634.

[3] Rådsprot. af denna dag s. 233.

[4] Detta nämnes icke uttryckligen i protok. men framgår af instruktionens innehåll, jämfördt med diskussionen i rådet, som refererats mycket kort och endast rört sig om den af Johan Skytte framkastade frågan, om icke Preussens afträdande mot en evig fred borde tillrådas. Drotsens invändning däremot har, såsom framgår af instruktionen, vunnit gehör.

[5] Se ofvan sid. 89.

[6] Instruktionen i original i *R.A.* Polonica.

[7] Han hade måst uppskjuta sin resa på grund af motvind. Gabr. G:son Oxenstierna t. kanslern, Sthlm d. 8 nov. 1634. A. O:s s. o. b. II, 3, s. 349.

[8] *RA.* Polonica. Inl. t. Svenska prot. Wrangel hade sedan aug. 1632, då han kom som generalguvernör till Preussen, nästan oafbrutet uppehållit sig

som kom från rikskansleren i Frankfurt, där han erhållit muntliga råd för sitt uppdrag i Preussen[1]. Sten Bielke har af sjukdom icke kunnat infinna sig och Johan Oxenstierna anlände först den 21 febr. nästa år. De svenska kommissariernas bristande fulltalighet hindrade emellertid icke underhandlingarnas inledande.

Detta kom att ske på en tid, då det gick alltmer tillbaka för svenskarne i Tyskland, medan polackarne just i dagarne blifvit fria från kriget med turkarne. Sedan Abaz pascha 1633 slagits tillbaka af Koniecpolsky vid Kaminiec, hade visserligen turkarne året därpå med en ny här ryckt upp mot Polen, men sedan polackarne efter ryska krigets slut med samlad styrka beredt sig på motstånd och då sultan Murad IV dessutom låg i krig med perserna, fann han för godt att inleda fredsunderhandlingar. I september ändades de med en fred till polackarnes belåtenhet. De voro dock icke därför redo att genast med vapenmakt gifva nödig pondus åt de fordringar, de hade att ställa till Sverige[2]. På den riksdag, som sammanträdde i juli 1634 hade nämligen fattats det beslutet, att först nästa riksdag skulle afgöra, hvilka åtgärder, som borde vidtagas för det fall, att sexårsstilleståndet skulle efterföljas af krig[3]. Men kommissarier hade dock utsetts för eventuella underhandlingar med Sverige. Dessa kommissarier voro Jakob Zadzik, Kristoffer Radziwill, Rafael Leszczynsky, Remigius Zalesky, Abraham Goluchowsky och Magnus Ernst Dönhoff[4]. Af dessa deltogo Zadzik och Dönhoff i underhandlingarna i Altmark; Radziwill och Leszczynsky voro svenskarne välbekanta från de föregående årens förbindelser med Polen.

Några andra medlare än kurfurstens delegerade funnos icke på förhandlingsorten. Ingen var närmare intresserad än kurfursten, att freden mellan Sverige och Polen hölles vid makt. Bröte kriget ut dem emellan, komme åter förödelse att öfvergå

---

där. (Hoppe s. 476, 480). I mars 1634 hade Nicodemi begifvit sig till kanslern för vissa uppdrag och därifrån återkommit t. Elbing den $\frac{3}{13}$ okt. (Hoppe s. 481, 483).

[1] *RA.* Polonica. Inl. t. Svenska prot. Per Brahe hade stannat hos rikskansleren till tiden kort efter Nördlingerslaget. Resan till Preussen hade tagit lång tid, då vägen dit var lång och därtill gjorts osäker af de kejserlige efter segern. Brahe hade dessutom haft att taga kännedom om svenska garnisonernas tillstånd i Mecklenburg och Pommern. (A. O:s s. o. b. II: 3 s. 475 ff.).

[2] Bobszynski II, s. 211.

[3] Lengnich VI, s. 38, 53.

[4] *RA.* Polonica. Inl. t. Svenska prot.

hans hertigdöme. Han skulle under ett nytt krig näppeligen kunna bevara sin neutralitet, då polackarne fordrade, att han bestämdt skulle taga sitt parti. Slöte han sig till svenskarne, blefve hans län gifvetvis utsatt för polackarnes härjningar, och han löpte fara att se detsamma indraget till polska kronan. Ställde han sig afgjordt på sin länsherres sida, skulle svenskarne efter godtycke behandla hans land. De kunde förfara därmed efter behag, så länge de innehade Elbing och Pillau[1]. I hvad mån äfven hänsynen till den oafgjorda pommerska successionsfrågan bestämde kurfurstens handlingssätt mot svenskarne under de preussiska underhandlingarna, därom ha tillfrågade källor icke gifvit någon upplysning.

Själf vardt kurfursten af händelserna i Tyskland förhindrad att på nära håll följa underhandlingarnas gång. Hans deputerade voro landhofmästaren i Preussen, Andreas v. Kreutzen, kanslern Georg v. Sauke, provinsrådet Bernhard v. Königseck, hofrådet Georg v. Rauschke och kurfurstliga rådet Peter Bergman. De deputerades chef var markgrefve Sigismund[2]. Kreutzen, Rauschke och Königseck voro kurfurstens ombud i Altmark 1629, de båda förstnämnda äfven i Fischhausen[3].

Sin plikt likmätigt hade kurfursten underrättat polske konungen och storkansleren, att underhandlingarna kunde väntas bli upptagna i oktober månad. Storkansleren hade därför på befallning skyndat sig till Preussen för att taga närmare kännedom om tid och plats, som svenskarne önskade för förhandlingarna, och i bref af den $\frac{6}{16}$ okt. vändt sig till Wrangel med förfrågan härom. Han hade äfven upplyst, att hans kolleger ännu icke samlats. Wrangel hade som svar uttryckt den förmodan, att de svenska kommissarierna inom få dagar skulle vara samlade och att då genom de kurfurstlige deputerades hjälp tid och plats skulle bestämmas[4]. En hel månad efter afsändandet af Wrangels bref kom emellertid att förgå, innan någon annan svensk fredskommissarie än Wrangel och Nicodemi uppenbarat sig i Preussen och någon vidare inledning till underhandling kunde därför ej göras.

Men redan dagen efter Åke Axelssons ankomst inställde

[1] Lengnich VI, s. 45.

[2] Pufendorf s. 227 § 127. Under rubriken: Tractatuum Stumisdorfianorum præliminaria behandlar P. å anf. ställe förhandlingarna t. o. m. d. $\frac{14}{24}$ jan.

[3] Rydberg, Sveriges traktater V, 2, s. 349 och 359.

[4] *RA.* Polonica. Inl. t. Svenska prot.: Wrangels bref af $\frac{19}{29}$ okt.

sig kurfurstlige sekreteraren Winter och begärde att få tid och ort bestämda för förhandlingarna. I kurfurstens namn föreslog han fyra platser, af hvilka de båda ländernas fredskommissarier skulle hvardera använda en till kvarter *(locus commorationis)*, en skulle vara medlarens kvarter och en den gemensamma mötesplatsen. Då grefve Brahe ännu icke anländt, kunde Winter om tiden icke erhålla något svar och med afseende på platserna endast dilatoriskt. De tre kommissarierna funno de föreslagna platserna icke vara acceptabla och nämnde andra orter såsom lämpligare.

Detta svar reste Winter den $\frac{17}{27}$ att delgifva polske storkansleren. Efter återkomsten därifrån hade han den $\frac{27\text{ nov.}}{7\text{ dec.}}$ audiens inför alla de svenska kommissarierna. Samma frågor kommo före som vid hans förra besök. Han kunde nu meddela, att storkansleren icke illa upptagit kurfurstens förslag beträffande platserna och angående tiden gifvit tillkänna, att underhandlingarna näppeligen skulle kunna börja förr än efter juldagarne, den 29 l. 30 dec. n. st. Den 28 nov. gåfvo svenska kommissarierna honom svar härpå. De vidhöllo sitt förra förslag om platserna med någon förändring. Då den stundande julhelgen inföll på olika tid för svenskarne och polackarne, ansågo de bäst att uppskjuta förhandlingarna till den $\frac{8}{18}$ jan. d. v. s. till två dagar efter helgens utgång efter gamla stilen[1].

Efter ett par veckor voro dessa frågor ånyo före vid den audiens, som svenska kommissarierna beviljat kurfurstliga rådet Fredrik von Göetz. Äfven kurfursten var nöjd med den sist föreslagna kongresstiden men yrkade på ändring i de af svenskarne föreslagna orterna, då de af flere skäl vore mindre lämpliga och dessutom polackarne redan godkänt kurfurstens förslag. Svenska kommissarierna gåfvo nu med sig så mycket, att de öfverläto åt kurfursten att föreslå någon annan ort i närheten af Elbing såsom deras kvarter[2].

Den $\frac{20}{30}$ dec. meddelade Göetz svenskarne, att äfven de polske kommissarierna förklarat sig villiga att antaga hvarje plats, som kurfursten föresloge. Å sin herres vägnar förordade han Holland, beläget på kurfurstens område, såsom synnerligen lämpligt till svenskarnes kvarter och hoppades, att denna sak nu en gång för alla vore afgjord. De polska kommissarierna

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{27 \text{ o. } 28\text{ nov.}}{7 \text{ o. } 8\text{ dec.}}$

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{13}{23}$ dec. 1634.

och kurfurstens ombud finge nöja sig med obekvämare orter: Sahlfeldt för de förra, Mohrungen för de senare. Dessutom anhöll han, att man ville visa kurfursten den uppmärksamheten att på hans anmodan bestämma tiden för första sammankomsten till den $\frac{2}{12}$ jan. Men hvarken det ena eller andra förslaget vann anklang. Svenska kommissarierna voro icke hågade att under nyårsdagen göra tillrustningar för en resa, och för att icke vara bunden vid någon särskild ort, anmärktes å svenska sidan, vore det bäst, att hvardera parten stannade inom sitt territorium och utsåge en mellanliggande plats till mötesplats. Vid Elbings eller Klein Werders gränser skulle det vara lätt att finna någon lämplig sådan. Öfver detta svar blef Göetz något irriterad. Han fann sig nödsakad att gifva polackarne rätt i deras beskyllning mot svenskarne, att de ville draga ut underhandlingarna på längden, och hotade med att, såsom honom befalldt var, efter protest mot kommissariernas förfarande resa sin väg. Till undvikande af vidlyftiga tvister om dessa saker framställde då kommissarierna det förslaget att låta deputerade från båda parterna komma tillsammans med kurfurstlige deputerade för öfverenskommelse om alla preliminära frågor, d. v. s. om tid, plats, tillförsel etc. och så upprätta ett instrument däröfver. Särskildt betonades, att man af hänsyn till kurfurstens önskningar vore benägen att låta dessa deputerade sammanträda den $\frac{2}{12}$ jan., och kommissarierna förklarade sig intet ha emot Holland som mötesort[1].

Förslaget godkändes af de båda andra intressenterna. På bestämd tid inställde sig Nicodemi som svensk deputerad i Holland. Å polska sidan hade kungl. sekreteraren Lode och furst Radziwills hofmästare Naborowsky infunnit sig som deputerade. Under detta liksom under de följande sammanträdena förmedlades underhandlingarna af de kurfurstlige.

För Nicodemi föredrogs att börja med ett af de polske deputerade något förut till kurfurstens sändebud ingifvet förslag till lösande af preliminärfrågorna. De hade anhållit, att de kurfurstlige skulle söka öfvertala svenska kommissarierna att välja Holland till kvarter, och att man däremellan och Mohrungen, som af polackarne accepterats som kvarter, måtte söka någon mötesplats. De hade nämligen funnit, att om de fasthölle vid sitt på de kurfurstliges förslag fattade beslut att bestämma sig för Holland som mötesplats och Mohrungen som kvarter för sig

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{20}{30}$ dec. 1634.

själfva, medan svenskarne stannade i Elbing, så skulle de med afseende på logi och väg bli sämre lottade än svenskarne. Tiden kunde bekvämligen bestämmas till $\frac{8}{18}$ eller $\frac{10}{20}$ jan. Beträffande säkerheten ansågs t. v. Altmarksfördraget erbjuda tillräcklig sådan, och kommissariernas följe borde bestå blott af några få tjänare.

Härtill hade de kurfurstlige svarat med att afböja alla vidare försök att öfvertala svenskarne att antaga Holland till sitt kvarter. De tänkte sig nu, att frågan skulle kunna lösas så, att polackarne stannade i staden Holland, medlarne på slottet därsammanstädes, svenskarne i Elbing och till mötesplats toges byn Hansdorf. Härpå hade polackarne genast gått in, då de icke visste, att Hansdorf var Elbing mycket närmare än Holland. I fråga om tiden, säkerheten och följet anslöto de sig till polackarnes projekt, men hade låtit alltsammans bero, tills de finge meddela sig med den svenske deputeraden. De rådde nu Nicodemi att acceptera deras förslag om orterna, då svenskarne därigenom vunne sin afsikt att logera i sitt territorium, finge korta vägstycken att resa, och det däri skedde dem en stor ära, att polackarne måste rycka dem så mycket närmare.

Svenska kommissarierna hade tagit för afgjordt, att Holland skulle bli mötesort och därför beträffande platserna endast instruerat Nicodemi att se till, att de polske kommissariernas och medlarnas kvarter blefve lika långt belägna från Holland som Elbing, deras kvarter, var beläget, d. v. s. 3 mil. Därför uttryckte Nicodemi sin stora förvåning öfver detta nya förslag men lofvade dock att referera det till sina principaler, ehuru han icke trodde, att det skulle antagas. I fråga om tiden hemställde han, om denna icke, i betraktande af förhandlingarnas vikt och högtidlighet, borde uppskjutas till några dagar efter den $\frac{8}{18}$ eller $\frac{10}{20}$ jan. Med afseende på säkerheten kunde han instämma i de andras förslag. Till följe föreslog han 100 ryttare och lika många karbinierer och dragoner, hvilket antal kunde ökas med 100 karbinierer, om polackarne så önskade, och bad slutligen att få höra de kurfurstliges mening om sättet för underhandlingarna.

Längre än till enighet om säkerheten kom man icke denna dag. Den följande for Nicodemi till Elbing. Härifrån meddelade han sedan de kurfurstlige i bref de svenska kommissariernas beslut att hålla fast vid Holland som mötesplats[1].

[1] *RA.* Polonica: Svenska prot. d. $\frac{2 \text{ och } 3}{12 \text{ och } 13}$ jan. 1635.

Den $\frac{5}{15}$ jan. kom Winter till Elbing. Han medförde nu ett förslag om platserna, som genast accepterades. Svenskarne hade fått sin vilja fram, i det Holland blefve kongressort och Elbing deras kvarter. Polackarne hade bestämt sig för Sahlfeldt, då Mohrungen befunnits olämpligt. Så var då platsfrågan ändtligen afgjord. För de öfriga preliminära punkterna hade Winters principaler uppsatt ett formulär, som han medförde, och hvarom han hoppades, att enighet utan svårighet skulle vinnas. Nästa dag gåfvo honom kommissarierna utlåtande öfver formuläret. De hade stött sig på följande ord: »*notum facimus nos Poloniæ et Sueciæ Regnorum Commissarii*»; ty det var dock icke blott rikena, som förhandlade utan äfven deras konungar. Formuleringen borde blifva: »*Ser: Reginæ et Regis Regnorumque Sueciæ et Poloniæ*», hvilket uteslöte all möjlighet för polske konungen att därunder inlägga någon svensk titel för sig. Öfver denna liksom om öfriga preliminära punkter debatterade Nicodemi som sina kollegers deputerade med Winter. De meningsskiljaktigheter, som ifråga om titeln utmärkte denna debatt, gåfvo en försmak af hvad som komma skulle, då frågan blefve föremål för afgörande dryftning. Winter, som fann det orådligt att på detta preliminära stadium röra vid titelfrågan, måste afresa utan att ha kunnat utverka någon ändring i det af svenskarne föreslagna formuläret. Hans begäran att erhålla en kopia af deras fullmakt blef icke afslagen, men det hemställdes till de kurfurstliga sändebudens öfvervägande, om de icke först skulle vilja skaffa en kopia af polackarnes fullmakter och förete densamma, då svenskarne öfverlämnade kopian af sin[1].

Den $\frac{9}{19}$ jan. sammankommo åter parternas deputerade med kurfurstens sändebud i Holland och efter flitiga öfverläggningar hvarje dag till den $\frac{13}{23}$ voro ändtligen preliminärfrågorna afgjorda. Tidens bestämmande för kommissariernas första sammanträde vållade ingen svårighet: den sattes till den $\frac{14}{24}$ jan. Om följets storlek, om möteslokalen och dess inredning kom man också rätt snart öfverens. I den förstnämnda frågan fingo svenska kommissarierna sin vilja fram likaså beträffande möteslokalens beskaffenhet och inredning. Med afseende på själfva denna lokal anslöto de sig till de kurfurstliges förslag att låta sammankomsterna ske i stadens kyrka, hvilket icke heller polackarne

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. $\frac{5}{15}$ jan. 1635.

motsatte sig[1]. Värre blef det att komma till enighet i titelfrågan. Sedan de kurfurstlige framställt flere förslag, som alla förkastats af svenskarne, stannade parterna slutligen för svenskarnes första förslag. Den $\frac{12}{22}$ jan. voro ändtligen dessa preliminära förhandlingar afslutade med instrumentens undertecknande af de båda parternas deputerade[2].

* * *

Den $\frac{14}{24}$ jan. infunno sig alltså de båda parternas komissarier jämte medlarne i Holland för det första mötet[3]. Innan svenska kommissarierna sammanträdde med polackarne enades man genom de kurfurstliges förmedling om ceremonielet, som skulle följas vid sammankomsten. Man kom öfverens om att låta detta första möte inskränka sig till ett utbyte af hälsningar och lyckönskningar, med undvikande af allt, som kunde leda till misstämning. En kort diskussion förekom emellertid på mötet öfver utväxlingen af fullmakterna. Medlarne önskade nämligen, att dessa antingen strax eller något senare skulle deponeras hos dem. Svenskarne invände häremot att, förrän detta kunde ske, fullmakterna måste ömsesidigt granskas af fredskommissarierna och först därefter kunde dessa öfverenskomma, på hvad villkor de skulle öfverlämnas till medlarne. Sannolikt i förkänsla af de svårigheter, dessa fullmakter skulle bereda, hemställde nu polske kanslern, om man icke för tids vinnande genast kunde skrida till underhandling öfver tvistefrågorna utan någon utväxling af fullmakter. Han vore nämligen fullt öfvertygad, att svenska kommissarierna utrustats med tillräckliga mandat, och att några kreditivbref eller fullmakter icke behöfdes. Detta förslag var en gengångare från föregående underhandlingar, och den svenska instruktionen hade gjort sig beredd därpå. Den ålade kommissarierna att fly detsamma som ett gift[4]. De afslogo det alltså, och polackarne tyckas för tillfället icke vidare ha hållit på sitt förslag. Sedan man skilts åt, träffades genom de kurfurstliges medling den

[1] Kyrkan hade tre ingångar. De båda parternas kommissarier och medlarne skulle inträda genom hvar sin. I kyrkan skulle parter och medlare placera sig vid hvar sitt bord. De tre borden skulle ställas i triangel.

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{9-12}{19-22}$ jan. Kopia af instrumentet bland »Handl. ang. underhandlingen i Preussen 1634—1635».

[3] Radziwill var då icke närvarande.

[4] »*Instar veneni*» § 15 i instruktionen för kommissarierna.

öfverenskommelsen, att tre dagar senare å samma ställe parternas deputerade skulle genom de kurfurstlige, och sedan de sistnämnde erhållit del af fullmakterna, utbyta desamma och för granskning bringa dem till sina respektive principalers kvarter[1].

I öfverensstämmelse med detta beslut lämnade sekreteraren Larding såsom svenska kommissariernas deputerade dessas fullmakt till de kurfurstlige, som redan erhållit polackarnes. Som nu de polske deputerade och medlarne önskade med honom kunna afgöra hela fullmaktsfrågan i strid med nyssnämnda beslut och Lardings därefter affattade instruktion, lämnade medlarne den svenska sekreteraren blott en vidimerad afskrift af motsidans fullmakter. Larding fick då befallning från Elbing att reklamera svenska fullmakten[2]. För att bringa reda i det trassel, som med anledning häraf uppstått, kommo Königseck och Winter den $\frac{19}{29}$ jan. till Elbing. De refererade en skrifvelse från polska kommissarierna, hvari dessa förordade fullmakternas granskning af kommissarierna själfva på ett andra möte, ett förfaringssätt, som skulle vara till båtnad äfven för hufvudfrågan, samt inbjödo nu svenskarne till en sådan sammankomst. Men härtill ville dessa på intet vis samtycka, förrän de erhållit polska fullmakterna i original[3].

Tre dagar senare fingo de också denna sin önskan uppfylld. Den $\frac{22 \text{ jan.}}{1 \text{ febr.}}$ öfverlämnade nämligen Bergman polska originalen med kopior däraf i Elbing[4].

Efter skedd granskning och jämförelse mellan originalen och kopiorna återlämnades de förra den $\frac{23 \text{ jan.}}{2 \text{ febr.}}$ till Bergman och gafs honom samtidigt det beskedet, att svenskarne den $\frac{26 \text{ jan.}}{5 \text{ febr.}}$ ville infinna sig i Holland att där i sitt kvarter förnimma, hvad medel de kurfurstlige kunde åvägabringa att korrigera dessa fullmakter, som voro så affattade, att svenskarne med skäl kunde afhålla sig från vidare underhandling, tills de blifvit rättade[5].

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{14}{24}$ jan.

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{17}{27}$, $\frac{18}{28}$ jan. Polackarne hade två fullmakter, Wladislaws och ständernas.

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{19}{29}$ jan.

[4] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{22 \text{ jan.}}{1 \text{ febr.}}$ För det följande se Pufendorf: Vitia procuratorii Polonici s. 228 § 129.

[5] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{23 \text{ jan.}}{2 \text{ febr.}}$ Puf. § 129 sid. 228.

Då man nu kommit titelfrågan in på lifvet, och de närmaste underhandlingarna röra sig om den, är det lämpligt att se till, huru svenska kommissarierna voro instruerade härvidlag. De skulle framhålla bland annat, att lika vanvettigt som det måste anses, om Sveriges drottning skrefve sig till Polens krona, lika vanvettigt handlade Wladislaw, då han skref sig till Sveriges. Ty därtill saknade han all rätt, sedan Sigismund med hans afkomma blifvit förklarad svenska kronan förlustig. Då man icke kunnat fördraga, att Sigismund behöll den titel, som han en gång med laglig rätt burit, måste man med ännu större motvilja se denna svenska titel hos Wladislaw, som aldrig varit svensk konung. Äfvenså skulle kommissarierna påpeka Sveriges dåvarande samhällsskick, för hvars bestånd så mycket blod utgjutits, att t. o. m. Sveriges ovänner måste inse, att den, som företoge sig att ställa dess berättigande under debatt, ingalunda visade sig vara böjd för fredsunderhandlingar[1]. Skulle polackarne bestrida svenskarnes rätt att afsätta Sigismund, så hade kommissarierna att invända, att deras rätt i detta fall vore för tydlig för att kräfva vidare förklaring, och att den enda strid, som kunde ifrågakomma härom, vore vapnens enligt folkrätt och öflig sed. På sin höjd kunde de för upplysnings skull i medlarnes närvaro få göra reda för det historiska förloppet vid Sigismunds afsättning[2], hvarvid de emellertid skulle akta sig att slå an en ton, som kunde reta polackarne[3]. I polackarnes fullmakter skulle de se till, att ingen inskränkning gjordes i drottning Kristinas titel, och att ingen rätt till och intet anspråk på Sveriges rike medgafs Wladislaw, att fullmakterna voro klara och bindande[4]. Skulle polackarnes fullmakter såsom i föregående underhandling för undvikande af strid om Estland gifva drottningen titeln »*Regina designata Suecorum, Gothorum Vandalorq.*» med förkortning, så skulle kommissarierna för att icke synas för småaktiga med tystnad låta detta ske. Men om de i likhet med förhållandet 1629 ville inlägga en protest mot Hennes svenska Majestäts titel, finge detta icke ske. Ty hvad som kunnat tolereras af Sigismund, kunde icke tillåtas Polens dåvarande konung, som hvarken var född i Sverige eller sett landet, mycket mindre var bekant med dess författning, lagar och seder[5].

[1] § 15 i instruktionen.
[2] § 17.
[3] § 18.
[4] § 19.
[5] § 20.

Till det andra mötet i Holland den $\frac{26 \text{ jan.}}{5 \text{ febr.}}$ hade äfven engelske konungens medlingsombud, Georg Douglas, jämte sitt biträde, Englands ordinarie agent i Danzig, Francis Gordon, infunnit sig.

Endast med en viss motvilja skall Karl I ha åtagit sig medlarskapet i de svensk-polska förvecklingarna. Först på enträgna uppmaningar har han förmåtts därtill[1]. Från svenskt håll har dock icke visats någon enträgenhet men väl från polskt. Äfven från Frankrike har, såsom förut nämnts, uppmaningar ställts till honom. Troligen ha väl också röster höjts inom England, att de engelske köpmännens intressen borde tillvaratagas vid eventuella underhandlingar mellan Sverige och Polen. Det var ännu en sak, som torde gjort konungen intresserad för Sveriges och Polens mellanhafvanden, nämligen frågan om giftermål mellan Wladislaw och Karl I:s systerbarn Elisabet, dotter till den olycklige konung Fredrik af Böhmen[2].

[1] Hans egna ord till J. Skytte. Pufendorf s. 226 § 125.

[2] Detta giftermålsprojekt omnämnes i mars månad 1633 af påflige nuntien vid hofvet i Warschau och sättes af honom i samband med Wladislaws planer på svenska kronan. Konungen hoppades att genom giftermål med denna »kätterska» vinna engelske konungens understöd för dessa planer och äfven i Sverige uppväcka sympati för sina anspråk. (Nunz. di Pol. n:r 46, nuntiens dep. af d. $\frac{1}{2}\frac{3}{3}$ mars 1633). Ryktet omtalade, att furst Radziwill väckt tanken på giftermålet och detta i afsikt att genom en protestantisk drottning bereda evangeliska lärans bekännare fördelar i Polen (Pufendorf s. 227 § 125). Zawadsky har hört sig för om Karl I:s ställning till saken under sitt besök i England 1633, obekant med hvad resultat. Wladislaw synes ha tagit saken på fullt allvar. I England berättades det, att han öppet bar prinsessans bild. (Cal. of. St. Pap. 1634—35 s. 460, d. 11 jan.) Men de polska katolikerna ogillade hans val af en kättersk prinsessa och påflige nuntien samt de polska andlige motarbetade partiet. (Nunz. di Pol. n:r 46, d. $\frac{1}{2}\frac{3}{3}$ mars 1633 och n:r 48 d. $\frac{1}{2}\frac{7}{7}$ nov. 1634.) Det var väl för att bryta detta motstånd, som han af påfven begärde dispens till giftermålet. Hans ansökan härom blef genast afslagen. Då nuntien öfverlämnade det påfvens egenhändiga bref till konungen, som innehöll afslaget, uttryckte Wladislaw sin förundran däröfver, att en så viktig sak kunnat afgöras redan inom 24 timmar utan hänsyn till hans intressen. Nuntien svarade, att det hastiga afgörandet berodde på nödvändigheten att hålla saken hemlig, och att frågan egentligen gällde — icke att sätta en katolsk konung på Sveriges tron — utan en kättersk drottning på Polens. (Nunz. di Pol. n:r 48: nuntiens dep. af d. $\frac{1}{2}\frac{7}{7}$ nov. 1634.) Kort därefter sände Wladislaw ett sändebud — Zawadsky eller Gyllenstierna? — till Karl I för att ytterligare förhandla om giftermålet. Wladislaw gjorde då till villkor för detsamma, att prinsessan ändrade religion. Karl I ställde sig icke afvisande till själfva giftermålsförslaget men förklarade, att afgörandet låge i prinsessans egen och hennes moders hand, ett svar, som den sistnämnda gillade. Men hon ogillade, att hennes broder gifvit Generalstaterna meddelande om saken, då han därigenom

Hans val af ombud vid underhandlingen var föga lyckligt. Öfverstelöjtnanten Georg Douglas, som på sista tiden varit Englands agent i Tyskland, var ingen för svenskarne obekant person. Han hade förut tjänat som kapten under Gustaf Adolf såväl i preussiska kriget som i det tyska. Till Pommern hade han från England öfverfört värfvade trupper till Gustaf Adolf. Redan i nov. 1631 klagar han emellertid, att han icke fått ut innestående sold. Senare tycks han ha blifvit sårad och därigenom försatt i overksamhet. Vid Gustaf Adolfs död var han i England, hvarifrån han genom engelske legaten, Anstruther, som i jan. 1633 skickades till Axel Oxenstierna af Karl I, tillställde rikskansleren ett bref med anhållan att få ersättning för sina tjänster och lidna förluster. Han klagade öfver att han trots gifna löften blifvit afskedad, utan att hans fordringsanspråk ens blifvit undersökta. Sina fordringar satte han till minst 5,000 rdl. Genom Anstruther hoppades han erhålla Axel Oxenstiernas slutliga svar. Får man sluta sig till kanslerns svar af Douglas' uppträdande som medlare har det icke varit till hans belåtenhet[1].

Svenskarne fingo åtskilligt att klaga öfver hans partiskhet för motsidan och hans stötande, högdragna sätt. Mer än en gång hotade han under förhandlingarnas fortgång med sin herres krigiska ingripande, om svenskarne icke nedsatte sina anspråk. Till ett sådant språk berättigade honom dock icke hans instruktion[2].

Men äfven Wladislaw blef missnöjd med honom. Han gaf honom efter underhandlingarnas slut en allt annnat än god rekommendation. I en särskild besvärsskrifvelse, dat. i jan. 1636, beskyller han honom för att mera ha motarbetat än befordrat underhandlingens lyckliga utgång. Sannolikt finner man dock i brefvets sista del, där det klagas öfver hans motstånd mot Wladislaws tullplaner, den verkliga anledningen till konungens missnöje med honom[3].

visat sig för angelägen att få giftermålet till stånd. För sin egen del ville hon gifva sitt bifall till detsamma endast på det villkor, att hennes barn icke behöfde ändra religion. (Cal. of St. Pap. 1634—35: s. 460, d. 11 jan.; s. 510 d. 11 febr.: s. 509 d. $\frac{1}{21}$ febr. 1635, det sistnämnda brefvet af drottningen af Böhmen t. Roe. Jfr Pufendorf s. 226 § 125.)

[1] H. S. H. 32, s. 266 f.: Ax. Oxenstierna t. K. M:t, Mainz d. 28 okt. 1634. *RA.* Ax. Oxenstiernas korrespondens: Georg Douglas t. A. O. d. 20 mars och 14 nov. 1631, d. 27 dec. 1632.

[2] Cal. of St. P. 1635 s. 242 d. $\frac{2}{12}$ juli. Drottn. Elisabet af Böhmen till Roe.

[3] Hoppe s. 538. Bilagan n:r 71, s. 717 f. Jfr drottn. Elisabet till Roe juni $\frac{4}{14}$ 1636. Cal. of St. P. 1635—36, s. 148.

De första månaderna af underhandlingarna hade Douglas Gordon vid sin sida, hvilken genom långvarig vistelse i dessa trakter, kände förhållandena.

Innan engelsmännen gjort sin första visit hos svenska kommissarierna, hade de senare för de kurfurstlige tillkännagifvit, hvilka rättelser de önskade i polska fullmakterna. De nykomne medlarne förenade nu genast sina ansträngningar med de kurfurstlige att undanrödja de hinder för underhandlingarnas påbörjande, som lågo i fullmakternas formulering. Polske konungen kallade sig äfven konung af Sverige och betecknade detta år som sitt tredje i sådan egenskap, och svenska kommissarierna benämndes »de kungl. svenska kommissarierna», liksom vore de hans undersåtar, medan svenska drottningens titel var alldeles utelämnad. Då detta var »alldeles odrägliga injurier», kunde svenska kommissarierna icke underhandla, så framt icke polske konungen bortlade titeln af Sveriges konung och gäfve drottningen hennes tillbörliga titel i fullmakterna.

Häremot hade polackarne inför medlarne invändt, att villfores denna svenskarnes begäran, så funnes intet mera att förhandla om med svenska kronan. Från engelska sidan föreslogs därför den medelvägen, att polackarne skulle uppmanas att gifva svenska drottningen hennes fulla titel mot det, att Wladislaw i fullmakterna finge behålla svenska titeln, och då detta naturligtvis förkastades på svenska sidan, frågades, om svenskarne liksom polackarne vore hågade att sekvestrera fullmakterna i medlarnes händer under protest mot motpartens titel. Men häremot genmäldes, att då fullmakterna voro basis för hela underhandlingen, så skulle fel i dem komma alla underhandlingar att sväfva i luften, hvadan en sådan sekvestration nödvändigt förutsatte fullmakternas korrigering, så att de ömsesidigt kunde accepteras. Och lika litet gehör vann polackarnes löfte att på instundande riksdag af konungen och ständerna skaffa sig nya för underhandlingen fullt lämpliga fullmakter, om blott svenskarne nu genast ville skrida till förhandling öfver hufvudfrågorna, ett löfte, för hvars uppfyllande de voro villiga att gifva medlarne försäkran. Det hjälpte ej, att medlarne påpekade, hurusom utsikterna till en fredlig lösning af tvisten försvunno genom svenskarnes oböjlighet, då de polska kommissarierna skulle bryta upp till riksdagen i Warschau, om icke underhandlingarna voro i gång före dess början, och att Wladislaw, som af sina segrar tvifvelsutan fått smak för krig, skulle rycka Polens af svenskarnes beteende

uppretade ständer med sig till krig mot Sverige. »*Arma virumque cano*» tog Douglas till afskedsord efter en audiens. Det enda tillmötesgående, svenska kommissarierna kunde visa, var ett löfte att referera de framställda förslagen för regeringen därhemma. Svar härpå kunde väntas först efter 6 eller 8 veckor[1].

Det var det enda resultat, till hvilket man kommit, då svenskarne så sent som kl. 11 på aftonen — ty ända in på den tiden hade medlarne hållit dem kvar — afreste till Elbing. Dagen därpå medförde Larding svenskarnes fullmakt från de kurfurstlige.

Oaktadt svenska kommissarierna på senaste mötet så energiskt afvisat hvarje medgifvande i tvistefrågan, sökte medlarne ännu en gång under audiens i Elbing den $\frac{29 \text{ jan.}}{8 \text{ febr.}}$ förmå dem till ett sådant. De meddelade, att polackarne tydde den af kommissarierna ifrågasatta dilationen af underhandlingarna, tills svar ingått från Sverige, som ett bevis på deras åstundan att draga underhandlingen ut på längden i dess begynnelse. Nu hade äfven polackarne affordrat sina fullmakter. Med bekymmer motsågo de kurfurstlige, hvad som skulle följa häraf, då de visste, att de polska landtbåden på landtdagarne blifvit instruerade, att om det komme till krig bevilja kontributioner. Finge Wladislaw, som vore en krigisk herre, sådana medel i sina händer, skulle han ej i samma grad som hittills bero af republiken. De bådo nu enträget, att svenskarne ville gifva med sig.

Detta var naturligtvis omöjligt, om de ej ville bryta mot sin instruktion. Skulden för dröjsmålet kastade de på polackarne och lämnade därhän, att deras kommissarier tänkte fara sin väg, liksom äfven att motsidan rustade. Det bevisade dess fientliga sinnelag. Förrän antagliga medlingsförslag blifvit bragta å bane, kunde de ej vidare inställa sig till kongress.

Polackarne hade äfven skickat med medlarne en förteckning öfver de punkter, mot hvilka de polska kommissarierna gjort anmärkning i de svenska fullmakterna. De rörde tilldelandet af attributet svensk arfdrottning åt »konung Gustafs dotter», medan Wladislaws titel af svensk arfkonung uteslutits, samt attributet *designata* i drottningens titel, hvilket var något nytt, och de ifrågasatte fullmakternas giltighet såsom underskrifna af förmyndarregeringen etc. De gendrefvos alla, hvartill de kurfurstlige svarade, att polackarne framställt dessa anmärkningar,

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{26 \text{ jan.}}{5 \text{ febr.}}$

för att icke svenskarne skulle taga det så noga med deras fullmakter. Härpå fingo de till svar, att polackarnes invändningar fölle af sig själfva, då däremot svenskarnes lågo dem om hjärtat, och vore båda sidornas anmärkningar att jämföra, som om man för trä ville köpa guld. Med oförrättadt ärende måste medlarne resa från Elbing[1].

Härmed är underhandlingarnas första skede afslutadt. På grund af svenska kommissariernas beslut att icke infinna sig till nytt möte, förrän de erhållit svar från Sverige, måste ett afbrott i förhandlingarna på åtskilliga veckor inträda. Deras beslut ryggades icke af det medel, markgrefve Sigismund uttänkt för underhandlingarnas fortgående. Den 25 febr. kom han med ett stort följe i afsikt att förmå svenskarne att gå in på det (polackarne ännu icke meddelade) förslaget, att parternas kommissarier skulle underskrifva hvar sin blankett, med plats lämnad för de omstridda titlarne, deponera blanketterna hos medlarne och efter uppnådd enighet i tvistefrågan ifylla titlarne. Förslaget måste förkastas, då det i själfva verket innebar, att man skulle underhandla utan fullmakter[2].

Med allt arbete under den tid, underhandlingarna pågått, hade man således kommit till ett ytterst magert resultat: det negativa, att så länge parterna stodo kvar på sin hittills intagna ståndpunkt beträffande fullmakterna, vore det omöjligt att få de egentliga underhandlingarna i gång. Både från polackarnes och medlarnes sida har det framhållits, att svenskarnes fordran, att Wladislaw i fullmakten för kommissarierna skulle bortlägga titeln af Sverige, vore att redan på detta begynnande stadium söka få afgjord själfva hufvudtvisten. De höllo en sådan fordran för alldeles omöjlig att uppfylla. Egendomligt är, att Axel Oxenstierna och rådet, som dock af många skäl önskade fredens bevarande med Polen, i instruktionen icke gifvit kommissarierna någon enda anvisning, huru detta hinder för underhandlingarnas begynnande skulle kunna kringgås. Äfven om de vid instruktionens affattande hyst den förväntan, att Wladislaw genom ett

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{29 \text{ jan.}}{8 \text{ febr.}}$ »Vitiæ suetici Procuratorii, partim quoad formam partim quoad essentiam», bland »Handl. ang. tract. m. Sv. o. P. 1635» i bundten »Handl. ang. underhandlingen i Preussen 1634—1635». Bägge parternas anmärkningar mot resp. fullmakter tryckta hos Hoppe s. 699 f. bil. n:r 53.

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{25 \text{ febr.}}{7 \text{ mars.}}$

deras mest energiska afvisande af hans anspråk på Sverige, hvarhelst de framträdde, skulle kunna förmås att affatta fullmakterna för sina kommissarier efter svenskarnes önskningar, så borde de dock beredt sig på ett lika energiskt nej från hans sida och för detta fall till undvikande af fredsbrott hafva gifvit kommissarierna en dylik anvisning. Det finns ingen anledning, att instruktionens rigorösa innehåll hänger samman med någon afsikt att vinna tid[1], det var fullt allvarligt menadt och tillät från början ingen prutmån. Men det bidrog, tack vare båda parternas ofullständiga rustningar, till ett fredligt afbrott i underhandlingarna, och därigenom sattes svenskarne i tillfälle att vid underhandlingarnas återupptagande ställa sina fordringar på en fastare basis genom fullständigare rustningar. Detta kan betraktas som det positiva resultatet af kommissariernas arbete, ett resultat, hvars betydelse dock minskas af den omständigheten, att äfven polackarne kunde tillgodogöra sig detsamma.

Huru underhandlingarna till sist komme att aflöpa, var naturligtvis omöjligt att nu förutsäga. Men otvifvelaktigt fanns å ömse sidor en mycket god vilja att bevara freden. Svenska kommissariernas uttalande om ställningen på polska sidan i brefvet af den 4 febr. är sannolikt grundadt på riktiga iakttagelser. Det framgår af detta, att allmänna åsikten på underhandlingsorten var, att polackarne endast med stor svårighet skulle kunna företaga vidare rustningar och uthärda ett nytt krig. Med detta sakernas tillstånd står äfven i samklang, att polackarnes fullmakter med undantag af titeln icke innehöllo några för motsidan anstötliga uttryck såsom förr varit vanligt, att deras kommissariers uppträdande var vänligt, och att de synbarligen gärna ville ackommodera sig[2]. Men svenskarnes fordran i fråga om ändring af deras fullmakter kunde de icke efterkomma. Svenska kommissarierna hafva fördenskull sökt att åstadkomma en sådan

[1] I så fall borde regeringen på något sätt instruerat kommissarierna att draga ut underhandlingarna på längden. Men som svar på ett kanslerns bref af innehåll, att kommissarierna borde med god fog på en månad eller två skjuta upp underhandlingen, svarade Per Brahe, att brefvet kommit honom för sent tillhanda, för att han skulle kunnat ställa sig detsamma till efterrättelse, så mycket mer som han icke fått någon vink därom af regeringen. Men på eget beråd hade han och hans kolleger hållit »verket *in suspenso*» (A. O:s s. o. b. II, 3 s. 486 f.: Brahe t. A. O. Elbing d. 21 jan. 1635).

[2] *RA.* Polonica. Commissariernes vid underhandl. i Preussen bref t. K. M:t och rikscancelleren 1634—1635: Brefvet t. K. M:t, Elbing d. 4 febr.

ändring i sin instruktion, att de härutinnan finge släppa efter något för att därigenom göra det möjligt att komma in på de egentliga fredsunderhandlingarna.

IV.

Åtgärder i Sverige och Polen för fredens bevarande. Krigsrustningar.

Redan före julen 1634, således innan fullmaktsfrågan var på dagordningen, uttryckte kommissarierna för rikskansleren och rådet sina farhågor, att de med denna instruktion icke ens skulle komma till början af själfva underhandlingarna. Ty då Wladislaw enligt allmänt rykte antagit svenska titeln för att hafva något att gifva i utbyte mot de af Sverige eröfrade polska provinserna, hvilka hans folk högligen åstundade erhålla tillbaka, var det ej att vänta, att deras instruktions fordringar i fråga om polska fullmakten skulle kunna genomdrifvas[1]. Den 4 febr. kunde de i sin till regeringen öfverskickade relation om underhandlingens förlopp ytterligare gifva stöd åt dessa farhågor. Då detta senare bref afsändes, hade de ännu icke fått svar på sitt förra, men svaret, dat. 29 jan., var på väg till dem[2]. Det var den sedan den 8 jan. fungerande tillförordnade regeringen, som afskickat det och det kunde på grund af dennas instruktion blott bli provisoriskt[3]. Helst borde underhandlingen dragas ut på längden, tills rådet åter hunne bli samladt och det till den 10 mars sammankallade ständerutskottet infunnit sig. Ginge icke detta för sig, kunde kommissarierna i fall af ett stillestånd såsom en sista utväg följa exemplet från 1629 års underhandling med Sigismund, men för en verklig fred måste de följa, hvad deras instruktion föreskref

[1] *RA.* Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser t. K. M:t och rådet, ank. 1635 III a s. 88 ff.: A. O. t. Nicodemi, Worms d. 22 jan. 1635, svar på bref af d. 11 och 17 dec. Polonica. Commissariernes v. underh. i Preussen bref t. K. M:t o. rikscancel. 1634—1635: Brefvet t. K. M:t d. 23 dec. 1634.

[2] *RA.* Polonica. Se not 1. Riksreg. 1635: K. M:t t. kommissarierna d. 29 jan.

[3] Rådsprot. 1635: s. 6 d. 8 jan. H. S. H. 33, s. 104 ff.: T. f. regeringens memorial.

i denna punkt. Samma råd i fullmaktsfrågan gaf äfven rikskansleren i sitt svar af den 22 jan.[1].

Denna provisoriska föreskrift godkändes emellertid icke, då frågan, med anledning af kommissariernas senare bref, den 16 mars ånyo förekom i det då mera fulltaliga rådet. Dess votum blef, att man skulle stå fast vid instruktionen med den modifikationen blott, att om Wladislaw, låt vara under protest, bekvämade sig, att i de polska kommissariernas fullmakter utesluta sin usurperade svenska titel, så skulle kommissarierna visserligen låtsas, som om de icke ens visste af någon sådan protest, men icke förty, vare sig medlarne toge emot protesten eller icke, låta underhandlingarna ha sin gång[2]. Och sedan ständerutskottet den 19 mars[3] i sitt svar på regeringens frågepunkter, om huru den borde förhålla sig gentemot Polen, uttalat sig för afvisande af Wladislaws anspråk äfven i fullmakterna, men såvida utsikter funnes, att han i hufvudförhandlingen kunde förmås att nedlägga sina usurperade anspråk, lämnat regeringen fria händer att begagna något reputerligt medel att komma till förhandling, så blef rådets votum af den 16:de regeringens den 20:nde daterade svar på kommissariernes bref af den 4 febr.[4].

Kommissarierna hade emellertid till Axel Oxenstierna skickat en kopia af sitt bref af den 4 febr. och samtidigt med denna hade kanslern den 14 mars i Worms mottagit som bilagor till ett regeringens bref dels kommissariernas skrifvelse af den 23 dec., dels regeringens svar därå den 29 jan. Redan den 16 mars är han färdig med sitt svar, som afsändes dels till regeringen i Sverige, dels till kommissarierna[5]. Såsom sin mening, hvilken, tills den möjligen accepterades af regeringen, var blott ett råd, framhöll han med flere skäl, hurusom under dåvarande förhål-

[1] Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifvelser t. K. M:t och rådet, ank. 1635, se föreg. sida not 1.

[2] Rådsprot. 1635: s. 21 ff. d. 16 mars.

[3] Rådsprot. för denna dag, s. 29 ff., ang. tiden, som af Stiernmann II, s. 922 ff. oriktigt satts till den 18 mars.

[4] *RA.* Polonica: K. M:ts instr. för o. bref t. commiss. v. underh. i Preussen 1634—35: Brefvet af d. 20 mars.

[5] H. S. H. 34, s. 18 ff.: A. O. t. K. M:t, Worms d. 20 mars med dens bref t. kommissarierna af d. 16 mars som bilaga. Den 10 mars mottog A. O. ett bref från kurfursten af Brandenburg, dat. d. 14 febr., i hvilket denne bestämdt förordar medgörlighet i fullmaktsfrågan. I svaret af d. 13 mars förfäktar kanslern nödvändigheten af oböjlighet i denna fråga. (Riksk. Ax. Oxenstiernas skr. t. K. M:t o. rådet, ank. 1635: s. 89 o. 90 f.)

landen man kunde vinna mera på att vara medgörlig beträffande polske konungens titel i fullmakterna och sålunda icke i längden borde göra några svårigheter att begagna samma sätt, som tillämpades 1629. Kanslern går således här ett steg längre än i sitt bref af den 22 och t. f. regeringens af den 29 jan. Ty blott för utsikten till ett stillestånd medgafs i dessa denna utväg. Han gör här ingen skillnad för en verklig fred och ett stillestånd.

Ett med detta kanslerns förslag öfverensstämmande medel att komma ur den meromnämnda svårigheten hade emellertid redan anvisats kommissarierna — och det i regeringens namn. Johan Oxenstierna hade nämligen före sin afresa från Sverige i dec. 1634 varit uppe i rådet och där erhållit vissa upplysningar om dess mening i åtskilliga punkter rörande underhandlingarna i Preussen, bland annat äfven i fullmaktsfrågan. Sedan han den 21 febr. efter en långvarig resa öfver Danmark genom norra Tyskland förenat sig med sina kolleger, har han referrerat rådets beslut så, som om kommissarierna skulle ha rätt att i hvarje fall följa 1629 års föredöme i fullmaktstvisten [2].

I sitt bref till regeringen af den 18 april [3] påpekade kommissarierna dessa mot hvarandra stridande order och framhöllo utförligt, att regeringens kraf af den 20 mars i själfva verket lämnade dem kvar i samma klämma, hvari deras första instruktion försatt dem, enär Wladislaw dock på inga villkor skulle förmås att utelämna den svenska titeln i de polska fullmakterna [4].

Detta bref upplästes i rådet den 5 maj. Det hade emellertid fogat sig så lyckligt, att regeringen redan den 24 april med anledning däraf, att kanslerns ofvannämnda bref af den 20 mars då framkommit, kunde gifva kommissarierna en order, som gjorde slut på de bekymmer, som fullmaktstvisten skaffat dem.

[1] *RA.* Polonica: Svenska prot. inl.

[2] *RA.* Polonica: I »Handl. ang. underh. i Preussen 1634—1635» bland »Skrifvelser fr. en l. fl. af de sv. kommiss. m. fl. t. sv. riksråd»: Per Brahe t. sin svåger, Elbing i mars 1635. Jfr därsammastädes Johan Oxenstiernas bref t. riksdrotsen, Elbing d. 28 mars.

[3] *RA.* Polonica: Commiss:s v. underh. i Preussen bref t. K. M:t och rikscancelleren 1634—1635: Brefvet t. K. M:t d. 18 april. Sannolikt hade Ax. Oxenstiernas bref af d. 16 mars då icke anländt. Eljes hade väl kommiss. omnämnt dess innehåll i brefvet af d. 18 april.

[4] Den $\frac{4}{14}$ april hade Douglas g. Gordon meddelat svenska kommissarierna, att han på polska riksdagen med all ifver sökt beveka Wladislaw att bortlägga svenska titeln i fullmakterna, ehuru förgäfves. (*RA.* Polonica, Tyska prot. d. $\frac{4}{14}$ april.)

Rådet anslöt sig nämligen utan vidare till kanslerns förslag. Den $\frac{7}{17}$ maj ha kommissarierna undfått denna angenäma underrättelse [1].

Äfven till de villkor, hvarpå kanslern och rådet önskade bygga en uppgörelse med Polen, sträckte sig deras försök att undanskaffa alla rimliga anledningar till ett nytt krig.

Då man läser svenska kommissariernas första instruktion, har man en känsla af, att det var kanslerns kraftiga vilja, hans afvisande af all klenmodighet, all försagdhet inför utlandet, trots vidriga inre och yttre förhållanden, som förmått rådet och ständerna att diktera freds- eller stilleståndsvillkoren så som skedde. Icke ett spår af den utsugning af Sveriges krafter, som de långvariga krigen måst förorsaka, ingenting af de senaste månadernas olyckor röjas däri.

Ett noggrannare afvägande af landets bärkraft skulle dock snart öfvertyga rådet om omöjligheten att kunna gifva nödigt stöd åt sådana fordringar. Hvart det vände sig inom landet, möttes det af brist och trötthet på kriget. En stor del af riket var ödesland, bonden fattig, städerna i tillbakagång, och befolkningen ingaf, af missmod öfver utskrifningar och pålagor, farhågor för uppror och tvedräkt [2]. »Medan fäderneslandet växte i grenarne, förvissnade det i roten.» Allt talade för fredens bevarande med Polen, och att man fördenskull ej finge spänna bågen för högt. Något måste offras, och Preussen måste härvid framstå som det lämpligaste offret, då det, såsom sist eröfradt, med de svagaste banden hängde fast vid Sverige, men var den förlust, som gick polackarne djupast till sinnes. Gång på gång återkommer för rådet tanken på nödvändigheten af dess uppoffring för en fred eller ett därmed jämförligt stillestånd. Den 5 nov. 1634 begärdes kanslerns betänkande häröfver med afseende på en fred, och senare på året debatteras frågan lifligt i rådet [3]. Något egentligt motstånd synes Preussens återställande icke mött hos någon af rådsherrarne; meningsskiljaktigheten rörde sig endast om ekvivalenten. Något beslut kunde dock

[1] Riksreg. 1635: K. M:t t. kommissarierna den 24 april. Brefvet afsändes tillika med en skrifvelse af den 28 april med Gustaf Gabrielsson Oxenstierna till Preussen. (Riksreg. 1635, K. M:t t. kommiss. d. 30 april.) Denne for i d'Avaux' sällskap, hvilken den $\frac{7}{17}$ maj kom till Danzig (Ogerius s. 259; Hoppe s. 499).

[2] H. S. H. 32, s. 273 ff.: K. M:t t. Ax. Oxenstierna, Stockholm d. 3 nov. 1634.

[3] Rådsprot. 1634: s. 217 d. 26 nov.; s. 230 d. 1 dec.; s. 256 d. 18 dec.

icke fattas, förrän kanslerns svar kommit och ett ständerutskott fått uttala sig. Det förra inträffade den 23 febr.[1] och är synnerligen belysande för kanslerns uppfattning af Sveriges förhållande till Polen och det värde han satte på Preussen.

Med Ryssland och Danmark hade Sverige visserligen åtskilliga tvisteämnen, men ifråga om dessa makter kunde det dock se genom fingrarne med åtskilligt och behålla freden, som var nödvändig för landet på dessa håll. Annat med Polen, där det hade en *controversia regni*. Så länge Sverige hade Livland och Preussen i sin ägo, skulle det aldrig vara lugnt för Polen. Och dock måste det draga i stort betänkande att afstå något däraf. Om faran däraf, att Livland komme i polackarnes händer, behöfde han icke yttra sig, då regeringen var besluten att för beständigt hålla det under Sveriges krona. Ej så med afseende på Preussen. Hade kanslern här afgörandet i sin hand, skulle han af många viktiga skäl aldrig återlämna det. Så länge Sverige ägde detsamma, hölles Polen i schack, intet öfverfall på själfva Sverige vore då därifrån att befara, men finge Polen Preussen tillbaka, skulle det ej vara sent att bättre än förut göra bruk däraf, utrusta en flotta och hålla Östersjön osäker samt för egen del göra sig till godo de indräktiga tullar, som varit Sverige till sådant gagn. Sverige sattes sedermera inför faran af anfall från Polen inom egna landamären, och de uppoffringar, som då måste göras, komme att vida uppväga dem, som Preussens försvar och ett krig mot Polen från ett svenskt Preussen skulle kosta. I senare fallet fölle endast utskrifningen på Sverige, men krigsskådeplatsen och krigets elände blefve därutanför.

Icke destomindre hade kanslern på grund af rådets visade benägenhet att afstå Preussen, utarbetat ett förslag till villkor för en ständig fred. Här medgifves Preussens restitution mot betalning af ett, icke angifvet, antal millioner i krigsskadeersättning af polackarne, men om detta vore omöjligt att genomdrifva, skulle sjökanten af Preussen stanna hos svenskarne, tills summan vore erlagd, med rätt för Sverige att under tiden taga tull utanför Danzigs och Memels hamnar och vid Kurlands kust[2].

I samma riktning uttalade sig äfven utskottet i mars månad,

[1] H. S. H. 33, s. 30 ff. A. O. t. K. M:t, Mainz d. 7 jan. 1635.

[2] *RA.* Polonica. K. M:ts instr. för o. bref t. commiss. v. underh. i Preussen 1634—35: Punkterna 5 och 7 i förslaget, som är bundet närmast efter reg:s bref af d. 20 mars. Jfr rådsprot. 1635, s. 19, d. 14 mars. Pufendorf s. 227 § 126.

som af regeringen erhållit kännedom om sakernas läge. I fråga om villkoren för ett stillestånd, ansåg det, att de territoriella bestämmelserna skulle blifva desamma som i Altmarksfördraget, såvida icke ett långt, med en evig fred jämförligt stillestånd vore att vinna, då regeringen och rådet, om de så lämpligt funne, kunde behålla hamnarne med någon moderation på licenterna och afträda någon landplats till polackarne. Dock skulle regeringen med råds råde äga att efter tidens lägenhet själf bestämma villkoren [1].

Regeringens med anledning häraf förändrade instruktion för kommissarierna af den 20 mars blef, att de för en ständig fred och såvida omständigheterna tvingade därtill, steg för steg kunde gå ned till ultimatum: restitution af Preussen mot det, att hamnarna och licenterna finge behållas till den 1 dec. eller en mot inkomsterna däraf svarande summa gåfves i ersättning [2].

Två veckor senare kom kanslerns bref af den 12 febr. rådet tillhanda och förmådde det att gå ännu ett steg längre i eftergifvenhet. Axel Oxenstierna säger uttryckligen, att Sveriges ställning i Tyskland, som efter Nördlingerslaget såväl hos vänner som ovänner råkat i förakt, tvang honom att t. o. m. utan annan ersättning än polske konungens och hans syskons afsägelse af sina titel- och tronanspråk och Livlands afträdande för en varaktig fred förorda Preussens återställande, och i yttersta nödfall kunde man för ett 50-årigt stillestånd nöja sig med Livland, äfven om det icke formligen afträddes, gifva polackarne Preussen och lämna tvistefrågan oafgjord. För att detta ultimatum skulle vara hemligt i det längsta, borde endast Per Brahe såsom kommissionens ledare till en början erhålla kännedom därom [3].

Till punkt och pricka har rådet accepterat detta förslag [4]. Den 11 och 28 april undertecknade regeringen nya instruktioner för kommissarierna; de af sistnämnda datum innehöllo hennes ultimatum. Båda skrifvelserna adresserades till Per Brahe, som

---

[1] Rådsprot. 1635: s. 25, d. 17 mars; s. 31, d. 19 mars. Stiernmann II, s. 922 ff.

[2] Rådsprot. 1635: s. 30, d. 19 mars. Se ofvan s. 119 not 3.

[3] H. S. H. 34, s. 21 ff.: A. O. t. K. M:t, Worms d. 12 febr. 1635 (pres. i Sthlm d. 3 april).

[4] Rådsprot. 1635: s. 49 f., d. 9 april. *Rel.* Polonica. K. M:ts instr. för o. bref t. Commiss. v. underh. i Preussen 1634—35: Brefvet af d. 11 april H. S. H. 35, s. 2 f.: K. M:t t. A. O., Stockholm d. $\frac{1}{2}\frac{2}{2}$ april 1635.

erhöll befallning att allena dechiffrera dem och att t. v. icke gifva sina kolleger del däraf[1].

Samtidigt med arbetet för beredande af fred eller stillestånd med Polen hade rådet sökt göra landet rustadt för att upptaga kriget med polackarne, om sadant blefve nödvändigt. Till vederbörande öfverstar och landshöfdingar i Sverige och Finland utgingo i mars och april en mängd bref att hålla de respektive regementena marschfärdiga, så att de vid första öppet vatten vore redo att öfverskeppas till Preussen och Livland[2]. Från Tyskland skulle tre regementen af Johan Banérs armé föras öfver till Preussen[3]. Utrustningen här hemma gick dock långsammare än beräknadt var. Upprepade gånger klagar riksmarsken i de skarpaste ordalag öfver den långsamhet och säflighet, hvarmed kammaren bedref krigsfolkets utrustning. Han fann det oförsvarligt, att kronans skulder till en mängd köpmän blifvit betalda med alla hennes medel, som dock först och främst behöfts till rikets försvar[4]. Men då medel redan tröto vid utrustningen, huru skulle då krigsfolket sedermera kunna underhållas? Det var just den bekymmersamma frågan. Licenterna skulle naturligtvis få lämna en del till underhållet[5], och man hoppades äfven, att bröderna Spiring med sin kredit skulle kunna skaffa åtskillig hjälp[6]. Men detta skulle dock icke räcka till för allt. Några i rådet förordade, att penningar till krigsfolkets betalning skulle slås af den tillgängliga kopparen. Men häremot inlade marsken en bestämd gensaga, ty därigenom komme kopparen i misskredit, och krigsfolket i Livland och

[1] Rådsprot. 1635: s. 55 ff., d. 18 april: s. 60, d. 23 april. *R.A.* Polonica. K. M:ts instr. för o. bref t. commis. v. underh. i Preussen 1634—35: Brefven af d. 11 och 28 april. »Åtskilliga personers bref till commissarierne v. underh. i Preussen 1634—35»: Gabriel Oxenstierna t. Per Prahe, d. 29 april. Det blef icke möjligt för Brahe att länge efterkomma regeringens order, enär tiden för dess uppenbarande inföll mycket snart och hans kolleger dessutom g. bref från Sverige kände till förhållandet. Den 28 maj hade han bekommit skrifvelserna. (Polonica, »Handl. ang. underh. i Preussen 1634—35» bland »Skrifvelser fr. en l. flere af de sv. kommiss. t. sv. riksråd: Per Brahe t. G. G:son Oxenstierna d. 30 maj).

[2] Rådsprot. 1635: s. 45, d. 28 mars; s. 48, d. 8 april; s. 53, d. 14 april.

[3] Rådsprot. 1635: s. 7, d. 10 jan.

[4] Rådsprot. 1635: s. 53, d. 14 april; s. 77, d. 8 juni; s. 88, d. 16 juni. A. O:s s. o. b. II, 5 s. 548: Jakob de la Gardie t. A. O. Stockholm d. 12 juni 1635.

[5] Rådsprot. 1635: s. 1, d. 2 jan. H. S. H. 35, s. 26.

[6] Rådsprot. 1635: s. 47, d. 6 april; s. 61, d. 24 april.

Preussen skulle för sina kopparmynt icke få ett stycke bröd. Han ansåg, att man borde försälja de 6,000 skeppund koppar, som anslagits till krigsexpeditionen och med de silfvermynt, som därför erhöllos, hålla krigsstaten uppe. Detta förslag har äfven accepterats. Vid närmare undersökning befunnos dock nätt och jämnt 1,000 skeppund vara disponibla för ändamålet [1]. Allra sämst stod det till med flottans medel. Då en del landshöfdingar i strid mot kammarens befallningar låtit utrusta landttrupperna först och velat lämna åt amiralitetet endast så mycket, som därefter blef öfver, hade flottan erhållit endast en del af det, som med rätta hade tillkommit henne. Amiral Erik Ryning förklarade så sent som den 8 juni i rådet, att till flottan behöfdes 35,000 rdr, innan den kunde utlöpa. Det var nästan tre gånger mera, än kronan ägde af disponibla penningar för tillfället. Flottan måste tills vidare nöja sig med betydligt mindre. Af livländska staten öfverfördes 6,000 rdr på amiralitetets stat [2]. Också har flottan måst utlöpa utan att vara tillräckligt försedd och har sedan haft att kämpa med stor brist och — måhända just på grund af bristen — stor sjuklighet bland manskapet [3]. För flottans skull blef återigen livländska staten lidande. Huru dess deficit skulle täckas, vållade regeringen nya bekymmer. Förslag väcktes, att samtlige riksens råd skulle, mot vissa panter, af egna medel täcka bristen, och en dag senare sattes i fråga, om icke afkastningen af Gustaf Horns gods i Finland och Livland, hvilken nu var i kejserlig fångenskap och icke hade någon, som förvaltade hans egendomar, borde användas för livländska arméens underhåll [4]. Det första af dessa förslag har sedermera antagits, men icke blott för täckande af livländska krigsstaten utan för att i allmänhet skaffa medel till polska kriget. Under förtröstan, att framdeles bli betalda af kronan, öfverenskommo regeringen, de närvarande rådsherrarne och en del andra personer den 11 aug. att med egna medel underhålla 6,000 man i kriget mot Polen under tre års tid [5]. Detta visar tillfyllest, i hvilket trångmål kronan befann sig. Endast med största svårig-

[1] Rådsprot. 1635: s. 31, d. 23 mars; s. 40 f., d. 25 mars. A. O:s s. o. b. II, 5 s. 548: J. de la Gardie t. A. O. Stockholm d. 12 juni 1635. H. S. H. 35, s. 28 f.: Ax. Oxenstierna t. K. M:t, Hamburg d. 22 juni 1635.

[2] Rådsprot. 1635: s. 77 ff., d. 8 juni.

[3] Rådsprot. 1635: s. 139 f., d. 17 aug.

[4] Rådsprot. 1635: s. 83 f., d. 14 juni; s. 85 f., d. 15 juni.

[5] Rådsprot. 1635: s. 130 f., d. 12 aug. A. O:s s. o. b. II, 3 s. 373: Gabriel G:son Oxenstierna t. A. O., Stockholm d. 20 aug. 1635.

het kunde rådet mot pantegods uppbringa den ringa summa, som medskickades arméen vid öfverskeppningen till Preussen[1].

Lägges till allt detta de jobsposter, som ingingo från Tyskland, måste erkännas, att situationen såg mycket betänklig ut. Nördlingerslagets olyckliga utgång för de konfedererade hade nästan helt och hållet slitit af de band, hvarmed de förut varit fästade vid Sverige. Till Frankrike ställde nu de öfverrhenska kretsarne sitt hopp. Mot Axel Oxenstiernas vilja ratificerade de på konventet i Worms den $\frac{8}{18}$ dec. det för Sverige ytterst oförmånliga och på flere punkter otydliga fördrag med Frankrike, som ett svenskt och ett ständernas ombud afslutit i Paris. Rikskansleren däremot vägrade bestämdt sin ratifikation, då fördraget utan kanslerns och hans principalers vetskap upphäft Sveriges förbund med Frankrike och inrangerat Sverige blott som en medlem af Heilbronnerförbundet, och det dessutom icke förband Frankrike, såsom Axel Oxenstierna åsyftat, att öppet förklara kejsaren krig[2]. Häröfver voro nu franske gesandterna på konventet mycket förbittrade.

Underrättelsen, att kurfursten af Sachsen slutit preliminärfred med kejsaren i Pirna, och de kejserliges framgångar vid Main och Rhen i början af 1635 tvungo dock snart fransmännen att ställa sig fogligare inför kanslerns önskningar. Ständerna vid Rhen sägo sig svikna i det hopp, de satt till Frankrikes hjälp, och de liksom de nedersachsiska ständerna lyssnade mera begärligt till Sachsens uppmaningar att följa dess exempel. »Tyskland för tyskarne» började blifva det lösensord, som hade bästa klangen i deras öron. Den naturliga följden blef, att Sverige och Frankrike slöto sig närmare tillsammans. Under sitt besök hos franska hofvet i Compiègne i april afslöt Axel Oxenstierna med Frankrike ett fördrag, som var en vidare utveckling af Bärwalde-Heilbronneralliansen. Omkring en månad därefter trädde Frankrike i öppet krig mot habsburgska huset[3]. Detta var onekligen en stor vinst för Sverige, men denna uppvägdes till stor del af de för Sverige så ytterst skadliga verkningar, som den just i dessa dagar, den 30 maj, afslutade definitiva

[1] H. S. H. 35, s. 81 f.: K. M:t t. Ax. Oxenstierna, Stockholm d. 18 juli 1635.

[2] H. S. H. 33, s. 79 ff.: Ax. Oxenstiernas relation om händelserna i Tyskland från d. 31 dec. 1634, bifogad hans bref t. K. M:t, Mainz d. 8 jan. 1635. Winter s. 509.

[3] Fagniez II, s. 200 f. Winter s. 514 f.

freden mellan kejsaren och Sachsen medförde. Medan fransmännen i enlighet med det fransk-nederländska fördraget från februari månad d. å. i förening med Generalstaternas trupper förde kriget mot spanjorerna och vunno stora framgångar i Belgien, samt fransmännen på egen hand slogo de kejserlige i Elsass, måste kanslern med harm se, huru Sveriges förbundne i Tyskland alltmera kommo under sachsiskt inflytande [1].

Dylika rapporter inlupo från rikskansleren till svenska rådet. Under vintern hade det äfven från en annan framstående man ur sin krets fått mottaga viktiga underrättelser om Sveriges utrikesförhållanden, nämligen från Johan Skytte.

I slutet af 1634 hade han sändts i beskickning till Danmark, Holland och England. Förnämsta anledningen härtill var rådets önskan att utforska de respektive ländernas afsikter mot Sverige under de brydsamma tider, som nu voro och ytterligare stundade, och att söka förebygga, att de slöte sig till Polen eller öfverhufvud företoge något för Sverige menligt. Rykten gingo, att Polen slutit förbund med dessa makter. Dessutom skulle han anhålla om tillåtelse för Sverige att värfva krigsfolk inom deras områden. Särskildt skulle Skytte tillika med Grubbe underhandla med Danmark om Bremen [2].

Under hösten hade underhandlingar bedrifvits mellan danske och polske konungarne, hvilka icke voro obekanta för svenska regeringen. Den hade icke tagit fel om ett af deras syften: att Kristian IV skulle lämna de skepp, som kunde komma till polske konungens undsättning fri passage genom Sundet. Då Johan Skytte nu kom till tals med danske konungen sista dagarne af 1634, förnekade den senare bestämdt, att han ingått något förbund med Polen, men häfdade tillbaka sin rätt att medgifva polackarne värfning och deras skepp fri fart genom Öresund, då Sverige fick åtnjuta samma rätt. Ouppfordrad erbjöd han sin medling mellan Sverige och Polen [3].

Utan att vara fullt lugn för Danmarks planer fortsatte Johan Skytte resan söderut för att närmast deltaga i de underhand-

[1] H. S. H. 35, s. 22: A. O. t. K. M:t, Stade d. 9 juni 1635. »Medh fienden wore fuller att komma till rätta; Men affwunden, ährgirugheten, Egennyttigheten, Lättian, oförstonded och lättferdigheten hoos en stoor dell aff wennerne kastar alt öfuer ända.»

[2] Rådsprot. 1634: s. 234, d. 22 okt.; s. 235 f., d. 29 okt.; s. 239, d. 14 nov.; s. 243, d. 21 nov; s. 244, d. 26 nov. Rådsprot. 1635: s. 7, d. 10 jan. Pufendorf s. 226 § 123.

[3] Fridericia s. 304 f. Pufendorf s. 226 § 123.

lingar, som på nyåret skulle företagas angående Bremenska stiftets ställning till Sverige. Kanslern och regeringen hade redan dessförinnan i denna fråga beträdt eftergifternas väg. Bremenska ständerna hade i nov. bekräftat hertig Fredriks val, och julaftonen hade han själf hållit sitt intåg i ärkebiskopsstaden. De fordringar, som från svensk sida framställdes vid underhandlingarna i början af 1635 blefvo emellertid ganska stora och gåfvo anledning till mycken debatt. Först efter en månad blef saken ordnad genom en kompromiss. Segern hade på det hela taget stannat på hertigens sida; Sverige hade lidit ett diplomatiskt nederlag mot Danmark, ett tydligt tecken på dess dåvarande svaga ställning [1].

I medlet af mars finna vi Johan Skytte i Haag. Inför Generalstaterna hade Hollands representanter under loppet af senare hälften af 1634 framställt ifriga uppmaningar att lägga hand vid det förberedande arbetet för en beskicknings affärdande till de svensk-polska underhandlingarna, men de öfriga staterna hade gjort svårigheter, då saken egentligen endast intresserade Holland och man icke visste, huru Sverige ställde sig till medlingsförslaget. Sedan Camerarius i Haag och rikskansleren själf i Paris för Generalstaternas sändebud därstädes förklarat, att Sverige icke hade något emot medlingen och på förnyade uppmaningar från Holland, fattade Generalstaterna omsider definitivt beslut att genom sina ombud medla mellan Sverige och Polen [2]. Den saken torde ha varit afgjord, då Johan Skytte inför Generalstaterna framförde sitt ärende. De lofvade honom nu, att denna beskickning skulle lägga sig vinn om Sveriges bästa, och att den med afseende på de höga licenterna aldrig skulle framställa några offentliga klagomål. Krigsförnödenheter skulle det stå både Sverige och Polen fritt att tillhandla sig genom holländarne [3].

I England, dit Skytte anländt i början af april, fick han under privat audiens hos konungen försäkran, att England icke komme att mera bistå Polen än Sverige, men att han måste söka afhjälpa köpmännens tryck af tullutpressningarna. Äfvensa lugnade han Skytte med att försäkra, att giftermålet, som var

[1] Fridericia s. 301 ff.

[2] Arend III: 4 s. 801 f.

[3] Pufendorf s. 226 § 124. Arend III: 4 s. 864 f. Skytte hade äfven öfverläggningar om det af Camerarius redan förut afhandlade förslaget om förnyande af 1614 års allians, som 1629 gått till ända, men som man lika litet nu som tillförene kunde bli ense om artikeln beträffande fria kommercier för Generalstaterna, fördes frågan med dessa öfverläggningar icke framåt.

å bane mellan Wladislaw och prinsessan Elisabet icke skulle bli till Sveriges skada. Värfningar och inköp af vapen i England ville dock konungen icke tillstädja, emedan detta blott blefve till men för freden [1].

Vid midsommartiden var Skytte åter hemma i Stockholm. Hvad intryck resultatet af hans resa gjort på rådet kan icke meddelas. Beträffande Generalstaterna, kanske också England, har det sannolikt varit lugnande, men näppeligen kan detsamma sägas om danske konungens uttalande.

Att han under förra hälften af 1635 lät lägga 14 af sina bästa örlogsskepp i Sundet och mottog den ena efter den andra af polske konungens gesandter, var icke ägnadt att göra svenska regeringen säker på hans fredliga afsikter.

Bland främmande potentater var nog Kristian IV fortfarande den, på hvilkens understöd Wladislaw byggde allra mest, om han råkade i krig med Sverige. Han bemödade sig ifrigt att afvinna Kristian ett mera bestämdt löfte om hjälp än det, som Nikolaus Korf erhållit på hösten 1634. Polske konungens diplomatiska förbindelse med den danske var, som sagdt, mycket liflig under den tid frågan om krig eller fred mellan Sverige och Polen ännu var sväfvande. Efter Nikolaus Korf kom Francis Gordon (!) och något senare Vilhelm Forbes. Nikolaus Korf har till Wladislaw fått öfverbringa förhoppningen om hjälp från Danmark för realiserandet af hans svenska tronanspråk och en undsättningsflotta i fall af krig. Polske konungen hade skäl att vänta, att dessa löften skulle bli mer förpliktande genom ett danskt-polskt förbund [2].

I samband med giftermålsunderhandlingarna har han sannolikt äfven i England gjort liknande försök. Däremot är det troligt, att han undvikit att söka kejsarens hjälp, men han har från det hållet, såsom sedan kom i dagen under förhandlingarna, fått mottaga ifriga uppmaningar till krig.

Men först och främst hade han att bygga på Polens egna krafter. Då de polske kommissarierna kommit till riksdagen i Warschau och inberättat gången af de dittills förda underhand-

[1] Pufendorf s. 226 f. § 125. Han har uppenbarligen hämtat sin framställning ur den nu i *RA.* ej mer befintliga relationen om den engelska ambassaden, som Johan Skytte skriftligen uppteckнat. (Se rådsprot. 1635 d. 22 juni.)

[2] Fridericia s. 312 f. Wladislaws kreditiv för Gordon af d. 3 maj; t. o. m. d. 23 maj g. st. är G. upptagen af medlingsarbetet i Preussen.

lingarna med svenskarne, beslöto ständerna att utrusta en fullständig här för ett eventuellt krig. Helst önskade de dock få behålla freden och, för att hafva ett band på konungens krigsifver och hindra honom att gå längre i rustningar, än som var nödigt för landets försvar och ett eftertryckligt bedrifvande af underhandlingarna, torde de hafva fattat besluten att skriftligen specificera, huru stor del af hären, som skulle utrustas och skatter därför utgöras af hvarje vojvodskap. Dessutom utsågos icke mindre än tio af senatens medlemmar och nio ur landtbådens krets att jämte konungens ämbetsmän vara kommissarier vid underhandlingen med Sverige och rådgifvare angående en del viktiga frågor, som därvid kunde komma under debatt[1]. Ett helt ständerutskott sattes sålunda vid konungens sida. Alla dessa skulle dock icke sköta de direkta underhandlingarna med medlarne eller svenskarne. Denna uppgift fullgjordes af desamma som vid underhandlingarna i Holland, utom det att i stället för Goluchowskys namn kommit Jakob Sobieskys[2]. Af kurfursten fordrades, att han i händelse af krig skulle förbjuda sina undersåtar i Preussen att förklara sig neutrala, hvaremot de försäkrades om Polens skydd[3].

Redan i april begyntes från polska sidan en del fientliga mått och steg. Så sökte de på hvarjehanda sätt försvåra tillförseln till Elbing och andra svenska städer. I Danzig och Königsberg spärrades t. o. m. vägarne till svenska Preussen[4]. Dessa städer hade nämligen beslutit att ställa sig på polska sidan, om krig utbröte, och därför bedrefvo de nu också omfattande rustningar[5]. Så väl Danzig och Königsberg som hertigdömena Preussen och Kurland var dock svenska regeringen benägen att bevilja neutralitet, om de erhölle sådan af polackarne[6].

[1] Bobrzynski II s. 210. Hoppe s. 701 f., bilaga n:r 54. Lengnich VI, s. 53.

[2] *RA.* Polonica: Wladislaws fullmakt f. kommissarierna d. $\frac{5}{15}$ april 1635 bl. »Handl. ang. traktaten m. Sv. o. P. 1635» i bunten »Handl. ang. underh. i Preussen 1634—1635».

[3] Lengnich VI, s. 53.

[4] Hoppe s. 494.

[5] A. O:s s. o. b. II, 9 s. 289: H. Wrangel t. A. O., Elbing d. 10 dec. 1634. *RA.* Polonica. Commiss:s v. underh. i Preussen bref t. K. M:t och rikscanc. 1634—35: Brefvet t. K. M:t, Jonasdorf d. 26 maj 1635. Hoppe s. 495 f.

[6] *RA.* Polonica: K. M:ts instr. f. o. bref t. commiss. v. underhandl. i Preussen 1634—1635. Brefvet af d. 24 april 1635.

V.

Preliminärer för underhandlingarnas återupptagande. Fullmaktsfrågan afgöres.

Då det vardt tydligt, att underhandlingarna på åtskilliga veckor skulle afbrytas, hade polska kommissarierna förklarat, att man före deras förnyande måste enas om andra underhandlingsorter, enär de hittills nyttjade vore mindre lämpliga för dem[1]. Äfvenså blef en öfverenskommelse om tiden för den fortsatta underhandlingens början nödig. Med öfverläggningar härom voro Sveriges kommissarier upptagna i mars och april månader.

Markgrefve Sigismund var den, som ledde bemedlingen härvid. Den $\frac{17}{27}$ mars hade svenska kommissarierna på hans anmodan skickat Larding till honom att höra hans förslag. Han ville ha Marienwerder till polackarnes kvarter för dess bekväma läge vid Weichsel och tillräckligt stora afstånd från sekvesterområdet, Marienburg för medlarne, Fischau i KleinWerder för svenskarne och Stuhmsdorf till mötesplats. Hela förslaget kasserades dock af svenskarne, då Rauschke den $\frac{3}{13}$ april hade audiens hos dem för mottagande af deras svar. Som mötesplats önskade de en holme i Weichsel, för polackarne Dirschau, för medlarne några byar i GrossWerder och för sig själfva byn Lissau eller Damrow. För att vinna tid kunde parterna slå upp tält på mötesplatsen och medelst hvar sin pråm med vidfästadt tåg skaffa sig lätt förbindelse med sina kvarter[2]. Under loppet af april vanns emellertid så mycket enighet, att svenskarne medgåfvo Marienwerder åt polackarne och för egen del togo Jonasdorf till kvarter. Redan före den $\frac{19}{29}$ sagda månad hade också polackarne infunnit sig i Marienwerder, under det svenskarne icke brådskade med att flytta sina bopålar till Jonasdorf. Först omkring den $\frac{1}{11}$ maj skulle de kunna komma dit för att närmare öfverlägga om tid och mötesplats. Innan tiden bestämdes, hoppades de, att medlarne ville jämna vägen, så att då kommissarierna åter sammanträdde underhandlingarna icke skulle stupa på samma hinder som i Holland[3].

[1] Lengnich VI, s. 61.

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{17}{27}$ mars och $\frac{3}{13}$ april.

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{18}{28}$ april. Pufendorf s. 229 § 129.

Då de den $\frac{2}{12}$ maj sammanträffade med Douglas och Rauschke i Jonasdorf, blef därför deras första anhållan att få veta, om de polska fullmakterna på riksdagen blifvit ändrade, eller om de stode fast vid sin förra mening, ty däraf berodde, om underhandlingarna åter skulle kunna börjas eller ej. Då medlarne icke kunde lämna upplysning härom, begärde kommissarierna att genom dem erhålla en kopia af polackarnes fullmakter. Beträffande öfriga preliminärer ansågo de, att man kunde stå fast vid det i Holland upprättade instrumentet, med undantag för platserna, hvarom öfverenskommelse lätt nog skulle kunna träffas efter omständigheterna [1].

Resultatet af denna sammankomst blef, att på markgrefvens inbjudan Larding å svenska, Lode och Naborowsky å polska sidan som de respektive kommissariernas deputerade infunno sig i Marienburg den $\frac{4}{14}$ maj för att genom medlarnes hjälp utbyta kopior af fullmakterna. Något utbyte kunde dock denna gång icke äga rum. Då polackarne erforo, att svenskarnes fullmakt var densamma, som redan i Holland öfverlämnats, svarade de något hånfullt, att denna kunde de utantill, och fordrade bestämdt att få en ny, innan de lämnade sin till utbyte och afskrift och att i denna äfven svenska titeln skulle gifvas Wladislaw [2].

Mot denna senare oförsynta fordran protesterade Larding genast och två dagar senare, då han, efter att i principalernas kvarter ha referat förloppet af denna sammankomst, anyo infann sig i Marienburg, inlade han en ny gensaga däremot. För öfrigt hade svenska kommissarierna varit tillmötesgående och medskickat en ny fullmakt, daterad den $\frac{19}{24}$ dec. 1634. Till underhandlingarnas befordrande, och emedan polackarne hade nya fullmakter, hade de häri gjort motparten till viljes. I den nya fullmakten hade Wladislaws namn blifvit utsatt, eljes var den alldeles lika med den förra [3]. Polackarne läto dock fullmaktsbytet ske. Republikens fullmakt skulle senare inträffa.

Redan samma dag anmärkte svenska kommissarierna i Jonasdorf inför en deputation af medlarne de fel, de funnit i

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. 1 o. 2 maj.

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{4}{14}$ maj. Pufendorf s. 229 § 131.

[3] I november hade kommissarierna begärt någon ändring i sin fullmakt, förmodligen just den, att polske kons. namn skulle utsättas. I sitt bref af d. 27 dec. nämner reg., att den begärda ändringen gjorts, och tillät kommiss. att begagna den fullmakt de funno lämpligast (*RA.* Polonica: K. M:ts instr. f. o. bref t. commiss. etc.). Fullmakten i afskrift i *RA.* Polonica: Holl. journ.

polackarnes nya fullmakt. De voro, att Wladislaw förde hela titeln till svenska kronan, att han helt enkelt kallade svenska drottningen *Regina Sueciæ* och detta dessutom med reservation för sina anspråk på Sverige. Därjämte fordrade de republikens fullmakt. På medlarnes anhållan, att svenskarne måtte deponera sin fullmakt hos dem, då detta vore ett oundgängligt villkor för att motsidan skulle acceptera densamma, gafs nu intet bestämdt besked. Däremot öfverläts åt dem, såsom förut polackarne gjort, att bestämma mötesplatsen[1]. Två dagar därefter voro svenskarne än mera tillmötesgående. De hade då regeringens bref af den 24 april i sina händer. Den $\frac{8}{18}$ maj tillkännagaf Nicodemi i Marienburg inför de hittills varande medlarne, att om polske konungen gåfve svenska drottningen hennes fulla titel, ville svenskarne öfverlägga om den föreslagna deponeringen och i hvad mån de kunde bevilja polske konungens reservationsklausul och usurpation af svenska titeln[2].

Med anledning häraf hade Douglas den $\frac{9}{19}$ varit hos polska kommissarierna, och genom Gordon och Rauschke lämnades den $\frac{10}{20}$ rapport i Jonasdorf om deras svar på detta svenskarnes förslag. Polackarne skulle visat sig mycket kränkta af svenskarnes fordran, då de fortfarande ville i förväg ha svenska drottningens anspråk erkända, ehuru själfva underhandlingarna skulle röra sig därom. Hade icke Douglas åberopat sig på sin konungs auktoritet och användt all sin öfvertalningsförmåga, hade de synbarligen låtit det gå till ruptur. Tack vare Douglas förmåddes de slutligen till uttalande af sitt fasta hopp, att Wladislaw skulle gifva svenska drottningen hennes fulla titel med uteslutande af Estland och under reservation, så vida äfven svenskarne ginge in på fullmakternas deponering hos medlarne. Under sådana förhållanden skulle första sammankomsten kunna hållas den $\frac{12}{22}$ maj. Så länge titeln af Estland uteslöts, måste dock svenskarne ställa sig afvisande. Kunde medlarne utverka äfven dess införande och anskaffa republikens fullmakt, lofvade svenskarne att på kongressorten, hvartill de önskade Stuhmsdorf, närmare afhandla om deponeringen. Det blef därvid, att ett möte skulle hållas i Stuhmsdorf den $\frac{14}{24}$. Dit skulle komma icke blott de svenska och polska kommissarierna, Douglas och de kurfurstlige, utan äfven de nu anlända franska och holländska medlarne[3].

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{6}{16}$ maj.

[2] *RA.* Polonica: Svenska prot. d. $\frac{8}{18}$ maj. Tyska prot.: se d. $\frac{10}{20}$ maj.

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{10}{20}$ maj. D'Avaux hade kommit till Danzig d. $\frac{7}{17}$, Generalstaternas sändebud d. $\frac{10}{20}$. (Hoppe s. 499.)

Under den långa tid, som d'Avaux uppehållit sig i Sverige, har han sannolikt gjort allt, hvad på honom ankom, för att i enlighet med sin instruktion sondera de svenska förhållandena och till Frankrikes bästa begagna sig af dem. Naturligtvis var Axel Oxenstierna långt ifrån belåten med hans långa vistelse i Sverige, då han insåg, att d'Avaux därunder finge se Sverige djupare i korten, än som för dess utrikespolitik vore nyttigt. I hans bref till regeringen af den 12 febr. 1635 afspeglades tydligt hans missnöje härmed. Han fruktar bland annat, att gesandten genom mutor i form af pensioner eller skänker skall söka vinna åtskilliga för sina intressen och varnar rådet för att gå längre i förtrolighet mot honom beträffande polska förhandlingarna än alldeles nödigt vore och så fort som möjligt skicka honom öfver till Preussen [1]. Huru väl grundade kanslerns farhagor voro, skulle nogsamt visa sig vid underhandlingen. Skada blott, att de antingen kommo för sent eller af en och annan icke tillräckligt beaktats. Regeringens förtroende har han i hög grad lyckats vinna. Hennes rekommendation för honom till kommissarierna står i skarp motsats till kanslerns nyss anförda bref, som alltigenom andas misstroende mot gesandten. Regeringen anbefaller kommissarierna att undfå och hålla honom det bästa de kunna och alltid flitigt kommunicera med honom öfver ett och annat, som förefaller, såvida detta befanns görligt och nödigt. Hans intresse för fredsverket berömmes, och han bör alltid vid hvarje nytt förslag först af mediatorerna, dock i hemlighet, få del däraf [2]. Af underhandlingsprotokollet framgår, att kommissarierna ställt sig detta nästan till för mycken efterrättelse. Äfven hos polackarne vann han det största förtroende och anseende [3].

Han skötte också sitt medlarekall med den största skicklighet och finess och skydde icke att därvid utsätta sig för stora ansträngningar [4]. Beträffande själfva tvistefrågorna mellan

[1] H. S. H. 34, s. 13.

[2] *RA.* Polonica: K. M:ts instr. f. o. bref t. commiss. v. underhandl. i Preussen 1634—35: Brefvet af d. 30 april.

[3] Af Ogerius framgår detta på flere ställen.

[4] D'Avaux' medhjälpare d'Avaugour skrifver d. $\frac{1}{21}$ sept. 1635 till Richelieu: Tout le monde a admiré son soing et sa solicitude par le moyen de quoy il se rendit sy absolument maistre de toutes les affaires que les autres mediateurs (sur la fin) ne paroissoint plus rien auprès de luy que comme son escorte. Aussy vous puis je dire avec quelque vérité que depuis fort long temps ministre du Roy n'a esté plus honoré ny estimé que luy en la cour de Poulogne et le Roy et principaux d'icelle (par beaucoup de civilités et courtoisies)

Sverige och Polen, de om titeln och om eröfringarnas restitution, lämnar d'Avaux' instruktion honom frihet att efter omständigheterna söka finna sådana medel, som lämpligast kunde öfvertyga parterna, att man måste något förlora för att något vinna, och då utsikterna för en varaktig fred voro synnerligen små, borde han koncentrera sina ansträngningar på ett förlängande af stilleståndet [1].

Med d'Avaux kommo de holländska medlarna att på ett ganska intimt sätt under förhandlingarna förena sina ansträngningar. Frankrike intog till Generalstaterna med afseende på sin utrikespolitik så tillvida samma ställning som till Sverige, som det i striden mot habsburgarne kunde draga fördel af Staternas krig mot Spanien. Sedan februari månad bestod en offensivallians mellan Frankrike och Staterna, som har sin motsvarighet i det mellan Sverige och Frankrike i Compiègne afslutna fördraget. Gentemot Sverige hade båda dessa makter ett (hos Frankrike visserligen mera intensivt) intresse att genom en fred eller ett förlängdt stillestånd med Polen gifva det kraft att uppbära kriget mot kejsaren. Som hufvuduppgift för Generalstaternas sändebud framhålles också i deras instruktion fredens bevarande. Men de hade äfven att tillse sitt lands handelsfördelar, vare sig man kom till krig, fred eller förlängning af stilleståndet. Blefve det krig, skulle de yrka på kommerciernas och navigationens frihet och i hvilket fall som helst verka för ett slut på eller en moderering i tullarne [2]. Dessa uppdrag hade anförtrotts åt tre män af hög samhällsställning: Rochus van den Honaert, förste råd i Höga rådet i Holland, Zeeland och Västfrisland, Anders Bicher, borgmästare i Amsterdam, samt Joachim Andrée, hofrättsråd i Frisland. Honaert och Bicher hade vintern 1627—28 varit Staternas medlingsombud i Preussen och hade då hunnit bli väl förtrogna med parternas tvistepunkter och deras sätt att förhandla [3].

Sedan securationsinstrumentet för parternas sammankomster vid årets början förnyats den $\frac{13}{23}$ maj, var allt klart för den följande dagens sammankomst.

---

se sont en tout efforcé de montrer combien la France les a obligés en leur envyant un si digne ministre. (Boppe s. 283 f.)

[1] Farges s. XXII f.

[2] Instruktionen tryckt hos Aitzema 4, s. 112 ff. Se särskildt §§ XXV, XXVII—XXXVII. Instrukt. gifven Haag d. 18 april 1635.

[3] A. O:s s. o. b. I, 1 s. 120 ff.

Anlända till Stuhmsdorf den $\frac{14}{24}$ upptogos svenska kommissarierna först med växlande af artighetsbetygelser med de kurfurstlige, holländske och engelske medlarne. Därpå kom d'Avaux till dem. Den smidige fransmannen slog genast an en ton, som var beräknad att vinna förtroende för den franska medlingen och sätta den engelska i misskredit. Af det referat, han lämnade öfver sin öfverläggning med polackarne, synes han också ha förmått dem till gynnsammare uttalanden i titelfrågan än någonsin. Han berättade, hurusom han framhållit svenska drottningens större rätt till svenska kronan än Wladislaw, då hon kunde stödja sig på sin familjs långvariga besittning däraf, samt så begärt, att reservationsklausulen skulle utelämnas. Han hade fått dem så långt, att de liksom stillatigande gått in på, att fullständig titel gåfves svenska drottningen utan reservation. Då han meddelade Gordon detta, hade denne blifvit ytterst förbittrad öfver medgifvandet. I all förtrolighet hade svenska kommissarierna därefter samtalat med d'Avaux om de engelska och kurfurstliga medlarnes partiskhet för polackarne.

Tack vare d'Avaux skulle man sålunda kommit till det för underhandlingens fortgång lyckliga resultat, till hvilket dagens arbete ledde. Men mest torde dock polackarne ha påverkats af svenskarnes förslag till fullmaktsfrågans lösning. Konungen af Polen finge bruka svenska titeln, hvaremot svenskarne i ett annat instrument ville protestera; han skulle gifva drottningen af Sverige hennes fulla titel och utlämna reservationen i fullmakten. Om han ville inlägga en särskild protest, finge det ske liksom utan deras vetskap[1]. Härtill anslöto sig polackarne. Dagens förhandlingar slutade med ömsesidiga lyckönskningar mellan parterna och medlarne. Douglas och de kurfurstlige ledsagade polackarne, d'Avaux och holländarne svenskarne till mötesplatsen mellan båda parternas läger, där grefve Brahe förde svenskarnes och storkansleren polackarnes talan[2].

Fyra dagar härefter hölls en ny sammankomst i Marienburg för fullmaktsfrågans vidare dryftande. I polackarnes fullmakter var nämligen Finland betecknadt som hertigdöme och ej som storhertigdöme. Detta förklarades af polackarne bero på felskrifning och storkansleren ville med egen hand rätta misstaget. Detta tilläts honom utan större svårighet i republikens fullmakt, men först sedan polackarne bestämdt förklarat, att någon annan

[1] Se ofvan sid. 120 f.

[2] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{1}{24}$ maj. Pufendorf s. 229 § 131.

fullmakt icke skulle kunna erhållas från konungen, äfven i dennes fullmakt. Innan parter och medlare denna dag lämnade mötesplatsen, hade fullmakterna deponerats hos medlarne, liksom äfven polackarnes protest, sedan mottagarne gifvit löfte om en attest öfver detta[1].

Genom särskilda underhandlingar mellan Larding och medlarne skulle öfverenskommelse träffas om den svenska protestens deponering och lydelsen af depositionsattesten, som från svensk sida önskades. Enligt öfverenskommelse medlarne emellan ha Frankrikes och Generalstaternas representanter några dagar senare gifvit polackarne en attest om deras protest och förbindelse att återställa deras fullmakter, om underhandlingarna blefve utan resultat; Brandenburgs och Englands ombud gjorde svenskarne samma tjänst[2]. Från och med den $\frac{18}{28}$ fanns dock intet hinder för öfvergång till fredsunderhandlingarna.

VI.

Underhandlingarnas viktigaste frågor afgöras. (Från medlet af maj till medlet af aug. månad.)

Den $\frac{16}{26}$ maj hade medlarne under markgrefvens presidium haft ett sammanträde på slottet i Marienburg för öfverenskommelse, om hvilka fredsvillkor först borde föreslås parterna. Här framställdes först af hvarje medlande makts representanter särskildt deras förslag. De kurfurstliges och Douglas' genomandades af utpräglad partiskhet för polackarne och buro vittne om deras oförmåga att befrämja ett fredligt slut på förhandlingarna. Större insikt om situationens kraf röjer holländarnes uttalanden, och om d'Avaux kan sägas, att han här gaf ett vackert prof på en praktisk diplomati.

De kurfurstlige hade först ordet. De föreslogo, att svenskarne på följande villkor skulle antaga Wladislaw till konung: Full amnesti för allt föregående, Wladislaw skulle ej själf komma

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{18}{28}$ maj. Aitzema 4, s. 137—139. Pufendorf s. 229 § 131. Wladislaws fullmakt, dat. Warschau d. 16 maj 1635; republikens d. 13 mars (*RA.* Polonica: Holl. journ.). Där äro äfven parternas protester intagna.

[2] *RA.* Polonica: Holl. journ. $\frac{10}{20}$ maj.

till Sverige utan låta regera det genom några svenska riksråd; alla privilegier och riksbeslut skulle äga bestånd med undantag af afsägelseakterna af Sigismund och hans afkomma; Kristina skulle under Wladislaws lifstid försörjas med ett hertigdöme och sedermera, så länge hon lefde, regera Sverige; efter bådas död skulle det stå Sveriges ständer fritt att välja, hvilken de ville till konung, då Wladislaws syskons anspråk borde annuleras. Polska kronan borde få tillbaka alla svenskarnes eröfringar i Livland och Preussen med undantag af Pernaus hamn; Sverige skulle återbetala, hvad det med orätt tillägnat sig genom för höga tullar och alla fordringar på krigsskadeersättning nedläggas. På följande villkor skulle Wladislaw kunna afstå från sin ratt till Sveriges krona: Efter Kristinas död skulle Sveriges ständer välja antingen den nuvarande polske konungen eller någon af hans efterkommande till konung; under sin lifstid skulle han besitta Livland och Estland, lofva att sända sin son vid 7 års ålder till Sverige att uppfostras i den evangeliska läran etc.[1].

Med detta orimliga förslag kan det af Douglas framställda värdigt sättas i jämbredd. Han sökte i ett längre aktstycke visa, att svenskarne betett sig högst orättfärdigt mot Sigismund genom att först afsätta honom och sedan förfölja honom med krig samt ökat sitt skuldregister genom sina höga tullar. Fred skulle man nu söka åstadkomma med iakttagande af konungens i Polen ära och reputation, och om så behöfdes, skulle de medlande makterna med vapnens hjälp tvinga den part, som visade obillighet i sina anspråk. Att det blefve Sverige, som komme att utsättas för eventualiteten af ett krig med sina medlare, följer af sig själft vid genomläsningen af de »billiga conditioner», på hvilka Douglas ville grunda freden. Kristina skulle visserligen få regera i Sverige under hela sin lifstid, så vida efter hennes död kronan genom arf finge öfvergå på *det* af hennes möjligen blifvande barn, som trädt i äktenskap med någon Wladislaws ättling; konung Wladislaws bröder skulle tillerkännas satisfaktion för afstådd arfsrätt; drottning Kristina icke utan Wladislaws och kurfurstens af Brandenburg samtycke träda i äktenskap, och för svårigheters undvikande borde konungens bror Johan Kasimir bli hennes make. Med afseende på polska kronans godtgörelse äro villkoren ungefär lika som i de kurfurstliges förslag[2].

Större hänsyn till Sveriges rättmätiga intresse hafva General-

[1] Aitzema I, s. 131 f.
[2] Aitzema I, s. 134 f.

staternas sändebud tagit. De ansågo billigt, att Wladislaw afstode från alla sina anspråk på Sveriges krona, och att Kristina och hennes efterkommande finge inneha tronen i okvald besittning, men för att icke göra afsägelsen så anstötlig för polske konungen borde uttryckligen stipuleras, att efter Kristinas och hennes efterkommandes död vore bland andra potentater äfven Wladislaw och hans ättlingar valbara till svenska tronen; Livland och Preussen borde rättvisligen återställas af svenskarne[1]. Om tullen nämnde de icke ett ord.

Från d'Avaux' sida framställdes intet eget förslag. Han nöjde sig med att anmärka, att han icke kommit för att undersöka, ännu mindre afgöra, hvilkendera parten hade rätt eller orätt, men på hvad sätt tvisterna bäst kunde biläggas. Och då ingen utsikt fanns, att Wladislaw utan ersättning skulle uppgifva sina svenska anspråk, och att svenskarne skulle antaga honom till konung, så måste man afstå från hoppet att kunna åstadkomma en verklig fred och rikta sin sträfvan på ett långvarigt stillestånd. Icke desto mindre kunde vara lämpligt att till en början enas om några fredsvillkor, och han ville ansluta sig till dem, som holländarne förordat[2].

Efter en längre debatt stannade medlarne vid dessas förslag med någon modifiering. De skulle muntligen föreslå parternas kommissarier, att en evig fred borde ingås på de villkor, att Wladislaw för sig och sina syskon afstode från all rätt till Sverige, så länge Kristina eller hennes ättlingar innehade dess tron, men efter deras död skulle polska vasagrenen återinträda i sina rättigheter — detta mot återbekommande af alla Sveriges eröfringar från Polen[2].

På tredje sammankomsten i Stuhmsdorf den $\frac{20}{30}$ maj framlades dessa villkor för parterna. Som det var att vänta, klagade båda öfver, att de voro till förmån för motparten. Svenskarne fordrade, att Wladislaw utan alla villkor skulle resignera. Därpå voro de böjda att tala om restitution; ty så länge han vidhöll sina anspråk, var han deras fiende, och till en sådan hade de icke något att återgifva. Utan att godkänna medlarnes villkor, begärde polackarne ett kategoriskt uttalande af svenskarne, hvad dessa voro benägna att återlämna. Deras begäran villfors sätillvida, att efter en ovillkorlig renunciation lofvade kommissarierna underhandla om Preussens återställande mot skälig penningeer-

[1] »*Cessante causa, quod cessare debeat effectus*». Aitzema 4, s. 133 f.
[2] Aitzema 4, s. 136.

sättning. För närmare reflektering öfver medlarnes förslag ansågo sig polackarne behöfva betänketid på ett par dagar. Därefter skulle de gifva sina fordringar tillkänna. Först då svenskarne af medlarne fått försäkringar, att polackarne skulle gifva resolution äfven på deras förslag, gäfvo de sitt bifall till denna betänketid [1].

Den varade endast till den $\frac{22 \text{ maj}}{1 \text{ juni}}$. Då d'Avaux och holländarne denna dag hos de polska kommissarierna efterhörde deras fordringar, fingo de det beskedet, att Livlands och Preussens återställande såsom angående endast polska republiken omöjligen kunde utgöra någon ersättning för polske konungens nedläggande af hans svenska anspråk, utan måste antingen medlarne eller motparten framställa ett annat förslag till hans godtgörelse härför.

Medvetna om omöjligheten att af svenskarne erhålla något nytt fredsförslag, funno medlarne bäst att själfva uppsätta ett sådant. Det gick ut därpå, att alla de svenska riksdagsbeslut, som utestängde Sigismund och hans efterkommande från Sveriges tron skulle upphäfvas, så att deras val till densamma stode öppet för Sveriges ständer; att Livland i enlighet med polske konungens och republikens öfverenskommelse gåfves som godtgörelse åt Wladislaw och hans bröder; att ingendera af de båda rikenas nuvarande regenter gifte sig med den andres fiende; att Wladislaws blifvande barn å ena sidan och Kristinas å den andra trädde i äktenskap med hvarandra och att rikena slöte förbund mot hvarandras fiender.

Förslaget rönte ett helt olika mottagande af de båda parterna. Utan någon vidare debatt däröfver begärde polackarne uppskof med svarets gifvande; svenskarne stodo orubbligt fast vid sin förra resolution och kunde trots de ifrigaste öfvertalningsförsök icke förmås att gifva löfte om att infinna sig till ett nytt möte [2]. Först sedan de engelska och nederländska sändebuden följande dag kommit till dem i deras kvarter i Jonasdorf och fortsatt med sina öfvertalningsförsök, gåfvo de med sig, och den 5:te sammankomsten kom så till stånd den $\frac{25 \text{ maj}}{4 \text{ juni}}$ [3].

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{20}{30}$ maj. Aitzema 4, s. 139 ff. Pufendorf s. 229 f., § 132: Super legibus pacis frustra disceptatur.

[2] *RA.* Polonica: Svenska prot. d. $\frac{22 \text{ maj}}{1 \text{ juni}}$. Aitzema 4, s. 143 f.

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. 23 maj. Aitzema 4, s. 145.

Medlarne ställde nu det målet för sig att söka bringa dels svenskarne att gå in på det framställda medlingsförslaget, dels polackarne till att framställa sina villkor. Douglas och de kurfurstlige utförde missionen hos svenskarne; de öfriga medlarne hos motparten. Svenskarne gåfvo bestämdt afslag. Af polackarne lyckades nu medlarne ändtligen erhålla ett uttalande om deras fordringar, men det afgafs helt och hållet privatim och först sedan medlarne lofvat att ej yppa det för svenskarne. Om Wladislaw afsade sig sina arfsanspråk,' ansågo de icke mer än billigt, att svenskarne efter afsägelsen valde honom till sin konung, och att han under sin vistelse i Polen genom Johan Kasimir såsom ståthållare regerade Sverige. Åt Johan Kasimir och hans syster skulle Finland och Ingermanland gifvas som ersättning. Åt polackarne skulle »restitueras» icke blott Livland och Preussen utan äfven Estland; för släktskapens skull ville Wladislaw åtaga sig Kristinas försörjning och uppfostran.

Det är ej att undra på, om medlarne häpnade inför dylika anspråk[1]. Som de insågo, att man icke skulle komma till något resultat, om icke svenskarne kunde bringas att släppa efter något på sina fordringar, beslöto de att framställa en begäran därom för att, om svenska kommissarierna gingo in härpå, föreslå polackarne att äfvenledes göra några afprutningar.

d'Avaux och holländarne meddelade så svenskarne, att polackarne förklarat sig beredda till renunciationen, men de villkor, de fästade därvid, voro oantagliga, och de anhöllo, att svenskarne måtte afstå äfven Livland såsom ersättning för Wladislaws renunciation. Men häremot invändes, att Wladislaw icke ägde någon rätt till svenska kronan och således utan ersättning hade att bortlägga den för honom värdelösa svenska titeln, och på Livland finge polackarne aldrig göra sig några förhoppningar, då Sverige med större skäl än polackarne kunde åberopa sig på *jus belli* till detsamma. Kommissarierna sade sig en gång för alla hafva förklarat, huru långt i eftergifter de kunde gå.

Mötet gaf så intet annat resultat, än att det visade medlarne

[1] »Ut verum fatear», säger Ogerius, »dum hæc Poloni serio ac distincte explicabant, interdum meas me aures fallere, interdum me somniare mihi videbar, cum illos tam procul a mente Suecorum atque ab illis, quæ nobis sperare fecerant, recedere videbam.»

parternas diametralt motsatta fordringar. Nästa sammankomst bestämdes till den $\frac{29 \text{ maj}}{8 \text{ juni}}$ [1].

Hvad som under mellantiden åtgjorts för att göra polackarne medgörligare är obekant. Af d'Avaux' framställning inför svenska kommissarierna den $\frac{28 \text{ maj}}{7 \text{ juni}}$ synas de öfriga medlarne haft tanke endast på svenskarnes tvingande till eftergifter. d'Avaux meddelade detta, icke som medlare utan som »Hennes svenska M:ts och svenska kronans tjänare». Alla de andra medlarne hade han funnit stämda mot svenskarne, och engelske legaten hade t. o. m. framkastat möjligheten af sin herres militära hjälp åt polackarne, om svenskarne icke gåfve efter. De kurfurstlige voro af samma sinnelag, och af förtrytelse öfver tullarne stodo äfven holländarne på deras sida. Alla de andra voro ense om, att för en total resignation borde gifvas en total restitution.

Han anförde äfven ur minnet ett bref, som Wladislaw i dagarne erhållit från kejsaren. Det uppmanade konungen att vara ståndaktig. Något bättre tillfälle att hämnas svenskarnes mot hans fader begångna oförrätter än nu skulle aldrig vinnas. Segraren öfver moskoviter och turkar skulle lätt bli herre öfver svenskarne, som nu uttömt sina krafter och styrdes af en inom sig oenig förmyndareregering och ej längre kunde få understöd af Frankrike, som hade fullt upp att göra med sitt eget försvar. Det vore billigt, att polske konungen för den hjälp i folk och penningar, som kejsaren under förra kriget lämnade Sigismund, nu lika mycket behjärtade kejsarens sak.

Under sammankomsten gaf d'Avaux äfven tillkänna, att han genom samtal med riksdrotsen och den öfriga regeringen i Sverige hade sig bekant, att Sverige aldrig skulle afstå Liviand och att polske konungens afsägelse skulle vara ovillkorlig och fullständig, samt t. o. m. kände regeringens *arcana imperii* om villkoren för ett stillestånd: att börja med kunde det beviljas på 100 år, men gradvis finge kommissarierna gå ned till 25 och mot ett så långvarigt stillestånd såväl Preussen som tullarne

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{25 \text{ maj}}{4 \text{ juni}}$. Pufendorf s. 230 § 132. Ogerius s. 279 ff. Aitzema 4, s. 150. Denna aktsamling har s. 151—152 en störande lapsus. Ett gesandternas bref t. de högmögende har nämligen influtit, och därigenom ha samma saker kommit att meddelas två ggr. Jfr Holl. journ. i *RA.* blad 94 ff.

återgifvas. Detta skulle kommissarierna fått i instruktion med skrifvelsen som Gustaf Oxenstierna medförde[1].

Så alldeles med sanningen öfverensstämmande var icke allt detta. Så långt som till 25 års stillestånd, hade rådet aldrig tänkt att gå, och vid denna tidpunkt var kommissariernas ultimatum i tidsfrågan 50 år. Likaså kan man tryggt säga, att d'Avaux for med osanning, då han påstod, att Axel Oxenstiernas bror visat honom något särskildt fortroende[2], eller att regeringen samfäldt gjordt dylika uttalanden inför honom. Men det fanns dock så mycken sanning i hans ord, att kommissarierna måste tro, att han verkligen skaffat sig kännedom på den vägen och därvid fått veta t. o. m. mera, än de själfva visste. Allt var af d'Avaux naturligtvis anlagdt på att vinna auktoritet, locka af kommissarierna deras ultimatum, för att fredsverket skulle så mycket fortare skrida framåt.

Denna gång inskränkte de sig dock till att helt kort svara, att de hade i befallning att traktera om ett 70 à 80 års stillestånd samt i allmänhet rätta sig efter ställningen i Tyskland[3].

På den sjätte sammankomsten den $\frac{29 \text{ maj}}{8 \text{ juni}}$ upptogs intet af parternas förslag af medlarne. De gingo nu helt rakt på sak och preciserade sitt förslag till parterna i dessa två frågor: 1) Huruvida polske konungen kunde förmås till fullständig afsägelse af sina svenska anspråk, om svenskarne ginge in på ett ovillkorligt återställande af Livland och Preussen; 2) huruvida svenskarne efter en sålunda gjord afsägelse kunde medgifva de båda provinsernas ovillkorliga återställande. Den första frågan var naturligtvis för polackarne, den andra för svenskarne.

På båda sidorna möttes de af ett bestämdt afslag. Lika litet som svenskarne nu hade någon instruktion att afstå Livland, lika litet kunde de, såsom medlarne hemställde, skrifva hem och af ständerna begära en sådan instruktion, då dels stilleståndet skulle utlöpa i afvaktan på svaret, dels detta helt visst skulle bli nekande. Inte heller för penningar ville de lämna Livland ifrån sig.

Polackarne förklarade sig för sitt samvetes skull icke kunna

[1] Se ofvan s. 121 not 1.

[2] I Sverige utpekades den gamle riksamiralen Carl Gyllenhjelm som den där varit för lösmundt mot d'Avaux. Under rådssammanträde d. 27 okt. 1635 ar han sökt kasta all skuld härivdlag från sig. (Rådsprot. 1635: s. 230 f.)

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{28 \text{ maj}}{7 \text{ juni}}$.

uppmana sin konung att utan ersättning uppgifva rätten till sitt arfrike. Och då icke ens polska ständerna för omöjligheten att i en dylik fråga erhålla majoritet kunde disponera öfver Livland, kunde kommissarierna så mycket mindre reflektera öfver medlarnes under sammanträdet framställda förslag att gifva Wladislaw satisfaktion i Livland för hans afstådda rättigheter till Sverige.

Sedan parterna fått del af hvarandras svar, fälldes å ömse sidor skarpa yttranden, som icke bådade godt för en fredlig uppgörelse. Svenskarne hotade med att draga hela sin tyska här in i Preussen, och polackarne läto höra, att de aldrig haft bättre tillfälle till krig och varit bättre rustade än nu.

Tiden var nu inne för medlarne att väcka på tal en förlängning af stilleståndet. Men parternas svar ställde sig genast lika oförenligt mot hvarandra som alltid; från svensk sida: intet stillestånd med återställande af någon eröfring; från polsk: stillestånd först efter Preussens och Livlands restitution.

Då emellertid det löpande stilleståndet närmade sig sitt slut och underhandlingarna ett par veckor måste afbrytas, därför att Frankrikes och Generalstaternas sändebud i enlighet med sin instruktion måste aflägga ett besök hos konungen, som i dagarne skulle komma till Thorn, blef det medlarnes uppgift att söka åvägabringa någon tids vapenhvila, för att underhandlingarna måtte föras till slut, ostörda af alla vapenskiften. Saken upptogs redan på denna sammankomst men endast inledningsvis. Bestämdt afvisande ställde sig parterna icke mot förslaget.

Före sammankomstens upplösning underrättade polske kommissarierna medlarne, att bref från Wladislaw anländt, hvilket gaf vid handen, att han på säkra och redliga villkor skulle kunna renunciera[1].

Medlarnes tid blef så under de närmaste dagarne upptagen med att undersöka utsikterna för en fred med anledning af detta meddelande, sondera parternas ställning till frågan om stilleståndets prolongation och dessutom utverka en vapenhvila. Det sistnämnda blef under närvarande förhållanden för dem samtlige hufvudintresset.

Af det kungliga brefvet framgick, att Wladislaw verkligen låtit beveka sig att taga ett steg af tillmötesgående i renunciationsfrågan. På grundvalen af de af medlarne först föreslagna

[1] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{29 \text{ maj}}{8 \text{ juni}}$. Aitzema 4, s. 153—155.

villkoren[1] med utfyllning i vissa punkter, var han villig till en verklig renunciation. Men hvari denna utfyllning skulle bestå, hade han icke själf angifvit utan öfverlåtit åt medlarne att uttänka. Häremot invändes genast från medlaresidan, att, så länge konungen fasthöll vid Livlands återställande, funnes ringa förhoppning att af svenskarne utverka en fred och hemställde, om icke tiden vore inne att tänka på medel för åstadkommande af ett långvarigt stillestånd. Polackarne gåfvo nu intet annat svar härpå än att framhålla lämpligheten af, att hela fredsfrågan dryftades af medlarne inför konungen själf vid deras stundande besök hos honom i Thorn. Beträffande den föreslagna vapenhvilan ställde polackarne den till medlarnes eget omprövande[2].

Ehuru de polska kommissarierna icke yppat de närmare villkoren för konungens bifall till renunciationen, trodde sig dock d'Avaux ha skäl att förmoda, att ett hufvudvillkor härför vore, att svenskarne upphäfde de riksdagsbeslut, hvarigenom konungen och hans efterkommande höllos i vanrykte, och anhöll därför, att svenska kommissarierna ville genom en skrifvelse till svenska regeringen taga initiativet till deras upphäfvande. Detta afböjdes såsom stridande mot svenska ständernas värdighet, enär det vore att indirekt gifva ett erkännande af dekretens orättvisa. Då sedan talet föll på ett stillestånd, sade kommissarierna, att för ett sådant måste Wladislaw suspendera sina rättsanspråk på Sverige, och tiden skulle bli 50 år[3].

Därefter uppsköto medlarne allt ordande om dessa saker med svenskarne, tills besöket i Thorn var öfver.

Till en början gjorde svenska kommissarierna äfven svårigheter att bevilja vapenhvilan, men gåfvo efter hand med sig och samtyckte till en sådan på 14 dagar. Det ansågs dock af alla medlarne utom den engelske[4], som fann prolongationen af stilleståndet onödig, vara för kort tid. De ville ha stilleståndet utsträckt till den 1 aug. n. st., d. v. s. 3 veckors förlängning och genomdrefvo till sist sin önskan[5].

---

[1] Se ofvan s. 139.

[2] Aitzema 4, s. 156, d. $\frac{11}{21}$ juni; s. 159, d. $\frac{6}{16}$ juni. Ogerius s. 288 d. $\frac{6}{16}$ juni.

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{4}{14}$ juni.

[4] Han ursäktade sitt uteblifvande från en gemensam sammankomst i Marienburg af medlarne den $\frac{10}{20}$ juni därmed, att han aldrig rört sin hand till stilleståndets förlängning och att under tiden kanske krigsskepp från England skulle komma. (Tyska prot. d. $\frac{10}{20}$ juni.)

[5] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{4}{14}$, $\frac{7}{17}$, $\frac{9}{19}$, $\frac{10}{20}$, $\frac{12}{22}$ juni. Holl. journ. $\frac{7}{17}$, $\frac{8}{18}$, $\frac{10}{20}$, $\frac{12}{22}$ juni. Svenskarnes uppgifna skäl mot en förlängning voro, att

Så hade mer än en månad förflutit efter de egentliga freds-underhandlingarnas upptagande, utan att man kommit till annat resultat än en prolongation af stilleståndet på 3 veckor. Huru underhandlingen komme att aflöpa, sväfvade ännu helt och hallet i luften. Svenska kommissarierna hade förut haft godt hopp om medgörlighet på polska sidan, sedan fullmaktsfrågan var utagerad. De stodo nu helt förvånade inför denna halsstarrighet. De sökte olika förklaringar därtill. Antingen hade polackarne från början bestämt sig för krig och endast sökt tidsvinning till fullbordande af sina rustningar, eller hade de verkligen önskat freden men på senare tiden af Sveriges motgångar i Tyskland, Sachsens nesliga fred med kejsaren och den senares till krig uppmanande skrifvelse till konungen eggats till en krigisk stämning. Eller också hade d'Avaux gifvit dem en vink om att ett 50-års stillestånd med Preussens återställande ingick i instruktionen för kommissarierna och det var därför de lade hinder i vägen för en varaktigare uppgörelse[1]. Under det svenska kommissarierna utan omsvep angifvit konturerna af de svenska fredsvillkoren och för konungens renunciation ställt Preussens afträdande i utsikt, hade de från polackarne icke fått något ordentligt besked om deras villkor. Måhända hade polackarne kunnat drifvas till ett mera kategoriskt uttalande, om icke motparten så utan omsvep hade yttrat sig om en eventuell restitution af Preussen[2].

Regeringen därhemma och ännu mer kanslern hyste den tron, och de förebrådde kommissarierna att icke hafva handlat med tillräcklig klokhet, då de utan att följa vissa grader hade gått till sitt ultimatum och gifvit motsidan förhoppning på Preussen. Något skarpare klander uttalar dock icke regeringen och

polackarne därigenom ville vinna tid, och att svenska hären, som väntades, skulle onödigt länge och med stora kostnader underhållas. Men i själfva verket voro de mycket belåtna med förslaget: ty vapenhvilan skulle bli Sverige till afsevärd nytta. Svenskarne voro ännu icke i krigsdugligt skick, och det kunde sättas i fråga, om särskildt artilleriet under de veckor, som återstodo till den $\frac{1}{11}$ juli, skulle bli färdigt och vederbörligen placeradt. Dessutom var det ovisst, om riksmarsken före denna dag skulle vara tillstädes med arméen. Licenterna skulle under tiden upptagas i oförändradt skick och bli till underhåll för krigsfolket. (*RA.* Polonica. Commis. v. underh. i Preussen bref t. K. M:t o. rikscancelleren: Bref t. K. M:t d. 8 och 18 juni.)

[1] *RA.* Polonica: Commiss:s v. underh. i Preussen bref t. K. M:t och rikscancelleren 1634—1635: Brefvet t. K. M:t d. 30 maj.

[2] Se ofvan sid. 139 f.

i förstone icke heller kanslern. Men då han efterhand erhöll kännedom om, huru väl d'Avaux under vistelsen i Sverige skaffat sig upplysningar om Sveriges planer och huru fintligt han sedan begagnat sig häraf på underhandlingsorten samt om den flathet kommissarierna visade inför d'Avaux' meddelanden, brusade han upp och skref en ljungande straffpredikan öfver dem för deras sätt att tillvarataga sitt lands intressen, då de så utan alla öfvergångar talat om Preussens restitution. Förebråelserna voro dock icke riktade endast mot kommissarierna utan äfven mot rådet i Sverige, försåvidt det icke dragit försorg om tystlåtenhet med sina polska planer[1].

Häremot må ställas kommissariernas försvar af sitt handlingssätt. De tillbakavisa klandret att brådstörtadt ha gifvit löfte om Preussens återställande med att hänvisa till de föregående långvariga förhandlingarna om renunciationen i samband med fullmaktstvisterna. Att de sedan ställde Preussens restitution i utsikt berodde därpå, att de ville föra fredsverket framåt, innan stilleståndet utgick och detta vore det närmast liggande medlet att få polackarne att yttra sig om de villkor, på hvilka konungen skulle renunciera. Brandenburgska och engelska sändebuden hade nämligen gifvit svenska kommissarierna upprepade försäkringar, att renunciation på vissa villkor komme att ske. Af kommissarierna hade renunciationen och restitutionen ställts alldeles oberoende af hvarandra. Den förra fordrades utan alla villkor. För att polackarne skulle erhålla tillbaka Preussen återigen, fordrade kommissarierna en viss ersättning i penningar, hvilken de kunde sätta huru högt som helst och i och med detsamma göra anbudet af Preussen utan all betydelse. De åberopade också sin instruktion som stöd för sitt åtgörande. Med detta hade de därtill den afsikten att göra sig medlarne mer bevågne, då alla utom fransmannen hade intresse af Preussens restitution, och de ansågo, att denna afsikt i viss mån för-

[1] *RA.* Polonica. K. M:ts instr. för o. bref t. commiss. i Preussen 1634—1635: Regeringens bref d. 11 juni. *RA.* Rikskansleren Axel Oxenstiernas concepter m. m. 1635: Hans bref t. kommissarierna fr. Hamburg d. 19 juni och fr. Magdeburg d. 11 juli. *RA.* Polonica. »Handl. ang. underhandl. i Preussen 1634—1635» bland där befintliga »Åtskilliga personers bref till kommissarierna»: A. O. t. J. de le Gardie, Magdeburg d. 11 juli. Odhners framställning af denna sak anf. arb. s. 51 f. är icke fullt korrekt; ty kanslern kunde naturligtvis icke vid denna tid ha fått någon underrättelse om att kommissarierna öfverskridit sin instruktion och beviljat ett 26-årigt stillestånd. Den frågan var ännu icke ens väckt på underhandlingsorten.

verkligats. Slutligen framhöllo de, huru svår deras ställning blifvit, då d'Avaux, redan innan restitutionsfrågan upptogs till behandling, bland »de andre» med bestämdhet förklarat, att svenskarne komme att återställa Preussen. Långt ifrån att erkänna, att de för tidigt gjort anbudet, antyda kommissarierna, att det kommit för sent. Om polska kommissarierna redan i vintras, då de reste till riksdagen haft en vink om detsamma, skulle ständerna utan svårighet uppsatt fredsvillkor. Då var Pirnafreden icke ratificerad, Sveriges ställning i Tyskland var bättre och inga utgifter till krigsoperationer mot Sverige hade då af polackarne blifvit använda [1].

* * *

Medan fredsunderhandlingarna pågingo, hade emellertid Altmarksfördraget och dess sedermera genom fördraget i Fischhausen och Gustaf Adolfs och kurfurstens reverser närmare fastställda bestämmelser om de sekvestrerade orternas utbyte blifvit fullgjorda. Under maj månad hade Wrangel och Nicodemi med markgrefven träffat de nödiga öfverenskommelserna härom [2]. Danziger Haupt lämnades till svenskarne den $\frac{1}{11}$ juni och en vecka senare återställdes Fischhausen och Lochstedt till kurfursten. Marienburg och Stuhm kommo i svenskarnes händer den $\frac{12}{22}$. Memel skulle ha lämnats den $\frac{20}{30}$ [3] men behölls t. v. Man ville utverka en försäkran af kurfursten och Königsberg, huruvida de ämnade bli neutrala eller ej, och om svaret härpå utföll nekande, var det meningen att icke återställa Memel [4]. En sådan föresats var det dock omöjligt att genomdrifva, och det ansågs därför bäst att fullgöra fördragsvillkoren äfven härutinnan. Då de la Gardie kommit öfver med arméen, lät han svenska besättningen i staden lämna densamma [5].

Innan arméens hufvudstyrka anlände, hade ett häst- och två fotregementen, som skickats öfver Kalmar och Norrköping,

[1] *RA.* Polonica. Commiss:s vid underh. i Preussen bref t. K. M:t o. rikscanc. 1634—1635: Brefvet t. A. O., början af juli, som svar på hans bref af d. 19 juni.

[2] *RA.* Polonica. Svenska prot. d. 4 maj.

[3] *RA.* Polonica. Commiss:s vid underh. i Preussen bref t. K. M:t o. rikscanc.: Brefvet t. K. M:t d. 27 maj.

[4] *RA.* Polonica. K. M:ts instr. f. o. bref t. commiss. vid underh. i Preussen 1634—1635: Regeringens bref d. 11 juni.

[5] Kommissariernas i not 1 anförda bref t. A. O.

blifvit landsatta i början af juni [1]. Den $\frac{21 \text{ juni}}{1 \text{ juli}}$ satte marsken från Dalarö kurs på Preussen, gynnad af stark nordanvind. Flottan gick upp till mer än 30 örlogsskepp, och utgjordes dessutom af fraktskepp. Härmed öfverfördes 8 à 9 tusen man utmärkt folk till häst och fot [2]. Redan den 23, således efter endast två dagars segling, lopp flottan in i Pillaus hamn [3].

Med stor tillfredsställelse mottog marsken vid sin ankomst underrättelsen om vapenhvilan. Ty han möttes af den största brist, som det kräfde tid att fylla. De preussiska garnisonerna voro utblottade på medel och de, som den 1 juli skulle ha utgått till täckande af fältherrens behof, uteblefvo antingen helt och hållet eller kommo för sent. Till licenterna måste han under sådana förhållanden sätta sitt hopp. Men som Spiringarne fått någon vink, att Preussen skulle återställas, gjorde de svårigheter att bispringa honom med dem [4]. Erik Larsson ville ej lämna några penningar, förrän de 2,000 skeppunden koppar levererades i Holland, och marsken kunde hvarken på Holland eller annorstädes draga några växlar [5]. På grund af denna medellöshet måste marsken tillråda, att af de tre till Preussen från Tyskland beordrade regementena kavalleriregementet t. v. åtminstone endast avancerade mot polska gränsen och blott de två fotregementena förlades till Preussen med det första. Därtill var en god del af det i Preussen förut befintliga krigsfolket icke att lita på, då det utgjordes af infödda preussare, som förmodligen komme att desertera i händelse af krig [6]. Sveriges viktigaste fästning, Pillau, var långt ifrån i försvarsdugligt skick trots den stora kostnad och det myckna arbete, som nedlagts på dess nybyggande [7]. Icke heller skulle väl riksmarsken, om det kommit till krig, med nödig kraft kunnat leda detsamma.

[1] A. O:s s. o. b. II, 3 s. 362: Drotsen t. kanslern, Sthlm d. 11 juni 1635. Hoppe s. 507.

[2] A. O:s s. o. b. II, 3 s. 366: Drotsen t. kanslern, Sthlm d. 26 juni 1635.

[3] Kommissariernas s. 148 not. 1 anf. bref.

[4] A. O:s s. o. b. II, 5 s. 551 f.: Marsken t. kanslern, Elbing d. 1 juli 1635. *RA.* Polonica. Kommissarierna t. K. M:t, Elbing d. 18 juni.

[5] H. S. H. 35 s. 90 f. Regeringen t. A. O. d. 1 aug. 1635.

[6] Se det i not 4 anf. brefvet.

[7] I Herman Wrangels korrespondens med Ax. Oxenstierna 1634 förekommer oupphörligt klagan öfver långsamheten med Pillaus befästande och de missöden med ras, brist på hästar och material, som lade hinder för ett raskt arbete. (A. O:s s. o. br. II, 9 s. 252, 253, 258 ff., 260 ff., 265 ff., jämte noten, 270 ff., 275 ff., 281 f., 284 f., 289; jfr A. O:s s. o. b. II, 5 s. 557.)

Han träffades nämligen strax efter öfverkomsten af en ögonsjuka, som tvang honom att hålla sig inomhus. Herman Wrangel hade sannolikt kommit att taga den aktiva ledningen om hand i Preussen, ehuru han blifvit kommenderad som general till Livland. Denna order efterkom han i alla fall icke, då han ansåg sig mera behöflig, där han var. Livland blef så i saknad af en dugande och påpasslig krigsledning. Som emellertid de trupper, som bestämts till dess försvar icke i tid hunnit sammanbringas, torde Wrangel lika litet som de högre officerare, som redan voro där, kunnat hindra de ströftåg, som Radziwill företog i provinsen vid stilleståndets utgång och innan han fått kännedom om dess prolongation [1].

Att betydelsen af krigshärens ankomst på grund af den förefintliga bristen i väsentlig grad minskades, ligger i öppen dag. Icke dess mindre var det naturligtvis en ovärderlig fördel för de svenska underhandlingarna, att den nu fanns på förhandlingsorten. Svenska kommissarierna hade därigenom ändtligen satts i tillfälle att gifva nödig kraft åt sitt uppträdande. Per Brahe ansåg också, att en helt ny underhandling nu skulle börja [2].

Men å andra sidan hade krigsutsikterna nu blifvit mycket större. Ty äfven polackarne hade dragit sina stridskrafter upp mot Preussen. Koniecpolsky stod här i spetsen för dem, medan Radziwill skulle leda operationerna mot Livland. Polackarne lade tydligt i dagen sin afsikt att från Königsberg, som företagit ganska omfattande rustningar, göra ett anfall mot Pillau. Men ännu var icke allt deras folk samladt, och de värfvade trupper, som tjänstgjort mot Ryssland och Turkiet, hade icke lust att tjänstgöra mot svenskarne, förrän de erhållit sold för sina föregående fälttåg och nu värfvades på nytt. Polska ständerna hade, som ofvan nämnts, varit försiktiga med sina krigsbevillningar, och därför torde penningetillgången på polska sidan icke varit så synnerligen mycket bättre än på den svenska [3]. Det hindrade dock icke, att polackarne förde ett högt språk och företogo sig ett och annat, som tydde på krigiska afsikter [4]. Att döma af

[1] A. O:s s. o. b. II, 5 s. 556: Marsken t. kanslern, Elbing d. 9 juli. A. O:s s. o. b. II, 9 s. 294 f.: Wrangel t. A. O., Elbing d. 15 sept. 1635. Pufendorf s. 231 § 134.

[2] A. O:s s. o. b. II, 3 s. 491: Per Brahe t. A. O., Elbing d. 1 juli 1635.

[3] Hoppe s. 510, 513 f. Lengnich VI s. 43.

[4] A. O:s s. o. b. II, 5 s. 557: Marsken t. kanslern d. 10 juli 1635. A. O:s s. o. b. II, 3 s. 491, 492: Per Brahe t. A. O., Elbing d. 1 och 13 juli 1635. Den 30 juni 1635 är ett i Thorn i Wladislaws namn tryckt plakat till

de båda parternas yttre uppträdande, liknade det sig mer till krig än till fred. Medlarne hade här en synnerligen maktpåliggande uppgift.

* * *

Mycket berodde nu därpå, huru de skötte sitt medlarskap under besöket hos konungen i Thorn. Det lider intet tvifvel, att d'Avaux äfven här varit den driftigaste. Tyvärr äro vi dock nästan helt och hållet i saknad af underrättelser om hans verksamhet i Thorn. Vi äro hänvisade till det obetydliga, som svenska protokollet efter d'Avaux' upplysningar kan meddela. Bättre underrättade äro vi om holländarnes åtgöranden.

Sveriges folk dagtecknadt. Han vädjar häri till dess rättskänsla, i det han frågar, om det varit rättvist att i strid mot Västerås arfförening och Gustaf I:s testamente utesluta honom från svenska tronen, då han aldrig tillfogat Sverige något ondt och då han icke kunnat efterkomma svenska städernas 1599 uttalade fordran om hans uppfostran i Sverige i lutherska läran, enär han då var ett barn och stod under sin faders lydnad. Till straff därför, att de af Karl IX och Gustaf Adolf låtit förleda sig till denna rättskränkning, hade de nu en lång följd af år hemsökts af krig och pest och tyngts af alla slags pålagor. Om de nu såsom trogna undersåtar i lydnad fogade sig under Wladislaws spira, skulle de okränkt få njuta den augsburgiska bekännelsens utöfning, full amnesti beviljas för det förgångna och befrias från alla dessa nya och tyngande pålagor, freden skulle återställas med kejsaren, fred komma att råda med Polen och andra grannar och »fröken» Kristina och hertig Karls släkt behandlas lika väl som hans egna syskon. Men om de icke frivilligt fogade sig under honom, skulle han sälla sig till Sveriges fiender och till lands och vatten bekriga dem.

Plakatet trycktes på svenska, finska, tyska och latin. Till Sverige skickades en mängd exemplar däraf öfver Tyskland och Danmark och därifrån till svenska gränstrakterna genom Hans Pålsson, en f. d. svensk kammarfiskal, som gått i Wladislaws tjänst. Ståthållarne voro dock på sin vakt och lyckades uppsnappa de flesta. Regeringen offentliggjorde ånyo stadgan om dödsstraff för den, som hade med dylika skrifter att skaffa. Och för Sveriges tysktalande undersåtar lät riksmarsken af samma anledning från Elbing utfärda en varning med kungörelse om samma stadgas innehåll. Svenska kommissarierna inlade protest mot Wladislaws plakat inför de kurfurstlige och engelske medlarne. De förra ursäktade saken därmed, att plakatet tillkommit med hänsyn till ett eventuellt krig och att väl dess tryckning men ej dess publicering skett med konungens vetskap och samtycke. Äfvenså hänvisade de till Roussels exempel. (Kungl. Bibl:s handlingar V, s. 50; Theatrum europæum 3, s. 505; Pufendorf s. 231 § 134; Rådsprot. 1635 s. 134, 157—159, 175, 182, 327; Hoppe s. 511, s. 703; bilaga n:r 56 f.; A. O:s s. o. b. II, 3 s. 371, 378; *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{6}{16}$ juli.)

Det framgår af deras protokoll, att tiden förutom af artighetsvisiter upptagits med ett ganska flitigt dryftande af villkoren för freds ingående mellan Polen och Sverige och om giftermålsprojektet mellan Wladislaw och prinsessan af Böhmen [1]. Något gemensamt uppträdande af medlarne inför konungen eller senatorerna tycks ej ha förekommit. Alla audienser ha hållits med hvarje lands representanter särskildt.

Den $\frac{16}{26}$ juni hade Generalstaternas sändebud ett längre samtal med konungen, och han yppade då sin afsikt att helt afstå sina svenska anspråk på det oeftergifliga villkoret, att alla mot Sigismund och hans familj fattade riksbeslut, som förklarade dem ovärdiga att regera i Sverige, skulle fullständigt annuleras och anses som döda [2].

Till detta uttalande har Wladislaw förmåtts genom påtryckning af de närvarande rikssenatorerna. Men han har icke velat gå därhän utan utsikt till en ersättning i land. Att döma af d'Avaux' yttrande inför svenska kommissarierna [3], måste just i punkten, om hvem som skulle lämna denna ersättning, en djupgående meningsskiljaktighet ha förefunnits mellan konungen och republikens fullmäktige.

Konungafamiljens rent dynastiska intressen hade under denna underhandling åter visat sig vara oförenliga med republikens. Den senares önskemål var att återförvärfva alla landafträdelser till Sverige och det helst utan krig. Men så länge konungen endast på villkor af landersättning af Sverige ville bekväma sig att nedlägga sina svenska anspråk, var hvarje fredlig uppgörelse med Sverige uppenbarligen en omöjlighet. Att tvinga konungen att afstå från sitt »arfrike» utan någon sådan ersättning ansågs emellertid som en obillighet och borde så mycket mindre komma i fråga efter de tvenne lyckliga krig, som han utfört. Det återstod alltså ingen annan utväg, än att

[1] Med detta projekt kombinerade Wladislaw den planen, att i framtiden drottning Kristina skulle gifta sig med någon af prinsessans bröder. Afsikten var tydligen att hålla utsikterna öppna för hans ätt att komma i besittning af svenska kronan. Han har varit mycket ifrig, att i det eventuella fredsfördraget med Sverige realiserandet af dessa planer på en närmare förbindelse mellan vasagrenarne skulle betryggas. Men han har härvid icke kunnat få de polska kommissarierna med sig. Till svenskarne blef förslaget aldrig framställdt. Generalstaternas sändebud ha förordat det inför senatorerna, ehuru ej med någon ifver. (*RA.* Polonica, Holl. journ. d. 1 juli; Aitzema 4, s. 166, 170.)

[2] Aitzema 4, s. 166.

[3] *RA.* Polonica: Tyska prot. d. $\frac{3}{13}$ juli.

republiken gåfve honom denna ersättning. Och naturligast syntes då frågan kunna lösas sålunda, att, om Livland kunde återförvärfvas, konungen härstädes på något sätt erhölle sin recompens. Sedan därigenom den viktiga punkten om konungens materiella ersättning utmönstrats ur villkoren för renunciationen och blifvit en sak mellan konungen och republiken och dessa villkors *sine qua non* inskränkt sig till fordran på upphäfvande af de konungens ära sårande svenska riksbesluten, ansågo republikens ombud utan tvifvel, att freden komme ett ganska stort steg närmare. I den riktningen har konungen också bearbetats.

Förslaget har icke varit honom angenämt. Skulle ersättningen gifvas af republiken, fruktade han utan tvifvel, att den komme att bli af chimär art. Ja fanns det ens någon säkerhet, att riksdagen skulle godkänna sina ombuds löfte? Helst såg han därför, att svenskarne gåfve ersättningen, och under de 5 audienser d'Avaux haft med honom, hade han lyckats afvinna konungen en försäkran, att han vore nöjd med halfva Livland, blott det lämnades till hans och hans arfvingars nytta och icke afträddes till republiken. Men han har fallit undan. Den $\frac{20}{30}$ juni delgaf storkansleren de holländska sändebuden, att republikens ombud med konungen blifvit ense därom, att både Preussen och Livland måste återställas. Det senare kunde under inga omständigheter släppas, då konungen endast mot löfte om recompens i denna provins förmåtts till afsägelsen [1].

Därmed hade såväl konungen som republiken bestämdt preciserat sina hufvudvillkor. För deras genomdrifvande voro de färdiga att kämpa med vapen.

På sistone har äfven frågan om ett stillestånd väckts på tal, och åtminstone från franskt och holländskt håll föreslogos 30 à 40 år såsom en lämplig tid därför, och d'Avaux hade därtill fogat förslaget att under tiden lämna Sverige i besittning af Livland. Detta fann dock konungen vara för lång tid. Han skulle aldrig lefva så länge, att han efter den tiden finge njuta några frukter af svenska kronan [2], och blefve Polen så länge utan Livlands besittning, hade konungen anmärkt, skulle det aldrig mer komma i dess händer; ty t. o. m. efter 20 år skulle polackarne, sin vana trogne, icke mer tänka på Livland [3].

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 29 och 30 juni.
[2] Aitzema 4, s. 170.
[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d'Avaux till sv. komm. d. $\frac{3}{13}$ juli.

Med den $\frac{29 \text{ juni}}{9 \text{ juli}}$ hafva underhandlingarna mellan medlarne och rikenas kommissarier åter begynt. Denna dag öfverlämnade polska kommissarierna till medlarne under ett möte i en by mellan Riesenberg och Marienwerder en skriftlig förteckning öfver sina fredsvillkor. De fyra första af dessa artiklar måste oförändrade antagas, de återstående sju ställdes till medlarnes moderation. Under 1 och 2 voro upptagna nyssnämnda villkor, som i Thorn meddelades af storkansleren; därtill kommo ytterligare såsom oeftergifliga fordringarna på framtida äktenskap inom svenska och polska vasagrenarne, satisfaktion åt Wladislaw eller hans familj från Sverige samt ett försvarsförbund mellan de båda rikena [1].

Generalstaternas sändebud gjorde häremot genast den anmärkningen, att då polackarne icke ville afstå Livland, vore så godt att omedelbart öfvergå till underhandlingar om stillestånd. Icke dess mindre gjorde de andra medlarne ännu några försök att bringa till stånd en fred genom att söka påverka svenskarne till någon eftergift beträffande Livland.

Då några af svenska kommissarierna den $\frac{2}{12}$ juli enligt förut träffad öfverenskommelse [2] anländt till Marienburg, träffade de där engelske legaten, som refererade förrättningen i Thorn och hufvudvillkoren i polska kommissariernas förslag. Till svar fick han veta, att efter svenska arméens ankomst, och då polackarne icke nöjt sig med anbudet af Preussen, kunde man vänta svårare villkor från svenska sidan. Det oaktadt frågade han, om de icke ville afstå blott en del af Livland, då han åtog sig att å deras vägnar underhandla därom med polackarne. Men förr sade sig grefve Brahe vilja skära öronen af sig än råda till, att ens en fotsbredd af Livland afträddes [3], och samma svar erhöll d'Avaux, då han dagen därpå framkom med ett dylikt förslag.

Såsom d'Avaux nu uppträdde inför svenska kommissarierna, har han icke gjort någon gång förut. Tydligen behärskades han af oro öfver de allt mörkare utsikterna för en fredlig biläggning af tvisterna. Krigets utbrott tycktes hänga som på ett hår. Och sedan Wladislaw lofvat alldeles bortlägga sina anspråk på Sveriges krona, ansåg d'Avaux skulden för ett freds-

[1] *R.A.* Polonica. Holl. journ. d. 9 juli.
[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 29 juni.
[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{2}{12}$ juli.

brott falla på svenskarne, som icke det ringaste gäfvo med sig i sin fordran på hela Livland. Han bad dem betänka, huru Sverige åsidosatte sin skyldighet mot Frankrike, om det för ett krig mot Polen droge sina trupper från Tyskland, såsom antydts. För Sveriges skull hade franske konungen blandat sig i det tyska kriget och utsatt icke blott sitt eget rike utan äfven sin krona för fara(!). Kastade sig nu svenskarne i ett krig med Polen, skulle äfven konungen af Danmark helt visst lämna Polen bistånd. För att finna en medelväg till fred mellan polackarnes och svenskarnes oförenliga fordringar, som buro kriget i sitt sköte, sökte nu d'Avaux begagna sig af Wladislaws och senatorernas olika mening om sättet för den förres satisfaktion i land med anledning af renunciationen och urgerade därför, att en del af Livland borde afstås till polske konungen personligen. Då äfven detta förslag afböjdes, förklarade d'Avaux, att hans verksamhet här kunde anses afslutad, och att han endast hade att vänta på befallning från sin regering att begifva sig till svenske rikskansleren [1].

Först nu framställde kommissarierna en begäran om upptagande af underhandlingar för ett långvarigt stillestånd och bådo d'Avaux verka därför. Det enda han lofvade var att sända någon af sitt följe till polackarne med anmälan, att allt hopp om Livland nu vore ute för dem.

Senare på dagen hafva äfven de kurfurstlige gjort ansträngningar att förmå svenskarne till bättre villkor, men naturligtvis förgäfves [1].

Följande dag, den $\frac{4}{14}$ juli, grepo svenska kommissarierna, såsom det vill synas med stöd af kanslerns bref af den 19 juni [2], till den kraftåtgärden att till franska och engelska legaterna skicka hälsning, att de voro färdiga att taga afsked af legaterna och resa sin väg, då alla fredsutsikter försvunnit. Båda legaterna uttryckte sin ledsnad öfver detta beslut och bådo svenskarne uppskjuta sin resa åtminstone en eller två dagar, tills medlarne haft kommunikation med polackarne, hvarpå underhandlingen måhända kunde börja bättre. Till svar härpå fick Larding tillkännagifva, att hans principaler ännu 3 à 4 dagar tänkte stanna i Marienburg, och i förtroende läto de legaterna veta, att svenskarne icke voro ohågade för ett 100-årigt stille-

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{3}{13}$ juli.

[2] *RA.* Axel Oxenstiernas koncepter 1635: A. O. t. kommissarierna, Hamburg d. 19 juni (ank. d. 3 juli).

stånd mot konungens fullständiga renunciation, Preussens återställande utan andra villkor, än att polackarne betalde kostnaden för arméens afförande, ja att de t. o. m. kunde gå med på ett 50-årigt stillestånd mot det, att konungen under tiden suspenderade titeln, men för öfrigt på samma villkor som i förra fallet.

Franske legaten har denna gång funnit det klokt att gifva Douglas ett slags företräde. Han rådde honom att fara till motsidans kommissarier och lägga liksom första hand vid stilleståndsfrågan; men han hoppades, att svenska kommissarierna ville sätta honom i tillfälle att bringa polackarne det svenska ultimatum [1].

Som man kunde vänta, möttes engelske legatens å svenskarnes vägnar framställda stilleståndsförslag af polska kommissariernas förklaring, att de saknade fullmakt att underhandla om ett sådant. Men de lofvade resa till konungen för att öfverlägga om saken och skulle inom några dagar meddela hans svar. Efter att ha fällt några skarpa ord om polackarnes onödiga förhalande af tiden och om deras af det nyligen tryckta och publicerade patentet till fullo ådagalagda fientlighet mot Sverige gingo svenska kommissarierna dock in på att den $\frac{11}{21}$ juli infinna sig i Marienburg för mottagande af polackarnes utlåtande om de gjorda stilleståndsförslagen [2].

Detta var af den art, att engelske legaten ansåg det omöjligt, att svenskarne skulle kunna bringas till uppgörelse med polackarne, och han ville därför alldeles draga sig ur spelet. Han infann sig icke på den sammankomst, de kurfurstlige och holländarne hade hos d'Avaux för öfverläggning om polackarnes villkor.

Dessa hade afhämtats af de kurfurstlige. Konungen hade illa upptagit, att förhandlingarna om fred hade blifvit åsidosatta för stilleståndsförhandlingar, men icke dess mindre kunde han bevilja ett stillestånd på 10, 11 eller högst 12 år mot Preussens restitution, äfvensom återställande af Dalen, som räknades till Kurland, och något under Livland hörande landområde vid Düna, på det man icke måtte synas alldeles ha förgätit Livland.

Ehuru dessa villkor misshagade medlarne och de förutsågo, att svenskarne skulle bli förbittrade öfver desamma, beslöto de dock att genom d'Avaux låta svenskarne få del af dem [3].

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 4 juli. Pufendorf s. 230, § 134.
[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. den $\frac{6}{16}$ och $\frac{7}{17}$ juli.
[3] *R.I.* Polonica. Holl. journ. d. $\frac{2}{12}$ juli.

Det fingo de också samma dag, och deras svar blef till sist, att då polackarne icke framställde bättre villkor, underhandlingen kunde anses afbruten. Trogen sin gamla taktik sökte d'Avaux äfven nu locka svenska kommissarierna att säga honom sitt ultimatum. Han uttryckte sin förundran däröfver, att kommissarierna stodo så hårdt på sina till polackarne refererade stillestånds förslag, då regeringen därhemma inför d'Avaux uttalat sig för ett 25-årigt stillestånd, helst med Wladislaws suspension af svenska titeln, men i nödfall äfven utan detta villkor. Ett 25-årigt stillestånd var det längsta, som skulle kunna utverkas af polackarne. Kommissarierna ville ej bestrida, att dylika diskurser hållits i Sverige, men de hade dock icke fullmakt på något sådant [1].

Senare på dagen begåfvo de [2] sig till engelska och holländska legaterna pa afskedsvisit, då underhandlingen numera kunde anses afbruten. Af samtalet med dessa sändebud framgick tydligt, att de ansågo svenskarne vara den omedgörliga parten. Hos engelske legaten synes visiten varit tämligen kort, men såväl under kommissariernas besök hos holländarne som de senares följande dag aflagda visit hos dem utspann sig en längre diskurs, hvars resultat blef, att de svenska kommissarierna förklarade sig villiga att återupptaga förhandlingarna, så framt holländarne kunde förmå polske konungen att medgifva bättre villkor beträffande tiden och — hvad som vore ett *sine qua non* — förplikta sig att under stillestånds tiden icke bruka titeln af svensk konung. Holländarne åtogo sig dock intet mer än att försöka utverka ett stillestånd på 25 år eller möjligen något längre, men svenskarnes *sine qua non* ansågo de sig icke kunna framställa, då det sårade konungens heder och dessutom icke bringade Sverige någon fördel [3].

Därpå foro svenska kommissarierna till Elbing, och det kom att dröja hela 10 dagar, innan de ånyo inställde sig i Marienburg.

Sedan holländarne skilts från svenska kommissarierna, kallade de tillsammans medlarne, och man synes ha beslutit, att Andrée skulle underhandla med polackarne och d'Avaux med

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{12}{22}$ juli. Holl. journ. d. 22 juli.

[2] De voro blott Per Brahe, Åke Axelsson och J. Oxenstierna, enär Wrangel och Nicodemi voro upptagna annorstädes.

[3] *RA.* Polonica. Tysk. prot. d. $\frac{12 \text{ o. } 13}{22 \text{ o. } 23}$ juli. Holl. journ. d. 22 juli.

svenskarne såsom en inledning till försök att sammanjämka parternas olika villkor.

Polska kommissarierna, som efter mottagandet af konungens svar på de svenska förslagen, hade gjort sig färdiga till uppbrott i tanke, att en fredlig utgång af underhandlingen nu vore hopplös, hade af ett medlarnes bref förmåtts att invänta Andrées ankomst [1].

Efter återkomsten från polska kommissariernas kvarter rapporterade han, att de i brist på fullmakt icke kunnat lofva mer än 12 års prolongation af stilleståndet, att de först efter konungens ankomst till Thorn från Königsberg den 27 eller 28 juli (n. st.) skulle komma till tals med honom angående en längre prolongation och att alla medlarne eller en af dem borde för denna saks skull begifva sig till konungen. Då emellertid afgörandet icke kunde träffas före den 1 augusti, hade Andrée föreslagit en 8 dagars förlängning af stilleståndet, hvilket godkänts af polackarne, om svenskarne ginge in på detsamma [2].

Samtidigt med Andrées besök hos polackarne hade d'Avaux varit hos svenskarne och där lyckats förskaffa sig synnerligen viktiga meddelanden, nämligen ingenting mindre än svenskarnes ultimatum i tidsfrågan.

Den 8 juni hade kommissarierna hos svenska regeringen begärt order, huru de borde förhålla sig, om polackarne ginge in på ett stillestånd på 30 år. Den 25 s. m. var denna fråga före i rådet, och sedan alla de närvarande afgifvit sitt votum särskildt, blef rådets beslut att tillskrifva kommissarierna och riksmarsken, att de hellre finge stanna vid ett 30 års stillestånd än låta det komma till krig [3]. Dessa regeringens bref kommo adressaterna tillhanda den 7 juli [4].

Det var om innehållet i dessa bref, som d'Avaux erhöll kännedom under audiensen den $\frac{14}{24}$ i Elbing. Han hade börjat med att meddela, att de brandenburgske medlarne af misströstan om en god utgång stode i begrepp att resa hem, samt

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 23 juli.

[2] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 24 juli.

[3] Rådsprot. 1635: s. 91 ff., d. 25 juni. »Dock måste dee grant achta sigh, att de icke träda till detta extremum, för än the see inge flere åhr vara till att nåå, och att the ähre försäkrade, thet heela then tractaten ther medh skall komma till en förlijckning aff 30 åhrs vapenhvila och icke några vidare extrema, H:s K. M:t odrägelige, bliffva moverade, hvar hos the Richs-Marskens inrådande stedze bruka måste.»

[4] *RA.* Polonica. Enligt anteckning på brefvet till kommissarierna.

bad så svenskarne i förtroende yppa för honom sitt ultimatum Dessförinnan ville de dock veta hans allvarliga mening om polackarnes afsikter, och sedan han betonat, hurusom engelske legaten och de brandenburgska sändebuden vore liksom polackarnes organ, sade han sig i diskurserna med konungen i Thorn ha förmått denne att uttala sig för 20 år, och han trodde, att polackarne skulle afstå Dalen, om blott satisfaktion lämnades de polackar, som hade gods i Livland.

Utan tvifvel i full öfvertygelse om krigets oundviklighet, om de icke nu läte d'Avaux veta innehållet i deras senaste instruktion, förklarade kommissarierna — med litet diplomatisk osanning — att svenska regeringen af hänsyn till det dåvarande tillståndet i Tyskland, yppat sitt ultimatum för riksmarsken, men denne hade dittills hållit det hemligt. På sistone hade han meddelat det till kommissarierna. Trettio års stillestånd kunde de alltså gå med på, men då de nu uppenbarat sitt ultimatum för legaten såsom för en förtrogen vän, togo de för visst, att han skulle söka bringa årens antal så mycket öfver 30 som möjligt. Häri gaf han dem intet hopp, bad fastmera att få slå af ännu 5 år. Däremot lofvade han göra sitt bästa att förmå polske konungen att åtminstone i sitt förhållande till Sverige suspendera titeln under stilleståndet. För öfrigt hade han att gå efter följande villkor: Preussen återställes till polske konungen och kurfursten af Brandenburg i sitt förra skick; Livland behålles af Sverige, såsom det nu äges; såväl polske konungen och riket som storhertigdömet Littauen, kurfursten af Brandenburg, städerna Danzig och Königsberg jämte medlarne gifva K. M:t af Sverige säkerhet för stilleståndets ordentliga hållande, för svenska krigshärens afförande må en penningsumma lämnas eller svenskarne få rätt att uppkräfva preussiska tullarne till december månad, tullarne skola för framtiden sättas i det skick, hvari de varit före Gustaf Adolfs ankomst till Preussen. Slutligen öfverenskommo de, att de inför de öfriga medlarne skulle t. v. hålla fast vid 40 år, men de andra villkoren skulle yppas för dem [1].

På återresan från Elbing till Marienburg den $\frac{15}{25}$ mötte d'Avaux alla de holländska sändebuden och Douglas, som voro

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{14}{24}$ juli. Pufendorfs uppgift s. 230 § 134, att d'Avaux genom att ingifva kommissarierna den förhoppningen, att Wladislaw icke skulle använda svenska titeln gentemot Kristina, framlockat deras ultimatum, bestyrkes ej af prot.

på väg till svenska kommissarierna. Genom Andrée erhöll han kännedom om utfallet af dennes besök hos polackarne samt meddelade dem, att han lyckats öfvertala svenskarne till ett 40 års stillestånd, men till någon förlängning på 8 dagar af stilleståndet hade de icke gifvit sitt samtycke[1].

Då Generalstaternas sändebud den $\frac{15}{25}$ juli kommo till tals med samtlige svenska kommissarierna, var polackarnes svar på Andrées andragande hos dem före, och kommissariernas resolution blef, att om polackarne under de sex dagar, som återstodo af stilleståndet, ville afgifva någon bestämd förklaring om suspensionen, skulle svenskarne gå in på 40 års stillestånd och sedan äfven gifva sitt utlåtande om 8 dagars vapenhvila. Men dessförinnan måste de tala med fältherren. Äfven till holländarne öfverlämnades en förteckning på svenskarnes hufvudsakliga villkor, till innehållet lika med den d'Avaux mottagit, men i stället för 30 stod där 40 år, och intet nämndes om tullen eller säkerheten[2].

I någon mån modifierades dock kommissariernas svar under de nyssnämnda medlarnes audiens hos fältherren de två följande dagarne[3].

På det stilleståndet här skulle så mycket lättare vinnas och härvarande trupper bli disponibla mot kejsaren, hade fältherren med de tre andra riksråden bland kommissarierna och på medlarnes intercession funnit för godt att afpruta 4 eller högst 5 år på de 40 åren. Men vägrade polackarne att gå in härpå, skulle anbudet återtagas. Till befordrande af stilleståndet på denna basis samtyckte de la Gardie till en vapenhvila till den 5 augusti[4].

Medlarnes verksamhet flyttades nu öfver till Thorn, dit polske konungen och kommissarierna begifvit sig. Konferenser höllos här den 29 och 30 juli (n. st.), hufvudsakligen rörande sig om stilleståndstidens längd och vapenhvilan och den af sven-

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 25 juli. I svenska protokollet nämnes dock icke, att denna senare fråga varit före.

[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{15}{25}$ juli.

[3] Att medlarne icke redan den $\frac{16}{26}$ kunde erhålla fullt besked, berodde därpå, att en skrifvelse ingått från d'Avaux, att polackarne begärt sina fullmakter tillbaka, och då svenskarne uppfattat detta som bevis på brytning hade de hos Douglas anhållit att få tillbaka sina fullmakter. Denne hade då hänvisat dem till markgrefven, som skulle ha fullmakterna om hand. (*RA.* Polonica. Holl. journ. d. 26 juli.)

[4] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{16}{26}$ juli. Holl. journ. d. 26 juli.

skarne fordrade ersättningen för krigshärens afförande. I de två sistnämnda frågorna gåfvo de polska kommissarierna själfva kategoriskt svar, vapenhvilan beviljades såsom förut, men för svenska härens aftåg komme polackarne icke att lämna så mycket som en styfver. Om tiden fördes underhandlingar förberedelsevis inför polska kommissarierna. I samtliga medlarnes namn föreslog d'Avaux, att polska republiken, för att konungen skulle bli så mycket mera böjd för ett 30 års stillestånd, skulle gifva honom en skälig ersättning för suspensionen af svenska kronan, då han faktiskt afsade sig densamma, enär han icke skulle kunna öfverlefva en så lång tidrymd. Kommissarierna svarade härtill endast, att sedan de öfverlagt med konungen både om tiden och andra artiklar, som kunde komma i fråga, skulle medlarne före sin afresa få besked. Svaret gafs redan samma dags eftermiddag under en samtlige medlarnes audiens hos konungen och i form af en skriftlig, med ledning af 1629 års traktat uppsatt proposition att föreläggas svenska kommissarierna[1].

Polackarne kräfde här bland annat Preussens restitution till Polen och kurfursten i det skick, hvari det befann sig, svenskarne finge behålla Livland, såsom de besuttit det under stilleståndet, med det undantag att den öfvergifna fästningen Marienhaus skulle stanna hos polackarne; Wladislaw skulle sammanfatta sin titel till *Rex Poloniæ, M. D. Lithuaniæ etc.* och Kristina till *Regina Sueciæ, M. P. Finlandiæ etc.;* i Preussen skulle tullarne förbli såsom före kriget liksom äfven religionsutöfningen; under pågående stillestånd skulle på hvardera rikets riksdagar med 2 à 3 års mellanrum öfverläggas om en varaktig fred; säkerhet skulle gifvas af polske konungen, Polens och Littauens ständer, kurfursten af Brandenburg och städerna Danzig och Königsberg, att under stilleståndet intet skulle företagas till förfång för freden. Dessutom antyddes från polska sidan, att Generalstaterna skulle bättre än kurfursten, som hittills haft detta uppdrag, kunna befordra en sammankomst af båda parternas kommissarier för afslutande af en varaktig fred. Att, såsom medlarne föreslagit, gifva konungen ersättning för de svenska arfsanspråkens suspenderande föll inom riksdagens afgörande, men kommissarierna ville åtaga sig, om medlarne det önskade, att å deras vägnar föreslå saken på riksdagen och rekommendera den. Något ordentligt besked om stilleståndsårens antal gafs nu lika

[1] Ang. det följ. jfr Pufendorf, s. 231 § 135: Poloni mitescunt.

litet som förut. Konungen förklarade, att han ville låta sitt svar bero af de närvarande senatorernas utlåtande om det beramade giftermålet med prinsessan af Böhmen. Han skulle af detta uttalande döma, hvad som gällde mest hos dem: *salus religionis* eller *salus patriae*[1].

Från polsk sida hade således framkommit ett förslag, som i flera stycken närmade sig svenskarnes. Återstod att se, hvad dessa skulle säga om detsamma. På inbjudan af medlarne inställde sig svenska kommissarierna den $\frac{24 \text{ juli}}{3 \text{ aug.}}$ i Marienburg för att dryfta polackarnes villkor, om hvilka de erhållit muntlig kännedom af Douglas och skriftlig af d'Avaux[2]. De särskilda punkterna genomgingos och kommenterades af franske legaten. Såsom hufvudpunkter betecknade kommissarierna dem, som rörde stilleståndsårens antal, säkerheten och medlen för krigshärens aftågande[3]. Att svara härpå togo de sig en natts betänketid. Följande dag förklarade de sig öfver polackarnes villkor; de kommo dem ganska nära. De förnämsta skiljaktigheterna voro: för Preussens återställande i sitt dåvarande skick gjordes undantag för Pillau och Höfft, antingen skulle deras fästningsverk demoleras eller svenskarne få ersättning för sina utgifter på desamma, och till årets utgång borde Sverige få åtnjuta räntorna från båda Werder; Livland skulle förbli i svenskarnes händer, som de nu besutto detsamma; för medlarnes skull ville de i titelfrågan låta sig nöja, om svenska drottningen erhölle titeln *Christina Suecorum, Gothorum, Vandalorum designata Regina Princeps haereditaria, M. Princeps Finlandiae*, och konungen af Polen skrefve sig *Vladislaus Rex Poloniae M. D. Lithuaniae;* tullarne borde blifva såsom före kriget, men religionen inom orter, som svenskarne komme att afträda, särskildt nämndes Elbing, borde förbli i oförändradt skick. Om svenskarnes fordran på ersättning för krigshärens aftåg fördes en stunds diskussion. Summan bestämdes slutligen af kommissarierna till 600 tusen rdr, och de gingo

[1] *RA.* Polonica, Holl. journ. d. 29 o. 30 juli.

[2] *RA.* Polonica, Tyska prot. d. 22, 23 o. 24 juli.

[3] Hvad den sistnämnda punkten angår, hade d'Avaux och Douglas före sammanträdet haft en öfverläggning med holländarne i afsikt att förmå dem att medgifva medlens uppbringande genom en utsträckning öfver 3 månader af svenskarnes rätt att upptaga de preussiska tullarne. Men härom ville Generalstaternas sändebud icke höra talas. De fordrade, att summan skulle utkräfvas af dem, som omedelbart berördes af kriget, d. v. s. Preussen, Danzig och Königsberg, men ej af köpmännen. (Holl. journ. d. 3 aug.)

in på medlarnes förslag, att denna punkt icke skulle sättas in i stillestånds villkoren utan behandlas bredvid som en sak för sig. Stillestånds åren sattes till 35.

Resultatet af denna underhandling med medlarne blef, att dessa åtogo sig att ofördröjligen resa till polske konungen i Graudenz för att söka förmå honom att ansluta sig till svenskarnes fordran i titelfrågan och beträffande stilleståndets längd uttala sig för 30 år. Kunde medlarne utverka detta, voro kommissarierna med om att prorogera stilleståndet på åtta dagar, för att man under tiden skulle kunna förhandla om de andra 5 åren och öfriga villkor[1].

Under audiensen hos konungen den $\frac{26 \text{ juli}}{5 \text{ aug.}}$ behandlades emellertid äfven svenskarnes ersättningsanspråk. Konungen kunde icke erkänna Kristina som arffurstinna, då detta strede mot Gustaf I:s testamente. Han skulle emellertid icke invända något mot att gifva henne titeln *Christina Suecorum, Gothorum Vandalorumque Regina designata etc. Magna Princeps Finlandiae etc.;* i ersättningsfrågan gaf han lika bestämdt sitt nej som förut; till sist tillkännagafs äfven hans beslut att bevilja ett 20-årigt stillestånd. Från medlarnes sida uttrycktes till svar härpå den förhoppningen, att de båda parternas olika fordringar i titel- och ersättningsfrågorna skulle kunna sammanjämkas, men så vidt konungen icke ville utsträcka årens antal till 30, skulle någon öfverenskommelse med svenskarne aldrig kunna träffas. Det funnes godt hopp, att svenskarne skulle pruta med sig till 30 år.

Konungen hade med anledning häraf en lång öfverläggning med de närvarande senatorerna, som då, ehuru förgäfves, sökte utverka ett längre stillestånd af honom. Först i en förnyad öfverläggning gaf han efter så långt, att 25 beviljades. Samtidigt med sitt tillkännagifvande häraf för medlarne anhöll storkansleren få kännedom om det bekväma medel, som dessa ställt i utsikt för tillfredsställande af svenskarnes ersättningsanspråk. Utan att först ha meddelat sig med holländarne om saken föreslog nu d'Avaux, att svenskarne skulle få åtnjuta tullen ytterligare 3 månader. Detta förslag rönte genast opposition från holländarne, som dock slutligen lofvade att till fredens befordran rekommendera förslaget i en skrifvelse till sina principaler.

[1] *RA.* Polonica, Tyska prot. d. $\frac{25 \text{ juli}}{4 \text{ aug.}}$

Polackarne gåfvo äfven sitt samtycke till denna lösning af tvisten och gjorde dessutom inga svårigheter att bevilja en 5 dagars vapenhvila[1].

Genom ett bud från d'Avaux erhöllo svenska kommissarierna dagen därpå underrättelse om polackarnes svar, och samma bud återförde de la Gardies samtycke till vapenhvilan, försåvidt polackarne under de 5 dagarne gåfve kategoriskt svar. Senare på dagen kommo Douglas och holländarne för att gifva kommissarierna muntligt besked om förhandlingarna i Graudenz. Uppenbarligen voro de okunniga om det meddelande d'Avaux redan gifvit om saken; ty eljest skulle de icke hafva förklarat, att de intet gjort för 5 à 6 dagars prolongation, då konungen icke velat gå med på 30 års stillestånd, som var förutsättningen för svenskarnes bifall till vapenhvilan. Men de hoppades kunna utverka dessa 5 dagar äfven hos motsidan, om svenskarne icke ställde sig afvärjande. Äfvensà gåfvo de svenska kommissarierna blott och bart en förhoppning om polackarnes bifall till förslaget om en 3 månaders utsträckning af svenskarnes rätt att taga tullen. Något ingående svar härpå gåfvo kommissarierna först nästa dag, då alla medlarne hade infunnit sig hos dem[2].

Sedan medlarne förklarat, att de icke voro utan förhoppning, att konungen skulle öfvertalas att stanna för 30 års stillestånd, lyckades de förmå svenskarne att bestämma sig för denna tidrymd. Därpå anhölls från svenska sidan, att medlarne måtte söka öfvertala konungen att gifva Kristina full titel, men om detta icke kunde erhållas i konungens instrument, ville de likväl ha frihet att i sitt instrument sätta *princeps hacreditaria*. Denna utväg funno dock medlarne vara mindre välbetänkt, men svenskarne höllo dock därpå. Utsträckningen af tullrätten till november månad ansågo kommissarierna vara för kort; de begärde densamma under återstoden af året, ty eljes skulle köpmännen förfara svekfullt och vänta med utskeppningen till de sista månaderna. Efter mycket disputerande tyckas svenskarne ha stannat vid att på privat väg, genom de kurfurstlige och Danzig, söka uppbringa den nödiga ersättningssumman.

Därpå begåfvo sig medlarne till konungen i Graudenz. Skulle denne kunna förmås att lägga ännu fem år till de tjugufem han beviljat? Det var på ett jakande eller nekande svar

[1] *R.A.* Polonica, Holl. journ. d. 5 aug. Ogerius, s. 338 ff.
[2] *RA.* Polonica, Tyska prot. d. 27 juli.

på denna fråga, hvaraf enligt allt att döma krig eller fred nu berodde; ty svenskarne hade nu i tidsfrågan kommit till sitt ultimatum.

Medlarne hafva alltså (om man undantager Douglas samt de kurfurstlige, hvilka senare på en tid afhållit sig från de andras sammankomster på grund af precedenstvist med holländarne) gjort stora ansträngningar, för att konungen skulle bestämma sig för 30 år. Han var dock orygglig. Denna sak angick honom själf mera än republiken, och då han icke ens kunde hoppas få lefva 20 år, hade han först efter den starkaste påtryckning från sina senatorers sida beviljat 25 års stillestånd, men däröfver skulle han aldrig gå. Svenskarnes förslag af den 28 juli i titelfrågan gick han in på.

Med dessa besked kommo d'Avaux och Bicker den $\frac{31 \text{ juli}}{10 \text{ aug.}}$ till svenska kommissarierna samt anhöllo ifrigt, att de icke för fem år skulle låta krig utbryta utan äfven de inskränka sig till 25 års stillestånd. Genom åtskilliga skäl sökte de öfvertala dem därtill. Det framhölls, hurusom konungen lofvat gifva svenska drottningen full titel, t. o. m. *princeps haereditaria*, och då polackarne redan förut uttalat sig för satisfaktion åt svenskarne för krigshärens aftåg, voro af dem sålunda tvenne hufvudfordringar beviljade. Svenskarne borde besinna faran af ett krig med Polen just nu, då polackarne genom kejsarens bref och agenter med stora anbud manades till krig, medan däremot freden på denna ort skulle bli till stort gagn för det evangeliska väsendet i Tyskland. De borde icke heller låta medlarnes myckna arbete bli utan resultat och genom ett krig riskera att göra Frankrike, England och Generalstaterna sig mindre bevågna. Bristen på fullmakt borde ej utgöra något tvingande skäl för dem att härvidlag sätta sig mot medlarnes önskan, då de fyra närvarande rådsherrarne utan fara på eget bevåg kunde besluta en dispens från kommissariernas fullmakt, hvad de fem åren angick, samt ställa saken till K. M:ts ratifikation och i afvaktan därpå på mötena afhandla de öfriga villkoren. Då vapenhvilan nästa dag utgick, borde den ytterligare utsträckas på några dagar.

På sistone föllo kommissarierna undan så mycket, att de åtogo sig skrifva till regeringen och göra sitt bästa att vinna hennes samtycke beträffande de 25 åren, men fordrade dessförinnan polackarnes slutliga resolution i titels-, säkerhets- och ersättningsfrågorna. Under afvaktan på svar från Sverige borde

stilleståndet förlängas på ytterligare 2 eller 3 veckor. Till underlättande af medlarnes arbete samtyckte de äfven till ett möte med motsidans ombud och till en 8 dagars ytterligare vapenhvila[1].

Vid ankomsten till Graudenz hade d'Avaux, utan att de andra medlarne underrättades därom privataudiens hos konungen och afgaf rapport om senaste förhandlingen med svenskarne[2]. Då en stund senare alla närvarande polska senatorer och kommissarier samt alla medlarne infunnit sig i konungens tält, gaf d'Avaux tillkänna, hvad han haft till tals med konungen, hvarpå den senare kungjorde sitt i samråd med senatorerna fattade beslut att utsträcka stilleståndet ännu 8 dagar och utsatte möte mellan båda sidornas kommissarier till den $\frac{4}{14}$ aug. Medlarne invände häremot, att längre tid behöfdes för att få svar från Sverige angående åren och försökte, ehuru förgäfves, utverka längre prolongation[3].

Genom en postryttare från d'Avaux underrättade om konungens svar, anslöto sig svenska kommissarierna därtill i en skrifvelse till d'Avaux af den 2 aug.[4] Såsom förut skett, gåfvo de äfven denna gång d'Avaux ett privat svar och mottogo senare Douglas och holländarne i audiens, åhörde deras rapport om de senaste förhandlingarna med motsidan och drogo ut på tiden genom att framkasta åtskilliga svårigheter, innan de biföllo deras förslag, som voro alldeles de samma, som de dagen förut bifallit i brefvet till d'Avaux. På förfrågan om de skrifvit hem till Sverige för att erhålla utvidgad instruktion beträffande åren, förklarade kommissarierna, att fältherren väl privatim skrifvit, och mähända skulle privat svar erhållas, men någon officiell skrifvelse i alla kommissariernas namn hade icke afgått och skulle icke afgå, förr än de hade något bestämdt att skrifva om de andra hufvudpunkterna[5].

[1] *RA.* Polonica, Tyska prot. d. $\frac{31 \text{ juli}}{10 \text{ aug.}}$ Holl. journ. d. 10 aug.

[2] *R.A.* Polonica, Holl. journ. d. 11 aug. Hoppe, s. 519.

[3] *RA.* Polonica, Holl. journ. d. 11 aug. Tyska prot. d. 2 aug.

[4] *RA.* Polonica, Tyska prot d. 2 aug.

[5] Någon sådan skrifvelse afgick heller aldrig. Med afsikt underläto kommissarierna att på en längre tid skrifva till regeringen, såsom Per Brahe själf sedermera uppgaf (se rådsprot. 1635, s. 189, d. 8 okt.), »emeden hvadh dee den ena dagen slute medh Pollniske Commissarierne, moste dee den följgjande nullera och förnichtiga». Regeringen hade så mellan den 15 juli och den 31 aug. varit utan underrättelser om underhandlingarna, och då de slutligen kommo,

Återigen efter lång mellantid samlades alltså kommissarier och medlare i Stuhmsdorf den $\frac{4}{14}$ aug. Denna dag blef dock litet uträttadt. Medlarnes arbete hindrades genom en flere timmar lång dispyt mellan holländarne och de kurfurstlige om företrädet. De förre hotade t. o. m. att resa sin väg, om icke deras företräde erkändes af parterna. Sedan svenska kommissarierna och Frankrikes och Englands representanter gått i god för att de högmögendes värdighet icke skulle på något sätt kränkas, läto de öfvertala sig att stanna[1]. Korrespondensen mellan parterna utfördes af Douglas, och den enda fråga af större vikt, som blef föremål för vidlyftigare dryftning, var svenskarnes fordran, att tills polska ständernas ratifikation af traktaten på nästa riksdag hade gifvits, få behålla de platser, som enligt fördraget skulle restitueras.

I det bref, som kanslern afsändt från Magdeburg d. 11 juli (och som kommit kommissarierna tillhanda den 29) hade han nämligen trots sin förklaring, att det icke lönade mödan att gifva dem några råd, icke kunnat underlåta att anvisa dem några medel, hvarigenom deras missgrepp skulle i någon mån kunna godtgöras. Dessa medel voro på det hela taget desamma, som ingingo i det kanslerns förslag till stillestånds villkor, som åtföljde regeringens bref af den 20 mars, samt voro redan for-

---

voro de åtföljda af instrumentum pactorum. (Rådsprot. 1635, s. 159, d. 1 sept. Riksreg. 1635, K. M:t t. kommissarierna d. $\frac{7}{17}$ sept.) Men Erik Rynings och naturligtvis fältherrens betänkande hade de begärt i årsfrågan och fingo så af tvenne rådsherrar ryggstöd för sin behandling af denna punkt. Natten mellan den 3 och 4 aug. skref amiralen från flottan utanför Danzigs redd svar på kommissariernas förfrågan härutinnan, och torde svaret, såsom afsedt var, hafva kommit dem tillhanda till mötet den 4 aug. Af åtskilliga skäl anger han som sin mening, att så framt icke instruktionen »alldeles och strängeligen» ålade dem att stricte blifva vid densamma, borde de 25 åren icke afslås, »hvilket för H. M:t och fäderneslandet nogsamt försvaras, efter det något af sig kommet är». (E. Ryning t. komiss. *RA.* Polonica: »Åtskilliga personers bref till kommissarierna.») Att J. de la Gardie ingick t. o. m. på ett 25-årigt stillestånd är tydligt af ett hans bref till Per Brahe, hvilket denne erhöll på kongressen den 11 aug. (Polonica som ofvan.)

[1] *RA.* Polonica, Tyska prot. d. $\frac{4}{14}$ aug., Holl. journ. d. 14 aug. Till undvikande af kollisioner följdes d'Avaux och de kurfurstlige åt under medlingsbesöken hos parterna, medan Douglas och holländarne gingo tillsammans. Redan vid kongressen den 8 måste dock den förändringen vidtagas, att de kurfurstlige och holländarne bytte följeslagare, enär d'Avaux förklarat sig hindras af det kurfurstliga sällskapet, som af sitt undersåtliga förhållande till konungen alltid voro polackarnes ja-herrar. (*RA.* Polonica, Holl. journ. d. 18 aug.)

drade af kommissarierna såsom ett skydd mot den fara, som Preussens återställande komme att innebära för Sverige. Men ny var punkten om sättet för ratifikationen af den eventuella stillestånds traktaten. Kommissarierna skulle »stå styft» därpå, att polske konungen skulle ratificera för sig och republiken för sig på en fri riksdag, samt att svenska ratifikationen skulle, sedan Sveriges ständer på allmän riksdag godkänt villkoren, underskrifvas och beseglas af svenska regeringen med riksens råd på K. M:ts vägnar. Innan ratifikationen sålunda å Sveriges sida kunde gifvas, skulle en tid af mer än tre månader förgå och därunder skulle, hvad som för kanslern stod såsom vinsten af detta förfarande, Preussen stanna i svenskarnes händer och hela underhandlingsverket kunna kastas öfver ända, i den händelse villkoren befunnes oantagliga[1]. Tvifvelsutan hoppades han, att konjunkturerna i Tyskland skulle bli bestämmande härvidlag.

Det var denna punkt om ratifikationen, som under den närmast följande tiden vållade så mycken dispyt. Början hade gjorts den $\frac{4}{14}$ aug. Ännu hetare blef striden den $\frac{6}{16}$, då ett möte ånyo hölls. Polackarnes hufvudargument mot saken var, att en ratifikation af konungen, de närvarande riksdagsdeputerade och kommissarierna vore fullt tillräcklig säkerhet, enär riksdagen gifvit sina ombud fullmakt att härvidlag handla å dess vägnar. I det förra stillestånds fördraget hade konungens ratifikation varit nog för svenskarne. Deras nuvarande fordran innebure en förolämpning mot polackarne, då dessas samvetsgranna uppfyllande af åtagna förpliktelser därigenom droges i tvifvelsmål. Svenskarne bemötte detta med att hänvisa till de olika förhållandena nu och 1629. Då stannade så många platser kvar i svenskarnes händer, och behöllo de så mycket krigsfolk i Preussen, att de icke hade att frukta för något traktatsbrott från polackarnes sida. Annat var det nu, då svenskarne komme att lämna Preussen. Då polska rikskonstitutionen var sådan, att besluten på riksdagen afgjordes af pluraliteten, och således en enda adelsman kunde ha afgörandet i sin hand, vore det höjden af oförsiktighet att före riksdagens ratifikation lämna platserna ifrån sig. d'Avaux framställde några medlingsförslag, men bägge parterna höllo orubbligt fast vid sin mening. Då det liknade sig till fullständig brytning, funno medlarne för godt att utverka kongressens afslutande och öfverenskommelse om en ny sammankomst till den $\frac{8}{18}$ aug., då de hoppades, att parterna skulle under

[1] Se ofvan sid. 147 kanslerns bref af d. 11 juli.

personlig öfverläggning med lugn och hofsamhet debattera frågan[1].

För att röja väg härför aflade d'Avaux den $\frac{7}{17}$ aug. hos svenska kommissarierna ett besök och ansträngde sig att vinna dem för något af de fyra medlingsförslag han framställde. Det sista af dessa gick ut därpå, att Pillau skulle stanna hos svenskarne i afvaktan på ratifikationen, likaså Memel, så vida de kurfurstlige, hvilket dock ej var att hoppas, tilläte det. Detta förslag var det enda, som svenskarne ville upptaga, men de fordrade dessutom äfven Elbing.

Mera tilltalades de emellertid af holländarnes förslag dagen därpå i Stuhmsdorf, innan kongressen ännu börjat. Enligt detta borde nämligen arméerna afföras och några platser restitueras omedelbart efter stilleståndets afslutande och erhållandet af konungens ratifikation, hvaremot i de öfriga platserna skulle lämnas skäligen stora besättningar, tills riksdagens ratifikation ingått. Något bestämdt uttalande härom skedde dock icke från svenska sidan. Protokollen nämna intet, om äfven polackarne på liknande sätt bearbetats af medlarne. Innan någon personlig sammankomst mellan de olika kommissarierna ägde rum, måste dock deras skilda fordringar i denna punkt bringas närmare hvarandra. Svenskarne visade sig icke omöjliga, men förgäfves sökte d'Avaux och holländarne bringa de polska kommissarierna att ansluta sig till holländarnes nyssnämnda förslag om platsernas delning. Medlarnes bemödanden gingo under sådana omständigheter ut på att parterna ställde frågan om ratifikationen och platsernas delning till deras godtfinnande. Svenskarne gingo in härpå efter en längre öfverläggning sins emellan. De framhöllo dock såsom sin yttersta mening, att Elbing med Lilla Werder och dess befästningar och Pillau med en del af Nehrung och Junkertreil icke kunde afträdas, förrän riksdagen ratificerat fördraget. Dessutom anhöllo de, att medlarne måtte såsom sitt förslag upptaga, att Danziger Haupt måtte raseras eller svenskarnes därpå nedlagda kostnader erläggas. Slutligen läto de äfven medlarne bestämma stilleståndsårens antal. Polska kommissarierna kunde af bristande instruktion icke upptaga medlarnes förslag, förklarade sig dock personligen för detsamma och bådo, att medlarne skulle följa dem åt till konungen för att med

[1] *RA.* Polonica, Tyska prot. d. 6 aug. Holl. journ. d. 16 aug. Hoppe s. 522 f.

gemensamma bemödanden af honom utverka en vid instruktion om ratifikationen, platsernas delning och om åren[1].

Någon personlig sammankomst mellan kommissarierna blef alltså icke heller denna gång af. Medlarne och de polska kommissarierna reste till polska lägret, som i dagarne flyttats till Marienwerder[2]. Här gaf konungen, som svar på medlarnes andragande, tillkänna, att han stode fast vid sin redan uttalade vilja beträffande åren, och hvad ratifikationen angick, hänsköt han denna sak till de närvarande senatorerna, då den rörde republiken allena. Efter särskild öfverläggning sins emellan meddelade dessa genom storkansleren, att de icke kunde bifalla det gjorda förslaget, då de saknade befogenhet därtill, men hade intet emot, att man öfverlade om något lämpligt medel att tillfredsställa svenskarne härutinnan. Man debatterade så fram och tillbaka, tills de kurfurstliges förordande af Pillaus och Elbings sekvestrering i någon af medlarnes händer vann anklang. Nästa dag, den $\frac{10}{20}$ aug. skulle parterna sammanträda, och blef till den ändan stilleståndet ytterligare förlängdt på två dagar.

Svenska kommissarierna fingo emellertid d'Avaux' skrifvelse härom för sent för att redan den $\frac{10}{20}$ kunna infinna sig i Stuhmsdorf. Till den $\frac{11}{21}$ måste därför kongressen uppskjutas. Denna dag är minnesvärd i dessa förhandlingars historia för den fart, hvarmed arbetet då bedrefs, och de viktiga resultat, till hvilka man kom. d'Avaux och holländarne gjorde sitt bästa, ty de fruktade, att om man denna dag icke kom längre med arbetet än de senaste dagarne, skulle hela underhandlingen afbrytas.

Utvägen att slita tvistefrågorna om ratifikationen och årens antal genom en kompromiss hade afskurits genom polackarnes vägran att ställa dem till medlarnes godtfinnande. Till följd häraf togo svenskarne tillbaka detta sitt medgifvande i hvad som rörde ratifikationen, men läto medlarne fortfarande hafva utslagsrätten angående åren. I ratifikationsfrågan vidhöllo de för öfrigt samma fordran, som de den 8 läto komma till medlarnes kännedom. Af polackarne ställdes i förstone mot denna fordran det kurfurstliga medlingsförslaget såsom deras villkor. Detta förkastades genast af svenska kommissarierna. Elbing kunde de omöjligen utrymma på den korta tiden, tills sekve-

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 8 aug. Holl. journ. d. 18 aug. Hoppe s. 525 f.

[2] Hoppe s. 522.

stern skulle träda i kraft. De hade där sitt residens, sina magasin etc. En hastig flyttning skulle vara både till det allmännas och enskildas skada. Sedan d'Avaux och holländarne inför de polska kommissarierna uttalat som sin mening, att svenskarne tvifvelsutan skulle kunna förmås att gå in på ett 26-årigt stillestånd, om de själfva finge behålla Pillau och Elbing under afvaktan på polska riksdagens ratifikation, gåfvo polska kommissarierna efter så långt, som i deras makt stod, d. v. s. de accepterade det föreslagna assecurationsmedlet, hvaremot de i årsfrågan väl tillkännagåfvo sin egen benägenhet för 26 år, men tillika sin brist på fullmakt att gå öfver 25. d'Avaux åtog sig då att hos konungen utverka det felande året. Med den nyheten kommo därefter dessa medlare till svenskarne, att det numera berodde på de senare själfva att göra slut på de tvistefrågor, som på sista tiden bragt underhandlingen i stöpet, samt refererade de polska kommissariernas medgifvanden[1].

Underhandlingens hittills mest spännande moment var nu inne. Gåfvo svenskarne sitt samtycke, kunde freden anses vara betryggad, under det i motsatt fall kriget näppeligen hade kunnat undvikas. Det berodde på, om krigs- eller fredspartiet bland kommissarierna skulle segra. Att en sådan delning af åsikterna fanns dem emellan, är tydligt af ett intressant aktstycke, som ännu finnes i behåll och som måste förskrifva sig från dessa dagar[2]. Här äro skälen, som tala för fred upptagna i icke mindre än 32 punkter, medan de för krig affärdas i trenne, dock med det tillägget, som just gör befintligheten af meningsskiljaktighet mellan kommissarierna tydlig: »*caetcras rationes committo adversae parti*». Skälen förtjäna att anföras såväl emot som för krig, men i en mera systematisk ordning än de förekomma i ifrågavarande aktstycke, där de äro kastade om hvarandra utan sammanhang, och där äfven samma skäl i olika form möter på flere ställen, omständigheter, som tyda på att nedskrifningen skett i största hast, kanske under den öfverläggning kommissarierna enligt protokollet hade med hvarandra med anledning af medlarnes sista viktiga förslag.

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 21 aug. Tyska prot. d. 11 aug.

[2] *RA.* Polonica. »Handl. ang. underhandl. i Preussen 1634—1635» bland där befintliga »Förslag t. stillestånds villkor m. m. 1635». »De svenska fredsunderhandlarnes orsaker till att sluta fred eller stillestånd med de polska år 1635.» Ett koncept med P. Brahes hand på svenska jämte detsamma renskrifvet. Äfvenså ett latinskt koncept.

Fäderneslandet var öde af utskrifningar, inga medel funnos för handen hvarken hos kronan eller enskilde och på de preussiska licenterna finge man ej bygga sin krigsstat, då de, så fort kriget började, tvifvelsutan skulle upphöra att inflyta. Preussen var så fördärfvadt, att det icke förmådde prestera den hundrade dalern. På skeppsflottan rådde hunger och förtviflan, det gamla beprövade krigsfolket var till största delen i Tyskland, det mesta, som utskrifvits hit, gick åt till fästningarnas besättande, och för att göra arméen fulltalig skulle icke ens en eller två nya utskrifningar förslå, icke heller fanns stort annat än gubbar och barn att få. Svenska folket, om också det trognaste af alla, var likväl alltid beredt att kasta af sig det ok, som kriget pålade, och gemene man skulle helt visst häfva all skulden för sin olycka på regeringen och drottningens förmyndare. Dessa återigen voro ledda af olika »uppsåt». Fara vore under sådana förhållanden, att många i Sverige, som voro okunniga om riksens rätt, skulle sluta sig till Wladislaw, »förmenande honom vara den rätte mansarfvinge till kronan af konung Gustafs ätt och vår nya drottning ett barn och kvinna, hvilken obekvämlig och efter könet ovanlig vore att regera». Härtill kom det farliga tillståndet i Tyskland, sedan Sveriges forna vänner öfvergifvit det och slutit sig till fienden. Icke heller vore Sveriges öfriga grannar att lita på, och bibehållandet af de preussiska tullarne skulle tillskynda Sverige hat och fiendskap.

Däremot var polackarnes ställning i flere afseenden bättre. Wladislaw var en manlig och klok man, som i ingen måtto liknade sin fader. Polacken förde ej längre krig på sitt gamla sätt utan gjorde svenskarne i alla stycken efter och nästan bättre än de, ty han hade tagit Gustaf Adolf till läromästare. Hans krigsstyrka i fält var långt starkare än svenskarnes, som mot hans 15 tusen kunde ställa endast 5 tusen, enär fästningarna kräfde största delen af svenska krigsfolket. Fienden komme att förfoga öfver hamnarne Putzka, Weichselmünde och Memel, hvarigenom den omständigheten, att Pillau var i svenskarnes händer, icke vore någon borgen för deras herravälde på sjön. Allt detta manade till fred med Polen.

Troligt vore äfven, att en säker fred eller ett säkert stillestånd skulle kunna upprättas med polackarne, hvilket däremot näppeligen vore fallet med det österrikiska huset. Men för kriget med detta, blefve freden med Polen en stor vinst för Sverige. Den skulle förskräcka kejsaren liksom alla Sveriges ovän-

ner samt drifva dess falska stallbröder till en billig öfverenskommelse med detsamma.

I sista punkten bemötes den invändning, som genom regeringens ultimatum med afseende på stilleståndsårens antal, kunde göras till förmån för kriget, om detta ultimatum icke kunde genomdrifvas. Kommissarierna hade löfte att sluta stilleståndet på 30 år, äfven om polske konungen behölle svenska titeln såväl mot svenskarne som mot andra. »Nu tror jag[1] bättre skall vara och det hela världen skall döma att taga 26 års stillestånd och konungen i Polen stryker sin titel emot oss ut än 30 år och han den behåller.» För öfrigt var tidsskillnaden så liten, att man lika väl på 26 som 30 år kunde hämta igen sina krafter och komma i säkerhet.

Dessa skäl voro tillräckligt starka för att nedslå motsidans möjliga inkast om vinst af kriget och hänsynen till tullinkomsterna af Preussens bibehållande, och hvad de i öfrigt månde ha invändt[2]. Kommissariernas svar på medlarnes förslag blef jakande, försåvidt licenterna finge vara i fred till ratifikationen och man äfven i de öfriga villkoren gjorde dem till viljes.

Med stor glädje mottogs denna underrättelse i medlarnes tält och därefter hos de polska kommissarierna. Den spred sig ut bland allmänheten och framkallade öfverallt tillfredsställelse. En lyckönskningsceremoni anställdes med anledning af det vunna resultatet. Ledsagade af Douglas och holländarne mötte Sveriges kommissarier motsidans, ledsagade af de andra medlarne, på öppna fältet. Båda parterna framförde genom sina talmän, grefve Brahe på den svenska sidan och storkansleren på den polska, sin förhoppning, att Gud skulle föra verket till en god ände, och hemburo sitt tack till medlarne, som näst Gud haft förtjänsten, att underhandlingen bragts så långt.

Det löpande stilleståndet prolongerades till den $\frac{15}{25}$ aug., nästa möte skulle hållas om två dagar och till dess skulle d'Avaux söka utverka konungens godkännande af medlarnes förslag, som nyss antagits af svenskarne[3].

Med någon svårighet lyckades d'Avaux efter önskan fullgöra sitt åtagande. Konungen lade ett år till de 25 men for-

[1] Per Brahe. Han var alltså fredspartiets chef. Hvilka som hörde till det ena eller andra partiet, därom gifva källorna ingen upplysning. Förmodligen voro Johan Oxenstierna och Nicodemi för krig.

[2] Se skälen för kriget i ifrågavarande aktstycke.

[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 11 aug. Holl. journ. d. 21 aug. Hoppe s. 526 f.

drade, att medlarne skulle gå i borgen för Pillaus och Elbings restituering vid öfverlämnandet till svenskarne af republikens ratifikation[1]. Därmed var freden i det allra närmaste betryggad.

VII.

Underhandlingarnas sista skede.

Sedan konungens godkännande af ett 26 års stillestånd meddelats på kongressen den $\frac{13}{23}$ aug., utbytte parterna sina ömsesidiga skriftliga förslag till stilleståndsvillkor denna och den följande dagen. Man genomgick hvar och en på sitt håll under medlarnes biträde de olika villkoren i allt lugn. Meningsskiljaktigheter funnos visserligen på många punkter men gåfvo dessa två dagar icke anledning till någon häftigare dispyt. Annat blef det på mötet den $\frac{15}{25}$ aug.

Då kom tidehvarfvets stora fråga, den om religionsfrihets beviljande åt personer, som icke bekände sig till den rådande statsreligionen, under den skarpaste debatt, och det dröjde ända till den $\frac{22 \text{ aug.}}{1 \text{ sept.}}$, innan man kommit förbi denna stötesten, och under tiden sysslade man mycket litet med de öfriga punkterna[2]. Striden uppblossade med anledning af polackarnes fordran, att katolikerna i svenska Livland skulle i fördragsurkunderna erhålla försäkran om fri utöfning af sin religion. Åtminstone ett oratorium borde lämnas dem i Livland, såsom de under stilleståndstiden haft i Braunsberg. Detta bestreds af svenska kommissarierna. De förklarade, att något sådant kunde beviljas endast af Sveriges ständer på allmän riksdag och skulle förvisso där icke kunna utverkas, då icke ens pfalzgrefven, Gustaf Adolfs egen svåger, fick offentligt utöfva sin reformerta religion i Sverige. För egen del kunde de gifva sitt hedersord, att katolikerna i Livland faktiskt skulle åtnjuta samma frihet som hittills och på intet sätt oroas, om de, såsom hittills skett, hölle sig stilla, men någon skriftlig bekräftelse härpå stod ej i deras makt att gifva.

Synnerligen ifrigt biträddes polackarne i denna fråga af

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 23 aug. Tyska prot. d. 13 aug.
[2] Pufendorf s. 232, § 136.

d'Avaux, hvilken såväl af öfvertygelse som i enlighet med sin instruktion tog katolikernas parti. Han framkastade t. o. m. det hotet, att de evangeliske i Frankrike skulle utsättas för förföljelse, om svenskarne icke tillmötesginge fordringarna till förmån för de livländska katolikerna. De öfriga medlarne synas för saken icke haft annat intresse än att få tvisten så fort som möjligt bilagd och riktade därför sin sträfvan på att utfinna något lämpligt medel härför.

Mötet den $\frac{15}{25}$ aug. gaf intet annat resultat, än att en ytterligare prolongation af stilleståndet bestämdes öfver tre dagar, och det blef af polackarnes kategoriska uttalande tydligt, att förrän denna punkt om religionen i Livland afgjorts, skulle någon förhandling om andra punkter icke bli af[1].

På nästa kongress, den $\frac{17}{27}$, fortsattes sålunda öfverläggningarna från d. $\frac{15}{25}$. Ett litet steg modifierade motsidan sin fordran och yrkade ej på offentlig utöfning af katolska religionen, men att en hvar skulle hafva rätt därtill i sitt eget hus, samt att detta skulle intagas i fördraget. Svenska kommissarierna kunde dock icke bevilja ens så mycket, på sin höjd gifva det muntliga löftet, att ingen skulle bli tillfrågad om, hvilken religion han bekände sig till, och samvetsfrihet skulle sålunda framgent komma att råda. Men polackarne funno icke detta löfte tillräckligt, en religionsfrihet, som ej fick utöfvas, förklarade de vara detsamma som ingen religionsfrihet alls. De accepterade med någon liten förändring ett af d'Avaux uppsatt förslag och begärde så svenskarnes godkännande däraf. Förslaget löd: *Homines catholicae religionis libertate conscientiarum gaudebunt, nullaque in eos inqvisitio fiet, et si qui ejusdem religionis cultu ac ritu in privato usi fuerint, id illis noxae aut fraudi non sit.* I själfva fördragsurkunderna fordrade de icke, att detta skulle inflyta, utan endast att en attest af detta innehåll skulle gifvas af svenska kommissarierna. Dessas svar blef likväl återigen nekande. Då tog d'Avaux, som jämte de kurfurstlige öfverbringat förslaget, afsked med de om en upphetsad sinnesstämning vittnande orden: »*nec ego quicquam aliud dicam, valeant, nec revertar*». Kommen i polska kommissariernas tält uttalade han högt sitt missnöje med svenskarnes halsstarrighet. Skarpa ord började fällas från polska kommissariernas sida, att svenskarne med sitt handlingssätt endast åsyftade krig.

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 15 aug. Holl. journ. d. 25 aug. Hoppe s. 527 ff.

Under det motparten sålunda lät tiden förgå med dylika utbrott af vredesmod, funno svenskarne väntan på svar för lång och för att påskynda motsidans arbete läto de, såsom alltid skedde, då de ämnade bryta upp, gifva signaler medelst trumpetstötar och trumhvirflar. Då blef det uppståndelse hos polackarne. Deras kommissarier tydde signalerna som tecken till underhandlingens afbrytande. »Det är den musik, vid hvilken vi äro födda och fostrade, alltså krig», utropade Sobiesky[1]. Orden trängde utom kommissariernas tält. »Krig, krig, till häst!» började de polska husarerna ropa, och snart var allt det närvarande polska krigsfolket under vapen. Husarerna höggo med blanka sablar in på de oförberedda svenska soldaterna, med hvilka de nyss förut hade i fred och sämja tömt månget glas vid marketenterierna. Några man blefvo nedgjorda å ömse sidor, och allt liknade sig till ett blodigt tumult. Genom ett energiskt uppträdande af svenska och polska kommissarierna och medlarne blef striden dock snart stillad. Polska kommissarierna bådo om ursäkt för missförståndet och lofvade upprättelse genom att inlägga klagomål hos Koniecpolsky mot dem, som börjat uppträdet. Därpå drog hvar och en till sitt kvarter[2].

Polackarne hade önskat redan nästa dag fortsätta den afbrutna sammankomsten, men svenskarne funno det orådligt att återkomma till Stuhmsdorf, innan ifrågavarande tvistefråga blifvit bilagd genom medlarne och sinnena lugnats. För sin del stodo de fortfarande fast vid sina föregående uttalanden.

Denna fasthet tvang motsidan att falla undan ännu ett steg. Enligt Douglas' och holländarnes försäkran hade både konungen och storkansleren funnit, att saken drifvits för starkt, särskildt af d'Avaux, och de sökte nu en hederlig reträtt. På ett möte med medlarne i Neuendorf anhöllo polackarne, att medlarne måtte afgifva en attest af följande lydelse: »*Nos . . . Succiae commissarios ore et stipulata manu promisisse Homines Catholicos in Livonia toto inducіarum tempore libertate conscientiarum gavisuros, nullamque in eos inquisitionem et animadvertionem factum iri, nec si quis religionem catholicam in privato exercuerit id ipsi noxae futurum.*» Svenskarne skulle så icke behöfva gifva någon skriftlig förbindelse i denna sak. Endast

[1] En af de polska kommissarierna, som dock först den 23 n. st. anländt till sina kolleger. (Holl. journ. d. 23 aug.)

[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 17 aug. Holl. journ. d. 27 aug. Hoppe s. 529 jämte not 1 s. 529 f.

i det fall att svenskarne godkände detta förfaringssätt, förklarade sig Wladislaw på de holländska sändebudens anhållan om stilleståndets ytterligare förlängning vilja tillåta två dagars prolongation; i motsatt fall endast en dag. Svenskarne hade funnit en 3 à 4 dagars förlängning lämplig[1].

Under ordalagen i denna attest, som den $\frac{19}{29}$ aug. delgafs dem af Douglas och holländarne, anade svenska kommissarierna argan list. De fruktade nämligen, att ett kryphål här funnes för katolska präster att inkomma i Livland och drifva propaganda. Någon privat gudstjänst skulle icke kunna hållas utan präster; ty äfven till denna hörde mässa, barndop och predikande. Från svensk sida skulle sådant komma att hindras, detta komme att föranleda konflikter med polackarne, som skulle åberopa sig på attestens lydelse, och sålunda innebure denna en fara för freden. Därför ville de icke acceptera attesten i dess nuvarande lydelse, så framt icke medlarne, med undantag för d'Avaux, ville gifva dem en skriftlig försäkran, att någon afsikt att med stöd af attesten införa präster i Livland icke förefunnes. Ville medlarne icke gifva en sådan försäkran, måste polackarne antaga ettdera af de två formulär, som svenskarne själfva uppsatte för en sådan af motsidan begärd attest af medlarne. Det ena af dessa formulär sluter sig nästan ord för ord till det polska formuläret. Skillnaden är, att i stället för »*homines cath. in Livonia*» af lätt insedt skäl satts »*homines cath. qui jam sunt in Livonia*» och »*exercuerit*» utbytts mot »*professus fuerit*». Det andra formuläret är till innehållet fullkomligt lika med det nyssnämnda men mera fylligt[2].

Dessa formulär sändes af Douglas till d'Avaux i Stuhmsdorf, och denne har därpå haft ett fem timmars långt samtal med konungen och de polska kommissarierna men omöjligen kunnat förmå konungen att antaga något af svenskarnes formulär. Omsider frångick dock konungen attestformuläret af den 28 och lät uppsätta ett nytt, som, på det hela taget lika med det slopade, likväl innebar en ytterligare eftergift, då sista punkten alldeles ströks, emedan just under dess »exercuerit» svenskarne vädrat blifvande insmuggling af katolska präster. »*Libertas conscientiarum et religionis devotionisque catholicae in privato*» fordrades nu för katolikerna i Livland. Dessutom hade

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 28 aug. Tyska prot. d. 18 aug. Hoppe s. 530.

[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 19 aug. Holl. journ. d. 29 aug.

konungen varit nog tillmötesgående att öfver ännu tvenne dagar utsträcka det löpande stilleståndet[1].

Samtliga medlarne förenade sig nu om att ändtligen göra ett slut på denna tvist genom att pa svenska sidan starkt urgera på antagande af konungens senaste förslag. Då de i sådant syfte infunno sig i Marienburg den $\frac{20}{30}$ aug., voro emellertid ett par af svenska kommissarierna på annat håll, hvadan ett uppskof med afgifvande af deras svar måste göras till morgondagen, då de alla skulle vara tillstädes[2]. Men äfven då satt det hårdt åt, innan enighet uppnåddes. På förmiddagen den $\frac{21}{31}$ aug. debatterades saken af de la Gardie, Åke Axelsson och Johan Oxenstierna hos d'Avaux och senare hos de kurfurstlige, medan Brahe, Wrangel och Nicodemi i samma ärende uppehöllo sig hos Douglas och senare hos holländarne. Äfven polackarnes sista formulär var sådant, att svenska kommissarierna fruktade, att ett godkännande af detsamma skulle kunna ådraga dem de svåraste efterräkningar i Sverige, om de icke finge svart på hvitt af medlarne, att någon utöfning af den katolska religionen medelst prästerlig hjälp icke åsyftades. Lifligast hade det tillgått hos d'Avaux, enär han gjorde svårigheter att lämna en dylik försäkran om formulärets innebörd. Den djupaste grunden härför var naturligtvis hans egen religiösa ståndpunkt, men han gjorde undanflykter med att påpeka, hurusom denna åtgärd aldrig kunde förebygga en framtida brytning, om motparten hade något sådant i sikte, då den i alla fall vid de andra punkterna kunnat göra sina tysta förbehåll. Steg för steg hade polackarne gifvit efter, och hvad som nu återstod af deras fordran, vore i själfva verket mindre, än svenskarne förut beviljat i sina sista formulär. Polackarne förstodo mycket väl svenskarnes mening, och i öfverensstämmelse med den skulle äfven den sista attesten tillämpas. Denna vore konungens enda reträtt, för att han icke i denna fråga skulle synas ha lidit ett fullständigt nederlag. Därför var det för d'Avaux obegripligt, hvarför kommissarierna icke samtyckte till konungens attestformulär. De öfriga medlarne synas ha varit mer tillmötesgående mot svenskarnes anhållan, men då fransmannen satte sig däremot, ledde detta förmiddagsarbete icke till något resultat.

Ändtligen kom man på eftermiddagen under ett gemensamt sammanträde af alla svenska kommissarierna och medlarne

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 30 aug. Tyska prot. d. 20 aug.
[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 20 aug. Holl. journ. d. 30 aug.

ur labyrinten på det sättet, att d'Avaux liksom under förmiddagen genomgick frågans utveckling och polackarnes afsikt med det senaste attestförslaget, hvarpå svenskarne förklarade sig vara af samma mening med d'Avaux, tillkännagåfvo sitt beslut att inregistrera d'Avaux' uttalande i sitt protokoll och utverkade af Douglas och holländarne det löftet att under hand af dem erhålla en förklaring öfver d'Avaux' yttrande, och slutligen meddelade de sitt accepterande af konungens sista förslag[1].

Så kunde kongresserna åter taga sin början. Den $\frac{22 \text{ aug.}}{1 \text{ sept.}}$ infunno sig parter och medlare ånyo i Stuhmsdorf. De flesta punkter i förslagen till stilleståndsvillkor voro ännu oafgjorda. En förlängning på 14 dagar af det löpande stilleståndet funno därför svenskarne vara af nöden, på det allt i lugn och ro skulle kunna debatteras. Motsidan beviljade dock prolongationen endast till den $\frac{25 \text{ aug.}}{4 \text{ sept.}}$ och detta endast som en gunst, »emedan artikeln om religionen i Livland nu var riktig». Det blef dock ingen svårighet att under förhandlingarnas fortgång sedermera efter behof förlänga stilleståndet.

Tills enighet hade vunnits om villkoren, skulle medlarne sköta förbindelsen mellan parterna. De svåraste stötestenarne hade man hunnit öfver, och man kunde så arbeta undan jämförelsevis raskt. De frågor, som vållade några svårigheter voro de, som rörde tiden för platsernas restitution och arméernas affö rande, om det skick, hvari kurfursten skulle erhålla Pillau åter, om tullen, om Spiringska arfstvisten med Danzig, om Elbings privilegier och slutligen den, om huru stor del af Livland hvardera parten skulle behålla[2].

Med afseende på platsernas restitution och arméernas affö rande hade de båda parterna i förstone alldeles motsatta önskningar. Svenskarne fordrade, att arméerna först skulle bortföras, innan en enda plats restituerades. Polske konungen har däremot helt drastiskt förklarat, att han förr ville låta hugga hufvudet af sig än gå in på något sådant. Han fordrade först restitution och sedan arméernas bortförande[3]. Han genomdref också sin vilja. Likaså måste svenskarne gå in på att jämte Danziger Haupt, hvars rasering ytterst föreslagits af dem själfva,

[1] Douglas' och holländska legaternas attest om öfverenskommelsen ang. katolska religionens utöfning i Livland bland originalhandl. till stilleståndsfördraget. (n:r 3 B) Aitzema 4, s. 185.

[2] Pufendorf s. 232 § 137.

[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 16 aug.

äfven Junkertreil, som de önskat behålla till riksdagens ratifikation, med det snaraste skulle raseras[1]. De närmare öfverenskommelserna om platsernas restituering och arméernas afförande skulle fältherrarne få bestämma. Efter mycket debatterande och förnämligast på d'Avaux' tillstyrkan tillåto polackarne, att den del af svenska arméen, som skulle till Tyskland, fick draga öfver polskt område[2].

De kurfurstlige önskade naturligtvis mycket att få Pillaus fästning åter i sitt nuvarande, af svenskarne förbättrade skick, men härpå ville svenska kommissarierna icke gå in utom på det villkor, att kurfursten med en summa af 60,000 rdr ersatte svenska kronan för dess på fästningen nedlagda kostnader. I annat fall var det svenskarnes afsikt att rasera densamma. Emot en sådan eventualitet sökte de kurfurstlige skydd genom att yrka på införande i fördraget af den bestämmelsen, att Pillau skulle restitueras »*in quo statu nunc est*»[3]. Det lyckades dock icke. Emellertid uppsköts frågans afgörande till vidare underhandlingar med svenska regeringen.

Att utverka en nedsättning af de höga tullarne var en af hufvuduppgifterna för holländarnes och Douglas' arbete vid dessa underhandlingar. Danzigs ombud på förhandlingsorten sörjde för, att de erhöllo ett rikt material till grund för sina klagomål mot olagligheterna i tulltagandet[4]. De hafva också tagit sig an saken med ifver. Gång på gång klagade de på sammanträdena med de svenska kommissarierna öfver de olagliga tullarne. Kommissarierna hänvisade dem till de förklaringar, Spiringarne såsom licentförvaltare skulle kunna afgifva. Den $\frac{4}{14}$ juni kommo Peter och Isak Spiring till Marienburg och fingo där ingå i svaromål på de många klagomålen mot licentförvaltningen. De hade lätt att försvara sig därmed, att de endast handlat i öfverensstämmelse med den taxa, som från början af stilleståndet af de svenska myndigheterna blifvit fastställd, och hvilken det icke stått i deras makt att ändra. Då de pålagt vissa umgälder såsom mast- och lastpengar o. d. på till Danzig seglande skepp, trodde de sig handla efter Sveriges rätt, då svenska kronan var herre och mästare öfver Danzigs hamn[5]. Tre dagar senare nödgades svenska kommissarierna genom Ni-

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 23 aug.
[2] d'Avaugours bref till Richelieu d. $\frac{15}{25}$ sept. 1635. Boppe s. 281.
[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 22 aug.
[4] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 14 juni.
[5] Aitzema 4 s. 157 f. Holl. journ. d. 14 juni.

codemi gifva Spiringarne rätt i deras flesta försvarspunkter och ursäktade den förklaring, de gifvit beträffande Danzigs ställning till Sverige, med Spiringarnes okunnighet om fördragens innebörd.

För öfrigt gingo svenska kommissarierna under denna del af underhandlingarna aldrig in på licentfrågorna. Så fort dessa upptogos af medlarne, förklarade de, att deras instruktion ålade dem att först efter stilleståndets utgång, och då hufvudsakerna afgjorts, behandla desamma[1]. Då det sedermera liknade sig till krig och Englands och Generalstaternas sändebud ville ha besked, huruvida tulltagandet efter dess utbrott skulle fortgå efter samma grunder, hänvisades de till riksmarsken, som i det fallet hade afgörandet i sin hand[2]. De la Gardie gaf dem förhoppningar, att möjligen excesserna däri skulle upphäfvas[3].

Frågan inträdde i ett nytt skede, då svenskarne såsom ett af alternativen för anskaffande af medel till krigsfolkets aftågande fordrade rätten att taga tull till december månads utgång. I det föregående är redogjordt för frågans utveckling, sedan denna fråga framställts. Holländarne hade låtit förmå sig att hos sina principaler rekommendera saken. Ännu återstod dock att se, om icke svenskarne genom Danzigs och kurfurstens erläggande af 200 tusen rdr till svenska truppernas aftåg skulle kunna få godtgörelse för tullrättigheternas uppgifvande. Men kunde man ej komma ifrån beviljandet af dessa rättigheter öfver ännu några månader, gällde det att bestämma, efter hvilka grunder svenskarne skulle få upptaga tullen: antingen i sträng öfverensstämmelse med Tiegenhofska fördraget eller såsom dessa under stilleståndstiden tillämpats. Äfvenså måste afgöras, om Danzig och kurfursten skulle åtnjuta samma tullförmåner som under de senaste åren. Om dessa frågor debatterades rätt lifligt den 22—30 aug. g. st. Särskildt voro här holländarne ifriga att se köpmännen till godo. Kurfursten tillerkändes rätt till den högre tullen, tills alla platser blifvit återlämnade[4]. Så sent som den 30 aug. g. st. gjorde holländarne försök att förmå svenskarne till tullarnes nedsättande till den af Tiegenhofska fördraget afsedda storleken. Svenskarne voro villiga att gå in härpå, om Danzig och det hertigliga Preussens städer ville förskjuta 100 tusen rdr, eljes icke, och tillade, att om holländarne

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 20 o. 29 maj, 2 juli.
[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 13 juli.
[3] Tyska prot. d. 16 juli.
[4] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 24 aug.

kunnat uthärda de höga tullarna 6 år, kunde de väl tåla dem ännu 3 à 4 månader[1]. Samma dag samtyckte Danzigs och kurfurstens ombud, enär de icke kunde anskaffa de fordrade 200 tusen rdr, till att svenskarne oförhindradt finge taga tullen året ut. Genom ordalydelsen i fördragets 5:te punkt: »*post restitutionem locorum omnium, vectigalia in eum mox reducantur statum, in quo erant ante hoc bellum*» voro de af vederbörande parter utverkade rättigheterna skyddade.

Spiringska arfstvisten med Danzig är af gammalt datum. År 1614 hade holländaren Christian Duyst aflidit i Danzig, efterlämnande en förmögenhet af 15,000 dukater. Som arfvingar anmälde sig holländarne Frans Spiring och Cornelius Grasswinkel i sina hustrurs namn. I kraft af gällande arfsbestämmelser i Danzig denna tid erkändes också Spiring som part i denna arfsfråga. Men innan utslag fallit, inlade konungens fiskal i staden sin protest och fordrade Duysts kvarlåtenskap för konungens räkning, enär den aflidne i lifstiden skulle ha skänkt denne sin förmögenhet, och fordrade sedermera, att hela rättsfrågan skulle öfverlämnas *pro cognitione* till konungen. Då Danzigs domstol häremot förklarade, att stadens råd måste afgöra, huruvida kvarlåtenskapen skulle kunna utlämnas till konungen, appellerade den kungl. fiskalen till rådet men förklarade tillika Danzigs myndigheter för inkompetenta att vara domare i en process, som konungen själf skulle föra. Rådet återvisade klaganden till stadens domstol, enär denna ännu icke fällt någon dom, men fiskalen appellerade till konungen, som uppdrog afgörandet åt den kungl. assessorialrätten.

Sedan saken tagit denna vändning, ansågo Spiringarne den förlorad för sig och underläto därför att till fastställd termin personligen bevaka sin rätt, hvadan de dömdes *in contumaciam*. Konungen tillerkändes arfvet och Danzigerrådet förstandigades att utlämna detsamma till konungens fiskal. Spiringarnes ombud lyckades dock af rådet utverka ett uppskof med verkställandet af denna befallning, och under tiden inlämnade Frans Spiring en försvarsskrift, hvari han yrkade på revision af processen. Som emellertid saken numera låg utom rådets domvärjo, remitterade det denna inlaga till konungen, hvilket Spiring äfven godkände. Då åter igen ingen företrädde hans sak, när den ånyo var föremål för handläggning vid konungens domstol, blef arfvet honom definitivt frånkändt, och rådet kunde nu

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 30 aug.

icke undandraga sig befallningen att utlämna detsamma till den vinnande.

Faktiskt har här en stor orättvisa begåtts mot Spiringarne. Att Duyst skulle ha testamenterat sin förmögenhet till konungen, saknar allt stöd. Danzigerrådet söker heller aldrig förneka, att Spiringarne ägde berättigade anspråk på arfvet efter Duyst. I det följande söker det allenast att välta skulden från sig att ha begått någon orätt i denna sak. Från dess sida har processen förts fullt lagenligt.

Spiringarne kastade emellertid skulden på rådet för förlusten af arfvet, därför att det låtit denna angelägenhet falla under konungens domstol. Sedan de förgäfves sökt hjälp af Generalstaterna och Danmark, tog sig Gustaf Adolf af politiska grunder an deras sak. Denna framställdes af Spiringarne så, som om staden redan tillerkänt dem arfvet, då konungens fiskal kom emellan med sina anspråk. Mot sina privilegier hade staden öfverflyttat processen till konungens assessorialrätt. Spiringarne begärde fördenskull 1621 af Gustaf Adolf tillåtelse att genom repressalier mot staden göra sig skadelösa. Spiringarnes beskyllningar bemöttes i en försvarsskrift från stadens råd till Gustaf Adolf, och det synes ha angifvit fullgiltiga skäl för sin oskuld. Gustaf Adolf lät sig dock icke öfvertygas häraf. Han fann saken erbjuda ett godt medel till fullföljande af sin politik mot Danzig: att draga staden helt på sin sida eller åtminstone förmå den till neutralitet i kriget mot Polen[1].

Med hot om repressalier med anledning af Spiringarnes ouppfyllda fordringar på Danzig kunde han tvinga staden att lägga sig emot utrustningen af en polsk flotta i dess hamn. Det stannade dock med hot tills vidare. Visserligen erhöllo Spiringarne sommaren 1623 ett kaparebref af Gustaf Adolf, men detta har då näppeligen ledt till några repressalier mot staden[2]. Gustaf Adolf måste af hänsyn till hansestäderna och stadens intima förbindelse med holländarne samt på grund af det intresse, han hade, att draga Danzig in bland de evangeliska koalitioner, som 1623 och 1624 voro å bane, vissa tider äfven intaga en vänlig hållning till staden. Men då denna 1624 icke lämnade jakande svar på konungens fråga, om den under kriget med Polen ville förklara sig neutral, grep konungen till den kraftåtgärden att, som det hette, till Spiringarnes tillfredsstäl-

[1] Leidig s. 13—17.
[2] Leidig s. 26.

lande konfiskera Danzigergods i Sverige[1]. I den neutralitetsförklaring, som Gustaf Adolf efter krigets öfverflyttande till Preussen begärde af Danzig, fordrades äfven ett rättvist och godvilligt tillfredsställande af Spiringarne. Staden vägrade afgifva någon neutralitetsförklaring och hade därmed kommit i öppet krig med Gustaf Adolf.

Bröderna Spiring voro nu flinka att på sjön utkräfva repressalier genom att för egen del lägga beslag på allt gods, som de anträffade på Danzigerskepp, som de kunnat bli herrar öfver[2]. Genom det synnerliga nit Spiringarne lade i dagen som licentförvaltare i Preussen gjorde de Gustaf Adolf stora tjänster och erhöllo af honom 1628 förnyelse och stadfästelse af kaparebrefvet af 1623[3]. De glömdes icke heller i Altmarkfördraget, i hvars 19:nde punkt deras sak i allmänna ordalag upptogs[4]. Som från Danzigs sida ändock intet gjordes för densamma, fortsatte Spiringarne med sina repressalier, ehuru — för den oordning licenterna skulle lida däraf — endast i ringa skala, och det fastän de 1633 erhållit den nya svenska regeringens bekräftelse på Gustaf Adolfs kaparebref. De hoppades få taga skadan igen under ett förnyadt krig eller också få tvisten med Danzig afgjord till sin belåtenhet, om Sverige och Polen vid stilleståndets utgång kunde komma öfverens[3].

Därför var det en plikt för Sverige att vid förevarande underhandlingar befrämja Spiringarnes sak. I den punkt bland svenskarnes stilleståndsvillkor af den $\frac{13}{23}$ aug., som fordrade, att jurisdiktionen icke skulle lida något intrång af den förestående förändringen i Preussen utan ha sin ostördra gång i enlighet med den lokala rättsordningen (§ 18 i fördraget), begärdes också särskildt, att Spiringarne skulle få godtgörelse i sin sak mot Danzig, liksom äfven att de skulle lämna skadestånd till de enskilde, som genom deras repressalier tillfogats någon förlust. Men polackarne ville icke alls ha saken nämnd i de publika akterna. Staden Danzigs ombud vid underhandlingarna ha fått yttra sig i frågan och begärde, att den på rättslig väg skulle afgöras. Svenskarne bestredo detta, då staden redan en gång hade gifvit sitt utslag, hvarigenom arfvet tillerkänts Spiringarne.

[1] Leidig s. 40.

[2] Hoppe s. 157.

[3] *RA.* Axel Oxenstiernas koncepter 1635: kanslern t. kommissarierna i Preussen d. 21 aug. 1635.

[4] Hoppe s. 674.

Det vore således numera endast fråga om, att Spiring på likvidationsväg skulle utfå sin innestående fordran hos staden [1].

Men Isak Spiring, som här företrädde sin och sina bröders sak, har nog icke endast genom svenskarnes hjälp sökt att skaffa sig rätt. Då Preussen åter skulle falla under Polen, torde han äfven ha rekommenderat sig hos polackarne. Som konung Wladislaw gjorde sig räkning på att för egen del förvärfva den flödande inkomstkälla, som de preussiska tullarne varit för Sverige, har han naturligtvis äfven gärna velat förvärfva så utmärkta licentförvaltare som Spiringarne varit och därför ställt sig tillmötesgående i deras rättstvist med Danzig. Isak Spiring har förklarat sig villig till en antaglig öfverenskommelse med Danzig och från polska sidan lofvas honom rättvisa utan uppskof och i motsatt fall tillåtes repressaliernas fortgång [2]. Både polackar och svenskar hafva sålunda tagit hans parti mot Danzig.

Spirings villighet att kompromissa med staden bemötte emellertid Danzigs ombud, borgmästaren Ferber, med den förklaringen, att staden icke kunde blifva part i ett arfsmål, som för länge sedan kommit utom dess domvärjo, enär den icke hade något med saken att göra i och med det, att konungens domstol tagit den om hand. Inför svenska kommissarierna i närvaro af d'Avaux och holländarne fingo Isak Spiring och Ferber den 25 aug. närmare framställa tvistefrågan. Häraf blef dock intet annat resultat, än att förlikningen måste ställas på framtiden. Sedan Isak Spiring förklarat sig nöjd med hvad han redan ernått i denna underhandling och det för svenska kommissarierna blifvit tydligt, att de icke skulle kunna genomdrifva tillägget om Spiringarne i den ofvannämnda fördragspunkten, samtyckte de den 30 aug. till d'Avaux' hemställan, att Spiringarnes sak endast i allmänna ordalag, såsom skedde 1629, skulle omnämnas i fördraget [3].

Elbing hade af Gustaf Adolf 1626 fått alla sina äldre privilegier bekräftade, och särskildt hade han genom privilegiebrefvet återgifvit staden en sockenkyrka, som blifvit densamma fråntagen några år förut af polske konungen och af honom lämnad åt katolikerna [4]. Det var ett lifsintresse för staden, att

[1] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 3 aug.: § 14 bland conditiones. Tyska prot. d. 13 aug.

[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 25 aug.

[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 25 aug. Aitzema 4, s. 181 § 18 i Stuhmsdorfsfördraget.

[4] Hoppe s. 590.

innan den kom åter under Polen få sina privilegier bekräftade och full amnesti utverkad för det förgångna. Därför sände den ombud till underhandlingsorterna i början af aug.[1]. Naturligtvis motarbetades den af sin medtäflarinna, Danzig. Denna stad hade härvid två syften att vinna: dels att såsom lön för den trohet, den visat polske konungen i kriget, få sig tillerkänd första platsen i preussiska landtdagen, som innehafts af Elbing, och som följd däraf hafva landssigillet under sin vård, dels få sitt monopol på tygstämpeln förnyadt[2]. Tack vare svenska kommissariernas och medlarnes understöd lyckades Elbing hålla Danzig stången. Men finner heller icke, att polackarne visat sig afvogt stämda mot staden. Den blef särskildt ihågkommen i fördragets 7:nde punkt, där såväl dess företräde i preussiska landtdagen bekräftas, sedan den aflagt trohetsed till polska kronan, som också dess öfriga privilegier med särskildt omnämnande af dess fria evangeliska religionsutöfning i nyss berörda sockenkyrka, och i punkt 14 upphäfves Danzigs ofvannämnda monopol genom bestämmelsen, att handel mellan polska konungariket och dess provinser skulle ske såsom före kriget varit sed[3].

På sistone, den $\frac{26 \text{ aug.}}{5 \text{ sept.}}$, uppkastades en ganska betänklig tvistefråga om betydelsen af den punkt, som förklarade, att i Livland skulle en hvar komma att besitta, hvad han nu innehade. Polackarne ville tolka denna så, att de skulle behålla de platser, som de intagit efter 6-årsstilleståndets utgång den $\frac{1}{11}$ juli. Både svenska kommissarierna och medlarne satte sig bestämdt emot en sådan tolkning, då alla förlängningar af stillestandet hade skett på basis af Altmarksfördraget, som tillerkänt Sverige icke blott en del af Preussen utan äfven Livland. Ändtligen ställde polackarne saken till konungens afgörande[4]. Denne åter lät medlarne fälla utslag efter sitt godtfinnande[5]. Dessa förklarade, att om i Livland under stillestånds tiden några platser blifvit af endera parten öfverlämnade till den andra, dessa skulle återställas[6]. Härmed voro äfven svenskarne nöjda.

[1] Instrukt. f. omb. d. $\frac{5}{15}$ aug. Hoppe s. 705 f.

[2] Hoppe 521. Om tygstämpeln se Hoppe s. 646 i bilaga n:r 37; s. 691 ff. bilaga n:r 51.

[3] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 25 aug. Hoppe s. 531 f.

[4] Hoppe s. 532.

[5] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 31 aug.

[6] Hoppe s. 533.

Den $\frac{30 \text{ aug.}}{9 \text{ sept.}}$ var allt så pass färdigt, att båda sidornas kommissarier personligen kunde mötas i medlarnes tält för att lägga sista hand vid verket. I all förtrolighet genomgingos de olika punkterna. Endast den, som handlade om rätt för främmande furstar att ansluta sig till fördraget, gaf anledning till något nämnvärdt meningsutbyte. Svenskarne ansågo det bäst, att denna artikel utelämnades, då svenska kronans fiender i alla händelser icke kunde inneslutas i fördraget, medan polackarne försvarade artikeln därmed, att den stått i Altmarksfördraget och borde inflyta af skyldig hänsyn till deras vänner. Sedan frågan ställts till medlarnes godtfinnande, inflöt artikeln, ehuru blott i allmänna ordalag, utan uppräknande af några särskilda makter[1].

Rollerna bytas härpå om, parterna bli medlare, medlarne parter. Frågan om fördragsurkundernas inledning och underskrifvande gjorde den gamla tvisten mellan Frankrikes och Englands, Generalstaternas och kurfurstens representanter om företrädet akut. Kommissarierna löste problemet så, att i inledningen skulle de kurfurstlige nämnas först, då deras herre i kraft af Altmarksfördraget varit den, som bragt underhandlingarna i gång; och därefter skulle d'Avaux komma, enär dels enligt polska kanslistilen Frankrike intog plats före England, dels d'Avaux först hade varit i Sverige i egenskap af medlare, efter honom skulle sättas Douglas och därpå holländarne. Någon medlarnes underskrift behöfde ej förekomma. Dock skulle d'Avaux för all sin möda, och då han häftigt urgerade detsamma, få skrifva under, utan att de andra medlarne visste något därom[2].

Kommissarierna samlades alltså den $\frac{2}{12}$ sept. för fördragets slutliga kollationering och underskrifvande allena i medlarnes tält. Men de hade knappt börjat sitt arbete, förrän först d'Avaugour och kort därefter d'Avaux infunno sig och begärde, att äfven i inledningen franske representantens namn måtte sättas först af medlarne. Det var omöjligt att förmå honom stå fast vid den en gång fastställda ordningen. Under dispyten härom kommo äfven alla de andra medlarne, enär de sett fransmännen begifva sig till kommissarierna. Då gingo dessa senare t. v. förbi inledningen och slutbehandlade själfva fördrags-

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 31 aug.
[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 1 sept.

punkterna. Sedan detta var gjordt, kom åter precedenstvisten före. Först då kommissarierna gjorde min af att söka sig en annan plats för att få vara i fred för medlarne, gingo dessa sin väg. Därpå underskrefvo kommissarierna fördragsurkunderna[1]. Inledningen affattades såsom öfverenskommet var.

Den $\frac{6}{16}$ sept. anlände Larding till svenska kommissarierna med det meddelandet från polska kommissarierna, att d'Avaux på konungens tillåtelse underskrifvit det instrument, som svenskarne låtit medsända polska kommissarierna den $\frac{2}{12}$ sept., och att de öfriga medlarne kunnat erhålla samma tillåtelse, om de begärt det, att konungens ratifikation och de hos honom närvarande rikssenatorernas försäkran om riksdagens ratifikation af fördraget skulle inträffa nästa dag, och att den af svenskarne fordrade förnyelsen af fullmakterna till öfverensstämmelse med det i dessa underhandlingar vunna resultatet såsom en under riksdagen hörande fråga skulle följa med riksdagens ratifikation[2]. Den $\frac{7}{17}$ anlände också den polske referendarien Zalesky med konungens ratifikation och senatorernas caution[3]. Den förra godkändes dock icke, enär Wladislaws namn var nämndt tre gånger och Kristinas endast två, hvarjämte i konungens sigill stod hans brukliga, men just i denna underhandling så omstridda titel af svensk arfkonung[4]. Svenska kommissarierna yrkade därför på en ratifikation utan denna titel. En sådan lämnades också den $\frac{9}{19}$ sept. på det sätt, att svenska titeln bortskrapats ur sigillet. Detta godkändes af svenskarne, sedan Douglas och de holländska medlarne gifvit hvar sitt intyg om orsaken till raderingen och fläckarne i sigillet[5].

Huru ställde sig nu svenska regeringen och rådet till dessa stilleståndsvillkor? Den $\frac{20}{30}$ aug. hade kommissarierna skrifvit hem och begärt förhållningsorder om och godkännande af vissa punkter. Brefvet kom fram den 31 aug.[6]; den 1, 2, 3, 5

[1] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 2 sept. Holl. journ. d. 12 sept. Hoppe s. 536 har här missuppfattat tvistens föremål.

[2] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. $\frac{4}{14}$, $\frac{6}{16}$ sept.

[3] Cautionen: n:r 3 E bland originalhandlingarna till stilleståndet i Stuhmsdorf. Aitzema 4, s. 182. Den lofvar, att riksdagens ratifikation senast d. $\frac{10}{20}$ dec. skulle lämnas på den i fördragets 24:de § bestämda plats.

[4] *RA.* Polonica. Tyska prot. d. 7 sept. Hoppe s. 537.

[5] *RA.* Polonica. Holl. journ. d. 21 sept. Attesterna: n:r 3 H. I. bland originalhandlingarna till stilleståndet i Stuhmsdorf.

[6] Rådsprot. 1635: s. 156, d. 31 aug.

sept. diskuterade rådet kommissariernas frågepunkter, och först den 7 dagtecknades det med anledning häraf författade svaret, således icke förr än fem dagar efter stilleståndets afslutande medelst kommissariernas underskrifvande af akterna. Svaret kunde därför aldrig hafva inverkat på utgången, huru det än varit affattadt. Det hade icke heller gjort det, om det i tid anländt; ty i ingen punkt har rådet gifvit något annat utslag, än som väl stod i öfverensstämmelse med kommissariernas åtgörande, äfven om rådet helt naturligt låter förnimma något missnöje med att kommissarierna beviljat 26 år utan att först ha erhållit tillåtelse därtill, liksom äfven en viss fruktan förnimmes inför utsikten, att så viktiga orter som Marienburg och Braunsberg skulle restitueras och Danziger Haupt raseras, innan ständerna i Polen ratificerat fördraget; men regeringen tillät dock äfven detta, enär de kurländska och preussiska ständernas ombud på underhandlingsorten försäkrat, att polska ständernas enhälliga ratifikation skulle följa[1]. Då sedermera stilleståndsaktens originalexemplar kommit i rådets händer, framgår af intet ställe i rådsprotokollen, att någon yttrat sitt missnöje med kommissarierna men väl beröm. Både regeringen, rådet och ständerna, hvilka sistnämnde sammankommo i oktober bland annat för att taga del af och godkänna stilleståndsvillkoren, äro besjälade af glädje däröfver, att underhandlingen utfallit såsom skett[2]. Någon betänklighet att ratificera fördraget har aldrig förekommit. Sedan ständerna uttalat sitt gillande däraf, gaf regeringen i K. M:ts namn sin ratifikation den 31 okt[3].

Enligt fördragets 21:ta artikel gåfvo hertigen af Kurland, kurfursten af Brandenburg, städerna Danzig, Thorn och Elbing försäkran, att från deras hamnar hvarken direkt eller indirekt något fientligt skulle företagas mot Sverige under stilleståndstiden[4].

Öfverlämnandet af platserna skedde i enlighet med generalernas öfverenskommelse, och under hösten utrymdes Preussen af arméerna. Polska riksdagens ratifikation lämnades till

[1] Rådsprot. 1635: s. 159 ff., d. 1, 2, 3, 5 sept.

[2] Rådsprot. 1635: s. 217 f., d. 22 okt.

[3] *RA.* Drottning Kristinas förmyndarregerings ratifikation af fördraget i Stuhmsdorf n:r 3 M bland originalhandlingarna till stilleståndet.

[4] Alla dessa försäkringar bland originalhandlingarna till stilleståndsfördraget. Hertigens af Kurland försäkran (n:r 3 L) d. 29 okt.; kurfurstens (n:r 3 N) d. 11 nov.; Danzigs (n:r 3 O) d. 16 nov.; Thorns (n:r 3 P) d. 26 nov.; Elbings (n:r 3 R) d. 2 jan.

Wrangel i Elbing den $\frac{19}{29}$ dec.[1] Under hösten hade Wrangel haft öfverläggningar med markgrefven om priset för öfverlämnandet af Pillaus fästning i oförändradt skick. Efter mycket köpslående nöjde sig svenskarne med 10 tusen riksdaler. Den $\frac{8}{18}$ jan. 1636 är ackordet härom dagtecknadt[2]. Samma dag torde staden och fästningen kommit i kurfurstens händer. Den $\frac{2}{12}$ jan. har Elbing blifvit utrymdt af svenskarne.

Hertigen af Kurland hade haft ett sändebud vid underhandlingen för att söka återfå den del af Kurland, som genom Altmarksfördraget kommit i svenskarnes händer. Hertigen hänvisades till underhandlingar med svenska rådet. Den 16 aug. 1636 beslöt rådet att gifva afslag på hans framställning[3].

[1] Hoppe s. 539.

[2] Fördraget ang. Pillau bl. originalhandl. t. ståndet: n:r 3 S. A. O: s. s o. b. II, 9 s. 307, 311, 314, 317. Rådsprot. 1635: s. 322 ff., 370, 379 ff.

[3] Rådsprot. 1636: s. 546, d: 16 aug.